

3 1761 04723707 8

4415
ДР. НИКИФОР ГІРНЯК
УЧИТЕЛЬ ГІМНАЗІЇ

ИСТОРИЯ

(52)

ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

— Инв. № 481 7/11

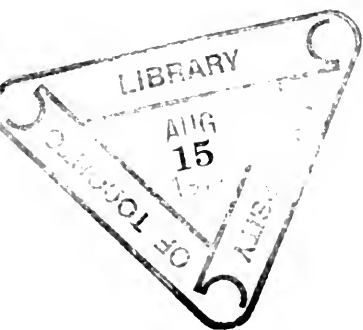
Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

Накладомъ Товариства имени Шевченка.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
підъ зарядомъ К. Беднарского.

PG

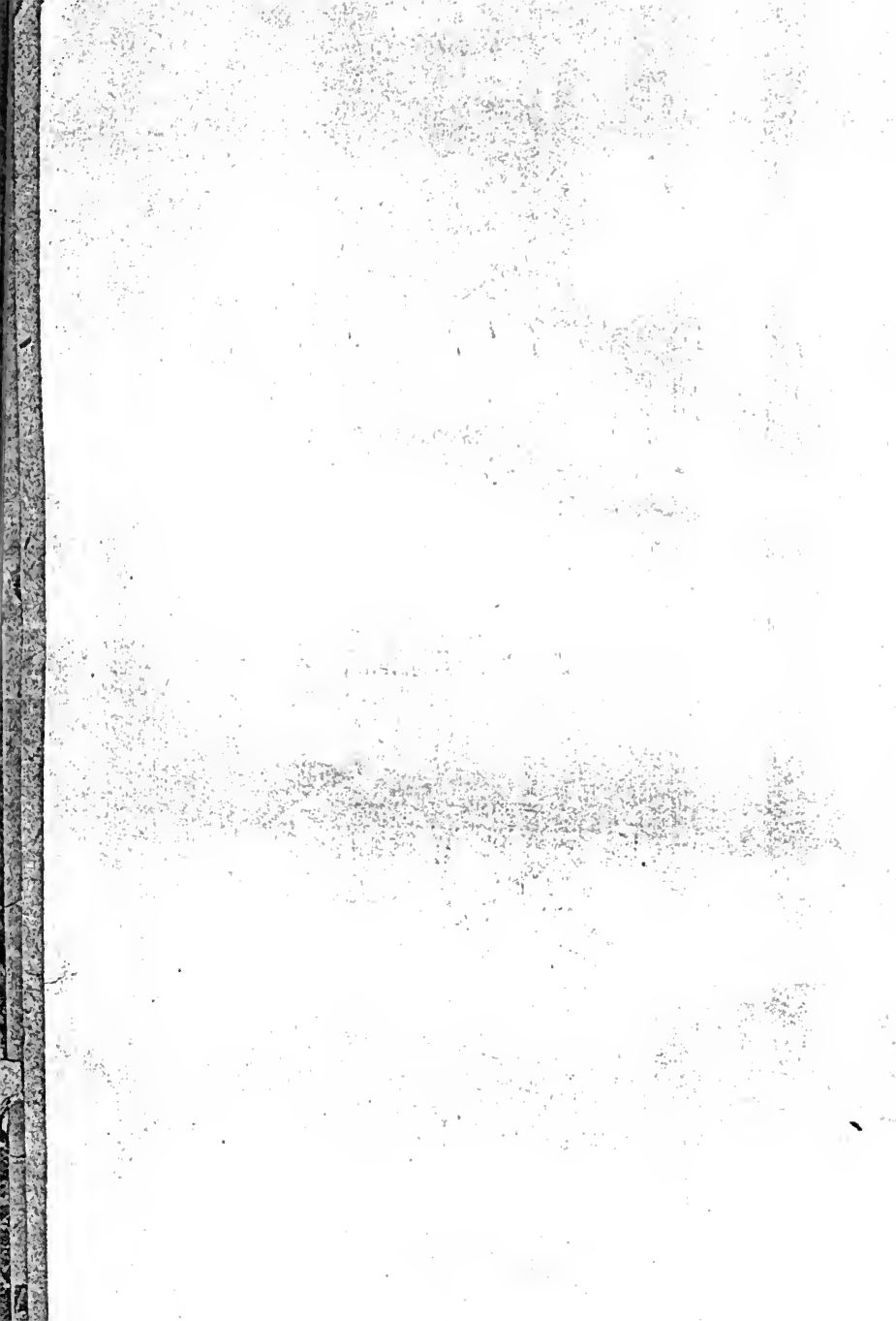
3905

04

1887 a

ch. 2

vid. 1

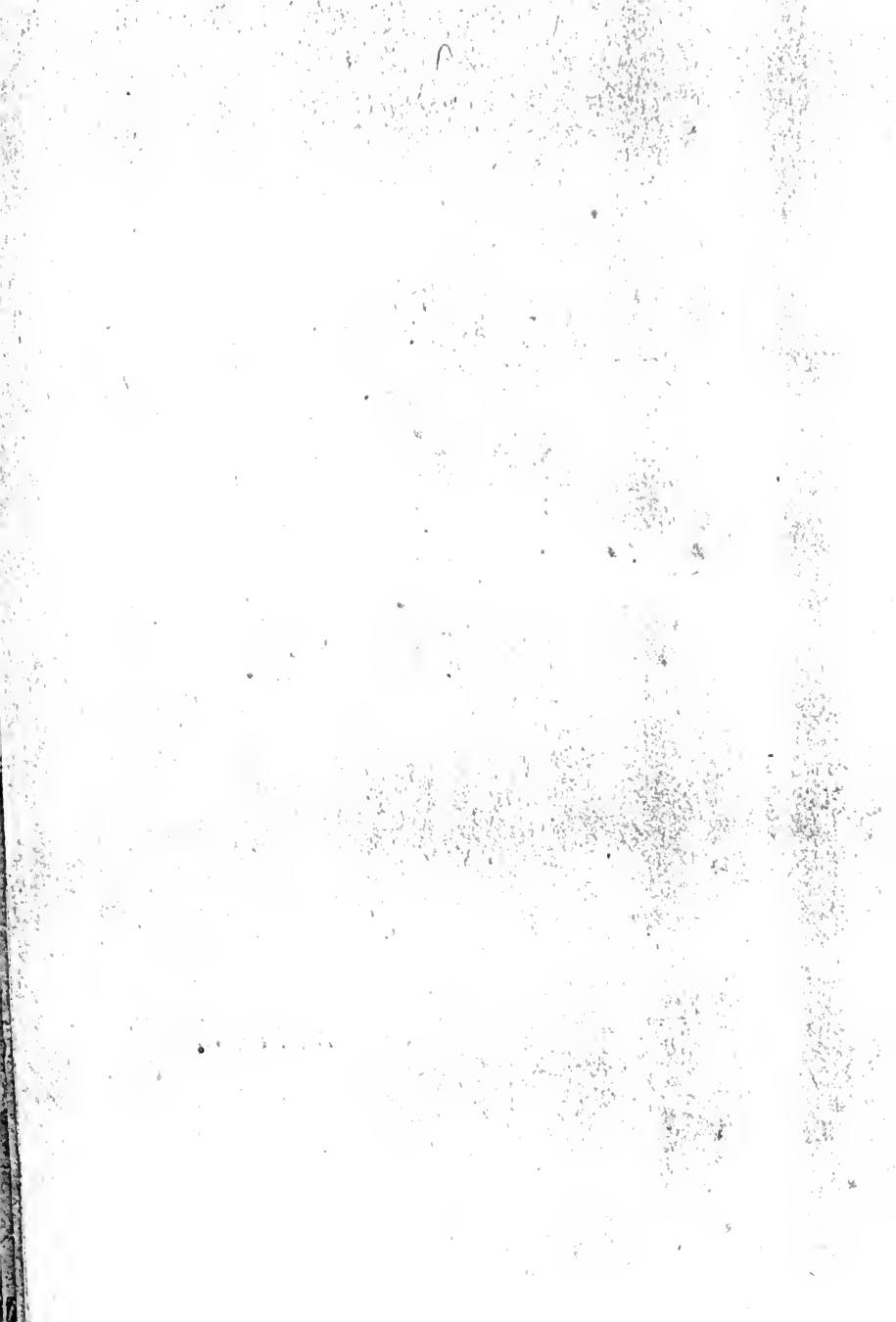

ПАМЯТИ
ИВАНА КОТЛЯРЕВСКОГО
И
МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА .

присвячує

АВТОРЪ.

ПЕРІОДЪ ПЯТЫЙ.

I. Загальный поглядъ историчный и литературный.

1. Важнѣйші замѣтки историчнѣ.

На Украину было смутно-невесело: занепащено автономію народу (1722)¹ и зруйновано Сѣчь запорожску (1775)²; бѣда для народу руско-украиньского настала великій невзгодный и тяжкій злиднѣ. То не чорна хмара покрывала безкраяны стѣны, котрѣ закрывавлеными струями змывавъ батько Словутячъ: то мертвота-недоля навѣстила матѣрь-Украину, що все ще сиротою надъ Днѣпромъ плаче-рыдае. Справдѣ, сучасный бандуристъ мѣгъ повторити отъ-сѣ слова вѣщого автора „Слова о полку Игоревѣмъ“: „Длго ночь зржнеть; зоря сѣтъ запада, мзгла поля покрыва“...³).

По зруйнованю Сѣчи бѣльша часть запорожскихъ козакѣвъ поддалась управѣ російскѣй, видячи, що годѣ было зберегати святощѣ батьковщины; менша же частина (около 5000) сланного лицарства вѣла на байдаки, поплыла внизъ по Днѣпру, та й въ Туреччинѣ одер-

¹) Автономіи Украины запропанувалась мало-по-малу вже одъ 1654. р., коли-то въ договорѣ Переяславскѣмъ сполучено зъ Москвою тую Украину, котру займивъ бувъ Богданъ Хмельницькій. Але-жъ оконечно усунено всякій останки свободы й волѣ 16. мая 1722. р., коли засновано „коллегію малоросійську“. (Порбни. стор. 376. и 377., а то статью и. з. „Григорій Грабянка“).

²) Про Сѣчь запорожску гледи стор. 240., замѣт. 1.

³) „Слово о полку Игоревѣ“ въ выданію Омеляна Огоновскаго (Львѣвъ 1876) стор. 6.

жала оселю на Дунаю. Коли-ж не стало Запорожя, то Українцѣ попались въ апатію и ѳдтакъ не тѣлько пѣдъ управою російскою, але й пѣдъ кормигою польскою не було имъ вигляду на лучшу будучнѣсть. Тому-то на-рѣдъ українскій всеюды жалкувавъ про втрату свободы, спѣваючи, що „Свѣч зруйновали, а степъ широкій, край веселый занастили“¹⁾. А вже-жъ тыхъ козакѣвъ, що жили въ Туреччинѣ, цариця Катерина II. выкликувала зъ-ѳдти кѣлька разѣвъ, однако они оставались тамъ ажъ до 1828. р. Мѣжъ-тымъ для вѣйны зъ Турками Росіи треба було козакѣвъ, и про-те князь Григорій Потемкинъ, що зъ волѣ Катерины II. Сербинови Текелію звелѣвъ зруйновати Свѣч запорожску, ставъ набирати козакѣвъ у полки Пикинѣрскій (1775), а потѣмъ скликавъ Запорожцѣвъ у нове вѣйско (1785—1787). Се вѣйско звалось чорноморскимъ, и ему назначили землю мѣжъ Богомъ, Днѣстромъ и Чорнымъ Моремъ²⁾. Тогдѣ-то Потемкинъ ставъ называтись великимъ гетьманомъ козакѣвъ чорноморскихъ. Мабуть звеселивъ ся ѳнъ чи-мало, коли бѣдолашній Чорноморцѣ на свѣтлый день Воскресеня Христоваго (въ 1786. р.) повитали его „пасхальною виршою“; однакже ѳнъ не мѣгъ зрозумѣти тыхъ слѣвъ, котрыми козаки жалкували про втрату волѣ, кажучи: „Була воля, — хотъ и кроля у рай не пускають“...³⁾.

Въ 1791. р. умеръ князь Потемкинъ, генералъ-губернаторъ земель новоросійскихъ⁴⁾, а коли царця зъ Турцією помирилась, то въ 1792. р. Чорноморцямъ при-

¹⁾ М. Драгоманов, „Нові українські пісні про громадські справи“. Женева 1881; стор. 20.

²⁾ *ibid.* стор. 17.

³⁾ „Кіевская Старина“, томъ II. 1882; стор. 169.

⁴⁾ Про землѣ новоросійскій смотри стор. 417, замѣт. 2.

казано выбиратись на Кубань¹⁾. Атаманъ Харко Чепіга повівъ ихъ въ тую далеку далечину, и одтакъ на Кубани сидить вѣйско запорожске до сего-дня, и недавно, перемѣшане зъ козаками московскими, перетворилось на вѣйско Кубаньске²⁾.

Коли-жь на Украинѣ про свободу й волю не можна було й згадувати, то для другой части Руси, щѣ доси стояла пѣдъ управою польскою, настала пѣльга въ житю національнѣмъ и суспѣльнѣмъ. Се бо по першѣмъ пѣдѣлѣ Польщѣ (1772) Австрія одержала бѣльшу часть колишньої Червоной Руси, котру названо королѣвствомъ Галиціѣ и Володимирѣ³⁾. Тогдѣ-то цѣсарева Марія Тереса ревиндикувала вѣхѣдну Галичину на основѣ угорского титулу правного, по-за-якъ наша батькѣвщина въ вѣцѣ XIII. належала до короны угорскѣ⁴⁾. А вже-жь захѣдну Галичину (зъ выемкомъ Кракова) ревиндикувано изъ-за того, що тутъ простягались землѣ князѣвства Освѣцьмского и Заторского, котрѣ въ вѣцѣ XIV—XV. були частію короны чѣскои.

Саме-тогдѣ пѣдносила такожъ Россія свои претенсіѣ до тѣхъ части вѣхѣднои Галичини, котру займила була Австрія. Именно російскій генералъ Тутольминъ въ особнѣмъ универсалѣ зъ 18. липня 1795. р. заявивъ, що земля Холмска, Белзка и Луцка, занята Австрією, єсть сустанвою частію давной російскѣи державы⁵⁾.

¹⁾ Кубань — рѣка въ краю Кавказкѣмъ.

²⁾ „Нові українські пісні...“ стор. 17.

³⁾ Въ 1775. р. Австрія одержала бѣ Турціѣ Буковину, котра була частію господарства молдавского.

⁴⁾ Королѣ угорскій прийняв бѣ року 1205. титулѣ „rex Galliciae et Lodomeriae“.

⁵⁾ Johann Christian von Engel, „Geschichte von Galizien und Lodomerien“ (Fortsetzung der allg. Welthistorie... 48. Theil, Halle 1796, p. 406). Порѣви. „Житѣ и значѣня Маркіяна Шапкевича...“ написавъ Володимиръ Коцовскій. Львѣвъ 1886; стор. 23.

Однакже такій протестъ не мѡгъ захитати подѣѣ довершеною, щѡ все-таки основувалась на правѣ¹⁾).

Одтакъ Австрія стала пѣклуватись долею Русинѡвъ галицкихъ: заведено лучшій ладъ въ администраціи и судѣ, признано хлопови личну свободу и право посѣданя, а его дѣтямъ отворено вступъ до шкѡлъ публичныхъ. Але-жь, нѣгде правды дѣти, галичка Русь увѡйшла въ складъ прочихъ провинцій австрійскои державы вельми бѣдна и побита тяжкимъ лихолѣтьемъ, неначе той корабель, щѡ въ бурѣ морекѡй втративши щоглу и вѣтрила, зъ-годоми-перегодоми вплынувъ въ безпечну пристань. Тогдѣшню Русь репрезентували лише хлѣборобы, деякі недобитки мѣщанъ и бѣдне духовенство свѣтске, котре безъ свѣтла науки коротало житє невеселе. Та й не було де вчитись кандидатамъ стану духовного: семинаріѣ епархіальній во Львовѣ, въ Перемышли, Холмѣ й Луцку годували тогдѣ тѡлько тѣло, а не було кому займатись духомъ клирикѡвъ въ тыхъ институтахъ епископскихъ. Впрочѡмъ не доставало тутъ фундаціѣ на бѡльше число питомцѣвъ; тому-то епископы рускій высвящували неразъ такихъ, котрі вивчились катихитичнои книжки „Богословія правоучительная“. Сей учебникъ выдало брацтво Ставропигійске въ 1760. р. у Львовѣ (8^о, сторѡнъ 412)²⁾. Однакже епископы въ Холмѣ и въ Луцку вимагали ще менше науки бѣдъ будущихъ пастырѣвъ люду; они бо высвящували иногдѣ дячкѡвъ або панскихъ писарѣвъ,

¹⁾ Про правный титулъ Австріѣ до вѡхѡднои и захѡднои Галичины гляди „Handbuch der Geschichte Oesterreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit“... bearbeitet von Dr. Franz Krones. Vierter Band. Berlin 1879. p. 350.

²⁾ Порѡви. „Згадка за рускій учебники богословскій“. Статя Омеляна Огоновского въ „Сіонѣ галицкѡмъ“. Львѡвъ 1882; стор. 299—302; 336—339; 366—368.

котрі навчилися лишь читати букварь та й заплатили сто золотыхъ польскихъ. А вже-жъ такі священники бували предметомъ наруги; называно ихъ дячками або Луцаками. Не дивно отже, що въ переднімъ словѣ до словаря славянско-русского, выданого 1722. р. въ Супраслѣ¹⁾, высказує ся ось-такій лементъ на неучтво духовенства: „Съ неисчетною болестію сердца изобрѣли искушителие или экзаминаторове поставляемыхъ въ іерейство людей, яко сотый іерей едва славенскій сразумѣетъ языкъ, не свѣдѣй, что чтетъ въ божественной службѣ, съ погибелію своея и порученныхъ пастей его души“²⁾. Ще въ началку сего вѣку такі неучи, взявши бдицтну грамоту у свого єпископа, їздили до Холма або до Луцка, де посвящувано ихъ въ пресвитеры; ѳдактъ вертались они до родини и займали яку парохію. Справедливо жалувались наші єпископы, що архієреѣ Холмскій та Луцкій на-сылають имъ такихъ слѣпыхъ провѣдникѣвъ темного люду. Та отъ, єпископъ Холмскій Порфирій Важинскій зацѣткавъ невдоволенихъ тыхъ єпископѣвъ отъ-сими словами письма святого: „Всяковъ дыханіє да хвалить Господа!“³⁾.

До р. 1775. вчилися деякі богословскі кандадаты у Львовѣ въ коллегіи папскѣй (collegium pontificium), котра находилась пѣдъ управою монаховъ-Театинѣвъ⁴⁾. Тѣ Театини удержували на передмѣстїю Бродскѣмъ духов-

¹⁾ Супрасль — теперъ въ губерніи Гродненской. Въ томъ мѣстѣ булъ славный монастырь Василіанскій.

²⁾ И. О. Головацкій, „О пернѣмъ литературно-умственнымъ движеніи Русинѣвъ въ Галиціи со времени Австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Годъ изданія первыи. Во Львовѣ 1865; стор 76.)

³⁾ ibid.

⁴⁾ Ign. Chodyńcecki, „Historya stołecznego królestw Galicyi

ный институтъ для молодежи обряду орменського и грецко-католицкого¹⁾. По причинѣ же, що въ тѣй коллегіи виховувалось лишъ мале число молодыхъ Русинѣвъ, не було зъ нею хѣсна для просвѣты руского духовенства.

Коли-жъ свѣтске або бѣле духовенство гѣрко бѣдувало и наукою своею мало вызначувало ся ѡдъ свѣтогляду хлѣборобѣвъ, то чорне духовенство, або черцѣ чина св. Василя Великого, жили собѣ выгѣдно, набували просвѣты въ Римѣ, въ Быдгощи (Bydberg) и въ иншихъ заграничныхъ мѣстахъ, та й корыстувались ласкою польскихъ панѣвъ, а то именно тогдѣ, коли они по скасованю товариства Єзуитѣвъ (1773) стали учителями въ школахъ латиньскихъ. Важнѣйшій василіянскій школы були въ Каменци Подѣльскѣмъ, въ Гуманю, Любарѣ, Острожѣ, Володимирѣ Волинскѣмъ, въ Гѣйцу (на Волини), ѡдтакъ въ Замостіу, Теревовли, Львовѣ, Бучачи и въ вишихъ мѣстахъ²⁾.

Тому отже, що у свѣтского духовенства супротивъ черцѣвъ-Василіянъ майже нѣяком не було просвѣты, задумавъ урядъ цѣсарскій въ Австріи, чимъ-скорше выдобути тогдѣшнихъ проводникѣвъ люду руского зъ такои духовои мизеріѣ. Въ 1774. р. цѣсарева Марія Тереса засновала въ Вѣднѣ при церквѣ св. Варвары семинарію для клирикѣвъ обряду грецко-католицкого зъ

i Lodomerji miasta Lwowa"... Lwów 1829, p. 393. — Тую коллегію засновала римска конгрегація „de propaganda fide“ около р. 1734.

¹⁾ Монастырь Театинѣвъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II. знести, по чѣмъ перетворено его въ касарню войскову. Однакже назва „szeregowy klasztor“ осталась все ще въ памяти городянъ, котрі й узицю при колишнѣмъ монастырѣ назвали теперь театиньскою.

²⁾ Порѣви. выше наведену статью Головацкого въ „Науковѣмъ Сборнику“, 1865. г., стор. 73.

Угорщини, Семигорода и Хорватіѣ, приказавши, щобъ такожъ зъ обохъ рускихъ епархій, Львівскои и Перемыскои въ Галичинѣ, посылано по 6 кандидатѡвъ до тои семинаріѣ, що звалась Варбанаеум. Одаткъ уже въ 1775. р. замѣщено тутъ першихъ рускихъ клирикѡвъ. Мѣжъ молодцями, котріѣ виховувались въ тѡмъ институтѣ, ѡдзначались именно два: Никола Скородиньскій, що ѡпѣсля бувъ єпископомъ Львівскимъ, и Антонъ Ангеловичъ, котрого въ 1808. р. поставлено митрополитомъ Галицкимъ. Тую-то семинарію Вѣденську скасовано вже въ 1784. р., по-за-якъ по приказу цѣсаря Іосифа II. въ деякихъ головнихъ городахъ Австріѣ (въ Вѣднѣ, Празѣ, Оломуницѣ) устроєно семинаріѣ генеральніѣ. Ажъ въ 1803. роцѣ цѣсарь Францъ приказавъ на мѣсци колишнього Варбанаеумъ завести цѣсарскій конвиктъ для клирикѡвъ обохъ обрядѡвъ (латиньского и грецко-католицкого) изъ всѣхъ дієцезій Австріѣ¹⁾.

Одаткъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II засновати у Львовѣ въ 1783. р. духовну семинарію²⁾. Она була спершу институтією дієцезальною, але вже въ 1785. р. перетворено єѣ въ семинарію генеральну, по-за-якъ въ нѣѣ замѣщено кандидатѡвъ не тѡлько зъ колишньої Червоної Руси, але и зъ Угорщини, Семигороду и Хорватіѣ³⁾.

¹⁾ Dr. Julian Pelesz, „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“... Zweiter Band. Wien 1880; p 635- 641.

²⁾ Семинарію руску замѣщено въ скасованѡмъ латиньскѡмъ монастырѣ Доминиканокъ на Хорущинѣ. Той монастырь збудовано мѣжъ 1722. и 1729. р.

³⁾ Въ генеральній семинаріѣ були два ѡддѣлы, се-бѣ-то одинъ ѡддѣлъ для интомцѣвъ обряду грецко-католицкого въ скасованѡмъ монастырѣ Доминиканокъ, а другій ѡддѣлъ для клирикѡвъ обряду латиньского и ормоньского въ скасованѡмъ монастырѣ Кармелитанокъ „tiszewiczkowych“. Монастырь сихъ Кармелитанокъ збудовано 1677. р. недалеко монастыря Доминиканокъ.

Рѣкъ опбеля цѣсарскимъ дипломомъ (зъ 21. жовтня 1784. р.) засновано у Львовѣ университетъ зъ чотырма выдѣлами, богословскимъ, юридичнымъ, медичнымъ и философичнымъ, и зъ гимназією шестикласовою. Одаткъ Львовскій епископъ Петро Бѣляньскій удавъ ся зъ просьбою до цѣсаря, щобы въ новѣмъ университетѣ на выдѣлѣ философичномъ и богословскомъ лекціѣ для Русинѣвъ ѡдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сей просьбы епископъ одержавъ ѡдповѣдь лишь въ части вдоволяючи, по-за-якъ декретомъ цѣсарскимъ зъ 24. липня 1786. р. приказано, щобы настоятелѣ семинаріѣ при домашнихъ корренетиціяхъ въ богословію пастырськомъ, моральномъ и догматичномъ хѣснувались мовою рускою. Ажъ въ 1787. р. заведено рускій выклады на университетѣ; цѣсарь Іосифъ хотѣвъ, щобы для русскихъ питомцѣвъ науки философичной и богословскій ѡдбувались въ мовѣ рускій¹⁾. Симъ добродѣйствомъ не вмѣли Русины гараздъ покорыстуватись, тому-що професоры намагались учить въ мертвомъ церковно-славянськомъ языцѣ. Впрочемъ сей институтъ рускій не мѡгъ розвинути, по-за-якъ его вже въ 1808. р. скасовано.

Цѣсарь Іосифъ II. звернувъ такожъ своє око на тяж-

Коли его скасовано, то замѣщено тутъ другій ѡддѣлъ генеральной семинаріѣ. Опѣсля (1792) перенесено ѡдси питомцѣвъ обряду латиньского и орменьского до скасованого монастыря Кармелитанокъ босыхъ, по чѣмъ дѣмъ колишньої семинаріѣ перетворено на магазинъ и войскову пекарню. Той магазинъ згорѣвъ въ 1812. р., и ѡдаткъ графъ Іосифъ Максимиліанъ Оссолинскій, набувши тее згарище ѡдъ уряду цѣсарского, основавъ опбеля тутъ (1817) библиотеку своего имени. (Historia miasta Lwowa przez X. Ignacego Chodynieckiego. Lwów 1829; p. 347. 348. 391. 392.)

¹⁾ Про рускій институтъ въ университетѣ Львовськомъ гляди дальшу статью въ сѣй исторіи литературы руской п. з. „Поглядъ на просвѣту и на sprawy суспѣльно-національній“.

ку долю хлѣборобѣвъ, котрі звалися хлопами, се-бѣ-то невольниками, и зѣ-за тяжкою недолѣ стояли одсторонѣ одъ самыхъ починѣвъ змаганъ просвѣтнихъ. Про-те патентомъ зъ 5. цвѣтня 1782. р. знѣсь той великій реформаторъ не вѣльниче пѣдданство (Leibeigenschaft) и симъ дѣломъ ставъ ся справдѣшнимъ добродѣемъ тои низшои версты суспѣльности, щѣ въ Польщи одъ р. 1573. побивалася неволею й недолею. Правда, що хлѣборобѣ остававъ ся ще панскимъ пѣдданимъ, що муствъ робити панщину, давати даннины, слухати приказѣвъ дѣдича й его прислуги (офиціялистѣвъ): однакже переставъ бути безправнимъ невольникомъ, якимъ бувъ до року 1782. Одтакъ хлѣборобѣ не бувъ безуслѣвно прикрѣпошений до землѣ: онъ мѣгъ розвизатися зѣ своимъ паномъ, та бодай голѣручъ ити въ свѣтъ и взятися за яке ремѣсло. Такий хлопь мѣгъ уже по своѣй воли женитися, — онъ ставъ бути чоловѣкомъ, щѣ має свое серце, свое житѣ¹⁾.

Зѣ-помѣжъ прочихъ реформъ сего цѣсаря годить ся ще спѣмнути про те, що онъ скасувавъ деякій монастырѣ Василюянскій²⁾. Именно замкнено 6. ве-

¹⁾ Володимирѣ Барвѣнскій, „Въ столѣтній роковини вступленя на австрійскій престолъ цѣсаря Юсифа II.“ (1780—1880). Отчитъ — выголошений на вечерѣ дня 17. (29.) листопада 1880. У Львовѣ; стор. 36. 37.

²⁾ Рускихъ монастырѣвъ було багато въ вѣцѣ XVIII. Михайло Коссакъ, авторъ вельми важной статѣ п. з. „Короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске“, начисливъ 319 монастырѣвъ въ Галичинѣ, на Буковинѣ и въ угорскѣй Руси. („Шематизмъ провинціи св. Спасителя чина св. Василия Великого въ Галиціи... и Короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске, отъ заведенія на Руси вѣры Христової ажъ по нынѣшное время“. Во Львовѣ 1867). Именно выказавъ М. Коссакъ, що въ епархіи Львовскѣй було 130, а въ епархіи Перемышкѣй 106 монастырѣвъ мужескихъ, мѣжъ-тымъ коли въ обохъ сихъ епархіяхъ находилось 36 монастырѣвъ женскихъ. Одтакъ по его почисленю въ

ресня 1785. р. славный монастырь Скитскій (близько Манявы)¹⁾, по чомъ черцѣ порозмѣщувались по монастыряхъ буковинськихъ. Урядови цѣсарскому не вподобалось мабутъ, що сей монастырь привдержувавъ ся сильно православія, та що дѣсталавъ зъ російской касы державной по 300 рублѣвъ щѣ 5 лѣтъ. Одаткъ замѣчае дрь Юліанъ Целевичъ въ Исторіи Скиту Манявского, що „якъ бы не Скитъ и его дѣяльність и впливъ на монастырѣ и загаломъ на духовенство, була бы епархія Львѣвска перейшла на унію пѣвъ столѣтія скорше, якъ то ся стало, а найдалше въ 1677. або 1681. р.“²⁾. Звѣстно-жь, що въ 1692. р. приняла церковну унію епархія Перемыска, а въ 1700. р. епархія Львѣвска, що одтакъ въ началку XVIII. вѣку признавалось до уніѣ девять рускихъ епархій, мѣжь-тымъ коли православній въ границяхъ давной Польщѣ мали лишь одного владыку Могилевскаго³⁾. Троха пѣзнѣйше приняло унію церковну брацтво Ставропигійске (1709) пѣдъ тою вымѣнкою, щобъ завпсѣло впростѣ одъ престола римского, на що папа Климентій XI. (5. цвѣтня 1709. р.) дѣйстно призволивъ. Опѣ-

угорскій Руси було въ загалѣ 24, а на Буковинѣ 23 монастырѣ. Теперъ изъ 319 монастырѣвъ осталось ще въ цѣлѣй Галичинѣ 14 монастырѣвъ мужескихъ, а 2 женскій; впрочѣмъ въ угорскій Руси есть 7 монастырѣвъ, мѣжь-тымъ коли на Буковинѣ только 3 православній монастырѣ истнують. — Въ своѣй розвѣдцѣ про монастырѣ начисливъ М. Коссакъ 314 монастырѣвъ, котрѣ були въ діецезіяхъ Кіѣвскѣй, Смоленскѣй, Полоцкѣй, Чернигѣвскѣй, Пиньско-Гродненскѣй, Луцко-Острожскѣй, Володимирскѣй и Холмскѣй. Такъ отже всѣхъ рускихъ монастырѣвъ було колись 633.

¹⁾ Манява — село въ повѣтѣ Богородчаньскѣмъ.

²⁾ „Исторія Скиту Манявского вразѣ зъ збѣринкомъ грамотъ, листѣвъ и деякихъ судовыхъ документѣвъ, дотычныхъ того монастыря“. У Львовѣ 1887; стор. 66.

³⁾ *ibid.*, стор. 67.

сля рескриптомъ цѣсарскимъ (7. вересня 1788. р.) названо се брацтво Институтомъ, а сеніорѣвъ его бѣтцями и провѣдниками руского народу (*patres et proceres gentis ruthenae*).

Та й въ загаль правительство цѣсарске заявляло Русинамъ свою прихильнѣсть, по-за-якъ Іосифъ II. (13. жовтня 1782. р.) приказавъ, щобы всѣ три обряды, латинскій, грецко-католицкій и орменскій, корыстувались въ Галичинѣ одними правами, щобъ отже одинъ обрядъ передъ другимъ не захоплювавъ собѣ нѣякого первенства. Правда, що вже по смерти того цѣсаря противники Русинѣвъ хотѣли ѡдвернути бѣдъ нихъ оцѣку короны, однако цѣсарь Леопольдъ II. затвердивъ таки (8. липня 1790. р.) всѣ тѣ права, якими руска церковь хѣснувалась бѣдъ кѣлькохъ рокѣвъ. Саме-тогдѣ оба єпископы, Львѣвскій, Петро Бѣлянскій, и Перемыскій, Максимиліанъ Рылло, просили цѣсаря, щобы одного зъ єпископѣвъ грецко-католицкихъ поставлено митрополитомъ Галицкимъ; сучасный бо Кіѣвско-Галицкій митрополитъ Теодосій Ростоцкій зъ волѣ царской живѣ въ Петербурзѣ и не мавъ нѣякои власти надъ єпархіями, щѣ находились по-за границями Россіѣ. Справы тои не рѣшали въ Вѣднѣ черезъ лѣтъ шѣснацять; коли-жъ Ростоцкій умеръ (1804), то цѣсарь Францъ I. декретомъ зъ 11. вересня 1806. р. затвердивъ внесокъ придворной канцеляріѣ щѣ-до ѡдновленя митрополіѣ Галицкой. Ѡдтакъ 11. серпня 1808. р. поставлено єпископа Перемыского Антонія Ангеловича митрополитомъ Галицкимъ, архієпископомъ Львѣвскимъ и єпископомъ Каменецкимъ.

Вже въ 1809. р. новый митрополитъ бдогравъ важну ролю въ дѣяхъ Галичяны. Въ тѣмъ роцѣ Наполеонъ поборовъ Австрію пѣдѣ Ваграмомъ и сполучивши захѣдну Галичину зъ ново-утворенымъ князѣвствомъ Варшавскимъ ѡддавъ ту ю нову державу королевѣ саскому Фридри-

хови Августови. Опісля польській генераль Рожнецкій займивъ західну Галичину и явивъ ся зб своимъ полкомъ у Львовѣ. Рускій нарѣдъ не бажаючи повернути пѣдъ польску управу, добачавъ въ митрополитѣ Ангеловичу морального свого провѣдника въ тѣмъ польскѣмъ заворушенію¹⁾. Тому-то не повелось Рожнецкому склонити Русинѣвъ до повстанія противъ Австріѣ, изъ-за чого войско австрійске небавомъ (въ червни 1809. р.) опять заняло столицю Галвчины.

Кѣлька лѣтъ опісля дѣждавъ ся Ангеловичъ затвердження Львѣвской митрополичон капитулы. Се послѣдовало по довгихъ пересправахъ выданіемъ диплому цѣсарского зъ дня 25. лютого 1813. р.²⁾. Сю справу спинали черцѣ-Василіане, котрі всю власть церковну хотѣли захопити въ свои руки. Въ загаль зъ симъ „пралатскимъ“ чиномъ „бѣле“ духовенство вело довголѣтні спори, не хочачи пѣддаватись пѣдъ кормигу духовенства „чорного“.

Коли Ангеловича поставлено митрополитомъ, не було вже рускихъ выкладѣвъ для слухачѣвъ философій.

¹⁾ Вѣрнымъ товаришемъ митрополита въ тыхъ злидняхъ бувъ славный архи-пресвитеръ крилоса митрополичого, Михайло Гарасевичъ. Пѣсля нападу повстанцѣвъ на палату при церквѣ катедральной митрополитъ Ангеловичъ wrazъ зъ Гарасевичемъ опустили Львѣвъ (8. червня 1809) и ѣдтакъ оба тѣ іерархи по великихъ трудахъ дѣстались до села Сенечола въ Бескидахъ, хочачи переправитись до Угорщины. Однакже въ Сенечолѣ захопивъ обохъ путникѣвъ въ свои руки тамошній князь (войтъ) Кость Джуловичъ и передавъ ихъ повстанцямъ. Але въ Стрию освобождено обохъ страдалцѣвъ, коли туды наспѣла вѣсть, що гѣродь Львѣвъ заняло вже войско австрійске. („Антоній Ангеловичъ, митрополитъ галицкій, во время 1809. года“. Статя въ „Перемышлянина“, мѣсяцесловѣ на годъ 1859, стор. 59—63).

²⁾ Капитулу епископску въ Перемышли затверджено 20. цвѣтня 1816. р.

и богословія, ба й университетъ перенесено въ 1805. р. изъ Львова до Кракова. Сей бо гóродъ Ягайлонówъ дóставъ ея пóдъ власть Австрії при третїмъ подѣлї Польщї (1795), и óдтакъ урядъ цѣсарскій не хотївъ удержувати въ однóмъ краю короннóмъ два университеты; коли въ Краковѣ истнувала стародавна академія. Такъ отже оставъ ея у Львовѣ тóлько лицей (lусaeum) зъ чотырма бддѣлами, се-бѣ-то зъ бддѣломъ богословскимъ, юридично-политичнымъ, медично-хирургичнымъ и философичнымъ. Тїй окремїй бддѣлы называно студїями¹⁾. Коли-жъ въ 1815. роцѣ Кракóвъ оголошено республікою, то урядъ австрїйскій бувъ приневолений опять отворити университетъ у Львовѣ. Одвѣтний дипломъ цѣсарскій выдано 7. серпня 1817. р.; óдтакъ 4. падолиста óдбулась инавїгурація университета, котрый названо именемъ цѣсаря Франца. А вже-жъ въ ново-отворенóй академії не заведено выдѣлу медичного, по-за-якъ уже въ тóмъ университетѣ, щó его засновавъ бувъ цѣсарь Іосифъ II., сей факультетъ для недостатѣ слухачѣвъ не мógъ розвиватись. Заведено отже лишъ три выдѣлы: богословскій,

¹⁾ Мїжъ профессорами лицей Львовскóго визначувавъ ся именно Иванъ Лавровскій, докторъ богословія и философії. Онъ учивъ богословія пастырскóго, óдтакъ религії (въ бддѣлї юридично-политичнóмъ и философичнóмъ) и языка грецкóго (въ бддѣлї философичнóмъ). Ёму присвятивъ Іосифъ Левицкій, авторъ рускóй граматики, ось-таку похвальну згадку: „Покойный Иванъ Лавровскій, крилошанинъ, былъ правдивымъ ученымъ рускимъ, который добро разумѣлъ языкъ церковный и народный, першій запровадилъ при каедрѣ въ Перемышлї натормѣсть польскихъ гомилїй гомилїи рускіи до народа...“ („Очеркъ основанїя галицко-рускóй Матицѣ и справозданїе первóго собору ученыхъ и любителей народнóго просвѣщенїя“. Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850. I. „Слово, говорено Іосифомъ Левицкимъ въ общóмъ засѣданїю на сѣздѣ ученыхъ рускихъ, дня 26. жовтня 1848“; стор. 83.)

юридичний и философичний зъ курсомъ медично-хирургичнимъ и зъ гимназією шестикласовою.

Изъ проявъ тогдѣшнього житя политичного въ Галичинѣ можна записати хибѣ лише оголошенє конституцій станѣвъ галицкихъ (18. цвѣтня 1817). Въ наслѣдокъ сего акту обѣ капитулы рускій, Львовска й Перемыска, набули права высылати своихъ депутатѣвъ на соймъ постуляційный. Найгѣднѣйшимъ такои чести бувъ заслуженный крилошанинъ Михайло баронъ (Neustern) Гарасевичъ. Однакъ его не выбрано, та депутатомъ капитулы Львовской поставлено Гавріила Дубовицкого; Перемышку же капитулу заступавъ на тѣмъ шляхоцкѣмъ соймѣ ученый крилошанинъ Иванъ Могильницькій. А вже-жъ изъ тыхъ соймѣвъ постуляційныхъ народъ рускій нѣчого не хѣснувавъ, та пробудивъ ся изъ свого сну ажъ въ 1848. р., коли за панованя Фердинанда I. (25. цвѣтня) народамъ австрійской державы оголошено конституцію. Се стало ся именно въ наслѣдокъ тыхъ либеральныхъ идей, якими Европа въ мартъ того року була заворушилась.

(Въ цѣли ѣдродженя народного громадка просвѣдчыхъ Русинѣвъ завязала у Львовѣ головну Раду руску. Зъ триста Русинѣвъ, людей духовныхъ и свѣтскихъ, зѣбралось 2. мая 1848. р. въ сали консисторскѣй у св. Юра. Навпередъ ѣддано честь заслугамъ Маркіяна Шашкевича, щѣ сильно полюбивъ свою народнѣсть и бувъ першимъ просвѣтителемъ Руси въ мовѣ рѣднѣй. Згадкою за того славного мужа освящено той збѣръ патріотѣвъ рускихъ, котрій дорогій заповѣтъ Маркіяна хотѣли сповнити зацѣпавшимъ трудомъ около добра землякѣвъ¹⁾).

¹⁾ Тогдѣ выголошено стишокъ Антоня Петрушевича („Братямъ Галичанамъ“), починаючій ся сими строфами:

Предсѣдателемъ того збору выбрано заслуженного крилошаннина Михайла Куземского; а вже слѣдующого дня, 3. мая, запрошено епископа-суфрагана Григорія Яхимовича, щобъ обнявъ проводъ въ головнѣй Радѣ рускѣй. И отъ, уже 10. мая выдано одозву до руского народу, въ котрѣй мѣжъ иншимъ отъ-се сказано:

...„Мы Русины галицкѣй належимо до великого руского народу, котрый однимъ говоритъ языкомъ и 15 міліонѣвъ выносить¹⁾, зъ котрого пѣлтретя міліона землю галицку замишкуютъ. Той нарѣдъ былъ колѣсь самодѣльный, рѣвналъ ся въ славѣ найможнѣйшимъ народамъ Европы, малъ свѣй писемный языкъ, свои власніи уставы, своихъ власныхъ князѣвъ; однимъ словомъ былъ въ добрѣмъ бытѣю, заможнымъ и сильнымъ“...

...„Пробудился уже и нашъ левъ рускѣй и красну намъ ворожить пришлѣсть. Вставайте-жъ, братья, вставайте съ долѣго сну вашего, бо уже часъ! Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся ра-

Гей, кто Русинъ весели ся!
Покинь смутокъ,
Отри слезы, —
Не жури ся!

Ще не згибло руске слово,
Такъ намъ мило,
Ще го чути
Наоколо

Ще Богъ ласкавъ Галичаномъ:
По Дифетрови,
Коло Буга
И надъ Сяномъ.

Лишь погасли съ боярами
Князѣвъ роды;
Но Габсбурги
Правлять нами...

(„Зоря галицка“ зъ 1848. р. число 1.)

¹⁾ Всѣхъ Русинѣвъ - Украинцѣвъ (крѣмъ Бѣлорусѣвъ) числить теперь змышъ 21 міліонѣвъ, именно:

а) на Украинѣ	18,000.000
б) въ Галичинѣ	2,516.542
в) въ угорекѣй Руси	600.000
г) на Буковинѣ	239.690.

зомъ, щобы піднести народність нашу и забезпечити даній намъ свободы“...

... „Будемъ дѣлати въ способъ наступающій :

а) „Первымъ заданьемъ нашимъ буде, захвати вѣру и поставити на рѣвни обрядокъ нашъ и права церкви и священникѣвъ нашихъ съ правами другихъ обрядкѣвъ“.

б) „Розвивати и вносити народність нашу во всѣхъ еи частехъ: выдосконаленьемъ языка нашего, запровадженнямъ его въ школахъ низшихъ и выжшихъ, выдаваньемъ писемъ часовыхъ, утримованьемъ кореспонденцій съ письменными такъ нашими, якъ инными до щепу славянського належачими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языкѣ рускомъ, и усиленнымъ стараньемъ, впровадити и на рѣвни поставити языкъ нашъ зъ инными въ урядахъ публичныхъ“ и т. д

в) „Будемъ чувати надъ нашими правами конституційными, розпознавати потреби народу нашего, и поправленія быту нашего на дорожѣ конституційной шукати, а права нашѣ бдѣ всякою напасти и оскорбленія стали и сильне хоронити“¹⁾.

Проводырѣ Русинѣвъ галицкихъ користуючись опѣкою губернатора Франца Стадіона дбали широко про добро свои народности. Проте ще передъ завязанемъ головної Рады рускои, коли рознесла ся чутка, що небавомъ оголосять конституцію, подано (19. цвѣтня 1848. р.) на руки Стадіона петицію до цѣсаря Фердинанда, въ котрій высказано отъ-сѣ бажаю Русинѣвъ / 1) щобы во всѣхъ народныхъ школахъ²⁾ той части Галичины, де людність єсть чисто-руска або переважно руска, наука

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848., число 1.

²⁾ Народными школами звались школы сѣльскѣй, тривіальнѣй и головнѣй.

выкладалась въ мовѣ рускѣй; — 2) щобы въ тыхъ округахъ Галичины, въ котрыхъ живутъ Русины, такожь въ высшихъ школахъ мовѣ рускѣй призволено таке розширене, яке есть одвѣтнымъ рускѣй людности; — 3) щобы все краевіе уставы, цѣсарскіе приказы и рѣшенія всехъ урядѣвъ оголошувано рускому народови въ мовѣ рускѣй; — 4) щобы въ тѣй части Галичины, де живутъ Русины, поставлялись такіе урядники, котріе добре знаютъ мову руску; — 5) щобы грецко-католицкихъ священникѣвъ подготвлено въ студіяхъ такъ, абы могли своимъ парافیянамъ науку вѣры и моральности выкладати въ рускомъ языцѣ; — 6) щобы одбулось зрѣванне духовенства всехъ трохъ обрядѣвъ, с. е. грецко-католицкого, латиньского и орменьского во всехъ правахъ, привилегіяхъ и достоинствахъ; — 7) щобы Русинамъ були приступніи все публичніе уряды и все громадскіе та городскіе послуги¹⁾.

Въ наслѣдокъ сего просьбы надѣслано Радѣ рускѣй отъ-се рѣшене министерске зъ дня 9. мая т. р.: 1) Во всехъ народныхъ школахъ тыхъ округѣвъ, въ котрыхъ людность есть чисто-руска або въ бѣльшій части руска, наука подаватись буде въ мовѣ рускѣй; — 2) позаякъ руска мова въ теперѣшнімъ своимъ розвою ще не зовеімъ годить ся до выкладу многихъ науковыхъ предметѣвъ, то поки-що въ высшихъ школахъ „руского краю“ поставить ся напередъ катедра для руского языка, щобъ учащій ся молодежи подати спосѣббѣть до основного выученія рѣднои мовы, и щобы прискорити ея выобразование; — 3) узнае ся потреба науки въ мовѣ рускѣй для кандидатѣвъ стану духовного, про-те цѣсарь приказуе, щобы въ семинаріяхъ все клирики вчились

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 2.

рôднои мовы, и щобы заведено окреми̂ вправы практич-
нїй; — 4) правне зрôвнанє всѣхъ трохъ обрядôвъ буде
дѣйстно наблюдати ся въ всѣхъ правахъ, привилегїяхъ
и достоинствѣхъ, и ôдтакъ не допустити ся, щобъ одинъ
обрядъ передъ другимъ займавъ собѣ первенство; —
5) припущенє Русинôвъ до всѣхъ публичныхъ урядôвъ
и такожь до всѣхъ мѣйскихъ и громадскихъ послугъ
забезпечено вже §-омъ 24. патенту уставного, и буде
предметомъ бережливой уваги правительства.

Вирочôмъ заявлено въ сѣмъ рѣшеню, що третїй и
четвертый уступъ тои просьбы залагоджено вже устав-
нымъ патентомъ зъ дня 25. цвѣтня 1848. р. Тамъ же
сказано, що законы будуть оголошуватись такожь въ мо-
вѣ рускôй, та що урядники въ тôй части Галичины, де
жиють Русины, мають знати ихъ мову¹⁾).

Въ тôмъ часѣ були отже Русины любимцями ав-
стрїйского правительства и могли выеднати собѣ деяку
цôльгу въ житю народнôмъ. И дѣйстно, тогдѣшний про-
водырѣ Русинôвъ були гôдными заступниками галицко-
руского народу передъ короною и передъ правитель-
ствомъ. Про-те около епископа Григорїя Яхимовича и
крилошанина Михайла Куземского²⁾ горнулись всѣ щирї
патріоты рускї, именно Иванъ Борискевичъ, Игнатїй
Галька, Яковъ Геровскїй, Яковъ Головацкїй, Иванъ Гу-
шалевицъ, Иванъ Жукôвскїй, Алексѣй Заклинскїй, Фе-
дôръ Леонтовичъ, Михайло Малиновскїй, Антôнъ Могиль-
ницкїй, Рудольфъ Мохъ, Антôнъ Павенцкїй, Григорїй Сав-

¹⁾ *ibid.*, число 3.

²⁾ Григорїй Яхимовичъ, епископъ и суфраганъ митрополита
Михайла Левицкого, бувъ предсѣдателемъ головної Рады рускои
до мѣсяця марта 1849. р., поки его не поставлено епископомъ Пе-
ремыскимъ. Опôсля ставъ предсѣдателемъ Рады Михайло Кузем-
скїй, щô заступавъ Яхимовича въ проводѣ Русинôвъ.

чинський, Левъ Трѣщакѡвскій, Никола Устіяновичъ и и. Всѣ они любили свѡй народъ и пѡдъ розумнымъ проводомъ обохъ тыхъ мужѡвъ стали запопадливо трудитись для добра Руси.

Але такій патріотичній змагання нашихъ землякѡвъ не подобались Полякамъ, котрі небавомъ постарались о тєб, що противъ головної Рады рускои повставъ збѡръ польско-рускій. Въ сали редутовѡй старого театру¹⁾ збѣшлись 23. мая 1848. р. деякі графы, дѣдичѣ, емигранты, адвокаты, урядники, письменники и студенты университетскій и завязали раду пѡдъ назвою рускій Собѡръ²⁾. Се були въ бѡльшѡй части Поляки такій, щѡ походили зъ руского роду. Они-то бажали, щѡбъ Русь галицка полюбила польскій порядки и зъ-годомъ-перегодомъ перетворилась въ Польшу. Той рускій Собѡръ выдавъ 8. червня 1848. р. ѡдзову до „братѣй Русинѡвъ“, звѣщаючи мѣжъ иншими ось-такій принадній слова:

— „Русины! днесъ будить ся народнѡсть руска, бо духъ Божій зступивъ на землю и зрѡбнавъ якъ народы такъ и люди съ собою“.

„Въ намѣреню, тую народнѡсть воздвигнути, завязало ся вѡ Львовѣ два собраня пѡдъ назвою Рада народа руска (святоюрєка) и Собѡръ рускій. Первая складаюча ся по найбѡльшой части зъ превелебныхъ священникѡвъ, не може ся скутечно займовати чимъ инимъ, токмо дѣлами церковными и честною працею о спасєню небеснѡмъ. А нашъ Собѡръ складаючий ся не токмо зъ нелебныхъ отцѣвъ духовныхъ, але такожъ зо всѣхъ ин-

¹⁾ Старый театр ѡгоявъ на тѡмъ мѣсци, де теперь прости-
гая ся пляцъ, щѡ зоне ся „castrum“.

²⁾ Межи членама руского Собору були три священники рус-
кій: Викторъ Дольницькій, д-ръ Онуфрій Криницькій и Ромуальдъ
Крижановскій.

чихъ станѣвъ, постановивъ, не минаючи такожъ праведного намѣренія рускои Рады, зайнятися всѣми потребами руского народа. Въ тѣй мысли буде виходити Денникъ руского Собора, который опѣць нашого мѣра свѣтлыхъ мужѣвъ поручаемо“.

„И вѣдомо чинимо передъ Господомъ Богомъ, міромъ хрестіянськимъ и цѣлымъ свѣтомъ, що намѣренемъ нашимъ єсть“:

„Чувати надъ народностею рускою, причиняти ся до єї свободного и независимаго розвитку, просвѣщати нашъ нарѣдъ; пѣднести єго до участництва въ справахъ цѣлого народа; запровадити такъ школы нижшѣ яко и выжшѣ въ языцѣ рускѣмъ; научити єго уживати на добро наданихъ єму свободѣ конституційныхъ; чувати надъ правами и добромъ цѣлого народа; вєспирати и воздвигати писменництво наше руске впливомъ нашимъ и маєткомъ, наконецъ старатися, кѣлько въ силахъ нашихъ буде, о полѣпшенє доли духовенства руского, абы могло такъ високому євому поволанію безъ перешкоды ѡдповѣдати, — при тѣмъ же всѣмъ утримувати всѣми силами згоду и єднѣсть зъ народомъ вєпѣльного нашого отечества, щобы буря неряду и колотнѣ, тая позма¹⁾ страшливая, щѣ дерева зъ корѣньомъ выриває, и всьо зъ землею рѣвнає, не поєсувала тыхъ молодыхъ лѣторостей, которіи не давно въ землю нашу святу часъ вѣткнувъ“.

Сю ѡдзову пѣдписали шѣстьдесятъ и чѣтыри дѣйствнѣ члєны руского Собору, именно чѣтыри графы: Александръ, Юліанъ и Володимиръ Дѣдушицкін, та Антѣнь Гѣлѣвєскій, ѡдтакъ Онуфрій Криницькій, профєсоръ богѣсловія, Антѣнь Домбчанський, совѣтникъ суду шляхоц-

¹⁾ позма або пѣзма — ненависть, месть, ворушня.

кого, Касперъ Ценглевичъ, письменникъ¹⁾, Янъ Захарія-севичъ, письменникъ и н.

Небавомъ опбсѣя члены того собору хотѣли выдавати свою часопись и стали глядати одвѣтного ѣй редактора. И ось нашли талантливаго Русина, Ивана Вагилевича, що самохѣтъ покинувъ администрацію капелянѣвъ въ Нестаничахъ²⁾ и ставши редакторомъ Дневника руского, высказавъ вже 12. серпня 1848. р. програму руского Собору въ сихъ словахъ:

„Цѣль руского Собору єсть: опѣкованіє ся народностію рускою, причиненіє ся до єи свободного и независимого розвитія, а при томъ удержуваніє згоды и одности зъ міромъ соплеменной народности въ нашої спольной отчизнѣ“.

„Однимъ зъ найпершихъ средствъ, якимъ хочеть рускій Соборъ дойти до своєи цѣли, єсть просвѣщеніє народное. а то осягнути можна литературою рускою. Отже-жь въ томъ наміренію постановилъ рускій Соборъ издавати письмо періодическое подъ назвою „Дневникъ рускій“. — — Дневникъ сей будетъ выдаватися зъ початку що тыждня разъ, позднѣйше два разы на тыждень, и то въ одинъ листъ великого розміру буквами кириллскими, а по причинѣ, що многі Русины не мають доброй вѣдомости сихъ буквъ, то якоесь число екземплярѣвъ будетъ издано и латинскими буквами, такъ що пренумеранты по своєй воли могутъ брати ексемплярѣ печатины одними або другими типами“.

¹⁾ Про политичну дѣяльність Каспера Ценглевича гледи статью Нв. Фрайка ц. з. „Польске повстанє въ Галичинѣ 1846. року“ въ „Зорѣ“ Ом. Партицкаго зъ 1884. р. ч. 4; порбви. „Зорю“ зъ 1886. р., число 8., стор. 135.

²⁾ Администраторомъ капелянѣвъ въ Нестаничахъ бувъ давнѣйше Маркіянъ Шашкевичъ.

Перше число Дневника руского выдано 18. (30.) серпня 1848. р., а вже зъ числомъ 9., дня 13. (25) жовтня т. р. перестала сеея часопись виходити, не здобувши собѣ прихильникѣвъ мѣжь Русинами¹⁾. Головнымъ намѣромъ Дневника було зъєднати собѣ простый людъ, и про-те захвалювано всѣлякій пѣльги, якими корыстувались хлопы за польского панованя²⁾. А по-за-якъ рускому Соборови звѣстно було, що руске духовенство має найбѣльшій впливъ на людъ, то намагавъ ся бнѣ зъєднати священникѣвъ для великои польской ѳтчины³⁾. А вже-жъ всякій ѳбѣтницѣ руского Собору, зложеній „передъ Богомъ, міромъ христіянськимъ и цѣлымъ свѣтомъ“ були лишъ пустыми фразами для обаламученя Русинѣвъ⁴⁾. Тому-то

¹⁾ „Дневникъ рускій“ находить ся въ библіотецѣ Дому народного и такожь въ библіотецѣ имени Оссолинськихъ. Въ библіотецѣ Дому народного суть всѣ 9 чисель, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., печатаній латиньскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатаній кирилицею. Въ библіотецѣ же имени Оссолинськихъ зберігають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., печатаній буквами латиньскими.

²⁾ Порѣвн. „Повѣсть Дѣда-лѣрника о вояцкой службѣ“: — „Маєте знати, що за польскихъ часѣвъ и рядѣвъ, то хлопѣвъ не брали въ рекруты. Хлопъ малъ щѣ коло ґрунту робити и мусѣлъ ґрунту пильновати, а только шляхтичѣ вояцку службу робили. Хйба якъ хлопъ самъ добровольно до польскихъ жолнерѣвъ присталъ, то го приймали; а коли ся добре справовалъ, то такого хлопа-жолнера зробили шляхтичемъ и по войнѣ зъ королевщины надали му вольный ґрунтъ шляхоцкій. Ажъ якъ ту зайшли Нѣмцѣ, то постановили рекрутацію на хлопѣвъ за Богъ-да-прости“. (Число 2.)

³⁾ Порѣвн. „Дневникъ рускій“, число 1. „Ѳтозза Собору руского до велебныхъ священниковъ“. Тутъ сказано мѣжь иншимъ отъ-се: „На буйныхъ нивахъ нашей премидои ѳтчины розросло ся дерево народности въ два пресильны конарѣ, — однимъ конаремъ естъ народъ рускій, а другимъ народъ польскій...“

⁴⁾ „Русины въ роцѣ 1848.“ („Зоря“ Ом. Партицкого зъ 1880. р., число 24., стор. 314.)

Никола Устіановичъ остерегавъ землякѣвъ, щобъ не давались обманути тими обѣтниками панскими, а членѣвъ головної Рады заохочувавъ зберегати святощъ народній кажучи: „Не бѣйте ся, не встыдайте ся обставати за чисто-рускою справою; вы були-сьте першій, щѣ-сьте ся за народностею и бѣвѣчными правами руского народу бѣдозвали, вы зъ народомъ рускимъ все-сьте щире гадали, и теперъ щире гадаете, а народъ рускій припаде цѣлымъ сердцемъ до васъ“...¹⁾ > 9-29.05.

Та й тяжкій були напасти того Собору на головну Раду руску. Называно єъ товариствомъ „святоюрскимъ“, зборомъ священникѣвъ „тепныхъ и лукавыхъ“; бѣтакъ говорено, що члены Рады хочуть бути губернаторами и Богъ-зна' якими достойниками, що Рада „тхне езуитизмомъ“, та що старає ся людъ євльскій своєю часопи-сію „Зоря галицка“ до розбѣвъ и рѣзнѣ пѣдбурити²⁾. Однакже проводырѣ Русинѣвъ зъумѣли честно бѣперти всякій клеветы могучихъ противникѣвъ и бѣтакъ не переставали трудитись для добра своихъ землякѣвъ. И справдѣ, въ першѣмъ и другѣмъ роцѣ свого именованя головна Рада руска займалась щиро справами народными, ба, вже въ третѣмъ мѣсяци по завязаню сего политичного товариства заступникъ предѣдателя, Михайло Куземскій, мѣгъ передъ земляками похвалитись ось-такимъ плодомъ заонадливого труда рускихъ патріѣтѣвъ: „Обудили-сьмо зъ долговѣчного сна нашу народнѣсть: бо привели-сьмо до пѣзнаня жия, а жия свободного, народъ нашъ рускій, долго утисненый и зганѣбленый, бо воскресили-сьмо въ немъ любовь къ просвѣщенію и бѣученію полезному“...³⁾. Впрочѣмъ часописъ „Зоря галиц-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 6., стор. 26.

²⁾ Ibid., число 24.

³⁾ Ibid., число 12. „Слово честного заступника предѣдателя

ка“ була знаменитимъ речникомъ всякихъ народныхъ змаганъ Рады рускои и стояла вѣрно на сторожи правъ Русинѣвъ.

Вже въ 1848. р. подношено важну справу подѣлу Галичини на двѣ провинці, на руску схѣдну и польску захѣдну¹⁾; вже тогдѣ высказано бажане утвореня рускои лвардѣй народнои.²⁾ Въ тѣмъ-то роцѣ (въ кѣнци мая) головна Рада выслала депутацію на славянскій собѣръ въ Празѣ, щобъ змаганя галицкихъ Русинѣвъ стались звѣстными всѣй славянщинѣ.³⁾ Опѣсля въ 1849. р.

Мих. Куземекого съ причины двомѣсячного дѣяннѣя Рады головнои, загрѣвающее до дальшого ревниго дѣяннѣя“.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 18.

²⁾ Въ 1849. р. утворено дѣйстно баталіонъ русскихъ стрѣльцѣвъ (1.600 мужа), котрыхъ проводникомъ бувъ майоръ Ватер-флитъ. Офицеры сего баталіону представились Радѣ руской дня 27. мая (8. червня) 1849. р. Дня 6. вересня т. р. вирушили тѣ стрѣльцѣ (Fleischcorps) изъ Львова въ походъ до Угорщины, коли тамъ заворушилась домашня усобица. Пѣсля войны угорскои розвязано той баталіонъ русскихъ стрѣльцѣвъ.

³⁾ Депутатами головнои Рады рускои на собѣрѣ славянскѣмъ въ Празѣ були: д-ръ Григорій Гинилевичъ, Иванъ Борискевичъ и укрѣиченый богословъ Алексѣй Заклинскій. Присутній Славяне узнали бажаня Русинѣвъ зовсѣмъ оправданными и сполукували Поляковъ, бути справедливыми для своихъ сусѣдѣвъ. Рускій пѣсенъ й думы спѣвано на зборахъ Славянъ, а мову руску названо „найделикатѣйшою“ зѣ всѣхъ славянскихъ языковъ. („Зоря галицка“, 1848, число 10.) Тѣлько одинъ-одинѣснѣйскій Касперъ Циглевичъ, щѣ небавомъ опѣсля ставъ членомъ „руского Собору“ выступавъ въ Празѣ завзято противъ Русинѣвъ и не хотѣвъ ихъ узнавати народомъ; окремымъ одѣ Поляковъ. („Зоря“ Ом. Партицкого зъ 1884. р. — статья Ив. Франка п. з. „Польске повѣстанѣ въ Галичинѣ 1846. р.“, число 4., стор. 27) — Цѣлый собѣръ подѣливъ ся на три секціѣ: першу секцію творили Русины и Поляки, другу Словѣнцѣ, Хорваты, Сербове и Далматинцѣ, третю Чехи, Моравляне, Шлезакы й Словаки. Руско-польска секція складалась изъ 63 членѣвъ. Президентомъ тои секціѣ бувъ

головна Рада старала ся навязати взаимини зъ Буковиною и зъ Русью угорскою. Дня 4 (16.) лютого т. р. Иванъ Борискевичъ представивъ Радѣ послѣвъ буковинскихъ; тогдѣ-то профессоръ Никола Гакманъ за-
явивъ радѣсть Буковины изъ-за того, що нарѣдъ галицко-рускій упоминае ся мужно о свои права¹⁾. Одаткъ 20. липня т. р. выдала Рада ѡдозву „до народу руского въ Угорщинѣ“, звѣщаючи мѣжь иншимъ отъ-се: — „Промавляемъ до васъ именемъ народа руского галицкого въ спѣльнѣй нашѣй справѣ рускѣй, подаваючи вамъ долонь ко соединенію, щобы всѣ Русины були однимъ сильнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливымъ народомъ...“²⁾

Але-жь Русины були въ Галичинѣ едиными любим-
дрѣ Либельтъ изъ Познаня, вице-президентомъ и першимъ секретаромъ поставлено Вацлава Залеского (щѣ небавомъ ѡпѣсля ставъ губернаторомъ Галичины), другимъ секретаромъ бувъ Семишскій, а подѣ-секретаромъ Заклинскій. На сѣмъ соборѣ Славянъ въ Празѣ Русины завязали зъ Поляками федерацію на подставѣ рѣвноправности рускои мовы зъ польскою въ урядѣ, школахъ и въ гвардіи народнѣй, на подставѣ цѣлковитой рѣвности обохъ обрядѣвъ и рѣвнои дотаціѣ духовенства, лишаючи до рѣшеня будущому соймови, чи й коли треба подѣлити Галичину на два окремихъ округи администраційнѣй. Тѣ-то „уклады“ Русинѣвъ зъ Поляками въ Празѣ подписали 7. червня 1848. р. отъ-ей мужѣ: *Leon Sapieha, Григорій Гмилевскій, Иванъ Борискевичъ, Antoni Zygmunt Helcel, X Szczesny Buchwald, Józef Midowicz, Karol Malisz, Zakliński Aleksy, Zenon, Pogłódowski, Ludwik Stecki, Maurycy Krański*. — А вже-жь соборъ славянскій, не докончивши своихъ нарадѣ и не затвердивши тыхъ угодowychъ „укладѣвъ“ Полякѣмъ зъ Русинами, бувъ розбгнанный княземъ Виндичцрецомъ по збомбардованію Праги 11. червня. („Дѣло“, 1883, ч. 61—63: „Зъ 1848 року“. Давний матеріялы до оцѣненя новыхъ заходѣвъ около польско-рускои угоды.)

¹⁾ „Зори галицка“, 1849; число 15.

²⁾ *Ibid.*, число 59.

цями австрійського правительства лишь дотоль, доколь графъ Стадіонъ бувъ губернаторомъ; коли-жъ бнѣ 4. червня 1848. р. выѣхавъ изъ Львова, а на его мѣсци ставъ губернаторомъ Вацлавъ Залескій, то Поляки заняли пануюче становище въ краю.¹⁾ Одтакъ на виѣсенє Залеского министерство просвѣты приказало д. 29. вересня 1848. р., щобъ въ ожиданю высшего виобразованя языка руского, и закимъ приїде до подѣлу польскихъ и рускихъ частій Галичины, завести безъ проволоки языкъ польскій въ гимназіяхъ и въ академіи Львѣвскѣй.²⁾

Дѣзнавшисъ про таке неприхильне для Русиновъ рѣшенє министерства головна Рада ухвалила въ кѣнци

¹⁾ Губернаторъ Вацлавъ Залескій прибувъ до Львова 25. жовтня 1848. р. Тогдѣ выслала до него Рада руска депутацію, щобъ его повитати и заявити ему бажаня руского народу. Именемъ Русиновъ промовивъ до губернатора Иванъ Жукѣвскій, парохъ церкви св. Петра й Павла, подносячи въ рускомъ словѣ тую заслугу Вацлава „зъ Олеська“, що бнѣ збиравъ памятники устної рускої литературы тогдѣ, коли нашъ народъ спочивавъ ще въ глубокѣмъ снѣ, та „що Русины вже одъ того часу (1833. р.) почали около управы рѣлѣ народної мимо розманитыхъ перепонъ поединчо працювати“. Одтакъ сказавъ Жукѣвскій, що сего року (1848) цѣлый народъ, доступивши свободъ конституційныхъ двигнувъ ся до сильного житя народного, що богато свѣтлыхъ мужѣвъ вельми запопадливо „надъ просвѣщенємъ народа працюють“, и що любовь ко народности руской въ серцяхъ Русиновъ такъ уже розгорѣлась, що нѣяка сила людска не зможе имъ єи выдерти. — На промову Жукѣвского губернаторъ одповѣвъ по-руски, що й бнѣ мѣжъ Русинами „на руской землѣ“ родивъ ся, що рускій языкъ бувъ першимъ его языкомъ, котрого въ дитинствѣ довгій часъ уживавъ, та що всѣми силами о теє старатисъ буде, щобы Русинамъ щѣ-до народности и прочихъ правъ природныхъ та конституційныхъ нѣяка не'дѣяла ся кривда. („Зоря галицка“, 1848., число 25. стор. 101., 105.)

²⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 29.

жовтня выслати двоохъ депутатѣвъ (Мих. Куземского и Ив. Борискевича) до цѣсаря Фердинанда, который по причинѣ ворохобня Вѣденской пробувавъ тогдѣ въ Оломунци. Саме-тогдѣ перенесено соймъ конституційный зъ Вѣдня до Кромержжа, въ Мораву, и про-те могли до-тыхъ обохъ мужѣвъ-прилучитись пять соймовыхъ послѣвъ, именно три священники, Григорій Шашкевичъ, Иванъ Ломницкій и Григорій Левицкій, та й два селяне, Василь Гармацкій и Андрѣй Дивакѣвскій. Депутація тая упевнявши цѣсаря о вѣрности Русинѣвъ заявила ему (6. надоліста) отъ-сѣ бажаня галицко-русского народу: 1) щобы подѣлити Галичину на два краѣ, на рускій и польскій; — 2) щобъ утворити на галицко-руской земли стражу народну; — 3) щобъ завести руску мову во всѣхъ школахъ; — 4) щобъ завести руску мову и письмо во всѣхъ урядахъ; — 5) щобъ якъ найскорше установити новій заряды громадскій, а замѣсть мандаторѣвъ поставити уряды цѣсарскій. — 6) щобы назначити особну комисію, котра розсудила-бъ споры о ґрунта и лѣсы мѣжъ давнѣйшими панами а громадами. — 7) щобы перенести въ инші стороны тыхъ урядникѣвъ, котрі оказались неприхильными до русского народу; — 8) щобы зрѣвнати рускихъ священникѣвъ и дякѣвъ зъ ксьондзами и оґаністами латиньского обряду въ гѣдности и платни, и щобъ бѣтакъ свята рускій святковано въ школахъ, урядахъ и въ народнымъ житю. — Тогдѣ-то бѣповѣвъ цѣсарь руской депутаціи, що бажаня Русинѣвъ, вы-сказаний въ адресѣ, возьме собѣ до серця, и що прикаже своему министерству по-змовѣ скоро тѣ желаня сповнити.¹⁾

Мѣжъ-тымъ ~~к~~одотнеча двоохъ свѣтскихъ людей зъ тро-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 27., 30., 31.

ма артилеристами и послѣдовавши ворохобня въ Львовѣ кѣнчилась бомбардуванємъ гѣрода (2. падолиста 1848. р.). Одаткъ на руки епископа-суфрагана Яхимовича, предсѣдателя головної Рады рускои, пришло письмо губернатора Вацлава Залеского (зъ д. 16. падолиста) зъ тымъ заявленємъ, що нѣсля розпоряженя министерского зъ д. 4. падолиста 1848 р. запрошує ся Рада руска, котра дала вже багато доказѣвъ вѣрности для австрійского цѣсарского Дому, щобъ она черезъ священникѣвъ старалась удержати супокѣй и порядокъ мѣжь рускими громадами.¹⁾ Такъ отже Рада руска могла дальше розвивати свою дѣяльнѣсть, мѣжь-тымъ коли всякѣй товариства польскѣй порозвязувано.

Въ начатку слѣдуючого року (8/20 сѣчня 1849) выслала головна Рада депутацію до Олумуниця. Се бо цѣсарь Фердинандъ зрѣкъ ся престола (2. грудня 1848. р.), а его наслѣдникомъ ставъ Франць Іосифъ I. Такъ отже руска депутація хотѣла уступаючому цѣсареву высказати подяку за его добродѣйства, заявленіи Русинамъ, а нового цѣсаря просити о прихильнѣсть для руского народу. Провѣдникомъ сєя депутаціи, щѣ складалась зъ 32 осѣбъ, бувъ епископъ Черемыскій, Григорій Яхимовичъ. На авдїєнціи у цѣсаря Франць Іосифа (28. сѣчня 1849. р.) епископъ читавъ адресу по-руски, а ѣдаткъ одинъ изъ свѣтскихъ членѣвъ депутаціи ѣдчитавъ єѣ въ перекладѣ нѣмецкѣмъ. Цѣсарь сказавъ, що Русины займуть мѣжь народами его державы таке становище, яке имъ належить ся.²⁾

Ще въ 1848. роцѣ (въ мѣсяци грудню) министерство, узнаючи рѣвноправнѣсть всѣхъ народѣвъ, зъ погля-

¹⁾ *ibid.*, число 28.

²⁾ „Зоря галицка“, 1849; число 11.

домъ на третю точку просьбы денутаціѣ рускои зъ д. 6. падолиста 1848. р. ухвалило, щобы вѣ всѣхъ гимназіяхъ рускои части Галичины наука подавалась вѣ языцѣ нѣмецкѣмъ до тѣль, покѣль не настануть учителѣ, приспособленіѣ до выкладѣвъ вѣ мовѣ руской, и покѣль ученики по-переду не набудуть вѣдомости сего языка. Де бы науки вже теперъ могли ѣдбуватися по-руски, тамъ має се заразъ стати ся, а именно религію належить выкладати по-руски. Ѡдтакъ рускій языкъ узнано предметомъ, обовязуючимъ всѣхъ ученикѣвъ, не тѣлько Русинѣвъ, але й Полякѣвъ¹⁾. Дальше сказано, вѣ декретѣ министерскѣмъ, що й на университетѣ нѣмецкій языкъ лишъ доти буде уважатись выкладовымъ, доки не настануть ѣдповѣдній доценты рускій и доки студенты не приготовлять ся до выкладѣвъ рускихъ²⁾.

¹⁾ Языкъ рускій переставъ бути предметомъ обовязуючимъ всѣхъ ученикѣвъ вѣ роцѣ школьнѣмъ 1857. Ѡдтакъ бувъ ѣнъ взглядно обовязуючимъ до р. 1863., се є, кождый ученикъ гимназіѣ мусѣвъ учитись одного зъ обохъ языкѣвъ краєвыхъ, руского або польского, и ажъ 1868. р. вѣ польскихъ гимназіяхъ вхѣднихъ Галичины польскій языкъ ставъ предметомъ обовязуючимъ всѣхъ ученикѣвъ.

²⁾ „Зоря галицка“, 1849., число 8. — Д-рѣ Евсебій Черкавскій пише про ся подѣю отъ-се: Naczelnicy „Rady Ruskiej“ przyznając, że ludowy ruski język, jak go zastał rok 1848., nie nadawał się do wykładów naukowych, oświadczyli, że wolą zachowanie w nich języka niemieckiego aż do chwili, kiedy się ruski dostatecznie rozwinie, niż zaprowadzenie polskiego... Obok nsposobień tego rodzaju stały się także równocześnie zaburzenia polityczne powodem, że rząd centralny już w miesiącu grudniu 1848 r. zmienił wrześniowe rozporządzenie o tyle, że na całej przestrzeni wschodniej części kraju aż po San, jako przeważnie przez Rusinów zamieszkanę, przywrócił językowi niemieckiemu wyłączne stanowisko wykładowego, w zachodniej zaś pozostawił język polski w rozmiarach, jakie sobie był zdobył przy sposobności wykonania przyznanych na jego korzyść przed trzema miesiącami ustępstw. („Rozprawy i wnioski komisji, powołanej w roku 1879. przez galicyj-

На весну, 3. (15.) мая 1849. р. відбулось в Львові народне свято в річницю освободження від панщини. На площі при архикатедрі митрополичій відбували службу Божу архимандрит чину св. Василя Великого, Орест Хомчинський. Крім графа Агенора Голуховського, шефа намісництва¹⁾, и крім барона Гаммерштайна²⁾, головного коменданта війська в Галичині, при тій богослуженню були присутні також два російські генерали з кількома офіцерами, бо саме тоді прибув до Львова перший відділ військ російських, що йшли на Угорщину в поміч армії австрійській против ворохобних Мадярів. Отак в возі, прикрашеному чотирма хоругвами о синьо-жовтих барвах, повезено шістьма парами волів величезний коровай и мідь в дар цесареві на руки заступника губернатора. Граф Голуховський дожидав того народного походу у себе в палаті враз з австрійськими и російськими військовими достойниками. Принявши в имени цесаря вельми радо дар народний явив

ską Radę szkolną krajową do zbadania sprawy reformy gimnazyów". We Lwowie 1882; str. 13) — Як понимали учей Німці тодішнє питання про мову викладову в университеті Львівському, можна дізнатись из бесіди, котрою ректор университета д-р Карльман Таніє повитав (27. січня 1849. р.) губернатора Голуховського. Он сказав, що университет Львівський вступив в нову фазу від того часу, коли рівноправність Русинів стала правдою. Від тоді бо уважав ся сей университет руским, та тільки через якийсь час буде він руско-німецким из-за того, що німецький язык остане ся викладовим, поки не розвине ся язык руский. („Слово", Львів 1866, число 14.)

¹⁾ Коли губернатора Вацлава Залеского покликало до Відня, поставлено Голуховського шефом намісництва.

²⁾ Барон Гаммерштайн велів бомбардувати Львів д. 2. падолиста 1848. р.

ся Голуховскій опѣся на балконѣ и піднѣсь отъ-сей окликъ: „Слава нашему цѣсарю, а многая лѣта рускому народови!“¹⁾ По полудни бдбувъ ся фестинъ народный, а въ вечеръ дано представлене театральне въ горѣдѣ взуитекѣмъ.

Небавомъ опѣся священникъ зъ Рудна, Левъ Трѣщакѣвскій, поставивъ на 93. засѣданю Рады руской, 3. (15.) червня 1849. важный внесокъ, щѣбъ въ Львовѣ збудувати Дѣмъ народный²⁾. Сей горячій патріотъ рускій говоривъ неразъ, що у нашего народу есть велика сила, що у него суть миліоны. Про-те вѣривъ бнѣ, що той нарѣдъ здвигне собѣ свѣй дѣмъ въ колишній столица руского князя Льва. Засновкомъ до потрібного капиталу мѣли послужити тѣ грошѣ, щѣ остались зъ народного фестину, бдбувшего ся д. 3. (15.) мая. По думцѣ Трѣщакѣвского Дѣмъ народный помѣстивъ бы въ собѣ бурсу, печатню, Матвицю, книгарню, библиотеку зъ музеями, касино и салию для народныхъ зборѣвъ. На тѣмъ засѣданю Рады сказавъ бнѣ, що въ Домѣ народнѣмъ будутъ помѣщатись убогѣ талантливѣ хлопцѣ, выбранѣ по цѣлѣмъ рускѣмъ краю. „Намъ (бо) тра русскихъ пастырей, урядникѣвъ, губернаторѣвъ, генералѣвъ, лѣкарѣвъ, художникѣвъ и ремесленникѣвъ зъ отличнѣйшими талантами... Тымъ способомъ можѣ-бы зъ часомъ мѣсто Львовѣ зрущити, если-бы тѣ хлопцѣ потѣмъ тутъ яко горожанѣ осѣли“. — „Щѣ помѣститъ въ собѣ той дѣмъ 4 таблицѣ мрамуровѣ на востокъ, западъ, югъ и сѣверъ поставлений, щѣ прѣймутъ имена честныхъ мужей, щѣ для имени руского и страдали и дѣлали, н. пр. Хмельницкого, Котляревского, и проч. — Три таблицѣ на пошомѣсть порожній ся зоставлять“³⁾. Зъ просьбою о по-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1849, ч. 39.

²⁾ *ibid.*, число 49. — ³⁾ *ibid.*

мбчъ для здвигненя Дому народного Трѣщакѡвскій звертавъ ся до Грекѡвъ, до Папы римского¹⁾, до Французѡвъ, Голендрѡвъ²⁾, Англичанъ, Шведѡвъ, Россіянъ, Американъ, Нѣмцѡвъ и Полякѡвъ.

Гдѣ патріотичнїй слова убогого руского священника стали поломямъ, щѡ загрѣло землякѡвъ до складокъ въ цѣли збудованя святинѣ народнои³⁾. Коли-жъ весь людъ по вѣковѡмъ снѣ будивъ ся до житя, то головна Рада руска, щѡ въ маю 1848. р. пѡднесла першїй покликъ до спящихъ землякѡвъ, въ 1850. р. перестала заподадливо займатись справами народными и бѣтакъ 24. лиця (5. серпня) т. р. на засѣданю Рады поставлено внесокъ, щобъ она розвязалась, по-за-якъ „о справахъ краевыхъ промышляти буде соймъ краевый“⁴⁾. Деякі члены Рады хотѣли зъ-по-мѣжъ себе vybrати комисію изъ трохъ мужѡвъ въ тѡй цѣли, щобъ она за вѣдомостію правительства въ данѡй потребѣ могла на ново скликувати Раду на основѣ права ассоціаційного. Именно председа-

¹⁾ До Папы римского звернувъ ся Трѣщакѡвскій отъсимъ молячимъ словомъ: „Святѣйшїй Пано римскїй! Мы во Оріентѣ твоя права рука. Черезъ прїятїя унїи впали мы въ таку бѣду, бо-сьмо и нашихъ вельможей стратили, и не братерство, но погорду и гоненїе у братьей латиникѡвъ знайшли. Помози намъ нынѣ, бо мы радуемся, же за правду терпимо“. („Зоря галицка“, 1849., число 54.)

²⁾ Порѡвн. отъ-сей покликъ до Голендрѡвъ: „Вы Голендры! Кто-жъ тѡлько поститъ, якъ мы?! Милїоны вашихъ оседедцѡвъ ся у насъ минав, а 10 або 20 разъ бѡльше бы ся минало, якбы мы вже разъ, яко нарѡдъ руско-ракузкїй стали. Знаете, якъ тѡ вамъ пѡдъ Гишпанами було: такъ намъ пѡдъ польскимъ панованемъ. Якъ-сьте не забули бѣду, скиньте по лихому крайцару, а доесыт намъ буде“. („Зоря галицка“ 1849, число 54)

³⁾ На рускїй Дѡмъ народный жертвовавъ Альфредъ графъ Потоцкїй 200 зол. р.

тель Куземскій мотивувавъ ось-такъ внесокъ розвязаня першого руского товариства политичного: „Рада вже й такъ политичными справами не займає ся. — Насъ зо всіхъ сторонъ чѣпають ся и рѣзніи клеветы на насъ кидають, а то запевне не вѣсть мило“¹⁾. Хоча-жъ тогдѣ зачала ухвала бѣльшости членѣвъ, щобъ Рады не розвязувано, то однако на засѣданю 17. (30.) червня 1851. р. Куземскій вѣдѣвъ опять, щобъ Рада розвязалась и перетворилась въ таку комисію, котра займала-бъ ся тѣлько справами Дому народного. Внесокъ предсѣдателя прийнято: головна Рада руска розвязалась и бѣд-такъ галицка Русь лишилась своихъ провѣдникѣвъ въ житю національнѣмъ²⁾. X

Коли-жъ не стало головною Рады рускою, що пробудила землякѣвъ до житя, то галицка Русь попалась зновъ въ духову мертвоту. „Зоря галицку“ выдавано бѣдъ 1851 р. въ языцѣ твердѣмъ, незрозумѣлѣмъ, и хочъ она въ 1855. и 1856. р. (пѣдъ редакцією Николы Савчиньского) бѣджила троха бѣдъ леготу мовы живою, то все-таки галицкѣй Русины не мѣгли позбутись апатіѣ въ справахъ народныхъ. Тогдѣ-тѣ не було нѣкого въ галицкѣй Руси, що хотѣвъ бы пѣднести хоругѣвъ народну високо и покликати землякѣвъ до працѣ на поли просвѣтнѣмъ и суспѣльно-економичнѣмъ. Однє-однѣсьеньке свѣтло блимало ще на згарищи колишньої академіѣ, котре декретомъ министерскимъ зъ д. 25. серпня и 11. жовтня 1849. р. передано Русинамъ въ тѣй цѣли, чтобы спаленый будынокъ бібліотеки перетворити въ церковь, а на мѣсци колишньої академіѣ поставити Дѣмъ народный³⁾. Дня 18.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1850; число 65 — ²⁾ *ibid.*, 1851, ч. 53.

³⁾ Львѣвскѣй університетъ зъ гимназією замѣщено (1784) въ колишнѣмъ монастирѣ Тринитарскѣмъ, мѣжъ-тымъ коли для бібліотеки університетскою призначено костель при тѣмъ мона-

жовтня 1851. р. цѣсарь Франць Іосифъ, пробуваючи у Львовѣ, поклавъ о годинѣ 9^{1/2} камѣнь угольний підъ Дѣмъ народный, сказавши слова: „Тутъ я мѣжъ моими Русинами“¹⁾.

Дѣмъ народный здвигавъ ся въ гору й гору, а жите просвѣтно й національне унадало щѣ-разъ ниже, такъ, що въ 1857—1860. р. крѣмъ урядовои часописи „Вѣстникъ“²⁾ не було у насъ майже нѣякои часописи рускои, нѣ литературнои, нѣ политичнои³⁾. Тогдѣ-то президія ц. к. намѣстництва на основѣ рескрипту министерского зъ дня 8. мая 1859. р. покликала (15. мая) деякихъ Русинѣвъ въ члены комисіѣ азбучнои, котрої поручено обдумати се пытанѣ, чи въ письменность руску не можна-бъ ввести азбуку латинську? Членами сѣи комисіѣ були отъ-сѣи Русины: епископъ-суфраганъ Спиридіонъ Литвиновичъ, крилошане Михайло Куземскій и Михайло Малиновскій, професоръ университета Яковъ Головацкій, инспекторъ гимназіяльный д-ръ Евсебій Черкавскій, директоры гимн. д-ръ Амвросій Яновскій и Тома Полянскій, и парохъ зъ Яворова, Іосифъ Лозинскій. Крѣмъ сихъ Русинѣвъ засѣдали въ комисіѣ: совѣтникъ надворный Кароль Мошъ, совѣтникъ ц. к. намѣстництва

стырѣ. Той-то монастырь основано въ 1729., а скасовано въ 1783. р. Отакъ въ 1848. р. при бомбардованю Львова (2. падолиста) згорѣла академія вразъ зъ бібліотекою, по чѣмъ австрійске правительство подарувало се згарѣще Русинамъ. — Одвѣтне рѣшенѣ власти замѣщено въ „Зорѣ галицкой“ зъ 1850. р., ч. 104.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1851., число 83.

²⁾ „Вѣстникъ“ для Русинѣвъ австрійской державы“ ставъ виходити въ Вѣднѣ бѣдъ 1850. р.

³⁾ На Угорщинѣ въ Будинѣ выдававъ Иванъ Раковскій „Церковну Газету“ (1856. 1857. и 1858. р.) въ твердѣмъ, незрозумѣломъ языкѣ. Въ 1858. р. печатано въ Будинѣ „Церковный Вѣстникъ“ для Русинѣвъ австрійской державы“.

д-ръ Ернестъ Seelig и секретарь въ министерствѣ про-
свѣты Іосифъ Бречекъ. Предсѣдателемъ сей комисіи бувъ
губернаторъ Атеноръ графъ Голуховскій¹⁾.

Секретарь Бречекъ привѣзъ зъ собою брошуру, що
еѣ написавъ по приказу правительства п. з. „Ueber den
Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen
zu schreiben“. (Wien 1859). Одтакъ на першомъ засѣданю
комисіи заявивъ губернаторъ, що цѣсарске правитель-
ство бажає, щобъ Русины приняли азбуку латиньску,
тому-що лишъ симъ способомъ можъ буде запобѣчи ши-
реню російскои пропаганды мѣжъ деякими рускими
письменниками. Опѣсля говоривъ Бречекъ про цѣль сво-
ей мисіи и захвалювавъ Русинамъ азбуку латиньску.
Але-жъ годъ було склонити присутныхъ Русинѣвъ (крѣмъ
д-ра Черкавского) до принятя той новизны. Они станули
смѣло въ оборонѣ славянсько-рускои азбуки и не дали
собѣ накинути чужого письма²⁾. Ба й Іосифъ Лозинь-
скій, що давѣйше (1834. р.) хваливъ абецадло поль-
ске, заявивъ на зборѣ комисіи, що теперъ не важивъ бы
ся выступити зъ тою своєю гадкою, котру захвалювавъ
передъ 25 роками. Про-те правительство не накидало вже
Русинамъ азбуки латиньскои, але приписало нову пра-
вопись³⁾ и приказало д. 25. липня 1859. р., чтобы школь-

¹⁾ Дебаты той азбучной комисіи, котра одбула 4 засѣданя,
описанъ въ книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in
Galizien.“ Lemberg 1861.

²⁾ Куземскій выступивъ изъ той комисіи пѣсля засѣданя
третього и подавъ одъ себе меморіаль, въ котромъ вельми жал-
кувавъ про вмѣшуване правительства въ домашню справу Русинѣвъ.
(Die ruth. Sprach.- und Schriftfrage in Galizien; pag 35—43.)

³⁾ Въ тѣй новѣй правописи выкинено буквы ѣ на концѣ
слова по твердыхъ согласныхъ (дѣмъ, часъ) и заведено прейото-
ване іе (граіе, кіс'кліе, іего) и іо (дніомъ, ксіо). Про деякі
ишія прикметы той правописи можна дознатись изъ інформаціи

ні книжки бдѣ того часу печатались кирилицею. Одаткъ усунено зъ тыхъ книжокъ гражданку, а латиньскими буквами користувавъ ся лишъ урядъ въ печатаню уставъ краєвыхъ¹⁾, по-за-якъ поббчъ тексту, друкованого кирилицею, замѣщувано тутъ ще тй-самй уставъ, переписанй буквами латиньскими.

Такимъ рѣшенемъ министерства Русины нѣякъ не могли вдоволитись, йазываючи нову правопись какографією. Та й не довго ждали они усуненя тои непотрѣбной новизны. Се бо новоименованный митрополитъ Григорій Яхимовичъ подавъ д. 23. вересня 1861. р. просьбу до цѣсаря, заявляючи ось-такй бажаня Русинѣвъ: 1) щобъ усунено накинѣну правопись²⁾; — 2) щобы во вхѣдныхъ округахъ Галичины заведено рускій выкладовый языкъ такожь въ городскихъ головныхъ школахъ, коли рускій ученики суть въ бѣльшости, а не ажъ тогдѣ, коли ихъ число двѣ третей части выносить; — 3) щобы въ гимназіяхъ вхѣдной Галичины рускій языкъ бувъ обовязующимъ предметомъ науки, якъ се бывало давнѣйше; — 4) щобы Русинамъ було вѣльно писати по-руски свои поданя до урядѣвъ и судѣвъ; —

урядовой, замѣщенной въ книжцѣ „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 208—210.

¹⁾ Порѣви. „Респериажина краєвыхъ брадѣвъ для королевства Галиции и для Буковины. Рѣк 1860“. Правопись тексту, печатаного буквами латиньскими основуе ся на розпорядженю президѣ ц. к. намѣстництва зъ дня 4. сеприя 1859. (Порѣви. „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 204—208).

²⁾ Митрополитъ Яхимовичъ еказавъ въ просьбѣ свойй мѣжь иншимъ отъ-се: „Die Sprache einer Nation ist eine Familienangelegenheit, und nur in ihrem Kreise können die entstehenden Streitigkeiten geschlichtet werden; jeder äussere, besonders imperative Eingriff setzt sich der Gefahr aus, ganz wirkungslos zu bleiben“. (Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 274.)

5) щобы при розписуваню конкурсѣвъ для посадъ урядниківѣ въ вѣхѣднѣй Галичинѣ вымагано бѣдъ кандидатѣвъ знаня языка й писемѣ руского.

Небавомъ опѣсля (13. марта 1861. р.) бѣдповѣвъ митрополитови министеръ державный, що въ справѣ руской правописи усуває ся розпоряжене министерства просвѣты зъ д. 25. липня 1859. р., и. що про-те рускому народови вѣльно буде, самому дбати про одвѣтний, само-стѣйный розвѣй своєї мовы¹⁾.

Тою справою азбучною заворушилась майже вся интелігенція руска и прочуняла изъ своєї апатіѣ, въ яку була попалась въ 1851. р. Особливо-жь въ 1860. и 1861. р. загорѣлась галицка Русь свильною любовою до рѣдного слова, коли познакомилась зъ творами безсмертного кобзаря Т а р а с а Ш е в ч е н к а, котрый голосомъ апостола правды и науки звѣщавъ землякамъ братерство братне, свободу й волю. Здавалось тогдѣ, що наша Русь займе вже разъ гѣдне становиско супротивъ Полякѣвъ, що проводырѣ би сповнять тую просвѣтну и суспѣльно-національну програму, котру були поставили въ 1848. р. — Ще въ кѣнци 1865. и въ началку 1866. р. рускѣ послы соймовѣ выступили солидарно противъ польского графа Лешка Борковеского, котрый д. 18. (30.) надоліста 1865. р. домагавъ ся, щобъ соймъ разъ уже ухваливъ, що языкъ польскѣй єсть єдинимъ урядовимъ языкомъ въ соймѣ и выдѣлѣвъ краєвѣмъ, по-за-якъ руска мова єсть тѣлько нарѣчѣмъ языка польского²⁾. Противъ Борковеского высту-

¹⁾ Министеръ державный въ рѣшеню своѣмъ зъ д. 13. марта 1861. р. заявилъ именно отъ-се: „Die unmittelbare Einwirkung auf die Bildung und literarische Entwicklung einer Sprache gehört nicht unter die Aufgaben der Staatsregierung und, wie vielfache Erfahrung zeigt, führt auch nie zu einem befriedigenden Resultate“. „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 277.)

²⁾ Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesji Sejmu krajowego

пивъ именно посолъ Анто́нь Петрушевичъ, котрый въ соймѣ мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ: „Русь нашу бѣльше вже не можна убити ани неговати, понеже Русь галицка въ 1848. р. ѡтрожденна прійшла вже до самопознанія своей народности; и то есть пайбѣльшая гваранція нашего руского быта. Для того кажу, що такъ якъ первый Адамъ, ѣвши изъ дерева жизни, на всегда пропалъ для раю, такъ и Русь, прійшовши до пѣзнанья своей народности, пропала для Польщи, — то есть, що вже таки Русинъ не буде Полякомъ. — И такъ ѡтзываюся нынѣ до членѣвъ руского Собору, котрыи такъ численно зъ посѣдателѣвъ земскихъ пѣдписалися на своей ѡтозвѣ изъ 8. червня 1848. г., и котрыи торжественно тамъ изъявляютъ свое политичное вѣрноповѣданіе „передъ Богомъ, передъ христіянскимъ міромъ и передъ всѣмъ свѣтомъ“, дабы памятали на свое дане ѡбщаніе, що всѣми силами будутъ боронити народность руску“... „Польша не може быти вѣльною, поки Русь вѣльною не буде“¹⁾).

Але-жь московскій панслависты не спускали зъ ока галицкой Руси и при помочи историка Дениса Зубрицкого морочили духа кѣлькохъ галицко-рускихъ псыменникѣвъ. Звѣтныи исторіографъ и панславистъ Михайло Погодинъ навѣстивши Галичину въ 1835. р. удержувавъ кореспонденцію зъ деякими Русинами, и ѡдтакъ Денисъ Зубрицкій ставъ себе (1856) называти „атаманомъ Погодинской колоніи въ Галиціи“²⁾. Коли-жь Прусаки побили вѣйско австрійске пѣдъ Садовою въ Чехахъ и на-

królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z w. księstwem Krakowskiem w roku 1865—1866. Tom I., str. 59—64.

¹⁾ „Слово“, 1866, число 3. и 4.

²⁾ Гляди письмо Зубрицкого до Погодина зъ дня 7. червця 1856. р. („Зоря“ Ом. Партицкого, 1880; число 22., стор. 293.)

шбй державѣ завдали ударъ тяжелькій (1866), тогдѣ московскій панслависты переслали галицкимъ своимъ приятелямъ тую вѣсть, що Австрія ось-ось розпаде ся, та що Россія ще въ осени 1866. р. забере Галичину. И отъ найшлись деякі сыны матери-Руси, котрі заявили передъ свѣтомъ, що галицкі Русины не суть Русинами, але Россіянами (Москалями). Одвѣтну програму своихъ политичныхъ поглядѣвъ оголосили тї Погодинскій „колониеты“ въ часописи „Слово“ (въ числѣ 59. зъ д. 27. липня [8. серпня] 1866. р.) п. з. „Поглядъ на будущность“. Ось деякі частини тои панславистичной статѣ: ...„Политика наша была и есть не ясна и не отверта, и у насъ не виробился еще истинный духъ народный, незалежный отъ индивидуальности министрѣвъ, канцлерѣвъ, намѣстникѣвъ. Чи мы объявили коли свѣтови, чѣмъ мы есьмо? яка наша минувшѣсть? якіи наши историческіи права? Нѣтъ. Мы бавилися и бавимся еще въ такъ званую Opportunitätspolitik, а нынѣ приходитъ намъ вкушати ей горькіи овощи. Въ 1848. роцѣ вопрошали насъ, що мы? Мы сказали, що мы всемирениѣйшии Ruthenen. (Господи! если бы праотцы наши узнали, що мы сами прозвали себе тымъ именемъ, якимъ окрестили насъ во время гоненья наши наилютѣйшии враги, они въ гробахъ зашевелили-бъ ся.) И якаяжъ зъ того вышла консеквенція? Ото така, що выписалъ намъ Вѣденскій жидъ-гумористъ Сафиръ: Seit der Erfindung der Ruthenen zwei Jahre, и що потому сами Поляки ругалися Ruteniam, Rutenczykam. — А може вы русекіи? допрошалъ насъ Стадїонъ. Мы кляли душу-тѣло, що мы не русекіи, не Russen, но що мы таки собѣ Ruthenen, що граница наша на Збручѣ, що мы отвращаемся отъ такъ званыхъ Russen, яко отъ окальныхъ пизматикѣвъ, съ которыми ничого вѣдѣльного имѣти не хотимъ. — — И для чогожъ

мы не сказали въ 1848. році, що мы русскіи, що границею нашою народною ни Збручъ, но дальше Днѣпра? Бо тогда настрашили бы ся насъ были, чтобы мы, связанные исторією тысячилѣтною, обрядомъ церковнымъ, языкомъ и литературою съ великимъ русскимъ народомъ, не забавли коли отъ Австріи оторватися, и не были бы насъ допустили до свободъ конституційныхъ, были бы насъ слабѣнькихъ тогда придушили, чтобысьмо и не дыхнули дыханьемъ русскимъ“...¹⁾.

Коли-жъ въ 1866. р. галицко-рускій слабодухи, задуреніи московскими панславистами, заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то противъ такой неправды треба було повстати тымъ, котрі любили свій народъ и бажали ему щасливои долѣ въ великій родинѣ народѣвъ славянскихъ. Ихъ названо народовцями, тому-що они присвячували свои труды народови та й придержувались тои народнои програмы, котру галицко-рускій патріоты высказали въ першій бѣдозвѣ головной Рады до руского народу.

Русины-народовцѣ стали вже передше (мѣжь 1862. а 1866. р.) выдавати деякі часописи рускѣ, якъ Вечерницѣ, Ниву, Мету, Русалку. Одъ 1867. до 1880. р. выходила часопись „Правда“, що смѣло обороняла народні нашѣ права противъ напастямъ своихъ и чужихъ ворогѣвъ. Одъ 1877. р. ставъ єв выдавати славный патріотъ Володимиръ Барвѣньскій, котрый опбѣся (бдѣ 1880. р.) бувъ редакторомъ часописи „Дѣло“. Онъ горнувъ коло себе всю молоду Русь и будивъ межи земляками любовь до своєї батьківщини. Шкода велика, що онъ умеръ въ молодѣмъ вѣцѣ (3. лютого 1883. року), та що не мѣгъ дождатись жнива въ житю народнѣмъ.

¹⁾ Авторомъ сєи статѣвъ бувъ, якъ говорено, Никола Лискевичъ, „сотрудникъ“ при редакціи часописи „Слово“.

Але зерно, яке б'яъ посѣявъ на нивѣ рѣдкій, нѣякъ не засиѣтилось: оно всюды посходило и ось жито наше зеленѣе принадно, хоча чорий тучѣ неразъ покрывають нашу землицю¹⁾).

Вже въ тѣмъ роцѣ, коли стала виходити „Правда“, деякій студенти университету у Львовѣ подали гадку, основати товариство „Просвѣта“. Сеся гадка подобалась старшимъ Русинамъ, и ѡдтакъ вразъ зъ молодшими своими братьями засновали они дѣйстно (1868) се товариство вельми потрѣбне для просвѣты люду. Оно бо несе свѣтло науки незрячимъ брятамъ, селянамъ и мѣщанамъ, и стоить вѣрно на сторожи самостѣйности мовы рускои супротивъ ворожихъ забаганокъ Руссофилѡвъ. А по-заякъ наслѣдники „атамана Погодиньскои колоніѣ въ Галиціѣ“ вѣе смѣло й явно голосили національне единство зъ Россіѣянами, то мѣжъ Руссофилами а народовцями вытворювалась що-разъ бѡльша пропастъ въ житю суспѣльно-національнѡмъ.

Коли-жъ рускій силы роздробились а пропатаанда московскихъ панславистѡвъ въ галицкій Руси ширшала и змагалась, то Полякамъ приходилось легко взяти верхъ надъ Русинами, котрій вели мѣжъ собою справдѣшну усобицю. Такъ выеднали они собѣ въ Вѣднѣ кѡлька важныхъ привилегій, котрыми задумали галицку Русь на свѡй ладъ перетворити. Головнымъ здобуткомъ того часу була Рада школьна краєва (25. червня 1867. р.), що стала найвысшою властію едукаційною въ Галичинѣ, а ѡдтакъ цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 4. червня 1869. р. позоволено всѣмъ урядамъ администраційнымъ и судамъ

¹⁾ „Маркіянъ Шаткевичъ“. Про его житє и письма написавъ Омелянъ Огоновскій. Читанка для селянъ и мѣщанъ. У Львовѣ 1886; стор. 95. 96.

корытуватися мовою польскою во внутрішній службі урядовій.

Коли отже повільно польської культури намагалась галицьку Русь залити, то руські послы обдумували спосіб, якъ бы то можна зберегти свою мову и народність відъ грозного упадку. Іменно вице-маршалокъ сойму галицького, Юліянъ Лавровскій, піднісъ (1869) гадку, чи не давъ бы ся уложити „modus vivendi“ зъ сусѣдами въ Галичині. Тому-що дотеперішня опозиція руськихъ послівъ противъ польської більшости въ соймі не довела до позитивнихъ результатівъ, то задумавъ Лавровскій навязати зъ польськими послами дружній взаємини и симъ способомъ відъ-сильного противника политичного выеднати для галицької Руси деякі польги въ житю просвітнімъ и суспільно-національнімъ. Сесе гадка Лавровського подобалась особливо Иванови Наумовичеві¹⁾, и одтакъ 30 послівъ руськихъ жадало (22. вересня 1869. р.) законного узнання правъ народно-политичнихъ для руського народу въ Галичині. Одтакъ ухвалою соймовою установлено окрему межн-народну комісію, щоби а) роземотрити предложене урядове о знесеню тихъ артикулівъ уставу зъ д. 22. червня 1867. р. (о языцѣ выкладовімъ въ школахъ народнихъ и середнихъ), въ котрихъ постановлено обовязокъ ученя другого языка красивого; б) розглянути внесокъ трицяти послівъ руськихъ,

¹⁾ Про тогдішній наклонъ Наумовича до примиреня зъ Поляками писало „Слово“ Львівське отъ-се: „На 3. засѣданіи галиц. Сойма собылося что-то такое, о чемъ не снілося ни намъ, ни Ляхамъ, именно, что два послы наши, Лавровскій и Наумовичъ, выступили съ внесеніємъ, чтобы разъ уже можно вынайти який „modus vivendi“ межн обома народностями, и положити конецъ вѣковой враждѣ“. („Слово“, 1869; число 72.)

котрї бажали, щобъ уладились взаимнїй ѳдносины мѣжъ народомъ рускимъ и польскимъ¹⁾.

Выконуючи ухвалу соймову зъ д. 9. падолиста 1869. р. выдѣлъ краевый рѣшивъ на засѣданю (19. падолиста 1869. р.) покликати до сєи комисїѣ пятьнацять членѳвъ. Зъ-помѣжъ Русинѳвъ засѣдали въ сѣй анкетѣ: Юліянъ Лаврѳвскїй, Василь Ильницкїй, Антѳнъ Петрушевичъ, Теофилъ Павликовъ, Изидоръ Шараневичъ, Корнило Сушкєвичъ и Анатоль Вахнянинъ. Въ сѣй комисїи высказано: 1) що именованє руского народу въ Галичинѣ узнає ся фактомъ незапереченымъ (трїнацяти голосами противъ двоухъ польскихъ); 2) що підъ назвою „народъ рускїй“ треба розумѣти 15-милїонове племя славянське, ѳдрубне якъ ѳдъ польского такъ и ѳдъ росїйского народу (чотырнацяти голосами противъ одного польского)²⁾. Однакже навязанє тыхъ дружныхъ взаимняъ Русинѳвъ зъ Поляками въ Галичинѣ не довело до нѣякого результату, по-за-якъ майже всѣ рускї послы ѳдцурались того миролюбивого внеску Лаврѳвского, та й Поляки не хотѣли нѣ крыхты изъ своихъ политичныхъ здобуткѳвъ зречись въ корысть примучєныхъ Русинѳвъ. Такъ отже приневолєно насъ, въ самопомочи глядати движенєя своєи народности зъ того упадку, котрый бувъ наслѣдкомъ довгои недолѣ. Органїчна праця въ напрямѣ просвѣтїнѳмъ и суспѳбно-національнѳмъ єсть великимъ заповѣтомъ проводырѣвъ рускихъ въ 1848. роцѣ. А по за-якъ Руссофилы програму тыхъ патріѳтѳвъ запастили ѳдъ 1866. р., то тѳлько Русины-народовцѣ зберігають свято-

¹⁾ „Межи-народия комисия“, статья въ письмѣ науковѳмъ и литературнѳмъ „Правда“. (Львѳв, 1870; стор. 147—150.)

²⁾ „Анкєта до кодификованя внесенєя 30-хъ соймовыхъ послѳвъ рускихъ зъ 22. верєсия 1869. р. и єи дѣланє“. („Основа“, Львѳвъ 1871; число 33. 34. 35. 36. 37. 38.)

щѣ народній одѣ загибели. Тому-то засновали они 12. (24.) жовтня 1885. р. политичне товариство „Народна Рада“ у Львовѣ, щобы довершити програму народну того товариства политичного, щѣ завязалось въ 1848. р. пѣдъ назвою „Головна Рада руска“. Правда, що въ 1870. р. засновали Руссофилы политичне товариство „Русская Рада“. Але оно вже зъ самого початку не виражало волѣ всей галицкой Руси, бо заразъ при завязаню его усунено зъ него значне число такихъ Русинѣвъ, котрѣ признавались голосно до національной программы Головной Рады зъ 1848. року. Пѣзніѣйше „Русская Рада“ выступила несприязно противъ цѣлымъ товариствамъ рускимъ, именно же противъ „Просвѣтъ“, а въ своихъ пропамятныхъ письмахъ до правительства дорѣкала навѣтъ народнѣй мовѣ рускѣй, уживанѣй въ письмахъ народовцѣвъ и въ школьныхъ книжкахъ.

Такъ отже галицка Русь не може дѣждатись лучшов долѣ, тому-що деякѣ свои дѣти цурають ся свои бѣдной неньки, мѣжъ-тымъ коли польскѣ побратимы не хочуть ѣй првзнати тыхъ природныхъ правъ, котрыми она на своѣй земли вже одѣ-давна повинна була користуватись.

2. Поглядъ на просвѣту и на sprawy суспѣльно-національнѣй.

а) Рускѣ выклады на университетѣ Львѣвскѣмъ (1787—1808).

Вже Львѣвскѣй епископъ Петро Бѣляньскѣй просивъ (1784) цѣсаря Іосифа II., щобы въ новѣмъ университетѣ Львѣвскѣмъ на выдѣлѣ философицнѣмъ и богословскѣмъ лекцѣй для питомцѣвъ руской семинарѣй бѣдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сей просьбы цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 24. липня 1786. р. приказано, щобы тѣлько въ се-

минарів при домашніх корепетиціяхъ въ богословію па-
стырскѣмъ, моральнѣмъ и догматичнѣмъ настоятелѣ ужи-
вали языка руского, и ажъ слѣдующого року (1787) за-
ведено рускій выклады на университетѣ¹⁾.

Се добродѣйство австрійского правительства при-
няли сучасній Русины зъ великою вдякою. Отъ, щѣ пише
про се самовидецъ, д-ръ Иванъ Гарасевичъ: „День пер-
вый мѣсяця листопада 1787 есть и будетъ всегда памят-
нымъ въ житію народномъ каждого галицкого Русина; —
въ тотъ бо день осуществилося найвысшее рѣшеніе: на
любомудрію и богословію отозвалися учителя н а р о д н о -
церковно-русскимъ языкомъ, а въ домашнихъ
приготовленіяхъ трижде ежеседмично упражнялися на-
шіи убѣгатели сана священническаго безъ изъятія въ рус-
комъ языкѣ. Се было истиннымъ восхищеніемъ слухати,
якъ молодые таланты свое быстроуміе въ политичес-
кихъ (?) упражненіяхъ на своемъ родимомъ языкѣ изъяс-
няли, и якъ превосходно въ такъ многоважномъ дѣлѣ
просвѣщенія поступали“²⁾.

На выдѣлѣ философичнѣмъ поставлено въ 1787. р.
для рускихъ выкладѣвъ двоихъ профессорѣвъ, Петра Лодія
и Андрѣя Павловича. Лодій, угорскій Русинъ, учивъ
философіѣ теоретичной и практичной, а Павловичъ выкла-
давъ математику. Коли-жь Павловича перенесено на ка-
тедру богословія морального, то въ 1789. р. занявъ его
мѣсце угорскій Русинъ, Иванъ Земанчикъ, щѣ вчивъ
крѣмъ математики такожъ физики³⁾.

¹⁾ Порѣви. II., стор. 12.

²⁾ „О преподаваніяхъ на рускомъ языкѣ въ всеучилищѣ
Львовскомъ, заведеныхъ всемилостивѣйшимъ імператоромъ Іосифомъ II.“ Черезъ др. І. Гарасевича. („Зоря галицка“, 1851; чи-
сло 61., стор. 494.)

³⁾ Иванъ Гарасевичъ замѣтивъ („Зоря“, 1851, ч. 62), що въ 1787.

Петро Лодій бувъ мужъ талантливый,¹⁾ щобъ глядавъ карієры и найшовъ єѣ дѣйстви въ далекѣмъ Петербурзѣ. Онъ бувъ профессоромъ въ университетѣ Львівскѣмъ до р. 1801. Опѣсля поставлено єго профессоромъ академії

роцѣ физики ставъ учити професоръ Іоаннъ Мартиновичъ. Коли єго именовано аббатомъ на Уграхъ, то по словамъ Гарасевича выкладавъ физику д-ръ Земанчикъ, котрый вже одъ 1789. року учивъ математики. А вже-жъ можна справдѣ сумніватись, чи монахъ-Францисканецъ Ігнатій (не Іоаннъ) Доминикъ Мартиновичъ на выдѣлѣ философичнѣмъ учивъ по-руски. Єго поставлено профессоромъ физики (17. жовтня 1783. р.) ще передъ отворенємъ университету Львівского. Австрійске бо правительство засновувало у Львовѣ поодинокі катедры богословскі, юридичні, медичні и философичні вже одъ року 1773. Такъ 16. сѣчня 1773. р. заведено collegium medicum, а опѣсля поставлено кѣлька иншихъ катедръ, по-за-якъ въ 1775. и 1776. р. велєсь пересирави про основанє университету. Въ тѣмъ часѣ хотѣло правительство здвигнути университетъ въ Перемишлѣ, однакже зъ-годомъ-перегодомъ прихилилось до тої думки, що таки лучше отворити академію у Львовѣ, де вже одбувались деякі выклады академичні въ скасованѣй коллегіи єзунтскѣй, (де пѣзнѣйше замѣщено урядъ дикастеріальний). Такъ отже Ігнатій Мартиновичъ, щѣ бувъ родомъ Сербъ, учивъ физики майже цѣлый рѣкъ передъ заснованємъ университету въ Львовѣ. Опѣсля бувъ онъ профессоромъ сего предмету въ новѣмъ университетѣ, а по-за-якъ въ актахъ університетскихъ нема слѣду, щобъ онъ побѣчь латиньскихъ выкладѣвъ читавъ такожъ по-руски, то мабутъ Земанчикъ бувъ першимъ и єдинимъ профессоромъ физики. Въ 1791. роцѣ поставлено Мартиновича аббатомъ въ пѣвничѣй Угорщинѣ. По смерти цѣсаря Леопольда II. ставъ онъ проводникомъ тайного соціально-демократичного товариства; коли-жъ той заговоръ одкрыто, то Мартиновича и деякихъ єго товаришѣвъ засуджено на смерть (20. мая 1795. р.).

¹⁾ Лодій бувъ питомцемъ Львівской генеральной семинарії. Коли цѣсарь Іосифъ II. 17. мая 1787. р. навіѣстивъ сю семинарію и велѣвъ собѣ представити найлучшихъ студентѣвъ, то Лодій бувъ однимъ изъ першихъ, котрыхъ тогдѣ передъ цѣсаромъ похвалено.

Краковскою, де вчивъ логики, метафизики й етики. Въ 1803. р. перенѣсь ся бѣ въ Россію; саме тодѣ бо основано академію въ Петербурзѣ и покликувано туды изъ славянщины такихъ мужѣвъ, що були способнѣ запяти катедру академичну. Такъ отже крѣмъ Лодія загостили въ столиці надъ Невою ще два инші угорскі Русины Михайло Балудянскій и Василь Кукольникъ. Лодій ставъ отже въ Петербурзѣ профессоромъ императорского университета. Тамъ викладавъ бѣ напередъ логику и метафизику, одтакъ „теорію общихъ правъ“. Жіючи въ чужинѣ не забувавъ бѣ своихъ товаришѣвъ, и на руки черцѣвъ-професорѣвъ Арсенія Радкевича и Модеста Гриневецкого приславъ багато книгъ въ даръ для бібліотеки монастыря василіяньского у Львовѣ.

Будучи профессоромъ философіи на Львовскѣмъ университетѣ, Лодій переложивъ моральну философію Баумейстера зъ языка латиньского на „россійскій“ п. з. „Христіана Баумейстера, славныхъ Горлицкихъ училищъ управителя, Наставленія Любомудріа правоучительнаго содержащая Любомудріе практическое всеобщее, Право естественное, Иѣку и Політику, съ латиньского на російскій языкъ переведенна. отъ Петра Лодія, въ университетъ Львовскомъ Любомудріа умозрительнаго и дѣйствительнаго кесарево-царьскаго народнаго профессора.“ Въ Львовѣ. Трпомъ церкви храма пресвятыи Богородицы Ставропольи. Лѣта 1814 (1790)¹⁾.

Въ сѣмъ творѣ важнымъ єсть „Предисловіе переводчика ко благосклонному читателю“, въ котрѣмъ Лодій звиняє ся, що перекладаючи сю книгу на „россійскій“ языкъ „для пользы учащагося юношества галлицьскаго“ уживавъ иногдѣ „простыхъ выражений“²⁾.

¹⁾ Сю книжку випечатано въ малѣй бѣмцѣ; обіймає-жь она 14 нумерованихъ и 438 нумерованихъ сторѣнь.

²⁾ Порѣви. отъ-се мѣсце: „Во исполненіе всемилостивѣй-

Идучи слѣдомъ за рускими грамотѣями XV. и XVI. вѣку, Лодій назвавъ мову руску „россійскою“¹⁾ и намагавъ ся зладити свѣй перекладъ въ языцѣ церковнѣмъ. А по-за-якъ воля цѣсарска була така, щобъ выклады университетскій для Русинѣвъ ѡдбувались по-русски, то „переводчикъ“ навертавъ иногдѣ на ладъ мовы рѣдной и зъ поглядомъ на молодѣжь „галиційску“ корыстувавъ ся декуды „выраженіями простыми“²⁾.

На видѣлѣ богословскѣмъ поставлено рускихъ профессорѣвъ для всѣхъ предметѣвъ. Тѣ-то богословскій студіѣ вразѣ зъ рускими науками философичными звались рускимъ институтомъ. На першѣмъ роцѣ богословія учивъ церковнои исторіѣ свѣтскій священникъ Теодоръ Захаріясевичъ ѡдъ 1787. до 1792. р. По нѣмъ слѣдувавъ на сѣй катедрѣ д-ръ Андрѣй Бѣлецкій, а коли ѡнъ умеръ (1802), то заступникомъ профессора бувъ Константиѣ Лишинскій. Другу катедру на першѣмъ роцѣ богословія займаєъ чернець-Василіяннѣ д-ръ Арсеній Радкевичъ; ѡнъ учивъ (1787—1805) языка еврейского, грецкого и герменевтики та й пояснявъ Библію старого завітѣ.

шаго намѣренія імператорскаго высочайшеи Виленское наукъ правителство при возбужденіи сихъ училищъ 1787. года опредѣлило, да дѣло Христіана Баумейстера въ любомудрія умозрителномъ и дѣйствителномъ преподается, и не по мнозѣ повелѣно бѣше, да на россійскій языкъ преложится, что понеже трудовъ моихъ касашеся, немедленно дѣлу руцѣ приложихъ, и по мѣрѣ силъ, аще и въ недостатку нуждныхъ къ переведенію средствій сѣй единою для пользы учащагося юношества галиційскаго преложихъ. Сея ради причины да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель! по паче трудившемуся благоутробно да проститъ при новонасажденномъ благополучія древѣ о новопрорастшемъ радуяся плодѣ“ (ненумер. стор. 11. 12.).

¹⁾ Порѣви. I., стор. 177., замѣт. 3.

²⁾ По Лодію обнявъ катедру философіѣ (1801) д-ръ Иванъ Лавровскій.

На другомъ році богословія въ 1787. р. були два професори, Михайло Гарасевичъ, докторъ богословія и Андрѣй Ангеловичъ, „докторъ обоихъ правъ.“ Гарасевичъ читавъ низшу и вышу ексезетику святого письма старого и нового завіта (одъ 1787. до 1800. р.). Коли его поставлено крилошаниномъ-офіціаломъ при церквѣ архи-катедральної, заступавъ мѣсце професора префектъ семинаріѣ д-ръ Иванъ Дуткевичъ, а по его смерти (1805) читали ті предмети Теодоръ Захарієвичъ (1805) и Григорій Милесевичъ (1805—1807). — Одтакъ викладавъ право каноничне професоръ Андрѣй Ангеловичъ (1787—1800), а коли его поставлено совѣтникомъ судовъ шляхоцкихъ у Тарновѣ, то заступникомъ професора бувъ д-ръ Хризостомъ Мохнацкій до 1807. року¹⁾. — Ті професори вчили права каноничного такожъ на третьомъ році богословія. Одтакъ на сѣмъ році читавъ догматику славно-звѣстний професоръ чернець-Василіяннинъ Модестъ Гриневецкій (1787—1796); опѣсля обнявъ сю катедру д-ръ Иванъ Дуткевичъ (1796—1805), а по его смерти слѣдовавъ д-ръ Иванъ Гарасевичъ (1805—1808)²⁾.

На четвртмъ році студій богословскихъ д-ръ Михайло Гарасевичъ ставъ читати богословіє настыреке и катихитику (1787) по-руски. Тому-же, що самі Русины домагались викладовъ польскихъ, то небавомъ по заснованю руского институту сей професоръ читавъ оба ті предмети по-польски для Латинянъ и Русиновъ. Коли Гарасевичъ вступивъ въ консисторію, то читавъ бого-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1851; число 62, стор. 502.

²⁾ Я. Головацкій замѣтивъ („Науковий Сборникъ...“ 1865, стор. 78. 79.), що мѣжъ рокомъ 1787—1797. учили догматики отъ-ей професори: д-ръ Антонъ Ангеловичъ, одтакъ д-ръ Никола Скородинскій, котрый бувъ такожъ цензоромъ рускихъ книжокъ для Галичини. Скородинскій викладавъ догматику по-латиньски и по-руски.

словіє пастырске д-ръ Михайло Левицкій (1800—1805), що опбеля бувъ мѣтрополитомъ галицкимъ. Въ 1805. р. именовано Левицкого соборнымъ крылошаниномъ, и бѣ-такъ викладавъ сей предметъ д-ръ Богданъ Мараморошь, священникъ орменскій. Важною єсть сєєя подѣя, що въ 1795. р. професоръ д-ръ Іоаннъ Потоцкій, свѣтскій священникъ орменскій, викладавъ по-руски богословіє пастырске и катихитику. — Крѣмъ богословія пастырского и катихитики учили на четвертѣмъ роцѣ ще богословія морального. Першимъ рускимъ професоромъ сєго предмету бувъ д-ръ Андрѣй Павловичъ (1788—1795)¹⁾. По єго смерти викладавъ сє богословіє д-ръ Матвѣй Шанковскій, а коли одержавъ парохію въ Городенцѣ, то заступавъ мѣсце професора д-ръ Иванъ Лавровскій дотѣль, докѣль не закрыто института руского²⁾.

Зъ-по-мѣжъ тыхъ професорѣвъ, що вчили въ рускѣмъ институтѣ богословскѣмъ, випечатавъ пѣдручникъ для слухачѣвъ лишъ одинъ Теодоръ Захарієсєвичъ. Онъ переложивъ Даниенмайра церковну исторію зъ языка латиньского на языкъ церковно-славянскій п. з. „*Mat-oia Dainenmaira — Nastavlenia istorii cerkovnyia N. Z. latiniski izdannia, Oeodorumъ же Zachariasevichomъ, istorii cerkovnyia vz univiersitetъ Lvovskomъ vz рускомъ языкѣ професоромъ публ., и прєсвѣтеремъ Lvovskia Diocезii, на рускій языкъ перевєдєннєя Частъ первая и вторєя. Въ Lvovъ. Въ типографіи церкви храма Успенія П. Богородицы Стєвропольїи. Лѣта 1795*“ (1790)³⁾.

¹⁾ Андрѣй Павловичъ читавъ богословіє моральне такожъ для Латинянъ въ мовѣ латиньскѣй.

²⁾ „Зоря галицка“, 1851; число 63., стор. 510.

³⁾ Сю исторію випечатано въ малѣй бѣсѣмцѣ. Перша часть обѣймає 12 нєнумєровєныхъ и 676 нумєровєныхъ сторѣнь; въ другѣй же части єсть 12 нєнумєров. и 532 нумєров. сторѣнь.

Въ переднѣмъ словѣ сєи книги Захаріясєвичъ пѣд-
носятъ заслуги цѣсаря Іосифа II., котрый „*рускому на-
роду, отъ нѣсколко уже вѣковъ въ велией неспѣдомости по-
груженну, подаде руку помощи*“, по-за-якъ хотѣвъ, щобы
кандидаты стану дуовного учились въ „рускомъ языцѣ“.
Одтакъ извиняє ся перекладчикъ подѣбно, якъ се вчи-
нивъ Петро Лодій, що въ своѣмъ творѣ часто вы-
разѣвъ „простыхъ“ уживавъ¹⁾. Тѣлько-жъ Захаріясєвичъ
извиняє ся не супротивъ землякѣвъ, але супротивъ „ино-
странныхъ“²⁾.

Рускїи профессоры видѣлу философичного и бого-
словского не могли найти въ университетѣ супокѣйного
захисту для своихъ трудѣвъ науковыхъ. Русина не вва-
жано гѣднымъ, займати въ коллегїи профессорѣвъ такє
становище, якимъ хѣснувавъ ся Нѣмецъ, Чехъ и Полякъ.
Ученїи профессоры университету, переважно Нѣмцѣ, рѣ-
шили, що рускїи профессоры не суть членами факультету,
та що ихъ не можъ допускати до нѣякихъ почестїй ака-
демичныхъ. Рускїи студїи на университетѣ прозывано
тогдѣ „Winkelschulen“, а рускихъ профессорѣвъ дразнили
назвою „Winkellehrer.“ Не диво отже, що профессоры бо-
гословія Теодоръ Захаріясєвичъ и Арсенїи Радкевичъ, та

¹⁾ Порѣви. се мѣсце въ переднѣмъ словѣ Захаріясєвича:
„Ѣже касается перевода, зане часто выражений простыхъ упо-
требихъ, сего да не кто мнѣ отъ иностранныхъ въ зло вѣмля-
етъ. Сей бо трудъ мой едине токмо намѣряетъ къ ползѣ юно-
шества рускаго галиціанскаго въ свѣтелищи Львовскомъ русскомъ
богословію учащихся, и прочїихъ въ тойже области сво-
еи и инымъ образомъ глаголющихъ“ (9. стор. нєнумер.). — Вся-
кїи зможе легко понятї, що Захаріясєвичъ зладивъ свѣи перє-
кладъ зовсѣмъ не въ хосєнъ тыхъ студєнтѣвъ, котрі „своєствен-
нымъ образомъ“, се-бѣ-то по (мало)руски говорили.

²⁾ Пѣдъ „иностранными“ Захаріясєвичъ розумѣвъ Россїянъ.

професори философичного факультету Иванъ Земанчикъ и Петро Лодій подали 21. марта 1789. р. жалобу въ губернію краєву, просячи: 1) щобы приказано сенатови академичному, прийняти рускихъ професорѣвъ въ члены факультету; 2) щобъ имъ подавано до вѣдомости всякій урядовій оповѣщення; 3) щобы рускихъ студій не прозывано школами покутными (Winkelschulen). Сю просьбу рускихъ професорѣвъ губернія краєва бдослала 24. марта т. р. (число 7132) до сенату академичного и заявила свое мѣне, що тыхъ професорѣвъ треба вважати професорами надзвычайними и членами факультету, и що про-те належить ихъ оповѣщати про всякій урядовій розпоряження. Сенатъ однакже бдповѣвъ, що пытанє про згаданій оповѣщення въ части вже залагоджено, о скѣлько тєє оповѣщенє дотыкає ся учителѣвъ рускихъ; впрочѣмъ на-будуще подадутъ ся имъ до вѣдомости всякій розпоряження урядовій. А вже-жъ не можна припустити рускихъ учителѣвъ въ члены факультету: сенатъ бо, порозумѣвшись зъ поодинокими факультетами, стоять при своѣй гадцѣ, що тї учителѣ не можуть належати до коллегіѣ професорѣвъ, тому-що они суть лише провизоричній учителѣ, а факультетъ складає ся зъ професорѣвъ дѣйстныхъ и зъ докторѣвъ, прийнятыхъ въ тѣло професорске. Учителѣ же руского института суть о стѣлько членами факультету, о скѣлько стоять пѣдъ управою директора и декана одвѣтного факультету, бдтакъ нѣякъ не можуть они уважатись членами выдѣлу въ тѣмъ змыслѣ, щобы корытувались мѣсцемъ и голосомъ въ засѣданяхъ коллегіѣ професорѣвъ и щобы набули прочихъ правъ факультету. По причинѣ же, що нѣхто изъ звычайныхъ професорѣвъ выдѣлу философичного не розумѣвъ руского языка, то бдъ того часу поставлено

заступника директора и декана философичного, щобы мавъ доглядъ надъ рускими студіями¹⁾.

Коли рускіі професоры не могли хѣснуватись одними правами зъ прочими професорами университета, то не диво, що они нерадо оставались на своихъ посадахъ, та що при першій-лучшій нагодѣ покидали незавидне свое становище и глядали де инде хлѣба насущного. И такъ мало-помалу замовкало славянське слово въ лицѣ Львѣвскѣмъ: на выдѣлѣ философичнѣмъ не стало русскихъ выкладѣвъ уже въ 1805. р., коли то скасовано университетъ у Львовѣ, а въ богословскѣмъ ѡддѣлѣ лица дехто бувъ лекторомъ рускимъ до кѣнця року 1808. Такъ въ 1808. р. тѣлько одинъ д-ръ Иванъ Лавровскій читавъ богословіе моральне по-руски для слухачѣвъ IV. року, мѣжь-тымъ коли на трохъ попереднихъ рокахъ науковыхъ не було нѣякихъ русскихъ выкладѣвъ. Тѣ лекціѣ удержали ся ще черезъ два роки въ монастырѣ Василиянскѣмъ въ Краснопуци, поки й тутъ не заступлено ихъ выкладами латиньскими.

Усуненія русскихъ лекціѣ зъ лица домагавъ ся именно орменьскій архієпископъ Янъ Шимоновичъ, котрый въ тѣмъ часѣ бувъ директоромъ ѡддѣлу богословского и нерадо дививъ ся на тѣ, що деякіі професоры-Русины не тѣлько въ мовѣ латиньскѣй вчили клирикѣвъ обряду латиньского и орменьского, але й выкладали декотріі предмети по-руски. Впро чѣмъ такожь саміі Русины не дбали ще тогдѣ про вышу науку въ мовѣ рѣднѣй, по-за-якъ видѣли, що сьвященники „studii rutheni“ въ успѣблѣнѣмъ житію не хѣснувались одвѣтнимъ поважа-

¹⁾ И. О. Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русинѣвъ въ Галиціи со времени австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 92. 93.)

немъ¹⁾. Ба, найшлись мѣжъ нашими земляками такі не-доумы, що самі домагались усуненя рускихъ выкладѣвъ зъ университету и зъ лиця, добавачючи въ студіяхъ латинськихъ вышу прикмету схолястичной мудрости и поруку бѣльшого поважання бѣ правительства и суспѣльности²⁾. Такъ отже мертвый церковно-славянскій языкъ, котрымъ корытувались рускій профессоры, не мѣгъ загрѣти нашихъ предкѣвъ до запопадливон науки въ хосенъ бѣднои батькѣвщины. Якъ бы першій рускій профессоры одвѣтно интенціи цѣсаря Іосифа II. выкладали були свои предмети въ мовѣ живѣй, то бѣ святынь наукъ повѣяло бы на галицку Русь леготомъ животворнымъ и бѣ такъ уже передъ девятыдесяти роками занявъ бы рускій языкъ въ науковѣмъ свѣтѣ тѣе становище, до якого ще нынѣ въ добѣ конституційнои не може доборотись.

Австрійске правительство дѣзналось отже, що рускій выклады на университетѣ ажъ тогдѣ зможуть бути хосенными для нашего народу, коли покладе ся неподвижный засновокъ до природного розвою мовы рускон. Тому-то задумало оно вже въ 1848. р. навпередъ поставити катедру для языка и литературы рускон, и бѣ такъ

¹⁾ Священники „studii rutheni“ корытувались все-таки бѣльшою повагою, нѣжъ духовники „antiquae educationis“, котрыхъ иногда прозывано Холмычаками, Луцаками або дячками. (Гляди II., стор. 9.)

²⁾ Про сю неохоту самыхъ Рускиѣвъ супротивъ рускихъ выкладѣвъ на университетѣ Львовскѣмъ замѣтивъ Іосифъ Левицкій отъ-се: „Diese Wohlthat des hochherzigen Monarchen wussten die Russen nicht gehörig zu schätzen. Anstatt diese Gelegenheit als ein Hauptbildungsmittel ihrer Muttersprache fortwährend zu benutzen, sahen sie vielmehr eine Art Zurücksetzung darin, dass sie nicht auch wie die Deutschen und Polen lateinisch Philosophie und Theologie hören sollten, und trugen selbst zur Wiederaufhebung dieser Anstalt an“. (Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl, 1834; Seite III. IV.)

зъ-годомъ-перегодомъ заводити вишій катедры на Львѣвскѣмъ університетѣ. И дѣйствио декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 13. грудня 1848. р. именовано Якова Головацкаго, колишнього товарища Маркіяна Шашкевича, професоромъ языка и литературы рускои, а небавомъ опѣсля поставлено одного провизоричного доцента для богословія пастырского, Антона Юзичиньского (1850/51) и двоихъ сунлентѣвъ, Якова Цѣпановского для догматики (1850/51) и Антона Чайкѣвского для катихитики (1852)¹⁾. А вже-жъ рускій выклады догматичній не могли довго устоятись, тому-що латиньскій ієрархи домагались, щобы уніаты вчились сего богословія въ мовѣ церкви римской. Такъ отже въ роцѣ 1858/59 усунено тї окремі лекціѣ зъ догматики, котрі своєю мовою нагадували колишній выклады въ рускѣмъ богословскѣмъ институтѣ²⁾. — Въ 1856. р. поставлено Франца Костека сунлентомъ катедры богословія пастырского, а въ 1867. р. именовано его звичайнымъ профессоромъ.

На выдѣлѣ правничѣмъ декретомъ цѣсарскимъ зъ д. 23. марта 1862. р. системизовано двѣ надзвичайній катедры для предметѣвъ, належачихъ до судового испыту державного. Въ тѣмъ декретѣ сказано, що пѣзнѣйше поставлять ся чотыре профессора, а поки-що треба-бъ вдоволитись одною або двома катедрами рускими³⁾. Такъ отже въ науковѣмъ роцѣ 1863/64 по-

¹⁾ Въ 1885/86. р. ставъ учити педагогіки (на II. роцѣ богословія) д-ръ Іосифъ Делькевичъ.

²⁾ Звичайнымъ профессоромъ для выкладѣвъ догматики въ мовѣ латиньскѣй поставлено въ 1858. р. д-ра Іосифа Черлюнка-кевича.

³⁾ Порѣши. отъ-сей слова цѣсарского декрету зъ д. 23. марта 1862. р.: „In welcher Weise die vier Hauptlehrsgegenstände dieser Prüfung unter die seiner Zeit zu ernennenden Professoren zu vertheilen sein werden, ob es nicht räthlich erscheinen wird, vorerst den Umfang

ставлено двох суплентів на виділ правничомъ, а то одного суплента для цивильно-судової процедури, а другого для австрійського права карного. Ажъ 27. марта 1882. р. именовано д-ра Олександра Огоновського звичайнымъ профессоромъ австрійського права приватного, и сею номінацією положено засновокъ до поділу университету Львівського на дві академії, руску й польску. Теперъ треба вдоволитись Русинамъ трома звичайними рускими катедрами въ университетѣ, се-бѣ-то катедрою языка и литературы рускої на виділѣ фило-софичномъ, — богословія пастырського на факультетѣ теологичномъ и катедрою австрійського права приватного на виділѣ юридичномъ.

б) Соборъ рускихъ „ученихъ“ у Львовѣ.

Одозва головної Ради рускої зъ д. 10. мая 1848. р.¹⁾ не була голосомъ покликующего въ пустини: се бо пробудивъ ся рускій жнець изъ довгого сну и ставъ дога-няти сусѣдівъ въ жнивѣ народномъ²⁾. Підъ проводомъ Николы Устіяновича та Ивана Борискевича деякі тя-муші Русины стали обдумувати способъ, якимъ могли-бъ двигнути рідну мову зъ пониження и просвітити свѣтломъ науки людъ темный. Проте 1. вересня т. р. девять на-

dieser Vorträge auf ein oder zwei Hauptfächer zu beschränken, und denselben erst für die Folge auf alle vier Lehrfächer auszudehnen, das wird sich erst nach der Lage der Verhältnisse und der wissenschaftlichen und linguistischen Qualifikation der Bewerber um die Lehrkan- zeln bestimmen lassen“. (Оповіднено рескриптомъ президія ц. к. на- мѣстництва зъ д. 12. липня 1862. р.; число 5661. праes.)

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 1.

²⁾ Епископъ Григорій Яхимовичъ, ставши председателемъ головної Ради рускої, въ кінци своєї промови до збору ска- завъ звѣстну казку про руского женця. Гляди „Зоря галицку“ зъ 1848. р., число 1. Порбви. 95. книжочку товариства „Просвіта“ зъ 1886. р. „Маркіянъ Шашкевичъ“, стор. 79. 80.

тріотів¹⁾ выдало бдозву, запрошуючи всѣхъ ученыхъ мужѣвъ народу руского, щобъ звѣхались д. 7. (19.) жовтня до Львова. Завданемъ того собору мало бути:

1. установити для руского языка однакѣ формы, а для письма руского приймити найдвѣтнѣйшу правопись; бдтакъ выказати рѣжницю руского языка бдъ церковно-славянського и такожь бдъ російського и бдъ польского;

2. подати ученымъ Русинамъ нагоду, зближитись до себе и сполучитись мѣжь собою до спѣльныхъ праць литературныхъ;...

3. згромадити и пѣзнати силы ученыхъ Русинѣвъ, зьорганизовати и подѣлити праць свои литературнѣ одвѣтно потребамъ руского народу;

4. утворити институтъ народный по взѣрця „Матицѣ ческои“, щѣ бувъ бы захистомъ руского житя литературного...²⁾.

Въ сѣй бдозвѣ сказано дальше отъ-се: „Славный примѣръ братьей нашихъ Словянъ южныхъ и братьей Чехѣвъ, который передъ 20 лѣтъ — можъ сказати — тамъ були, бдкудъ мы теперь выходимъ, най буде намъ звѣздовъ, проводникомъ. Чимъ бѣльшій труды и запоры, тымъ бѣльшій най будутъ нашѣ усиля, а дастъ Богъ, щѣ поведесе намъ, бо не про себе працювати будемъ, ино для добра 15-миліонового рода“³⁾.

¹⁾ Се имена сихъ девяти патріотѣвъ, щѣ „ученыхъ“ русскихъ запросили на звѣздъ до Львова: Никола Устѣяновичъ, Иванъ Товарищкѣй, Михайло Малиновскѣй, Федѣръ Леонтовичъ, Иванъ Зарицкѣй, Иванъ Слимаковскѣй, Иванъ Жукѣвскѣй, Левъ Сосновскѣй и Иванъ Борискевичъ.

²⁾ „Историческѣй очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ и справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народнаго просвѣщенія“. Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850; стор. XX.

³⁾ Ibid., стор. XXI.

Той покликъ девяти патріотівъ залунавъ на Руси веселою луною и отъ, въ означенѣмъ дни збѣралось въ музеѣ рускои семинаріѣ 99 „ученыхъ“ рускиихъ¹⁾. Нѣ хо- лера, щѣ тогдѣ въ Галичинѣ забирала свои жертвы, нѣ неохота Поляківъ супротивъ сего собору не захитала Русинѣвъ въ заявленю величного дѣла патріотичного. Вже-жъ самъ графъ Голуховскій дораджувавъ Кузем- скому въ день отвореня собору, щѣбъ заляшити цѣлу- сю справу, по-за-якъ онъ довѣдавъ ся, що польска гвар- дія народова гѣть порозганяе „ученыхъ“ рускиихъ. Але Куземскій не услухавъ той рады, и бѣтакъ по отвореню собору оповѣщено вѣго, що гвардія народова вже дѣйстви- то готовить своихъ коней до походу, противъ 99 Русинѣвъ, котрі зѣоружені були тѣлько словомъ правды, — що однакже Русинамъ нѣчого боятись, по-за-якъ генеральна коменда вѣйськова запобѣжить тѣй напасти польскѣй²⁾.

Такъ отже пѣдъ проводомъ Куземского собѣръъ „ученыхъ“ рускиихъ бѣдбувавъ свои нарады поважно и зъ великимъ хѣсномъ для добра земляківъ, и зъ-за чого редакція „Зорѣ галицкои“ могла справедливо записати въ честь сего собору ось-таку похвальну згадку: „Сѣд- миця бѣдъ 19. до 26. жовтня (1848) Русинамъ вѣчне въ памяти зѣстане; була она имъ якъ день весны, коли по тепленькѣмъ дощѣку соненько засвѣтитъ и травиця ея

¹⁾ Мѣжь ними 99-ма „учеными“ рускими визначувались имен- но сѣ мужѣ: Иванъ Борискевичъ, Игнатій Галька, Иванъ Гара- севичъ, Григорій Гинилевичъ, Яковъ Головацкій, Иванъ Гушале- вичъ, Антѣнъ Добрянскій, Иванъ Жукѣвскій, Василь Пльницкій, Василь Ковальскій, Юліанъ Лаврѣвскій, Іосифъ Левицкій, Іосифъ Лозинскій, Михайло Малиновскій, Рудольфъ Мохъ, Антѣнъ Пе- трушевичъ, Левъ Сосновскій, Левъ Трѣщакѣвскій и Никола Устія- новичъ.

²⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lem- berg 1861; S. 24. 25

зазеленѣ, и цѣты розвинувши ся цѣлый городецъ во-
нями наповнять¹⁾.

Напередъ повѣтавъ Куземскій присутныхъ „уче-
ныхъ“ гарною промовою, сказавши мѣжь иншимъ отъ-
се: „Часъ и намъ було, давно часъ повстати зъ довгого
сну нашего до житья народного, але нещаснѣй обстоя-
тельства намъ того не дозволяли; силовалися поединчѣй
Русины повстати и народнѣй силы розвивати, але такъ
съ нами було, якъ съ товѣ дитиновѣ вставати хотящевѣ,
котру няпѣка до сну силує, рѣзковѣ грозячи и съ голо-
вовѣ прикрываючи. Але духъ народности взносився вже
надъ нами, вжеємо ся брали хотѣ со слабыми силами
до працѣ. Ажъ на-разъ засвѣтило намъ свободы сонень-
ко въ очи, и ктожъ ту мѣгъ еще сну ся ѡддавати?...
Кто не мавъ способности Русинамъ въ тыхъ часахъ при-
дивитися, не увѣривъ бы, якъ далеко въ тыхъ кѣлькохъ
мѣсяцяхъ вже постунили: любовь къ народности рускѣй,
ко мовѣ ѡтцѣвъ нашихъ яснымъ поломѣнемъ въ сердци
русского народа палає, вже бы тои нѣкому не давъ си
выдерти, а най бы ся кто поваживъ по той намъ рѣвно
якъ кождому народови найдорожшій екарбъ злосливо
посягнути, готовъ вѣй якъ лвиця свои дѣти до остатнои
капки крови боронити и въ тѣмъ взглядѣ можна сказати:

Де є теперъ тая сила,
Щобъ Русина повалила²⁾.

Потѣмъ читавъ Левъ Трѣщакѣвскій розправу „о по-
требѣ пѣднесенія краєвого земледѣльства“³⁾, а „словѣй
рускій“, Никола Устѣяновичъ, „такъ красенько до чув-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 25., стор. 105.

²⁾ „Историч. очеркъ основанія галицко-русской Матицѣ...“,
стор. XLV. XLVI.

³⁾ *ibid.*, стор. 12—13.

ства всіх промовивъ, що ся ажъ розплакали¹⁾. Та й кому-жъ не подобали-бъ ся сїй его слова: „Хтожъ въ славянщинѣ не знає той мовы святой Русь, той бесѣды сердца, того наповидного ласканья, котрымъ мати першое дѣтя своєї милости любує, той красавицї пїсоньки, якую ластівка пїдѣ стрѣхою щечече, — хто не знає барвы, цвѣту и вони той лѣторосли золотобережної України? На славянськѣмъ выросла она сердцю и всякими цвѣтами приоздобила ю красавая мати...“²⁾.

Опѣсля члени собору подѣлились на девять бѣдѣлѣвъ: 1) бѣдѣлѣ для богословія, 2) для правъ, 3) для любомудрія и наукъ природы, 4) для исторіѣ и географіѣ, 5) бѣдѣлѣ школьный, 6) бѣдѣлѣ для господарства, 7) для управы язика руского, 8) для литературы давной и теперѣшньої и 9) для литературы старославянської.

Предсѣдателемъ бѣдѣлу богословского бувъ крылошанинъ Иванъ Бохеньскій. Въ сѣмъ бѣдѣлѣ поставлено ко рѣшеню мѣжъ иншими сїи pytania: 1) Чи теперѣшня система богословія єсть добра? якъ же потрібні суть змѣны въ сѣй системѣ, то въ котрѣмъ предметѣ и якій? — 2) Чи теперѣшний недостатокъ науковихъ книжокъ рускихъ може бути „на завадѣ“, щобъ одвѣтна наука въ языцѣ рускѣмъ могла розпочатись уже въ слѣдуючѣмъ курсѣ школьнѣмъ? — 3) Чи така наука може бѣдбуватись бѣдъ-разу во всіхъ предметахъ? чи тѣлько въ декотрыхъ, и въ якихъ? — 4) Чи молитвенники для людей свѣтскихъ суть потрібні и якъ треба ихъ уложити?

На сїи pytania слѣдували ось-такі рѣшеня: що-до 1) Теперѣшня система богословія не єсть достаточна; про-те ухвалено выбрати комисію для уложеня лучшой

¹⁾ ibid., стор. 1—11; — „Зоря галицка“, 1848; ч. 25., стор. 105.

²⁾ „Историч. очеркъ...“, стор. 8. 9.

системы науки богословія; — що-до 2) Иванъ Гарасевичъ, колишній професоръ въ богословскѣмъ рускѣмъ институтѣ замѣтивъ, що рускій выклады богословскій вже разъ дѣйстно бдбувались, що бнъ самъ учивъ догматики по-руски, та що й нинѣ готовъ опять пбднѣтись сего труда. Одакъ заявили деякі члены собору, що декотрі учебники богословскій вже давнѣйше надруковано, мѣжъ-тымъ, коли инші находятъ ся въ рукописи; — що-до 3) Руска наука богословска въ всѣхъ предметахъ може розпочатись уже въ слѣдуючѣмъ роцѣ школьнѣмъ; — що-до 4) Хоча люде по-найббольшой части розумѣють бдправу богослуженя въ церквѣ, то однако молитвенники суть дѣйстно потрѣбніи. Ухвалено отже напечатати молитвы „Царю небесный“, „Пресвятая Троице“, „Отчепашь“, „Вѣрую“, „Богородице Дѣво“ и „Псалмы“ въ языцѣ церковнѣмъ, а прочіи молитвы въ народнѣмъ рускѣмъ языцѣ¹⁾).

Предсѣдателемъ бддѣлу правничого бувъ Юліяпъ Лаврѣвскій. Члены собору дбзнались, що министерство покликало Юліяна Лаврѣвского та Ивана Константиновича въ члены комисіѣ, котра займае ся уложенемъ „книги законѣвъ гражданскихъ“, та що самъ Лаврѣвскій переложивъ уже кодексъ цивильный, мѣжъ-тымъ коли Константиновичъ зладивъ перекладъ кодексу криминального²⁾).

Въ бддѣлѣ для любомудрія и наукъ природы бувъ предсѣдателемъ д-ръ Иванъ Гарасевичъ. Мѣжъ учеными сего бддѣлу вызначувавъ ся именно Евстахій Гарасимовичъ ерудицією философичною. Однакже тѣ ученіи теоретики не выказали нѣякого позитивного выслѣду

¹⁾ ibid., стор. LI—LXIII.

²⁾ ibid., стор. LXIII—LXIV.

въ хосенъ науки¹⁾. Одтакъ въ оддѣлѣ исторично-географичнѣмъ пѣдъ проводомъ А. Петрушевича заявлено богато здоровыхъ гадокъ про методичнѣй дослѣды въ исторію нашої батькѣвщины. Задумано завязати историчне руске товариство и археографичну комисію для перегляду архивѣвъ, рѣшено засновувати бібліотеки, музеѣ, читальнѣ и т. и.²⁾.

А вже-жъ наибѣльшу дѣяльнѣсть розвинувъ оддѣлъ школьнѣй пѣдъ проводомъ Іосифа Левицкого. Мѣжъ иншими справами пѣдношено се пытанѣ, чи буква т єсть конче потрѣбна? Левицкѣй доказувавъ, що безъ неї годѣ обѣйтись, але Рудольфъ Мохъ бувъ противнымъ его гадцѣ, заявляючи, що єю букву въ писемѣ треба выкинути, тому-що она въ выговорѣ не має нѣякого значеня. Ухвалено однакже, „щобъ буква т, яко непреодолимый забытокъ предкѣвъ нашихъ, черезъ много столѣтій уважаний, и надалѣ позостала“. Такожъ рѣшено зладити книжки, потрѣбнѣй для науки дѣтей, а то крѣмъ букваря и катихизиса выдати именно читанку Блоньского, коротку и бѣльшу граматикѣ руского и церковно-славянського языка³⁾, одтакъ біблійнѣй повѣсти Антона Добрянського и Венедикта Левицкого, рахунки, скорочену географію и исторію руского народу; крѣмъ того ухвалено, выдати скорочену економію и технологію, та и „право гражданское во кратцѣ“. Тогдѣ заявлено, що въ рукописи выготовлено майже всѣ учебники гимназіальнѣй, та що єсть

¹⁾ *ibid.*, стор. LXIV—LXXII.

²⁾ *ibid.*, стор. LXXII—LXXXIII.

³⁾ Граматикѣ руску для дѣтей уложивъ учитель Малицкѣй, а граматикѣ церковно-славянску зладивъ Ант. Добрянскѣй. Въ тѣмъ оддѣлѣ школьнѣмъ сказано, що церковно-славянської граматикѣ треба вчити въ II. и III. класѣ школъ народныхъ, и що одтакъ въ сихъ класахъ треба читати дещо зъ книгъ церковныхъ та пояснати Евангеліє и Апостолѣ.

богато способних мужів, котрі могли-б бути учителями в гімназіях¹⁾. По думці „учених“ патріотів сего відділу в гімназіях треба-б займатись 1) класиками, 2) мовами європейськими, 3) географією, 4) історією, 5) математикою і геометрією, 6) релігією. Іменно мови європейські викладали-б ся в такому порядку: а) в першій класі мова „кирилійська“ або церковна; б) в другій класі „з юговиходних нарвчій великоруске нарвчїє“; в) в третій класі „з нарвчій западных чеськое, також мова французка, найцїльнїша из нарвчій романських“; г) в четвертій класі „уподоблїнїе (порівнанє) всїх нарвчій словєнських, а з германських ангельске; д) в пятій и шестій класі „словєснїсть словєнска на перемїну зб словєсностєв индоевропейсков“²⁾.

Відділ для господарства під проводом Льва Трїщаківського ухвалив видавати часопис господарску и просити министерства, щоби в школах заведено науку „сєльскаго хозяйства“³⁾.

Семий и осьмий відділ (для управи язика руского и словєсности рускои) під проводом Якова Головацкаго уладив правопис руску на основї програми Івана Жуківскаго. Сю справу залагоджено по довгих спорах: хто ради в держатисє правописи исторично-етимологичнои, хто хотїв поробити в правописи деякі зміни одвїтно до выговору народнои, а хто думав зовсїм нову правопис для руского язика „скронти“. Що до язика, оди бажали користуватисє живою мовою народу, други волїли язык цер-

¹⁾ По думці „учених“ руских відділу школьного вся наука в гімназїи мала подаватисє в мовї рускій.

²⁾ „Историч. очерк...“, стор. LXXXIII—CIV.

³⁾ *ibid.*, стор. XCVI—XCVIII.

ковно-славянській поставити письменнимъ языкомъ Русин галицкѣ¹⁾).

Девятый ѡддѣлъ для литературы „старославянскои“, се-бѣ-то церковно-славянскои, оказавъ ся справдѣ архаистичнымъ зъявищемъ въ свѣтѣ литературнѣмъ. Гадавъ бы хто, що про розвѣй рускои мовы радять люде, котрѣ живутъ въ Х. вѣцѣ. Предсѣдателемъ сего ѡддѣлу бувъ Левъ Сосновскій, адъюнктъ урядѣвъ помѣщичихъ при судѣ апелацийнѣмъ, а заступникомъ предсѣдателя поставлено Стефана Семаша, офиціала бухгалтеріѣ²⁾. Навпередъ поднесено пытанє, чи не завести-бъ языкъ церковно-славянскій „яко учебный и письменный“. Але-жь знатокъ языка руского, Іосифъ Левицкій, заявивъ, що „воспитаніє має бути въ народнѣмъ языкѣ, та що тѣлько о средствахъ промышляти належитъ, абы старославянскій языкъ зрозумѣлымъ ставъ ся; про тоє (треба) выготовити словарь и граматику старославянскаго языка“. Та отъ, предсѣдатель не вдовольнясь такимъ разумнымъ высказомъ, та замѣтивъ отъсе: „Много є рѣчей нѣмецкихъ, а оденъ тѣлько языкъ саскій образованый, такъ и между нами трудно буде зъ початку, сли языкъ старославянскій бысьмо запровадили, але по неякомъ часѣ привычати ся до него буде возможно“. — Одакъ секретарь ѡддѣлу, Василь Ковальскій, рѣшивъ поставлену дилемму сими сло-

¹⁾ *ibid.*, стор. XCIX—CIV.

²⁾ Стефанъ Семашъ бажавъ вельми, щобъ Русины не тѣлько писали, але й говорили языкомъ церковно-славянскимъ. Онъ намагавъ ся зладити деякѣ переклады зъ мовы нѣмецкой на мертвый языкъ славянско-рускій; поровн. „Печальная чувствія Львовскаго високаго училища о смерти Ёго Величества Францѣшка I., кесаря Австрійскаго. (Стефанъ Семашъ переводчій). Львовъ. Печатаніємъ и иждивеніємъ заведенія Ставропигійскаго“. 1835. (4^о, стор. 4.)

вами: „Не иде намъ ту о тоє, дабы языкъ старославянскій до степени бѣльшого просвѣщенія приведенъ, бувъ, тѣлько способнѣсть учащимся подати наємъ, бы го арозумѣли, а такимъ способомъ такожѣ єго ѡтъ упадку забезпечати“. Ухвалено ѡпѣсля выдати словарь церковно-славянскій и такожѣ выготовити „приличну бѣльшую и меншую книгу чтенія“, се-бѣ-то выписы изъ Апостола й Евангелій; дальше заявлено, що було-бѣ хосенно, выготовити книгу „краснорѣчія“, та въ школахъ учити „дѣєписи, исторіи, землєписи, естєствословія, любомудрія, чадовосицтанія, землєдѣльчества, зодчества, скотоводства, пчеловодства, домостроительства и иншихъ учебныхъ предметѣвъ“. По причинѣ же, що въ тѣмъ часѣ не було ще способныхъ учителѣвъ, котрі заняли-бѣ ся выкладомъ сихъ предметѣвъ, ухвалено, щобъ рѣжнородной тои мудрости поки-що вчивъ профєсоръ руского языка. Збѣрь сєго ѡддѣлу узнавъ потребу, выдавати дневникъ въ языцѣ церковно-славянскѣмъ и порѣшивъ сполучити таку писанину зъ часописію „богословія и любомудрія“¹⁾.

Мѣжь-тымъ ѡдбуло ся д. 11. (23.) жовтня другє загальнє засѣданє, на котрѣмъ Яковъ Головацкій ѡдчитавъ свою розправу „о языцѣ южнорускѣмъ и єго нарѣчіяхъ“²⁾. Ѳдтакъ на трєтѣмъ загальнѣмъ засѣданю д. 13. (25.) жовтня Иванъ Борисєкєвичъ поставивъ внесокъ, щобъ утворити „общєство просвѣщенія народногѣ“, котре ѡбѣимло-бѣ такожѣ зарядъ Матицѣ рускон. Внесокъ Борисєкєвича принятѣ и потѣмъ ѡддѣлы собору „учєныхъ“ рускихъ выбрали 19 членѣвъ для „общєства просвѣщенія народногѣ“. Тѣ члєны уважались выдѣломъ неуставающимъ, „правлящимъ“ справами общєства“. Предсѣдатєлємъ

¹⁾ „Историч. очеркъ...“, стор. CV—CXI.

²⁾ *ibid.*, стор. 17—80.

же „общества просвѣщенія народнаго и Матицѣ рускои“ выбрано Михайла Куземскаго¹⁾.

Четверте й послѣднє загальне засѣданє собору „ученыхъ“ рускихъ бѣбулось д. 14. (26.) жовтня. Коли залагоджено справы формальнѣ, Куземскій выголосивъ хорошу мову, въ котрій мѣжъ иншимъ отъ-се сказавъ: „Закидали намъ, що мова наша еще не оброблена, а про те и неспосѣбна, щобъ въ нѣй вже теперъ вышнѣ науки преподавати. О! нехай бы прѣйшли були и послушали нашего Моха и Головацкаго, якъ крѣпко и сильно, нашего Устѣяновича, якъ красенько до серця промавлили и найнѣжнѣйшнѣ чувства найзвучнѣйшими, мягонькими и солоденькими словами оглашали! Скажѣтъ, где Русинъ ся своєю мовою учивъ? чи були якѣ школы? були може якѣ академѣ рускѣ?... О! нѣ, — мати го рѣдненька вчила, тому то такъ солоденько говорить“²⁾. Въ кѣнци промовы Куземскій подякувавъ Иванови Борискевичеву, що его заходами бѣбувъ ся сей собѣръ „ученыхъ“ рускихъ.

Хоча предсѣдатель закрывавъ засѣданє своимъ словомъ, то однако прѣсутнѣ патріоты не могли вздержати горячихъ своихъ чувствъ, и про-те „зъ глубины сердца, якъ зъ пѣдбескидскаго чистаго жерела, люнули красно-рѣчивыми словами рускаго языка выраженья сильного впечатлѣннѣ, ѣтбилося тло сердца народнаго, — объявилося сильне переконаньє, дѣльная воля, глубокое чувство въ колѣнно произнесенныхъ бесѣдахъ и стихахъ...“ „Мужъ за мужемъ выступавъ на мовницю, промовлявъ зъ сердца рускаго до сердець рускихъ, розгрѣвавъ собратѣй и поощрявъ до дѣланнѣ. И такъ чергою выступали

¹⁾ *ibid.*, стор. CXIII—CXV. — Основатель Матицѣ бѣбули перше свое засѣданє вже 2. липня 1818. р. (*ibid.*, стор. XIV—XIX.)

²⁾ *ibid.*, стор. CXVII.

честий мужи: Іосифъ Левицкій, Рудолфъ Мохъ, Іоаннъ Гушалевиць, Николай Устіяновичъ, Іосифъ Лозиньскій... Громкія рукоплесканія, ѳтзиви многолѣтствія обьявляли всеобщее сочувствіе, которое тая хвиля восторженія прозвела; они то показали, же чувство одними устами высловлене, було чувствомъ всеобщимъ, же сильное переконанье, словами одного выражене, було переконаньемъ всѣхъ; — всѣ хотѣли добрую волю и готовѣсть дѣйствія, яку одинъ явно засвидѣтельствовавъ, осуществити, всѣ готовіи на пожертвованія для народнаго добра¹⁾.

Такимъ-то сердечнымъ словомъ спомнувъ Яковъ Головацкій про тій воскресній днѣ одродження галицкои Руси. Такого свѣтлого праздника, якій святковано ѳдъ 19. до 26. жовтня 1848. р., не було вже у насъ ѳдъ того часу. Московскій панслависты розъєднали у насъ брата зъ братомъ, и все ще намагають ся занепастити нашій идеалы народній.

в) Галицко-руска Матиця.

Сказано выше, що на третімъ загальномъ засѣданю „ученыхъ“ рускихъ завязано „общество просвѣщенія народнаго“, котре небавомъ опбеля называлось галицко-руска Матиця. ѳдтакъ дня 1. (13.) марта 1850. р. пѳдъ проводомъ Куземского ѳдбулись загальній зборы того „общества“. Тогдѣ-то ухвалено мѣжъ иншимъ отъ-се: 1) просити правительства, щобъ заводило всюды

¹⁾ *ibid.*, стор. СХІХ. — Порѳви. „Слово, говорене Іосифомъ Левицкимъ...“, стор. 81—88. — „Слово, голошене Рудольфомъ Мохомъ...“, стор. 89—98. — „До моей родины“. Стихъ Івана Гушалевица, стор. 99—101. — „Прощальна промова Никола Устіяновича“, стор. 102—107. — „Послѣдніи слова, казаніи Іосифомъ Лозиньскимъ...“, стор. 108—111.

по громадахъ школы; 2) выдати читанку Маркіяна Шашкевича; 3) постаратись о выдане часописи Матиць. Въ кѣнци загального засѣданя выступили зъ промовою священикъ Рудольфъ Мохъ и д-ръ Амвросій Яновскій. Особливо патріотична бесѣда сего ученого профессора загрѣвала всѣхъ присутныхъ до запонадливой працѣ для добра землякѣвъ¹⁾.

Пѣсля сего збору „общества просвѣщенія народного“ минуло лѣтъ 14, въ котрыхъ про дѣяльнѣсть Матиць по тѣй причинѣ нѣчого не було чутно, що бѣдъ правительства не можъ було выеднати затвердження статутѣвъ. Хоча-жъ и затверджено матичній статуты (декретомъ державного министерства зъ д. 23. серпня 1861. р.), то членамъ выдѣлу не дѣялось якось скоро, бо загальнѣй зборы членѣвъ Матиць скликано ажъ три роки пѣзнѣйше на днѣ 7. (19.), 8. (20.) и 9. (21.) липня 1864. р.

Отвираючи загальнѣй зборы матичній предсѣдатель Мих. Куземскій падыкавъ-горювавъ про застою словесного житя въ галицкѣй Руси, кажучи мѣжъ иншимъ отъсе: „Не дивно, что литературное наше общество не могло ни двигнутися, ни затвержденія своихъ уставовъ домогатися. Со всѣхъ сторонъ громадилися русскому языку и словесности непреодолимыя перепоны; нигде пріюта, нигде заохоты; стигла кровь горячая и никли надежды на лучшую будущность“²⁾.

На сѣмъ зборѣ выбрано три бѣдѣлы науковѣй: 1) для языка й исторіѣ; 2) для поезіѣ й искусствѣ; 3) для наукъ природныхъ.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1850; число 22. 29.

²⁾ „Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ. 1865., стор. XVI. — Выше наведеней слова Куземского списано пѣсля редакціѣ Я. Головацкого. Самъ Куземскій говоривъ и писавъ тѣлько по (мало)-руски.

Въ першомъ ѡддѣлѣ велись дебаты вельми ожилений пѡдъ проводомъ предсѣдателя Головацкаго ѿ его заступника д-ра Григорія Гинилевича. Юліянъ Лаврѡвскій хотѣвъ, щобы въ сѣмъ ѡддѣлѣ навпередъ порѣшити пытанє про правописъ. Тогдѣ-то внесивъ суплєнтъ їм-назіяльній, Омелянъ Гороцкій, щобы прийняти правописъ фонетичну; его внесокъ попиравъ Ксєнофонтъ Климовичъ, ба ѿ Перемыскій крылошанинъ Григорій Гинилевичъ прихилявъ ся до гадки фонетикѡвъ. Однакже совѣтникъ Василь Ковальскій думавъ, що Матици треба держатись правописи етимологичнои, а по-за-якъ Матиця єсть авторитетомъ, то, надѣйсъ; потягне она за собою всѣхъ Русинѡвъ. Въ сѣмъ внеску Ковальского вчинивъ Иванъ Жукѡвскій таку поправку, щобы держатись правописи етимологичнои „ведля духа народнаго языка“¹⁾. Оконечно бѡльшєстю голосѡвъ рѣшено, справу правопису полишити будущому выдѣлови. Потѡмъ велись дебаты про языкъ, якого Матиця въ выданію своихъ книжокъ мала-бъ придержуватись. Два учитель їм-назіяльній, Алексій Тороньскій и Михайло Осадца, та правникъ Олександръ Искрицкій домагались, щобы уживати чистаго народнаго языка. Але предсѣдатель Головацкій спинивъ дальшій дебаты заявляючи, що се пытанє порѣшено досыть ясно другимъ параграфомъ статутѡвъ матичныхъ²⁾.

Въ ѡддѣлѣ для поезїѣ ѿ искусствъ внесивъ мѣжь иншими Плятонъ Костецкій, щобы Матиця вѡзвала „всѣхъ

¹⁾ „Слово“, 1864; число 58.

²⁾ § 2. „Задачею общества єсть: Старатися о добры, пожиточны книжки, прежде всего въ языкѣ рускомъ, которыи послужили бы до роспроостранєнія добрыхъ общєполезныхъ знанїй, до укрѣпленїя свѣтои кавѡлическои вѣры и благонравїя, якоже до поднесенїя промышленности и земледѣлїя“.

просвѣченыхъ людей до збираня народныхъ пѣсень зъ напѣвами"; ѳдтакъ Иванъ Наумовичъ домагавъ ся выдаваня часописи популярной. Тѣ внески принято, однакже ѳдкинено два внески Гороцкого: а) щобы часописъ людову щѳ-до змѣсту и формы выдавати зъ поглядомъ на Украину; б) щобы въ поезіи наблюдати єдинство литературне зъ Україною „посредствомъ одного нарѣчія, с. є. Чигириньско-Переяславского“. Тогдѣ-то Юліанъ Романчукъ въ письменнѣмъ внеску высказавъ потребу выдана „збѳрника лучшихъ поезій и повѣстій“¹⁾.

гдтакъ въ ѳддѣлѣ для наукъ природныхъ²⁾ поставлено именно сей внесокъ, щобы въ школахъ народныхъ познакомлювати ученикѳвъ при ѳдвѣтнѳй нагодѣ зъ исторією натуральною.

На загальнѣмъ засѣданю 9. (21.) липня велись дебати про правопись. Найбѳльшу ерудицію филологичну заявивъ д-ръ Михайло Осадца, учитель II. гимназіѣ. Онъ попиравъ гадку Юліяна Лаврѳвского, „щобы въ правописи языка руского, такъ якъ и въ иншихъ языкахъ, узглядняла ся фонетика“. Головацкій же доповнивъ внесокъ Лаврѳвского тымъ, „що етимологична правопись має ся перепровадити на основаню нашої граматики“. Наконецъ поставивъ Осадца таку модификацію внеску Лаврѳвского, що етимологичну правопись руску „въ частности“ треба справити въ дусѣ народного языка. Всѣ присутній члєны загального збору прийняли сю поправку Осадцы и ѳдтакъ подали Матици директиву до рѣшеня питання правописного³⁾.

По-за-якъ по статутамъ загальний збѳръ членѳвъ

¹⁾ „Слово“ 1864, ч. 57.

²⁾ Предсѣдателемъ ѳддѣлу для наукъ природныхъ бувъ проф. Михайло Полянскій.

³⁾ „Слово“, 1864; число 58.

Матицѣ мавъ ѡдбуватись що-рѡкъ, то справдѣ слѣдуючого року скликано такій збѡръ на днѣ 6. (18). 7. (19.) и 8. (20.) липня 1865. р. Маленьке число членѡвъ (всего-на-всего 27), щѡ явилось на покликъ Куземского въ великѡй сали Дому народного, доказувало достаточно, що галицкѣ Русины втратили вже довѣріє до тої просвѣтної институціѣ, котру въ 1848. р. засновали въ ожиданю богатого жнивѣ зъ гарного засѣву. Зѡбранѣ члены Матицѣ дѡзнались, що изъ 10 внескѡвъ, поставленихъ поодинокими науковими ѡддѣлами, выдѣлъ товариства не залагодивъ майже нѣ одного. Выдѣлъ займавъ ся переважно видавництвомъ Наукового Сборника, котрый пѡдъ редакцією Головацкого, Петрушевича и Дѣдицкого выходивъ четверть-рѡчными выпусками въ твердѡмъ, незрозумѣлѡмъ языкѣ¹⁾. А вже-жъ залишивъ выдѣлъ выдати приручный словарь руско-нѣмецкѣй и нѣмецко-рускѣй, по-за-якъ А. Петрушевичъ выступивъ изъ комитету редакційного²⁾.

На другѡмъ загальнѡмъ засѣданю сего збору ѡдчитавъ д-ръ Изидоръ Шараневичъ програму для написаня популярной исторіѣ Руси галицкой, по чѡмъ рѣ-

¹⁾ Литературнымъ органомъ Матицѣ бувъ навпередъ „Науковый Сборникъ“ ѡдъ 1865. до 1868. р., ѡдтакъ „Литературный Сборникъ“ ѡдъ 1869 до 1873. р. ѡдъ 1885. р. выходитъ опять „Литературный Сборникъ“ пѡдъ редакцією Богдана Дѣдицкого. — ѡдъ 1848. до 1885. р. выдала Матиця 81 книжокъ Найбѡльшѡ дѣяльнимъ було се товариство въ 1849. и 1850. р., — въ рокахъ же 1857. 1858. 1873. 1877. 1878. 1879. и 1880. не выдала Матиця нѣ одной книжочки. — До найлучшихъ книжокъ, котрѣ выдала Матиця, належить Зоологія Покорного, передѡложена (1874) проф. Михайломъ Полянскимъ на мову руску.

²⁾ Богатѣй матеріалъ лексикальный въ пяти писанихъ томахъ подарувавъ Матицѣ священникъ Іосифъ Скоморовскѣй. Слова рускѣй пояснювавъ ѡнъ одѣтвыми словами польскими.

шено, розписати въ тій цілі одвітну премію¹⁾. Опісля одчитавъ проф. Головацкій свою статю о рускомъ перекладѣ Библії Франциска Скорины и о рукописной руской Библії зъ XVI. вѣку, що находить ся въ Василянської бібліотецѣ у Львовѣ²⁾. Хоча сей одчитъ заявлявъ всякія прикмети ученого дослѣду, то однако присутні члени не слухали его зъ такою увагою, яку присвятили „ученій“ Русины его розправѣ „о языцѣ южно-рускомъ“... Мертве бо слово не здужало воскресити искры жита въ малой громадѣ членовъ Матицѣ, що неначе слабосильніи овцѣ оставались безъ проводу середъ широкого степу. Вже-жъ Куземскій не проводивъ въ нарадахъ сего загального збору; про-те мѣсце председа-теля займавъ его заступникъ Яковъ Головацкій. Справдѣ сумно стало въ тѣмъ зборѣ, коли 8. (20.) липня лишь 23 голосуючі члени рѣшали про долю Матицѣ. Тогдѣ то предложено внески бдѣлу исторично-языкословного. Шість патріотівъ рускихъ (Иванъ Жукѣвскій, Стефанъ Качала, Михайло Глинскій, Володимиръ Шашкевичъ, Анатоль Вахнянинъ и Александеръ Искрицкій) стануло въ тѣмъ бдѣлѣ въ оборонѣ „чистого“ руского языка, котрого Матиця въ виданяхъ своихъ винна придержуватись³⁾. Тому-то й на загальномъ засѣданю 8. (20.) липня домагавъ ся Стефанъ Качала, чтобы повернути до мовы народной и не брати слѣвъ зъ языка церковного и московского. Одаткъ высказавъ онъ сѣ важній

¹⁾ На третѣмъ загальномъ засѣданю ухвалено, назначити двѣ преміи за написаніе исторіи рускои: першу премію въ квотѣ 300 р., а другу въ сѣмълькости 150 р. в. а.

²⁾ „Нѣсколько словъ о Библіи Скорины и о рукописной русской Библіи изъ XVI. столѣтія“. („Науковий Сборникъ“... 1865; стор. 225—256.)

³⁾ „Слово“, 1865; число 57.

слова: „Языкъ народа есть то найдорожша спадщина предкѣвъ, есть то мовь-бы кровь въ тѣлѣ нашѣмъ... Держимъ ся нашихъ власныхъ ухвалѣ, а буде згода, а не роздоръ въ литературѣ“¹⁾. А вже-жъ Головацкій замотавъсю важну справу ось-такимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступае, а задачею грамматикѣвъ есть, за тымъ поступомъ языка слѣдати и отвѣтно сему правила поставляти... Съ грамматикою стоитъ дѣло такъ, якъ и съ каждою наукою; правила старинныхъ астрологѣвъ, що сонце доокола землѣ обертаеся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, который довель противно, що земля кружить вколо сонця“²⁾. Симъ порѣвнанемъ хотѣвъ Головацкій мабуть се сказати, що бѣднѣй Руси въ своѣмъ розвою просвѣтнѣмъ треба придержуватись своего сонця, се-бѣ-то литературы російской. Одтакъ ухвалено бѣльшостию голосѣвъ, всѣ внески бѣдѣлу исторично-языкословного зъ д. 7. (19.) липня передати управляющему видѣлу до пересмотру и оконченого рѣшеня. Такъ отже проводырѣ загального збору, будучи прихильниками твердого, литературного языка, довели до того, що въ книжкахъ Матицѣ не стало живного слова, изъ-за чого духовая мертвота занапачала народий святощѣ галицкои Руси.

Минуло пять лѣтъ, поки зновъ не скликано загального збору матичного. Та й той збѣръ вѣдай не бѣбувъ бы ся, наколи-бѣ не сполучено загального засѣданя матичного зъ загальнымъ зборомъ нового политичного товариства „Русская Рада“³⁾. Дня 27. серпня (8. вересня) 1870. р. станули передъ невеличкою гро-

¹⁾ *ibid.*, ч. 58.

²⁾ *ibid.*

³⁾ Загальний збѣръ членѣвъ „Русской Рады“ бѣбувъ ся 26. серпня (7. вересня) 1870. р.

надкою членѣвъ матичныхъ лишь недобитки колишняго выдѣлу. Куземского поставлено епископомъ Холмскимъ, и такожъ Яковъ Головацкій, Пилипъ Дячанъ и Никола Лискевичъ переселились въ Россію. Въ загаль въ выдѣлѣ матичнѣмъ не стало 6 членѣвъ, по-за-якъ ще д-ра Ивана Ильницкого именовано крилошаниномъ въ Перемышли, а проф. Клима Меруновича перенесено изъ Львова до Санча. Такъ отже выдѣлѣ доповнявъ ся самъ (безъ выбору на загальнѣмъ зборѣ), прибираючи собѣ деякихъ членѣвъ товариства. Загальный той зборъ ѡдкрывъ промовою новый предсѣдатель д-ръ Амвросій Яновскій. Свою рѣчь закончивъ ѡнъ отъ-симъ примири-тельнымъ словомъ: „Далъ бы Богъ, чтобы мы все въ-комъ старшіи и молодшіи въ томъ обществѣ соединив-шіся сердцемъ и мыслію въ одно литературное братство, въ гармонійномъ согласію ревнио дѣлали около просвѣщенія нашего народа и тому же дорогою просвѣщенія помогли двинутися изъ нужды, чтобы онъ въ вѣнку австрійскихъ народовъ занялъ тое мѣсто, какое ему принадлежитъ“¹⁾. На сѣмъ зборѣ заявивъ Иванъ Гушале-вичъ, що „выдѣлѣ Матицѣ снитъ“, а ѡдтакъ священикъ Игнатій Якимовичъ замѣтивъ, що „Литературного Сборника“, органа Матицѣ, для того нѣхто не читае, що „Матиця не выбрала собѣ діалекта на Руси, котрый бы узнала своимъ языкомъ“. Поставивъ отже внесокъ, чтобы языкомъ „Сборника“ бувъ языкъ исторіѣ Исидора Шараневича. Однакже Гушалевиць не радивъ, кожде засѣданє починати й кѣнчити азбукою; та-жъ (по гадцѣ Гушалевица) „кождый писатель має свой языкъ“;

¹⁾ „Слово“, 1870, ч. 77. — Д-ра А. Яновского выбрано на сѣмъ зборѣ предсѣдателемъ выдѣлу матичного, коли-жъ ѡнъ въ Римѣ 2. марта 1884. р. умеръ, то его мѣсто занявъ крилошанинъ Мих. Малиновскій, що бувъ заступникомъ предсѣдателя.

ѡнъ самъ неразъ „застановлявъ ся“ надъ своимъ языкомъ и дѡзнавъ ся, що не можна держатись одного й того самого языка, бо „одно мгновеніє много значить“; — „великоруского языка не знаємъ, но (знаємъ) его выговоръ“, ба й „въ кождѡмъ селѣ есть пару діалектѡвъ“. Тому-то (говорявъ Гущалевичъ) „тяжко выбирати и накидати языкъ, а Матиця поступила благоразумно, оставляючи писателямъ свободу“¹⁾. Про те вzywавъ ѡнъ Якимовича ѡдступити ѡдъ свого дивного внеску. Коли-жь авторъ драмы „Роксоляна“ не покидавъ свои гадки, то замѣчено небавомъ, що ѡнъ не есть членомъ Матицѣ, и що про-те не може ставляти нѣякого внеску. Такъ отже бѡльшѡсть членѡвъ Матицѣ засудила на духову смерть сю просвѣтну институцію, котру въ 1848. р. за-сновано въ тѡй надѣи, що она буде животворною святынею галицкои Руси. Склалось отже дивне диво, що ѡдъ 1870. р. черезъ 18 лѣтъ до сего дня не скликувано загальныхъ зборѡвъ товариства, хоча богато членѡвъ матичныхъ вымерло, а майже нѣхто не хоче вступати въ члены завмираючого товариства. Поки-що намагає ся Богданъ Дѣдицкій ѡдъ 1885. р. выданємъ „литературного Сборника“ воскресити мертвоту Матицѣ до нового житя. А вже-жь можъ сумнѣватись, чи минимый литературный языкъ „Сборника“ буде лѣкомъ цѣлющимъ для институцїи, обведенной китайскимъ муромъ супротивъ живого змагання народу руского.

г) Товариство „Просвѣта“.

Колн галицко-руска Матиця запропастила просвѣтно-національный идеаль своихъ основательствъ зъ р. 1848., колн старша генерация рускои интеллигенцїи, заморожена деякими своими проводниками, ѡддѣлилась ѡдъ го-

¹⁾ „Слово“, 1870; число 78.

ловного репрезентанта галицкои Руси, с. є. бдѣ простого люду, то молодымъ патріотамъ, що переймались идеями Тараса Шевченка, що любили своихъ простыхъ, незрячихъ братѣвъ, треба було покласти підняль на погасаючѣй ватрѣ народнѣй, щобъ она запалахкотѣла яснымъ поломямъ и розбѣрѣла студеній стѣны безверхой святынѣ просвѣтної. И отѣ, въ першихъ мѣсяцяхъ 1868. р. рускїи студенты університету Львѣвского задумали зреалізувати гадку славного патріота Стефана Качалы, высказану неразъ у „Словѣ“¹⁾ про потребу заснованя товариства просвѣтного. Въ мартѣ т. р. выбрано выдѣль, щобъ уложити статутъ товариства „Просвѣта“, котрый подтвердило министерство справъ внутрѣшнихъ згѣдно зъ министерствомъ просвѣты д. 2. вересня 1868. р. (ч. 3491)²⁾. Ђдтакъ 26. падолиста (8. грудня) 1868. р. ѡдбулись першїи загальнїи збори сего товариства въ сали мѣйской стрѣльнищѣ у Львовѣ.

Збори тїи ѡдкрывъ голова конститууючого выдѣлу проф. А. Вахнянинъ ѡдвѣтною промовою, въ котрѣи сказавъ дещо про заходы того выдѣлу, и розбѣравъ деякїи пытаня, що ставляють ся при починѣ такого дѣла, якимъ єсть ѡзнанє и просвѣта люду³⁾. Сего-то професора выбрано головою товариства, котре стануло захистомъ патріотичного змаганя народовцѣвъ. А вже-жъ мило було тогдѣ дѣзнатись, що завязанє „Просвѣты“ повитали радо

¹⁾ „Слово“, 1868; число 2. и 27.

²⁾ Проектъ статуту для товариства „Просвѣта“ уложили д-ръ Корнило Сушкевичъ, Анатолий Вахнянинъ и Олександръ Борковский. Въ 1870. р. розширено дѣяльнѣсть „Просвѣты“ на подставѣ нового статуту. Проектъ сего нового статуту уложили д-ръ К. Сушкевичъ и проф. Романчукъ.

³⁾ Въ 1. параграфѣ статуту сказано: „Цѣль товариства єсть: ѡзнанє и просвѣта русского народа“.

Юрій Федькович¹⁾, Никола Устїянович, Іосифъ Лозиньскій, Стефанъ Качала, Михайло Глинський и багато других²⁾.

И такъ члени видѣлу товариства взялись зъ молодечимъ запаломъ до великої праці просвітної. Вже перша книжочка, видана видѣломъ підъ заголовкомъ „Зоря“, подобалась въ загаль вѣсѣмъ землякамъ, изъ-за-чого Иванъ Наумовичъ приславъ молодому товариству отъ-се привѣтне письмо: „Съ сердечною радістю привѣтаю я першій плідъ Вашого товариства „Просвіта“.Били бы мы черезъ тыхъ 20 лѣтъ свободы, були употребили вѣсѣ наші сили на такі популярні видання (Зоря), мы стояли бы нынѣ далеко выше, и чувство народности переймало-бъ вже весь народъ. Для того не могу вѣдказати Вамъ мого соучастія въ такъ великомъ и благородномъ дѣлѣ и буду Вамъ присылать статьи различного рода. „Зоря“ приняла дѣтвора зъ неимовѣрнымъ одушевленемъ. Уже нынѣ въ цѣломъ селѣ знаютъ вѣсѣ содержание...“³⁾. Одаткъ зъ-годомъ-перегодомъ старшій Русины перестали бѣсомъ дивитись на молоде товариство, про котре спершу голошено, що его завязали недоляшки, вороги имени руского. Патріотичный змаганя членѣвъ видѣлу показали свѣту, що „Просвіта“ єсть зборомъ справдѣлихъ Русиновъ, котрі сповняють програму рускихъ проводырѣвъ зъ р. 1848.

¹⁾ Порѣви. вѣршъ Ю. Федьковича и. з. „Здоровъ честному еубору Просвіти у Львовѣ“. („Справозданне зъ першихъ загальнихъ зборѣвъ товариства Просвіта“. Львів 1868; стор. 10.)

²⁾ На тѣмъ першомъ загальномъ зборѣ членѣвъ „Просвіты“ одзначились гарними промовами священникъ Осипъ Заячківскій, предсѣдатель збору, и талантливый правникъ Андрій Сѣчинскій.

³⁾ „Справозданне зъ дѣляній „Просвіты“ вѣдъ часу завязанія товариства — 2^а. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 7.

На другомъ загальномъ зборѣ товариства д. 14. (26.) мая 1870. р. поставивъ Ксенофонтъ Климковичъ важный внесокъ, щобъ выдѣлѣ „Просвѣты“ зложивъ комисію, котра выготовила-бъ школьнѣ книжки, особливо-жь книжки для школъ середнихъ. И ось небавомъ старанемъ и коштомъ товариства вышло кѣльканацять книжокъ для гимназій. Се дѣло повелось именно изъ-за того гараздъ, що вице-маршалокъ сойму краєвого, Юліянъ Лавровскій, которого на другомъ загальномъ зборѣ выбрано головою товариства, введнувавъ сему видавництву заномогу то въ министерствѣ, то въ соймѣ краєвомъ.

Коли Лавровскій бувъ головою „Просвѣты“, бажавъ митрополитъ Іосифъ Сембратовичъ (въ грудню 1870. р.) погодити мѣжъ собою „рускій сторонництва“ въ Галичинѣ, котрѣ вели зъ собою домашню уособицю. Про-те запросивъ онъ до себе репрезентантѣвъ „Просвѣты“ и „Русской Рады“ на спѣльну нараду. Точки до примиреня предложивъ крилошанинъ Михайло Малиновскій, зазначаючи такъ одно якъ и друге „сторонництво“ до виявленя своихъ гадокъ въ сѣй справѣ. Одаткъ товариство „Просвѣта“ зложило „пропамятне письмо“ д. 3. (15.) марта 1871. р., заявляючи мѣжъ иншимъ 'отъ-се: „Головною причиною розъєдненя на галицкѣй Руси, котре въ новѣйшихъ часахъ такъ дражливѣ формы приняло, є та о-количнѣсть, що многѣ зъ галицкихъ Русинѣвъ покинули засаду, выречену Головною Рускою Радою въ р. 1848., и утворили особне сторонництво, исповѣдуюче єднѣсть народну зъ Великороссами. — Ані съ тыми родимцями, котрѣ покинувши свою народнѣсть исповѣдуютъ єднѣсть народну съ Поляками, ані съ тыми, котрѣ признаются до єдности народнои съ Великороссами — не може сторонництво народне єднатися. Поеднанье могло бы наступати лишъ въ разѣ повороту ихъ на лоно нашон народ-

пости, т. є. въ разѣ повороту ихъ до засадъ, выреченныхъ подъ зглядомъ народнымъ Головною Рускою Радою въ роцѣ 1848., заключаючихся такожъ въ нашой программѣ“....¹⁾). Супротивъ рѣшучихъ и переконующихъ слѣвъ того „пропамятного письма“ „Русская Рада“ не зъумѣла дати пѣякои категоричной ѡдповѣди. По той причинѣ про дальшій пересправы въ сѣмъ дѣлѣ мѣного вже не було чутно, и ѡдтакъ хосенная тая гадка митрополита не могла осуштитись.

Впрочѣмъ выдѣлъ товариства заявивъ въ 1872. р. широко дѣяльнѣсть просвѣтну²⁾), бо подавъ двѣ петиціи, одну до выдѣлу краёвого, щобъ ѡнъ постаравъ ся у правительства о заведеніи русскихъ выкладѣвъ въ V. класѣ академичной гимназіи Львовской³⁾, а другу петицію до министерства просвѣты въ справѣ заснованія катедры рускои исторіи на университетѣ Львовскѣмъ, о утвореніи третьей инспектуры для шкѣлъ людовыхъ округѣвъ чисторускихъ въ Галичинѣ, и о введеніи въ житє роспоряженія министерского про выкладовый языкъ рускій въ семинаріяхъ утраквистичныхъ⁴⁾). Того року придбало собѣ товариство знамениту силу для издавництва просвѣтныхъ книжочокъ, спровадивши зъ Буковины до Львова Осина (Юрія) Федьковича, котрый въ 14 мѣсяцахъ зладивъ

¹⁾ „Основа“, Львовъ 1871; число 31., стор. 231.

²⁾ Въ 1872. р. входили въ складъ выдѣлу „Просвѣты“: Юліанъ Лавровскій (голова), д-ръ Омелянъ Огоновскій (заступникъ головы), д-ръ Корнило Сушкевичъ, д-ръ Юліанъ Пелешъ, Василь Ильницькій, д-ръ Олександръ Огоновскій, Михайло Диметъ, Володимиръ Навроцкій, Маркиль Желехѣвскій, Омелянъ Дейницькій и Федѣръ Заревичъ.

³⁾ Рускій выклады въ низшой академичной гимназіи розпочались въ 1864. р.

⁴⁾ „Правда“. Письмо літературно-політичне. 1872., стор. 141.

кілька многоцінних творів, між котрими визначує-
ся повість п. з. „Село Фармазони“ (1873).

Хоча-ж Лаврівскій изъ-за свого патріотизму и становища политичного мѣгъ бути найлучшимъ провѣдникомъ народовцѣвъ въ ихъ житю національнѣмъ и просвѣтнѣмъ, то однако небавомъ опѣся, якъ (1870) выбрано его головою „Просвѣты“, втративъ онъ тее довѣрїє, зъ якимъ горнулись до него всѣ щирї Русини. Свою бо угодову политику, (котрою хотѣвъ примирити Русинѣвъ зъ Поляками)¹⁾, вѣвъ онъ такъ нещасливо, що не тѣлько не досягъ своєї цѣли, але прѣтвѣрно народовцѣвъ ослабивъ и ихъ ще бѣльше зъ Руссофилами розвѣднѣвъ.

На пятѣмъ загальнѣмъ зборѣ „Просвѣты“ 10. (22.) мая 1873. р. выбрано ѳдтакъ головою Володислава Федоровича, властителя дѣбръ земськихъ. До сего молодого й енергичного головы звернулись члени товариства зъ великими надѣями. Всѣмъ Русинамъ вельми подобалась перша его промова, въ котрѣй онъ мѣжъ иншимъ отъ-сѣ смѣливїй патріотичнїй слова высказавъ: „Мѣй отецъ сказавъ въ своихъ афоризмахъ: „Усяка геґемонїя єсть грѣхомъ — тиранїєю“. Ото-жъ и я хочу, щоби всяка чужа геґемонїя надъ народомъ нашимъ устала, щоби нѣхто нами прѣтивъ нашої волѣ не опѣкувавъ ся. Русь для Руси нѣвъ! — До сѣта чужої опѣки, вона намъ хѣсна не придбала. Въ мѣстахъ и сслахъ виперає днесъ чужинець тубыльця; по замкахъ нашихъ розможновладнилась чужина, а рускихъ князѣвъ потомки стались жебраками; церкви нашї нужденнї, вѣдъ власної шляхты опущенї; священство наше въ поруганю; народъ занедбанный худѣє. Не маємо иншихъ традицїй, якъ лишъ сумнї споминки угнетеня; на нашї пѣсни налягли жалѣ и туга. —

¹⁾ Про угодову политику Ю. Лаврівського глґди II., стор. 46.

Червоною Русею называютъ землю нашу, бо нѣгде справдѣ тѣлько крови не полилось, нѣгде тѣлько ночей червоныхъ лунами пожарѣвъ не палало, нѣгде стѣлько мотилъ не сторчить, стѣлько кривдѣ непѣмщеныхъ не мичулось, стѣлько непомилowanychъ жалобѣ и стогнѣвъ не перегомѣло: — соляне озеро могло-бѣ уже пѣднѣтисъ изъ тыхъ слезъ, щѣ на сю землю силыли! Перебули мы исторіи нашої нѣчь страшенну — але перебули; уже займає ся зоря нового дня; уже пѣдходить сонце, щѣ народѣ нашѣ до нового житѣя пробудить — а сонцемѣ тымѣ: просвѣта. *Fiat lux, libertas erit.* Прийде и на насѣ черга!...⁽¹⁾.

Коли-жѣ въ тѣмѣ роцѣ (1873) загальний збѣръ „Просвѣты“ ѣдбувъ ся въ ожиданію красной будущности, то вже на шестѣмѣ загальнѣмѣ збѣрѣ (13. мая 1874. р.) явилось богато такихъ, котріи не були вдоволеніи своимѣ новымѣ провѣдникомѣ, по-за-якъ бнѣ торѣкъ обѣцовавъ богато въ програмовѣй своѣй бесѣдѣ, а ѣдтакѣ не розвинувъ ѣдвѣтної дѣяльности въ хосенѣ товариства²⁾. А вже-жѣ тая остра критика супротивѣ Федоровича и цѣлого видѣлу була справдѣ горячкова, бо й годѣ було ѣдѣ нового головы домагатисъ, щѣбѣ бнѣ въ ѣднѣмѣ роцѣ сповнивѣ все тее, щѣ торѣкъ було его бажанемѣ. Все-жѣ таки выбрано его головою, и ѣдтакѣ на загальнѣмѣ збѣрѣ 15. (27.) мая 1875. р. доказавѣ бнѣ дѣломѣ, щѣ вмѣвъ ѣдфинити тее довѣріє, яке ему оказано того року, выбираючи его головою товариства „Просвѣта“. Въ тѣмѣ часѣ польскій посолѣ Поляновскій закидувавѣ сему товариству, щѣ оно въ виданѣхъ своихъ для народу розсѣває нена-

¹⁾ „Справозданє зъ дѣланій „Просвѣты“ вѣдѣ часу завѣзання товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 21.

²⁾ „Правда“, 1874; стор. 309.

висть до поодинокихъ клясъ суспѣльности и наклонюе людей до „шизмы“. Про-те вносивъ, щобъ не давати „Просвѣтъ“ пѣдмоги на видавництво книжокъ школьных¹⁾. Такъ отже Володиславъ Федоровичъ, отвираючи зборы просвѣтнѣй, сказавъ мѣжъ иншими отъ-сѣй памятнѣй слова: „Просвѣта є товариство вѣдъ нѣкого незалежне. Коли приняла на себе трудъ выдаваня книжокъ школьных, то робить се тѣлько для добра свого народа. Корыстей не має вона зъ того для себе нїякихъ, а зъ грошей, котрѣй край дає зъ обовязку свого на выдаване учебникѣвъ школьных, складає „Просвѣта“ точнѣй рахунки. Що-до видавництва дѣль популярныхъ стоить „Просвѣта“ пѣдъ оуѣкою лишень одного права. Щѣ вѣльно писати Полякамъ або Нѣмцямъ, то писати не може бути заборонене Русинамъ.... Щобы однакожъ увѣльняти „Просвѣту“ на будучнѣсть вѣдъ такихъ и тымъ подѣбныхъ замѣтѣвъ зѣ стороны людей непряхильныхъ, вѣдступаю и даровую товариству „Просвѣтъ“ суму на добрахъ Клебанѣвка, повѣту Збаразского, на мою корысть интабульовану въ квотѣ дванацять тысячѣвъ зол. р. и сподѣюсь, що товариство запомоги ухваленон пѣдъ такъ понижаячими обставинами не прїїме...“²⁾. Одтакъ выбрано щедрого сего добродѣя опять головою „Просвѣты“, котра симъ актомъ даровизны придбала собѣ независнѣму самостѣйнѣсть до дальшого свого розвою. На тѣмъ зборѣ рѣшено, не приняти пѣдмоги 2,000 зол. р., ухваленон соймомъ на видавництво книжокъ школьных.

Здавалось отже, що становище Федоровича, яко го-

¹⁾ Въ 1873. роцѣ одержала „Просвѣта“ зъ фонду краєвого 5.000 зол. р. на видавництво книжокъ школьных.

²⁾ „Справозданє рѣчне зъ дѣяльности товариства „Просвѣта“ за часъ вѣдъ 15. мая 1874. р. до 27. мая 1875. р.“. У Львовѣ 1875; стор. 6.

ловы товариства, скріпилося на много дѣтъ, та що около него горнути-меть ся вся молода Русь. Та отъ симпатія, заявлена єму именно въ 1873. р., остигала що-разъ бѣльше, по-за-якъ ѡнъ жиючи переважно на селѣ стоявъ ѡддаєки ѡдъ просвѣтного й національного змагання Русинѡвъ-народовцѣвъ. Ѡдтакъ на загальнѡмъ зборѣ членѡвъ „Просвѣты“ д. 31. мая 1877. р. головою товариства поставлено автора сен исторіѣ литературы и ѡдъ-тогдѣ выбирано єго головою що-рѡкъ ажъ до сєго часу. Въ тѡмъ-то 1877. р. „Просвѣта“ перебула тяжке лихолѣте. Люде злон волѣ розголошували про се товариство зовсѣмъ неправдивѣ и злосливѣ вѣсти. Саме-тогдѣ ѡдбувалася нагѡнка за соціалистами; ѡдтакъ деякі Руссофили намагались пѡдкопати повагу „Просвѣты“ мѣжъ людомъ, го-лосячи, що книжки, выданѣ сѣмъ товариствомъ, єуть вла-стїю заборонєнѣ, нигилистичнѣ, що тѣ книжки бувають при ревизїяхъ конфискованѣ и наводять на людей пѡдо-зрѣнє властей. Але правда выйде все якъ олива на верхъ. Всякѣ клеветы замовкли супротивъ горячого патріотизму и безкорыстной працѣ членѡвъ товариства въ хосєнѣ рус-кихъ селянъ и мѣщанъ. Идея національности стала жи-вотворною силою, що й байдужныхъ Русинѡвъ здвигала ѡдъ апатїѣ до любови народныхъ святощїѣ¹⁾).

А вже-жъ найкрасшу нагороду за свои просвѣтнѣ труды одержало се товариство д. 2. (14.) вересня 1880. р.,

¹⁾ Велику помѡчь въ довершенїю дѣлъ просвѣтнихъ подають центральному выдѣлову двѣ филїѣ товариства, се-бѣ-то филїѣ въ Тернополи и Станиславѡвѣ. Именно голова филїѣ Тернопѣльской, профессоръ Александръ Барвинскїй, разви-нувъ таку хосєнну дѣяльнѡсть просвѣтну, що въ Тернопѣльщинѣ здвигъ до нового житїя національного не тѡлько интеллигенцію, але й сѣльскихъ та мѣськихъ громадянъ, загрѣваючи землякѡвъ своихъ словомъ и дѣломъ до горячої любови батьковщинѣ. (Суть ще филїѣ „Просвѣты“ въ Золочєвѣ и въ Коломыѣ.)

коли рускій товариства обох „сторонництвъ“ повитали нашого Цѣсаря Францъ-Йосифа I. въ великій сали „Народного Дому“. Ёго Величество розвѣдавшись у головы (Омеляна Огоновского) про дѣла товариства и дѣзнавшись, що богато тысячь популярныхъ книжочокъ розходитъ ся що-рѣкъ по-мѣжъ людъ рускій, зволивъ изъ-за того заявити справдѣшній подивъ и замѣтивъ: „Се товариство есть вельми хосенне“ („Ein sehr nützlicher Verein“)¹⁾.

Справдѣ, можна сказати, що якъ бы не було товариства „Просвѣта“, то нашій селяне й мѣщане поринали-бъ духомъ въ тмѣ тьмуцѣй и доси не дѣзнали-бъ ся еще, хто они, чія правда, чія кривда й чіи они дѣти? Се товариство спонукало й Руссофилѣвъ до ривализаціѣ въ ширеню просвѣты людовои и про-те подало оно починъ до загальнои запопадливои дѣяльности въ корысть темныхъ, незрячихъ братѣвъ²⁾.

Видячи, що заходами товариства „Просвѣта“ идея народна мѣжъ людомъ що-разъ бѣльше ширить ся, за-

¹⁾ „Справоздане зъ дѣяльности видѣлу товариства „Просвѣта“ за часъ бѣдъ 1. вересня 1879. до 31. грудня 1880. року“. У Львовѣ 1881.

²⁾ Дѣяльність товариства „Просвѣта“ доповнило ся въ литературно-науковѣй части „товариствомъ имени Шевченка“ у Львовѣ. Оно повстало при кѣнци 1873. р. (на основѣ статуту затвердженого ц. к. наметництвомъ д. 11. грудня 1873. р., число 61241.) заходами и жертвами 33 Русинѣвъ Львовскихъ и зъ провинціѣ, именно же значивѣйшими жертвами Украинцѣвъ. Дня 23. мая (4. червня) 1874. р. одбулись першій загальній зборы товариства. „Товариство имени Шевченка“ поставило собѣ задачу: выдавати и подмагати выдаванѣ книжокъ и часописей литературно-наукowychъ для интелігенціѣ, скликувати зборы ученыхъ и письменникѣвъ та устроювати бѣдиты, вечеринцѣ литературній и т. и., а до переведеня сеи задачѣ має служити своя друкарня. (Олександръ Барвѣньскій, „Лѣтопись суспѣльной работы и силы Русинѣвъ австрійскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 15.)

думавъ Иванъ Наумовичъ завязати инше товариство, котре вышерло-бъ „Просвѣту“ изъ єи крѣпкого становища¹⁾. Зъ-першу носивъ ся ѓнъ зъ гадкою, завязати „Матицю люду“. Въ складъ єи мали-бъ входити люде обохъ партій, репрезентованыхъ „Просвѣтою“ и „галицко-рускою Матицею“, изъ-за чого оба єї товариства по думцѣ Наумовича перестали-бъ истнувати. По причинѣ же, що оба „сторонництва“ не хотѣли наклонитись до єго проєкту, гадавъ ѓнъ тогдѣ підпомагати „Матицю“, щобы сталася дѣйствию „Матицею люду“, але небавомъ опѣсая засновавъ ѓнъ „общество имени Качковского“ (8. [20.] септня 1874. р.). Нове єе „общество“ поставило собѣ програму вельми широку²⁾, и підъ проводомъ Наумовича розпочало свою дѣяльнѣсть въ Коломыѣ, однако вже въ 1876. р. перенесло оно свое сѣдище до Львова³⁾. Хо-

¹⁾ Иванъ Наумовичъ ставъ рѣшучимъ Руссофиломъ доперва въ 1873. р. Впрочѣмъ ѓнъ завязавъ нове просвѣтне товариство именно изъ-за того, що хотѣвъ стати на передѣ цѣлого сторонництва.

²⁾ §. 1. „Основанное въ 1874 г. общество Михаила Качковского, состоящее въ Коломыи, вызначило себѣ задачу: роспространеніе науки, обычаиности, трудолюбія, оцщадности и тверезости, гражданскаго сознанія и всякихъ честнѣсть между русскимъ народомъ въ Австрій“.

§. 2. „Для достиженія сей спасительной задачи употребляются слѣдующія средства: 1) Издаваніе популярныхъ, поучительныхъ, дешовыхъ книжокъ религіино-обычайного, наукового, господарскаго и забавного содержанія. 2) Основаніе читальней. 3) Основаніе торговельныхъ лавокъ (краминцѣ). 4) Публичніи отчиты. 5) Основаніе обществъ тверезости. 6) Основаніе громадскихъ пожичковыхъ касъ и ссыновъ сбожа. 7) Основаніе обществъ рукодѣльниковъ“. — Въ новѣмъ статутѣ зъ 1882. року встановлено ще одну точку, а то: „Выставки предметѣв господарскихъ, промысловыхъ и художественныхъ“.

³⁾ Предсѣдателемъ „общества имени Качковского“ ѓдъ р. 1884. єсть Богданъ Дѣдицкій, щѣ въ 1885. и 1887. р. выдалъ „Лѣтопись Руси“ и займає ся запонадливо дѣлами „общества“.

ча же народно-рускій языкъ, въ котрѣмъ Наумовичъ ставъ выдавати першій книжочки сего „общества“, замѣнено небавомъ опѣся языкомъ макароничнымъ¹⁾, то все-таки деякі книжочки могли-бъ бути хосенными для просвѣты люду, накопи-бъ въ нихъ захвалювано любовь до рѣдного слова й до своєї батьківщини. А вже-жъ политичні погляды основателя й покровителя „общества имени Качковского“, заявлені имено въ „Словѣ“, не можуть оживляти членѣвъ сего „общества“ вышнюю идею, котрою переймають ся тѣ, що суть вѣрными сынами матери-Руси.

д) Школы и sprawy просвѣтній.

1. Школы на Украинѣ.

Коли на Украинѣ була ще гетьманщина, то школъ народныхъ заводилось тамъ чи-мало. Людѣ посылавъ радо своихъ дѣтей до тыхъ школъ, въ котрыхъ крѣмъ церковной грамоты можна було де-чого хосенного навчитись въ рѣдной, руско-украиньской мовѣ. Въ тѣмъ часѣ духовенство выходило зъ народу, и ѣдтакъ интересы духовенства й народу не йшли рѣжными шляхами, а простували навпрямецъ до спѣльной меты, — до загальнаго добра Руси-Украины. Теперѣшніе же духовенство на Украинѣ стало особнымъ станомъ и ѣдцуралось ѣдъ просвѣты простого люду. Се-жъ прорвало тую духовну нитку, що доси звязувала тамъ духовенство зъ народомъ. Ѣдтакъ рѣкъ за рокомъ просвѣта народна на Украинѣ такъ падала, що въ початку трицятыхъ рокѣвъ сего столѣтя по селахъ не було нѣякихъ школъ. А вже-жъ давнѣйше бу-

¹⁾ Книжочки „общества им. Качковского“ выдають ся теперь въ языкѣ, котрый, хочъ основуе ся на живѣй мовѣ руской, подекуды наближуе ся до языка російскаго та церковно-славянскаго, и займае такожъ деякі зразки зъ мовы польской.

вало тамъ внакше. Въ сѣмохъ козацкихъ полкахъ лѣвобережной Украины (въ полку Нѣжинскѣмъ, Лубенскѣмъ, Чернигѣвскѣмъ, Переяславскѣмъ, Полтавскѣмъ, Прилуцкѣмъ и Миргородскѣмъ) въ половинѣ XVIII. вѣку було 866 шкѣлъ¹⁾. Якъ же запропастилась автономія Украины и якъ зруйновано Сѣчь запорожску, то не стало вже й шкѣлъ народныхъ, бо духовенство одѣювалось одъ люду и не вчило его въ мовѣ рѣднѣй. Засновувано-жъ деякѣ школы на ново ажъ тогдѣ, коли заведено въ Россіи „министерство государственныхъ имуществъ“. Се министерство засновувало отже де-не-де школы въ хосенѣ козаковъ и казѣнныхъ крестьянъ; панскѣ же крѣпаки оставались безъ просвѣты ажъ до знесеня неволѣ²⁾.

Около 1853. р. начальство церковне стало заводити при церквахъ школы, де дѣти вчились переважно грамоты церковной. Такихъ-то духовно-приходскихъ шкѣлъ выказувано на наперѣ багато, але въ дѣйствѣности було ихъ мало, та й тамъ, де они петнували, велась въ нихъ наука дуже плохо. Уже-жъ приходникъ самъ бувъ обов'язанный держати учителя, на удержанѣ которого выбиравъ зъ громады „шкѣльный грѣшъ“, творячи зъ того перазъ жерело наживы для себе самого. Одаткъ про просвѣту люду стало чути въ Россіи тогдѣ, коли почали говорити про мужицку волю. И дивно диво! про се заговорили бѣльшы противники волѣ, нѣжъ єи прихильники. „Подайте мужикони попередъ просвѣту, а тогдѣ зможете дати ему волю!“ кричали паны въ 1857—1860. р.

¹⁾ „Статистическія свѣдѣнія объ украинскихъ народныхъ школахъ и госпиталѣхъ въ XVIII. вѣкѣ“. Статья А. Лазаревского. („Основа, южно-рускій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; травень (май); стор. 82—89.)

²⁾ Крѣпацтво знесено на Украинѣ указомъ царскимъ зъ 19. лютого 1861. р.

Такі-то приятелі люду думали тільки оддалити волю в безвість часу, а як се не вдалось, то пань забули про просвітту люду, або звинялись давнымъ своимъ словомъ: „Хто-жъ буде за плугомъ ходити, якъ усѣ мужики за кивжки сядуть!“¹⁾

Такъ отже починъ до просвітты люду на Украинѣ вийшовъ зъ низу, а не зъ горы, — зъ молодежи. Се були школы недѣльнѣй. Починъ до заснованя тыхъ школъ подали студенти Кіівскі.

Послѣдній роки пятьдесяті и перші роки шѣстьдесяті на заходѣ Россіѣ були заняті приготовкою Полякѣвъ до повстаня противъ російской кормиги. Тогдѣ-то намагались они спольщити та златинщити тамошній нарѣдъ рускій черезъ школы. Въ тѣй цѣли заведено въ Кієвѣ тайне польске школьне товариство, а польскі пань заявили старшому начальству въ краю, що крѣпакѣвъ буде можна тільки тогдѣ освободити зъ неволѣ, коли они освѣтять ся наукою. Про-те стали выпрошувати у генераль-губернатора позволенє, закладати при панскихъ дворахъ школы для селянъ. Въ тыхъ школахъ учили вменно ксьондзы польскі на книжкахъ польскихъ.

Противъ тои польской пропаганды выступили Украинцѣ, заводячи школы недѣльнѣй, и въ сѣй просвѣтнѣй справѣ користувались охороною правительства російского.

Перша школа недѣльна зъявилась въ вересню 1859. р. въ Кієвѣ на Подолѣ. Крѣмъ сеи школы заведено въ сѣмъ городѣ ще виші двѣ школы недѣльнѣй и школу щоденну. Одакъ небавомъ заводились недѣльнѣй школы не тільки

¹⁾ Головнымъ жереломъ для написаня сеи розвѣдки про школы послужила статя Мих. Драгоманова п. з. „Народні школи“. („Громада, українська збірка“, № 2. „Звістки про Україну“, 1876—1877. Женева 1878; стор. 120—281.)

по городахъ, де були гимназіѣ и прогимназіѣ, але подекуды й по селахъ на Украинѣ¹⁾. Тогдѣ-то й по всѣй Росіи засновувались такі школы, въ которыхъ молодіи й старіи, ба й дамы вчили хлопцівъ и дѣвчатъ читати, писати й рахувати. Зъ-першу вчили въ тыхъ школахъ на Украинѣ бѣльш по-россійски, нѣжъ по-українськи, тому що не було ще потрібныхъ книжокъ въ рѣдкій мовѣ²⁾. На лѣвобережній Украинѣ вчилися дѣти на Граматцѣ Кулѣша³⁾, але на правобережній Украинѣ заборонила ѣ адміністрація Кіѣвека по доносу польскихъ панѣвъ, мабуть-то доводити она нарѣдъ до гайдамацтва. Въ Петербургѣ же печатано маленькими брошурками такъ-званій „метелики“, се-бѣ-то выбѣрий творы Шевченка, Вовчка й другихъ украинськихъ писателѣвъ и роздавано ихъ ученикамъ недѣльныхъ шкѣлъ по Украинѣ обохъ бѣковъ Днѣпра.

¹⁾ Въ школахъ недѣльныхъ одбувалася наука одъ 11—3. години. Були ще й суботній школы для жидачатъ, въ которыхъ учили по заходѣ сонця. — Въ Полтавѣ-жъ була щоденна школа петрїя, три-кисова, де ученики вчилися одъ 6—8. години (1861) черезъ пѣть року до 1862. р. — Въ тѣмъ часѣ, коли заводились школы недѣльний, заходами П. Лебединцева, що бувъ тогдѣ учителемъ закону Божого въ гимназіи Бѣлоцерковскій, засновано школу народну въ Бѣлѣй. Церквѣ (губ. Кіѣв.), и одтакъ заведено ще кілька шкѣлокъ кругомъ того города.

²⁾ Мѣжъ украинськими книжками шкѣльними визначувалися отъ-сей: 1) „Граматка“ Кулѣша (С.-Петербургъ 1857); 1) „Букварь“ Шевченка (С.-Петербургъ. 1861); 3) „Арихметика або щитинця“ Мороза (Кіѣвъ 1862); 4) „Арихметика або щитинця“ Кониського (С.-Петербургъ. 1863); 5) „Оповідання зъ святаго писання“ Онятовича (С.-Петербургъ. 1863). — Кониській выдавъ въ Полтавѣ 1862. року „Українські прописи“.

³⁾ Кулѣшъ выдавъ свою Граматку (се-бѣ-то Букварь и Читанку) въ 1857. р. въ Петербургѣ, а за-рѣкъ випечатавъ меншу Граматку. Друге видане сєи Граматки явилось въ Петербургѣ 1861. р.

Можь було отже сподіватись, що Україна двигне ся зъ пѣтьми духовои, въ яку була попалась особливо въ другѣй половинѣ того и въ початку сего вѣку, та що ѣй засіє свѣтъ ясный, невечерній. Вже-жъ самъ кураторъ учебного округа въ Кієвѣ, хирургъ Пироговъ (1858—1861) похвалявъ школы недѣльній на Украинѣ. Ба само министерство Головина не жахалось народнои украиньскои мовы въ школахъ. Правительство же пѣклувалось недѣльными школами изъ-за того, бо гадало, що мова украиньска спиянить ширенє польскои культуры на Украинѣ.

Въ 1862. р. задумавъ Никола Костомарѣвъ просвѣту люду украиньского повести зъ манѣвцѣвъ на шляхъ битый, широкий. Въ Петербургскѣй Основѣ (1862., май) написавъ онъ статью п. з. „Мысли Южнорусса: О преподаваніи на южно-русскомъ языкѣ“. Тутъ заявивъ онъ, що Украинцѣ богато гарного приняли ѡдъ люду, але въ замѣну дали ему лишь мало доброго. „Соловѣй баснями не сытый“, каже народне прислѣве; — то-жъ годѣ вже кормити людѣ повѣстями й вѣршами. Треба ограничитись элементарнымъ выкладомъ наукъ такихъ, що конче суть потрібніи для просвѣты людовои. Такъ отже по думцѣ Костомарова крѣмъ букваря треба зладити коротку библійну й церковну исторію, катихизисъ, бдрывки зъ наукъ святыхъ отцѣвъ церковныхъ и зъ житєписей Святыхъ такихъ, що ихъ имя єсть популярнымъ въ народѣ, и такожь поясненє богослуженя. Ѡдтакъ изъ свѣтскихъ предметѣвъ радивъ онъ учити аритметики, космографіѣ, географіѣ и де-чого важнѣйшого зъ исторіѣ натуральной. Впрочѣмъ по гадцѣ Костомарова була-бъ потрібна ще граматика рѣднои мовы и така книжочка, зъ котрои народѣ мѣгъ бы дѣзнатись про свои повинности й юридичніи права въ державѣ.

Сю програму Костомарова горячо привитали Українці всякого стану: пань, чиновники, професори, студенти. Притакнуло їй такожъ багато зъ Москвичѣвъ, ба самъ Катковъ при своїхъ „Московскихъ Вѣдомостяхъ“ приймавъ гроші, що слались по вызову Костомарова на печатанє книжокъ украиньскихъ. Зббрано було до 5000 рублѣвъ въ рукахъ самого Костомарева, не рахуючи того, що було въ рукахъ Кіевлянъ и Харкѣвцѣвъ¹⁾. Саме-тогдѣ виготовлено украиньскій перекладъ Евангелій, а московскій славянофилы не-то не дорѣкали сему перекладови, але въ часописи „День“ похвалили его, изъ-за чого й Академія Наукъ въ Петербурзі заявила сему дѣлу своє узнанє.

Та не довго свѣтила Украинѣ збрка лучшой долѣ просвѣтлон. Навпередъ выступили ворожо противъ недѣльныхъ шкѣлъ деякі пань польскій. Въ Граматці Кулѣша було намальоване дерево, розмѣджене блискавкою, а підъ деревомъ лежавъ чоловікъ. „Ото“, казали они, „образъ тон страшнои подѣ, що розбуджене хлопство мусить розвалити порядокъ громадскій и перебити панѣвъ“. Одтакъ піднялось противъ тыхъ шкѣлъ духовенство православне; особливо митрополитъ Исидоръ, що бувъ понереду въ Кієві, а потѣмъ въ Петербурзі, ставъ великимъ ворогомъ народнои просвѣты въ мовѣ украиньскій. Коли-жь въ 1862. р. настали великі пожары, то (въ маю) по царскому указу закрыто всюды

¹⁾ Зъ тыхъ грошей выданъ Костомарѣвъ (1863) „Арихметику“ Александра Кониського и Олатовича „Оповідання зъ святаго писання“. Остѣвши ся гроші (4000 рублѣвъ) призначено на премію имени Костомарова за уложене „малоруского словаря“. Одтакъ царскимъ приказомъ зъ д. 20. грудия 1880. р. призволено императорскѣй Академіи наукъ, принять ей гроші въ цѣли наданя преміи авторови найлучшого „словаря малоруского“.

школы недѣльной. Тогдѣ постановлено комисією, котрої приказано, выслѣдити духъ и цѣль шкѣлъ недѣльных. Голова тої комисіѣ, тайный совѣтникъ Ждановъ, готовивъ докладъ, що недѣльные школы були дѣломъ тайного товариства, котре поставило собѣ метою „ниспроверженіе существующаго порядка вещей и истребленіе царствующей въ Россіи династіи“.

Опѣсля згодивъ ся министеръ Головинъ, щобъ заведено въ Кіевѣ „временну педагогичну школу“¹⁾. Въ тѣй школѣ ставъ учить безъ пляну де-хто зъ учительвѣ гимназій и де-хто изъ студентѣвъ университетскихъ, що вчили въ школахъ недѣльных. Грошѣ, що мали йти на плату учительвѣвъ, пошли на подмогу ученикамъ. Для новыхъ шкѣлъ народныхъ треба було выдати чимъ-скорше книжки, и про-те въ Кіевѣ деякі тямущі люде взялись за роботу надъ такими книжками въ мовѣ украинскѣй и русскѣй. На сю цѣль дало министерство 500 рублѣвъ, и за частину сихъ грошей печатано перше выдане байокъ Глѣбова (1863). Мѣжь-тымъ по всѣхъ гимназіяхъ въ Россіи стали критикувати проектъ уставы среднихъ и низшихъ шкѣлъ. Майже во всѣхъ гимназіяхъ Кіевскаго

¹⁾ М. А. Туловъ, инспекторъ Кіевскаго учебнаго округа, одкрывши педагогичну семинарію, засновавъ деякі школы на провинціи въ губерніи Кіевскѣй. Дѣло заснованія такихъ шкѣлъ ишло дуже поволи, по-за-якъ въ 1863. р. одкрыто лишь 20 шкѣлъ, въ котрыхъ учитель нобирали бѣдѣ правительства по 100 рублѣвъ на рѣкъ. Але небавомъ противъ такихъ шкѣлъ зворушилось духовенство. Оно обидѣлось тымъ, що свѣтска власть не спытавши его, заводила школы. Одатъ священники, діяконы зѣ своими прихильниками нападали на тѣ школы, и наробивши въ нихъ чи-мало заколоту, порывали дѣтей, та й переводили ихъ въ свои церковні (приходскі) школы; опѣсля-жь выманювали они у громадъ угоду въ своѣй хосенѣ и платию на учителя. („Слово“ 1863; число 30.) Такъ отже роздѣлились школы на министеріальны и церковно-приходскі.

округа совѣты подали голосъ, що окрѣмъ російскои мовы въ школахъ мусить бути й мова украиньска, при чѣмъ учитель гимназій правобережної України заявили, що украиньску мову именно изъ-за того треба поставити выкладовою, щобъ не допустити польскон просвѣты мѣжь людомъ рускимъ. Деякі-жъ люде зъ Петербургскои громады старались въ министерствѣ, о тѣх, щобъ уставъ школьный давъ мовѣ украиньскѣй „первенствующую“ ролю въ школахъ Россіи полудневои, и ѡдтакъ само „министерство народнаго просвѣщенія“ напечатало въ журналѣ своѣмъ статью, що доказувала окремишність и самостѣйність мовы украиньскои супротивъ мовы російскои и польскои¹⁾).

Противъ такого змагання Украинцѣвъ выступили паны польскіи, закидуючи имъ хлопоманію и сепаратизмъ, и ѡдтакъ за сѣ крики вхопились сторонники російскаго духовенства, котріи докоряли министерству просвѣты, що оно хоче въ школы ввести нигилизмъ, та черезъ те служити й польскѣй революціи.

Такъ отже въ 1863—1864. р. изготовлено царскіи указы, котріи заборонили ширитись просвѣтѣ мѣжь людомъ въ мовѣ украиньскѣй. Ба й временну педагогичну школу Кііевску называю розсадникомъ нигилизму и украиньфильства въ школы сѣльскіи України правобѣжної. Именію священники православніи нарѣкали, що тая педагогична школа хоче ѡцперти школу ѡдъ церкви. Прото въ 1863—1864. р. замовкло руско-украиньске слово въ школахъ людовыхъ, порядкомъ же административнымъ заборонено цензорамъ, пропускати въ печатню всякіи

¹⁾ „О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, по сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ“. („Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“. 1863., т. СХІХ. Науки, 45—56.)

книжки українськїй, що могли-бъ ити въ школу. Тодѣ-то й святѣйшій Синодъ заборонивъ одъ себе такїй-жъ книжки церковнїй, а черезъ два роки заказавъ и проповѣдъ церковну въ мовѣ простонароднѣй. Книжки, приготовленїй Костомаровомъ, не були вже виданїй, та й перекладъ Евангелїй, похвалений Академією наукъ, оставъ ся въ рукописи. Ба св. Синодъ заплативъ друкарни за тєс, щобъ не выпустила на свѣтъ другого выпуска библійныхъ оповѣданъ Опатовича.

Якъ закрыто школы недѣльнїй, то министеръ Путята выготовивъ законъ про школы, по котрому ихъ цѣлкомъ передано въ руки священникамъ. Коли-жъ сей законъ не вдоволить людей просвѣченыхъ, то наслѣдникъ Путята, министеръ Головинъ виѣсь другїй законъ, по котрому народнїй школы зѣстались пѣдъ управою министерства народнои просвѣты, а за те надъ ними поставлено повѣтовїй и губернскай „училищнїй совѣты“ зъ депутатами одъ духовенства, при чѣмъ установлено, чтобы въ губернскѣмъ совѣтѣ предсѣдателями були архїерсѣ. Одтакъ Головинъ намагавъ ся завести деякїй школы, та не мѣгъ свого дѣла довести до-путя, по-за-якъ на школы призначено мало грошей. Коли-жъ случивъ ся „выстрѣлъ Караказовскїй“ (4. цвѣтня 1866. р.), то министромъ просвѣты поставлено графа Д. Толстого, оберъ-прокурора святѣйшого Синода. Той министеръ ставъ прихильникомъ духовенства и заявилъ, щобъ нѣ земство¹⁾, нѣ свѣтскїй урядъ не бравъ ся до школы, бо выйде нигилизмъ; лучше отже дати грошѣ духовенству, а оно вже позаводитъ такїй школы, въ котрыхъ учить-мутъ кандидаты стану духовного. Зъ такои установы пѣшла велика колотнеча мѣжъ земствами и духовенствомъ, котре не хотѣло зъ

¹⁾ Земство можна подекуды порѣвнати зъ нашою Радою повѣтовою.

рукъ выпустити школъ церковно-приходскіхъ. Ажъ въ 1867. р. ставъ графъ Толстой терѣти свѣтскі школи и заводити семинарію учительскі.

Проевѣтою сѣльскаго люду управляє теперь правительство черезъ своихъ агентовъ, въ головѣ котрыхъ сто-
ять директоры и инспекторы школьні. Они-то разомъ зъ исправниками¹⁾ и священниками творять рады школьні. Черезъ се выходитъ таке, що инспекторы та и исправники, будучи перше всего урядниками, ставлять мстою народнои проевѣты не реальні потреби народні, а высші плинны политичні. Изъ-за того людъ не видячи користи бдѣ школъ, дивить ся на нихъ неприхильно. Такому по-
гляду помагає и те, що наука въ сѣльскихъ школахъ веде ся не въ мовѣ народній, а въ російскій, котрой украинскій людъ не розумѣе. До того ще сѣльскі громады и земство, даючи на школы грошѣ и всѣ матеріальні потреби, не мають права и троха вмѣшуватись въ справы школьні²⁾. Такъ отже школа народна на Украинѣ єсть институцією чужою, котра стоить бддалеки бдѣ проевѣтнихъ интересѣвъ люду и намагає ся занастити окремі прикметы вдачѣ руско-украинскон.

2. Школы въ галицкѣй Руси.

Австрійскій урядъ принявши Галичину по першѣмъ подѣлѣ Польщѣ въ свою управу³⁾, ставъ займатись ула-
дженнямъ школъ народныхъ (людовыхъ). Хоча-жъ заведе-
но рускій выклады на университетѣ Львовскѣмъ⁴⁾, то въ школахъ народныхъ лишъ денекуды подавалася нау-

¹⁾ Исправникъ значить те, що у насъ староста.

²⁾ „Дѣло“, 1884: число 15., въ статьѣ Семена Жука п. з. „Листы зъ Полтавщини“.

³⁾ Гляди II., стор. 7.

⁴⁾ ibid., II., стор. 48—60.

ка по-руски. А вже-жъ ієрархія руска бажала завести въ тї школы мову рідну, и про-те просила въ 1790. р. цѣсаря Леопольда II., щобы въ школахъ нормальныхъ и тривіальныхъ¹⁾ учились дѣти въ мовѣ рускѣй, и щобы дяки-учителѣ були свободній бдѣ службы вѣйсковою²⁾. Однакже, нѣгде правды дѣти, почавши бдѣ панованя сего цѣсаря добродѣйствами науки въ школахъ корыстувались бѣльше Поляки, нѣжъ Русины, хоча рускѣй языкъ вже въ 1786. р. признано языкомъ краввымъ, людовымъ и національнымъ (*Landes-Volks- und Nationalsprache*)³⁾. Такъ рѣшенемъ ц. к. губерніѣ зъ д. 6. лютого 1792. р. установлено, щобы рускѣй дѣти вчилися по-руски читати и писати двѣчи въ тыжини (въ второкъ и четверъ), та що имъ вѣльно по богослуженю въ костелѣ латинськѣмъ слухати службы Божон въ церквѣ о годинѣ 10.⁴⁾ Тогдѣ-то вчили въ школѣ по-найбѣльше грамоты церковно-славянськой, та й зъ нею годѣ було дѣтямъ познакомитись, по-за-якѣ мандаторы, щѣ були репрезентантами домініѣй⁵⁾ та инспекторами школѣ народныхъ, не допускали

¹⁾ Школы нормальній або головній були чотыро-клясовѣ, мѣжъ-тымъ коли въ школахъ тривіальныхъ роздѣлено науку на три клясы. Обѣ тѣ школы служили цѣлямъ германизацийнымъ, про-те наука подавалася переважно въ мовѣ нѣмецкѣй; мова польска служила тѣлько помостомъ въ переходѣ до науки въ мовѣ нѣмецкѣй.

²⁾ *Annales ecclesiae ruthenae... auctore Michaelae Harasiewicz. Leopoli 1862; pag. 984.*

³⁾ Декреты придворній и губерніальній зъ д. 17. липня 1786, ч. 20944; 22. марта 1787, ч. 6466; 12. мая 1787, ч. 10673.

⁴⁾ *Annales eccl. ruth., p. 985.*

⁵⁾ М а н д а т о р ы поставлялись панамъ, се-бѣ-то властителями дѣбръ земскихъ; затверджували-жъ той выбѣръ власти циркулярній. Мандаторы справували власть полиційно-судову. и виконували въ загалѣ приказы правительства: стягали податки, бдѣставляли рекрутѣвъ и т. ц. Коли заведено конституцію, власть

заводити школь. Они боялись, щобы хлопы набувши просвѣты не забажали польги въ неволи, та щобъ ѡдъ священникѡвъ-учителѣвъ не дѡзнались де-чого такого, щѡ було-бъ несхожимъ зъ поглядами польскими. Проте мандаторы и въ загаль Поляки страшили людѣ тою вѣстїю, щѡ школы засновують ся на те, щобъ дѣтей образовати для службы войскової¹⁾. Вирочѡмъ и жиды дивились нерадо на школы, знаючи, щѡ якъ хлопъ просвѣтитъ ся наукою, то й перестане пити та й не дасть себе обмотати навутинемъ нажирливого глѡтая. Тому-то розпускали жиды мѣжъ хлопѡвъ сю поголоску, щѡ школярѣ пѡшлиють ся въ дарунку турецкому султанови²⁾. Коли-жъ (15. вересня 1812. р.) заходами польскихъ панѡвъ знесено въ Галичинѣ приневоленє до школы (Schulzwang), то рускї хлопы перестали посылати своихъ дѣтей до школы, и ѡдтакъ церковно-славянської грамоты вчили лишъ деякї священники й дяки въ своихъ хатахъ або въ „закристїв“ церковнїй.

Ще й въ 1813. роцѣ не дѡждались Русины лучшой долѣ въ житїю просвѣтїѡмъ. Хоча бо правительство приказало, щобы въ селахъ подавалася наука въ мѡвѣ рѡднїй, то однако тая установа уважалася провизоричною, поки не настали-бъ школы тривїяльнїй, котрї зъ-першу засновувались по городахъ и мѣстечкахъ, а зъ-годомъ-перегодомъ мали заводитись такожъ по селахъ³⁾. Тривїяльнїй же школы були тогдѣ институціями чужими, котрї пѡдготовляли загальну нѣмецку культуру.

Головнымъ учебникомъ того часу бувъ „*Букварь языка славенскаго. Чтенїя и писанїя учащимся, въ полезное руководство Тѣмъ изданъ при храмѣ Успенїя Пресвятыя*

їхъ перейшла въ части на рады громадекї, а въ части на старостѣ и рады повѣтовїй.

¹⁾ Annales..., p. 987. 992. — ²⁾ ibid., p. 987. — ³⁾ ibid., p. 989.

Богородици въ богоспасаємомъ градѣ Львовѣ. Року Божію 1807" (м. 8°, карт. нумер. 40). Були ще й деякі давпйші книжки, примѣромъ „Ѣ. Малаа книжица. На чтеніє для учащихся въ народныхъ училищахъ въ цесарско-королевскихъ областяхъ. Часть первая, Науки о богочестіи. Въ Львовѣ. Типомъ Братства Храма Успенія Пресв. Богородици, Року Галицкімъ 1786" (мала бѣмка, стор. 280)¹⁾. А вже-жъ такою книжкою мѣгъ при науцѣ хѣснуватись лишъ деякій свѣчпйшіи священникъ, дѣти-жъ не могли-бъ второпати обширного, схоластичного викладу религій въ тѣмъ часѣ, коли наука подавалася тѣлько де-коли на-прихапци.

Видячи, що въ галицкѣй Руси нема майже пѣякихъ шкѣлъ рускихъ, задумавъ крилошанинъ капитулы Перемыскон, Иванъ Могильницкій займитись навъ-спряженє просвѣтою люду. Онъ почавъ укладати книжки шкѣльнїй и подавъ починъ до завязаня общества вченыхъ" въ Перемышли. Се перше руске „общество" просвѣтне потвердивъ цѣсарь Францъ І. дня 5. липня 1816, р., бажаючи, щобъ руска мова пѣднеслась зъ понижєня и сталась викладовою въ школахъ людовыхъ. Членами сего „общества" були: Иванъ Могильницкій (предсѣдатель)²⁾, Петро Назаревичъ, Данило Качановскій, Василь Созацьскій, Иванъ Турчмановичъ, Иванъ Триловскій, Игнатій Давидовичъ и Иванъ Снѣгурскій³⁾. Се „об-

¹⁾ Тота „наука о богочестіи" уложена въ такѣмъ языкѣ рускѣмъ, въ котрѣмъ єсть богато польонизмѣвъ, ба и чи-мало слѣвъ церковно-славянскихъ.

²⁾ Иванъ Могильницкій написавъ граматикъ языка галицко-русского, однакже єи не выдруковано. Єго „розправу о языкѣ рускѣмъ" напечатано по-польски у Львовѣ 1848. р.

³⁾ „Слово говорєне Іосифѣмъ Левицкимъ въ общємъ засѣданію на сѣзѣдѣ ученыхъ рускихъ д. 26. жовтня 1848. р. и. ч. у Львовѣ". („Историч. очеркъ основанія галицко-русской Матицѣ...", стор. 83).

щество вченихъ“ стояло підъ „покровительствомъ“ епископа Перемыского Михайла Левицкого, однакже не могло розвиватись, тому-що Полякамъ и черцямъ-Василіянамъ було „солею въ оцѣ“. Ті протівники просвѣты рускои оклеветували се „общество“ въ Римѣ, мабуть-то оно має тенденціѣ „схизматичній“¹⁾.

Мѣжъ-тымъ номинать-митрополитъ Мнх. Левицкій доказувавъ правительству потребу (13. серпня 1816), поставити рускій языкъ выкладовымъ въ русскихъ школахъ сѣльскихъ. Однакже президія ц. к. губерніѣ бдповѣла д. 13. вересня 1816. р (число 38957), що противить ся введенію руского языка въ школы, тому-що мова руска єсть нарѣчіємъ, въ котрѣмъ зовсѣмъ нѣчого або мало-що пише ся, що она ще цѣлкомъ необразована и про-те не може бути предметомъ науки школьной. Впрочѣмъ Русинъ зъ такои науки не має бы великого хѣсна, а кирилиця, що уживає ся лишъ въ церковныхъ книгахъ, побѣльшила-бъ трудноости въ науцѣ. По причинѣ отже, що сѣльскій людъ рускій польску мову по-найбѣльше розумѣє, президія ц. к. губерніѣ взымає митрополита, щобъ розваживъ, чи не було-бъ хосенно вчити дѣтей тѣлько по-польски, чтобы не зашѣлювати сенаратизму мѣжъ жителями одной провинціѣ. Коли-бъ же митрополитъ на тєе не приставъ, то нехай бы заявивъ, чи не було-бъ лучше, въ письменство руске ввести азбуку латиньску, по-за-якъ кирилиця въ житію щоденнімъ зовсѣмъ не звѣстна, та й людови хѣба лишъ до читаня молитовника може бути придатна. А вже-жъ рускою мовою (по думцѣ президіѣ) можна-бъ користуватись тѣлько въ науцѣ религіѣ и рахункѣвъ. Наконєць звѣстила пре-

¹⁾ „Слово“, Львовъ 1869, ч. 82.

зидія, що для важности сей справи она була-бъ готова зъ митрополитомъ спільну бдбути нараду¹⁾).

Въ 1817. р. почалась реформа народнихъ шкѣлъ. Саме-тогдѣ митрополитъ оповѣстивъ правительство про свои труды въ хосенѣ народнихъ шкѣлъ и домагавъ ся введеня выкладѣвъ рускихъ во всѣ сѣльскій школы галицкои Руси. Онъ скрѣплявъ свѣй внесокъ тими доказами, що коли подавати-меть ся наука въ мовѣ рѣднѣй, то дѣти легче навчатъ ся катихизиса и познакомлять ся зъ обрядами церковными, — що черезъ образоване релігійне людѣ стане ся моральнымъ и бдтакъ зможе собѣ придбати просвѣту въ загаль, — що языкъ рускій особливо въ горахъ значно рѣжнить ся бдъ польского, та що Русины не розумѣють мовы польскои. Дальше заявивъ митрополитъ, що бѣльша часть сѣльскихъ громадъ хоче у себе засновати школы парохіяльнѣй, та причинитись по силамъ своимъ до удержаня тыхъ шкѣлъ пѣдъ тою вимѣнкою, щоби наука подавалась дѣтямъ въ мовѣ рѣднѣй.

А вже-жѣ тѣ яснѣй доказы митрополита не могли переконати рады губерніяльной, зложенои зъ десяти совѣтникѣвъ, котру скрѣпили ще латиньскій архієпискупъ-примасъ А. Анквичъ и латиньскій каноникъ Минасевичъ. До удѣлу въ тыхъ нарадахъ запрошено такожъ митрополита Левицкого и руского каноника Ивана Могильницкого.

Такъ отже рѣшила рада губерніяльна, що рускою мовою мають хѣснуватись душпастирѣ при катехизаціи; впрочѣмъ не заказує ся священникамъ самымъ або ихъ помѣчникамъ, подавати дѣтямъ науку руского читаня й писаня; однакже руска мова нѣякъ не може бути пред-

¹⁾ Annales..., p. 994. 995.

местомъ науки публичной, по-за-якъ руске „нарѣчіє“ въ писемѣ мало уживає ся та й въ суспѣльнѣмъ житію мало-кому єсть звѣстнымъ. Выкладовымъ языкомъ має бути отже мова польска, тому-що она єсть мовою краю, въ котрій монархъ при оголошенію законѣвъ говорить до народу. Одаткъ не заказує ся громадамъ заводити школы рускій, однако тіи-жъ уважатись будуть закладами приватными и не мати-муть права до підмоги зъ фонду школьного. А вже-жъ въ людowychъ школахъ можуть учитись дѣти шляхты, двѣрскихъ офиціялистѣвъ, низиняхъ урядникѣвъ державныхъ и дѣти жовитѣрѣвъ, а правительство побѣльшуючи число шкѣлъ не хоче, щобы при науцѣ дѣтей множились безъ потреби языки й азбуки. Въ кѣнци замѣтивъ Анквичъ вразъ зъ совѣтниками губерніяльными, що коли-бъ руска мова въ школахъ народныхъ сталась выкладовою, такі школы перетворили-бъ ся въ шкѣлки церковній для науки рускихъ дячкѣвъ и понамарѣвъ, — що черезъ 44 роки нѣ підъ панованемъ Маріѣ Терессы, нѣ за часѣвъ велыкого реформатора Іосифа II. про рускій школы нѣчого не було чути, — що въ цѣлѣй Галичинѣ, яко частинѣ давной Польщѣ, языкъ польскій уважає ся языкомъ народнымъ. Если-жъ хто хоче хлопови грецко-католицкои вѣры подати спосѣбнѣсть, щобы ѳнъ мѣгъ читати своѣ катихизисъ и книги церковній, то найлучше буде, переложити тѣ книжки на мову польску, або бодай напечатати ихъ буквами латиньскими, бо вже-жъ не годить ся для хлопѣвъ умножати нарѣчія й писма¹⁾.

¹⁾ Іковъ Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійскаго владѣнія въ той землѣ“. („Науковий сборникъ. издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 95—97).

Противъ такоу ухвалы рады губерніальной митрополитъ Левицкій и каноникъ Могильницкій внесли свѣй протестъ. Они доказали, що языкъ рускій бувъ и есть для Русинѣвъ языкомъ матернымъ, народнымъ и красивымъ, — що значенє сего языка краевого узнававъ навіть рядъ польскій, — изъ-за чого Русины мають право, домогатись науки въ мовѣ рѣднѣй¹⁾.

Одтакъ губернія оповѣстила митрополита д. 22. мая 1818. р. (ч. 24852), що Цѣсарь въ справѣ реформы науки въ школахъ рѣшивъ отъ-се; 1) Въ вѣсѣхъ школахъ народныхъ Галиціи и Буковины наука религіѣ подаватиметь ся молодежи грец. кат. обряду по-руски, и то священниками того-самого обряду. — 2) Въ тыхъ школахъ народныхъ, де вчить ся мѣшана молодѣжь обряду лат. и грец. кат., вся наука (крѣмъ религіѣ) має подаватись въ мовѣ польскѣй; однакже приказує ся, о скѣлько можна, дбати о тєє, щобы дѣти обряду грец. кат. навчились читати й писати такожъ по-руски. — 3) Въ тыхъ школахъ народныхъ, въ котрыхъ учать ся тѣлько дѣти обряду грец. кат., вся наука має подаватись по-руски; а вже-жь треба ихъ навчити такожъ польского читаня и писаня. — 4) Де находятъ ся школы мѣшанѣ, громада обряду грец. кат. може своимъ коштомъ выставити окрему школу руску. — 5) Надъ школами обряду лат. поставитъ ся деканъ або школьный надзиратель обряду лат., а школами обряду грец. кат. управляти буде надзиратель обряду грецкого. Тамъ же, де школы суть мѣшанѣ, передасть ся надзѣръ деканови того обряду, до которого

¹⁾ Свои погляды на руску мову выказавъ митрополитъ рѣшучо именно въ 1821. р., доказуючи въ письмѣ до краевоу президѣ, що руска мова есть языкомъ самостоятельнымъ, а не нарѣчѣмъ языка польского або російского. (Annales..., p. 1004—1006. — Одрѣтний рефератъ до президѣ зладивъ Иванъ Могильницкій).

належить ббльшбсть школярѣвъ. — 6) Де находят ся школы мѣшаній, тамъ школы рускїи, заснованїи громадою, мають громадою такожь удержуватись; та тблько тї школы, де людибсть єсть чисто-руска, при конкуренціи до будбвлѣ мають право корыстуватнєсь пбдмогою изъ фонду школьного¹⁾.

Одъ того часу засновувано отже въ Галичинѣ рускїи школы парохїяльнїи (двоклясовїи) и деякїи школы тривїяльнїи (триклясовїи). Одтакъ въ 1843. р. въ архїєпархїи Львбвскбїи истнувало 27 шкблѣ тривїяльныхъ и 843 школы парохїяльнїи, котрїи стояли пбдъ доглядомъ рускон консисторїѣ²⁾. Опбсля число тыхъ шкблѣ що-разъ ббльше умножалось, а по роцѣ 1848, пбдъ надзоромъ обохъ рускихъ консисторїѣ, Львбвскон и Перемыскон, стоялц не тблько рускїи школы народнїи и тривїяльнїи, але й деякїи школы нормальнїи (чотыроклясовїи) та й низшїи-реальнїи (триклясовїи)³⁾. Пбдъ управою духовенства

¹⁾ Annales..., p. 993. 999.

²⁾ *ibid.*, p. 1015.

³⁾ Въ 1863. р. пбдъ управою Львбвскон консисторїѣ митрополїион стояли: одна головна и низша-реальна школа въ Стрию, одна взорцева головна школа зъ препарандою учительскою у Львовѣ, 12 головныхъ шкблѣ, 1016 тривїяльныхъ и 5 дѣвочїихъ шкблѣ. Въ єпархїи же Перемыскбїи пбдъ управою духовною (1865) стояли: двѣ школы головнїи и низшїи-реальнїи, а то одна въ Перемишлїи (зъ препарандою учительскою), а друга въ Самборѣ, чотыри головнїи школы (въ Яворовѣ, Сокалїи, Дрогобычїи и Лавровѣ), двѣ школы дѣвочїи (въ Яворовѣ), 124 тривїяльнїи школы, 119 парохїяльныхъ правильныхъ и 281 парохїяльныхъ неправильныхъ шкблѣ. Въ справѣ шкблїицтва руского въ обохъ рускихъ єпархїяхъ поклали велику заслугу именно два мужѣ, а то въ архїєпархїи Львбвскбїи крилошанинъ Мих. Куземскїи, а въ єпархїи Перемыскбїи крилошанинъ д-рѣ Григорїи Гцилевичѣ. Послѣднимъ перховнимъ надзирателемъ шкблѣ въ архїєпархїи Львбвскбїи бувъ крилошанинъ Теофїлъ Павликбвъ.

оставались школы до 1868. року. Коли-жъ консисторія Львівска и Перемыска лишилися права надзору надъ школами народными (1868), то перейшли тін-жъ підъ управу староствъ, а якъ обвѣщено уставу школьному о надзорѣ (1873), то всѣ школы народніе перейшли підъ непосредствену управу ц. к. рады школьной краевой.

Главнымъ захистомъ правъ рускои народности й мовы єсть основный законъ державный зъ д. 21. грудня 1867. р., де въ артикулѣ XIX. сказано, що всѣ народности державы суть рѣвно-правніе, и що рѣвно-правністьъ всѣхъ краєвыхъ языковъ узнаєся державою въ школахъ, урядѣ й въ житію публичномъ¹⁾. Такъ отже й при теперѣшнімъ змаганію Поляковъ въ Галичинѣ єсть бѣльше школъ русскихъ, нѣжъ польскихъ, бо-жъ супроти того артикулу закону державного не можна надъ рускимъ пытанємъ перейти до порядку дневного. Одаткъ найновѣйшіе даты статистичніе выказують, що въ роцѣ школьномъ 1885/6 всѣхъ школъ народныхъ въ Галичинѣ було 3093; изъ нихъ було 1603 зъ языкомъ выкладовымъ рускимъ, а 1365 школъ зъ языкомъ выкладовымъ польскимъ²⁾.

Въ 1877. роцѣ отворено во Львовѣ мѣшану школу

¹⁾ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, Nr. 142. R. G. B. über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: Artikel XIX. „Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache“. „Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt“.

²⁾ Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1834/5 i 1885/6. Szkoły ludowe i seminaria nauczycielskie. We Lwowie 1887; str. 10. — Рускіи народніи школы суть по-найбѣльше одноклассовіе, с. е. въ нихъ учить учитель одинъ въ троихъ классахъ. Науку каждой классы розложено на два роки.

вправъ (5-класову) при семинаріи учительскій, а въ 1884. р. заведено чотири паралельні класы зъ рускимъ выкладовымъ языкомъ для хлопцівъ при польскій школі имени „Іврамовича“. Сїи паралельні класы перетворено въ 1886. р. въ окрему чотири-класову мѣшану школу имени „Маркіяна Шашкевича“. Зъ-помѣжъ семинарій учительскихъ уважають ся утраквистичными¹⁾ обѣ семинаріѣ, мужеска й женеска, у Львовѣ, бѣтакъ семинарія мужеска въ Тернополѣ и въ Станиславовѣ.

Забороломъ змагання просвѣтного (именно въ школахъ народныхъ) має служити „руське товариство педагогічне“. Їго засновано у Львовѣ на підставѣ статуту, подтвержденного д. 6. серпня 1881. р. Свою дѣяльність розпочало се товариство підъ проводомъ д-ра Амвросія Яновського въ 1883. р. — Оно поставило собі задачу, дбати про потреби руского народу на поли виховання публичного и домашнього на основѣ матерного языка руского, и подавати членамъ підмогу моральну та матеріальну. Въ тій цѣли має товариство скликувати конференціѣ членівъ въ мѣсяцяхъ, означенихъ видѣломъ центральнымъ або філіями, устроювати

¹⁾ Утраквистичними зовуть ся ті семинаріѣ учительскі, въ котрыхъ наука має ученикамъ подаватись въ обохъ языкахъ краєвихъ. На основѣ розпоряження ц. к. рады школьною краєвою зъ д. 13. сѣчня 1876. р. (ч. 11977/1875) въ семинаріи учительскій мужескій у Львовѣ подає ся наука симъ ладомъ: а) педагогія въ нѣхъ трохъ класахъ по-польски; б) математика, геометрія, исторія натуральна й наука господарства въ II. и III. класѣ по-руски, узглядняючи мову польську; в) физика, географія й исторія въ II. и III. класѣ по-польски, узглядняючи мову руску. (Мова, щѣ не єсть выкладовою, узглядняє ся тымъ, що въ нѣй подає ся терминологія; бѣтакъ въ сѣй мовѣ повторяє ся подана наука и одбуває ся выпытуванє, учениковъ. — Въ утраквистичній семинаріи женескій у Львовѣ (крѣмъ религій и науки языка руского) наука подає ся по-польски.)

одчиты и розправы педагогичній, науковій, загальною до-
тыкаючій шкільництва, предкладати властямъ меморіалы
и петиціи въ справахъ школьныхъ и вихованя, и выда-
вати часописъ педагогичну та книжки, односячі ся до рус-
кого шкільництва. — По смерті А. Яновского (1884) по-
ставлено головою сего товариства Василя Ильниць-
кого, члена рады школьной краевой, совѣтника школьного
и директора руской гимназіи у Львовѣ¹⁾.

А вже-жъ великою підмогою шкільництва руского єсть
часописъ, що зберегає всякі інтереси рускихъ учительвъ
шкѣль народныхъ и стає ся имъ помічію въ довершенію
науки практичної. Такъ отже профессоръ семинаріи учи-
тельскої, Омелянъ Партицкій, почавъ 27. мая 1875. р.
выдавати письмо педагогичне п. з. „Газета школьна“. Пар-
тицкій поставивъ собі метою, подавати учителямъ шкѣль
народныхъ здорову поживу духову и будити мѣжь ними
рускій патріотизмъ. Але-жъ рада школьна краєва на за-
сѣданю д. 21. падолиста 1879. р. ухвалила, завѣдомити
рады школьній окружній и всѣ школы народній въ Гали-
чинѣ, що „Газета школьна“ вступила того року на до-
рогу яскраво-опозиційну и про-те не одповѣдає вже ин-
тенціямъ нынѣшнихъ властей школьныхъ. По тѣй при-
чинѣ рада школьна краєва „одраджувала“ бдѣ дальшой
передплати „Газеты школьной“, и взывала рады школьній
окружній, чтобы й они учителямъ сю газету „одраджу-
вали“²⁾. Одтакъ переставъ Партицкій выдавати своє пись-

¹⁾ Олександръ Барвѣньскій, „Лѣтопись суспѣльной работы
и силы Русинѣвъ австрійскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 16. — Ду-
шею товариства педагогичного бувъ проф. Володи́миръ Шу-
хевичъ, котрого трудомъ и заходомъ появилось 7 иллюстрова-
ныхъ книжочокъ для дѣтей. Сѣ книжочки выдало товариство
своимъ накладомъ.

²⁾ „Газета школьна“. Письмо педагогичне підъ редакцією
Ом. Партицкого. Рочникъ V. 1879. Во Львовѣ, ч. 23., стор. 183.

мо педагогічне, та въ повѣмъ писемъ літературно-науковѣмъ „Зоря“ (1880, ч. 1—17) визначивъ для справъ школьництва окрему статью п. з. „Листокъ школьный“, доки не явилось нове письмо педагогічно-наукове п. з. „Школьна Часопись“. Се письмо выдае ѳдъ 1. вересня 1880. р. проф. Григорій Врецьона.

Въ школахъ середнихъ подае ся наука польскы. Ухвалою сойму зъ д. 31. грудня 1866. р., котра найвышимъ постановленемъ зъ д. 22. червня 1867. р. одержала санкцію цѣсарску, усунено нѣмецкій языкъ выкладовый зѳ всѣхъ гимназій галицкыхъ (окрѳмъ двохъ). Мѣжь-тымъ въ гимназій академичной розпочалсь рускій выклады 1864. р. въ I. класѣ, и ѳдтакъ носувалась руска наука що-рѳкъ выше о одну класу въ гимназій низшой, и ажъ уставою зъ д. 31. мая 1874. р. розширено рускій языкъ выкладовый на всѣ ѳсѣмъ класѣ той гимназій. Однакже вѳ всѣхъ иншихъ гимназійяхъ вехѳдной Галичины поставлено мову польску не тѳлько выкладовою, але такожъ безвзглядно обовязковимъ предметомъ наука для всѣхъ учениковъ¹⁾, а рускій языкъ здеградовано зъ его рѳвнорядного становища до того низького степеня, що позволено ученикамъ, учитись его, яко предмету, въ годинахъ по-за-школьных²⁾.

Важнымъ здобуткомъ для Русинѳвъ були такожъ рускій катихитурѣ гимназійальній, котрій снестемизовано цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 7. липня 1856. р. вѳ Львовѣ, Перемишлѣ, Самборѣ, Станиславовѣ, Тернополи и въ Березаняхъ³⁾. ѳдтакъ дѣйстивхъ катихитѳвъ въ тыхъ мѣстахъ

¹⁾ По-нѣмецки подае ся наука въ двохъ гимназійяхъ, а то въ II. гимназій Львовской и въ гимназій Бродской.

²⁾ Про науку языка руского въ гимназійяхъ вехѳдной Галичины ѳдъ 1848. до 1856. р. гляди II., стор. 33.

³⁾ Въ 1853. р. поставлено дѣйстивхъ катихитѳвъ гимназійаль-

именовано заходами архієрея Григорія Яхимовича (1858. и 1861. р.). Опѣсля поставлено рускихъ катихитѣвъ ще въ Дрогобычи (1865), въ польскѣй гимназіи имени Францъ-Іосифа (1873)¹⁾ и въ семинаріи учительскѣй у Львовѣ (1874), и такожъ въ гимназіяхъ Коломыйскѣй (1873), Стрыйскѣй (1877) и Золочѣвскѣй (1877).

Про выклады рускѣй на университетѣ Львовскѣмъ сказано де-що выше (стор. 48—60). Тутъ замѣчаемо тѣлько се, що декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 4. липня 1871. р. установлено, щобъ на факультетѣ юридичнѣмъ и философичнѣмъ у Львовѣ обдѣмали катедры тѣлько такѣ кандидаты, котрѣ зовсѣмъ суть способнѣй, выкладати въ одиѣмъ зъ обохъ краевыхъ языкѣвъ. Въ сѣмъ декретѣ сказано, що всякѣ подаѣя можъ вносити безъ перепоны въ языкѣ польскѣмъ и рускѣмъ, та що дотычний одвѣтъ може подаватись въ тѣмъ языкѣ, въ котрѣмъ внесено подане²⁾. Коли-жъ цѣсарскимъ декретомъ зъ д.

ныхъ въ Перемишлѣ и Самборѣ, а въ 1861. р. именовано катихитѣвъ у Львовѣ (въ гимназіи академичнѣй и „другѣй“), въ Станиславѣ и Тернополѣ. Катихита Бережаньского именовано ажъ въ 1868. роцѣ, коли системизовано тамъ гимназію вышу.

¹⁾ Въ гимназіи имени Францъ-Іосифа рускѣй катихитъ Онуфрій Лешкѣй учить религіѣ зъ волѣ рады школьной краевой — по-польски.

²⁾ Ось слова сего важнаго цѣсарскаго декрету: Seine k. und k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster Entschliessung vom 4 Juli 1871 allergnädigst anzuordnen geruht, „dass die Beschränkungen, welche der Abhaltung von polnischen und ruthenischen Vorträgen an der rechts- und staatswissenschaftlichen und philosophischen Fakultät der Universität in Lemberg bis nun entgegengestanden sind, gänzlich zu entfallen haben, und auf die Lehrkanzeln dieser Fakultäten in Zukunft nur Candidaten, welche zum Vortrage in einer der beiden Landessprachen vollkommen fähig sind, berufen werden können“.

Demgemäss ist es nunmehr allen jenen Dozenten, welche einer der beiden Landessprachen mächtig sind, sich aber Angesichts der bisher be-

27. цвѣтня 1879. р. польску мову признано урядовою въ университетѣ, то Поляки стали его вже вважати академією польскою, дарма, що всякій професоръ може выкладати свѣй предметъ по-руски.

Такъ отже крѣмъ шкѣлъ народныхъ и одной руской гимназіи Русины не мають нѣякихъ иншихъ шкѣлъ, въ котрыхъ руска мова була-бъ дѣйстно выкладовою. Та й мѣжь народными школами школы мѣйскіи на провинціи уважають ся польскими, изъ-за чого тѣлько по селахъ подае ся наука дѣтямъ по-руски. Въ оборонѣ правъ руской народности щѣ-до шкѣлъ народныхъ и гимназій станувъ посолъ соймовый и професоръ гимназіальный Юліянъ Романчукъ. Уже-жъ пѣсля ustawy о языцѣхъ выкладовѣмъ зъ дня 22. червня 1867. р. рѣшають громады саміи, або (коли набирають запомогу зъ публичного фонду) зъ затвержденемъ рады школьной краевой про языкъ выкладовый въ школахъ народныхъ. Въ гимназіи можна завести паралельный класы зъ рускимъ выкладомъ въ поодинокихъ предметахъ тѣлько тогдѣ, коли на жадане родичѣвъ 25 ученикѣвъ рада школьна краева дастъ свое призволеніе; щобы же заведеніи були постѣйный паралельки рускій або рускій гимназіи, треба ухвалы сойму по выслуханіи рады повѣтровои.

Одтакъ д. 2. жовтня 1884. р. славный патриотъ Романчукъ поставивъ въ соймѣ такой внесокъ: 1) щобы

standenen Beschränkungen in ihren Vorlesungen der deutschen Sprache zu bedienen bemüssigt waren, freigestellt, vom nächsten Wintersemester an polnisch oder ruthenisch vorzutragen.

Eine weitere Folge dieser Allerhöchst genehmigten Bestimmung ist es, dass von nun Eingaben in polnischer oder ruthenischer Sprache anstandslos entgegen zu nehmen, und von Seiten der akademischen Behörden die nöthigen Veranlassungen zu treffen sein werden, dass die Erledigung über dieselben in der betreffenden Landessprache hinausgegeben werden kann.

въ мѣстахъ, де Русинѣвъ есть що-найменше четвертина всен людности, або де ихъ въ бѣльшихъ мѣстахъ що-найменше есть 3.000 душъ, була бодай одна школа руска, або, коли тамъ нема бѣльше шкѣлъ, якъ лишъ одна, щобы въ тѣй школѣ народнѣй були рускѣ паралельки; 2) щобы въ паралелькахъ гимназіяльныхъ на жадане родичѣвъ 25 ученикѣвъ заведено сейчасъ рускѣй языкъ выкладовый, котрый бы при поступленю ученикѣвъ до высшихъ класѣ задержано бодай такъ довго, поки ихъ число не зѣшло-бъ понизше двацятѣ.

Соймъ ухваливъ д. 21. жовтня 1884. р. ѣдослати сей внесокъ до выдѣлу краєвого, щобы той, порозумѣвшись зъ радою школьною, на найближѣй сесѣи здавъ о нѣмъ соймови справу. Такъ отже выдѣлъ краєвый предложивъ въ слѣдуючѣмъ роцѣ такѣй проєктъ, щобы першу часть внеску Романчука о школахъ народныхъ ѣдкинути, а щѣ-до гимназіѣ замѣеъ рускихъ паралельныхъ класѣ згодитись (пѣсля пропозиціѣ рады школьноѣ) на заложене рускои гимназіѣ въ Перемышлѣ. По двократныхъ довгихъ и дуже оживленыхъ дебатахъ, въ котрыхъ говорено про цѣлу руску справу, ухваливъ соймъ д. 19. сѣчня 1886. р. отъ-се: 1) щѣ-до шкѣлъ народныхъ приймае ся внесокъ Романчука, однакже зъ додаткомъ посла Евзебія Черкавского: „если зъ урядового доходу и зъ записѣвъ до школы покаже ся, що въ тѣмъ мѣстѣ есть достаточне число родичѣвъ, хотячихъ посылати свои дѣти до рускои школы“; 2) щѣ-до шкѣлъ середнихъ внесокъ Романчука цѣлкомъ ѣдкидуе ся, а приймае ся а) внесокъ графа Войтѣха Дѣдушицкого, щобы въ польскихъ гимназіяхъ рускѣй языкъ, а въ рускихъ польскѣй языкъ бувъ взглядно-обовязковымъ предметомъ науки въ тѣмъ змыслѣ, що тѣлько на выразне жадане родичѣвъ можна ѣдъ него увѣльнитись; б) резолюція д-ра

Антоня Малецького, щобъ видѣль краевый застановивъ ся падъ заведенемъ такъ-званого „утраквизму“ въ паралелькахъ декотрыхъ гимназій, та й щобъ о сѣмъ на найближшій сесіи здавъ соймови справу¹⁾.

Изъ сихъ ухвалъ не було нѣ найменшой признаки: першой и другой ухвалы Цѣсарь не санкціонувавъ; въ справѣ-жъ „утраквизму“ видѣль краевый запитувавъ раду школьную краеву, Кракѡвску академію наукъ, Львѡвскій и Кракѡвскій университеты и товариство учителѣвъ шкѡлъ высшихъ, однакже всѣ они высказали ся противъ „утраквизму“, отже й видѣль краевый предложивъ соймови на послѣдуючій сесіи свою негатиwну оцінію. Одатъ соймъ уже й не бравъ дальше сеи справы подъ розвагу.

Опѣсля поставивъ Романчукъ два нові внески: одинъ д. 20. грудня 1886. р., 1) щобы въ Перемышли засновано гимназію руску; 2) щобы видѣль краевый розглянувъ ся и на найближшій сесіи здавъ справу соймови, чи не належало-бъ въ Стрию, Станиславовѣ, Коломыи, Тернополи, Бережанахъ и въ Золочевѣ засновати постійній рускій паралельки при тамошнихъ гимназіяхъ польскихъ, або й окремі гимназіѣ рускій? — Другій внесокъ, поставлений д. 12. сѣчня 1887. р., домагавъ ся завѡзваня правительства, щобы 1) въ вехѡдній Галичинѣ заложено рускій семинаріѣ учительскій; 2) щобы въ Тернополи, Коломыи, Дрогобычи, Стрию, Городенцѣ, Яворовѣ, Снятинѣ и въ иншихъ мѣстахъ, де есть досеть рускихъ дѣтѣй, заведено рускій школы народні. — Одатъ соймова

¹⁾ Rozprawa nad wnioskiem posła Romańczuka (w sprawie zmiany ust. kr. o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich z dnia 22. Czerwca 1867. Dz. u. kr. Część. V. Nr. 13.) w sejmie galicyjskim dnia 2. i 4. Stycznia 1886. r. przeprowadzona... We Lwowie 1886. (Przedmowa zestawiona na podstawie urzędowych materiałów wydziału krajowego przez Dr. Witolda Lewickiego.)

комисія школьна по прихильно́мъ заявленію комисаря правительства згодилась на першій внесокъ; але въ польскихъ часописяхъ и мѣжъ польскими послами настало изъ-за того велике зворушенє, по чомъ соймъ на застѣданю зъ д. 24. сѣчня 1887. р. въ имени́мъ голосованю одкинувъ той внесокъ 60-ма голосами противъ 54, а приймивъ то́лько внесокъ посла Бобжиньского, щобы въ Перемыскѣй гимназїи въ мѣру доказаня потреби завести паралельки рускїй. А вже-жъ другій внесокъ Романчука по причинѣ короткости сесїї соймовои не прийшовъ нѣдъ нараду сойму навѣть въ комисїи соймовѣй. — Изъ огляду цѣлої сеї справи можна дѣзнатись, що бѣльшѣсть Полякѣвъ все-ще нерадо дивить ся на змаганє просвѣты мѣжъ Русинами и що она рада-бъ рускїй покликати о справедливѣсть зацѣткати дробными концесїями.

3. Просвѣта на Буковинѣ.

Зелена Буковина — се край чудовый, що мѣгъ бы зватись земскимъ раємъ, коли-бъ тамъ була гармонїя мѣжъ красою й сяєвомъ природы а вдачею й просвѣтою чоловѣка. Та отъ Русинъ, що живе на Буковинѣ одъ часѣвъ поконвѣчныхъ, у своѣмъ змаганю о побутъ не визнає польги одъ Румуна, котрый уважає ся справдѣ зайдюю въ пѣвнѣчно захѣднѣй части краю, и побыває руску Буковину завзятемъ чужинця. Одакъ тамошнїй людъ рускїй поринає все-ще въ пѣтьмѣ духовѣй, по-заякъ кормига румуньска не допускає его до просвѣты въ мовѣ рѣднѣй.

А вже-жъ давнѣйше була Буковина краємъ чисторускимъ, и въ XII. вѣцѣ вразѣ зъ Молдавією належала до князѣвства галицкого. Именно Ярослав Осмомысль володѣвъ землями одъ гѣрѣ Карпатскихъ до устя Серета й Прута въ Дунай, и про-те авторъ „Слова о полку

Игоревѣмъ¹ мѡгъ про сего князя сказати, що бнѣ зачинивъ Дунавви ворота¹). Однакже около р. 1259. попалась земля Буковиньска пѡдъ неволю татарску; коли-жъ около р. 1350. тая пошесть татарска минула, то займили Буковину Волохи въ 1359. р., и ѡдъ того часу намагались безъ вини, перетворити єѣ на свѡй ладъ. Въ 1775. р. Австрія одержала ѡдъ Турціѣ сю землю, котра въ тѡмъ часѣ була частію господарства молдавского, стоячого пѡдъ рукою султана.

Тогдѣ на цѣлѡй Буковинѣ не було нѣ одной школы народнои, та тѡлько по монастиряхъ учили черцѣ грамоты церковнои. Про-те цѣсарь Іосифъ II. велѣвъ заводити школы народнѣ зъ волоскимъ и нѣмецкимъ языкомъ выкладовымъ. Русинами буковиньскими правительство тогдѣ не пѣклувалось; ба й въ галицкѡй Руси въ тѡмъ часѣ заводились переважно школы польскѣ, а рускои и церковно-славянської грамоты вчили священники й дяки по-найбѡльше зъ доброи волѣ. Въ 1786. р. засновано въ Чернівцяхъ школу для питомцѣвъ (Clericalschule), зъ котрои выходили-бъ духовнѣи учители народу. Однакже просвѣта мѣжъ людомъ рускимъ не могла пѡдносити, тому-що пѡсля сполученя Буковины зъ Галичиною (1816) усеунено примусъ школьный (Schulzwang), изъ-за чого запропашувались и тѣ школы, щѡ денекуды дѡтѡль иснували²). А вже-жъ и єдинѣи провѡдники руского люду, священники, не могли бути добрыми єго учителями;

¹) „Слово о пѣлку Игоревѣ...“, видав Омолян Огоновскѣи. У Львові 1876; стор. 14. 96.

²) Д-ръ Стефанъ Смалъ-Стоцкѣи: Ѡтчитъ въ рѡчницю двадцятѣи-лѣтної литературної дѣяльности Осипа Федьковича, празниовану литературнымъ товариствомъ „Руска Бесѣда“ въ Чернівцяхъ дня 24. червня (6. липня) 1886. (Прилога до 13. числѣ II. рѡчника „Буковини“.)

по-за-якъ набували просвѣты въ мовѣ чужоѣй. Коли бо школу для питомцѣвъ перетворено въ институтъ бого-словескій (1826), то всяка наука въ сѣмъ заведенію подавалась навпередъ въ мовѣ латинскѣй, а небавомъ опбселя въ мовѣ румунскѣй. Такъ отже Буковина вва-жалась все-ще волощиною и стояла бддалеки бдъ лите-ратурного руху сусѣдньои Галичины, котра въ 1848. р. пробудилась по довгому снѣ до нового жита просвѣт-ного й національного. Своихъ землякѣвъ, приголомше-ныхъ недолею, мѣгъ зворушити й одушевити тѣлько та-кій мужъ, щѣ бувъ бы костію бдъ кости примученого люду, щѣ вынѣсь бы зъ-пѣдъ сѣльскои стрѣхи душу не-порочну й сердце повне любви до незрячихъ братѣвъ, щѣ пѣзнавъ бы всѣ кривды, якими побивались тѣ браты бдъ могучихъ чужинцѣвъ, щѣ громомъ рѣдного слова звѣ-стивъ бы заумершимъ пѣсеню воскресеня. Такимъ вѣщимъ мужемъ бувъ Осипъ Федьковичъ. Онъ настроивъ лиру на нуту тужливу и заспѣвавъ пѣсеню чудову, на-родну. И бдъ того спѣву Буковиньского соловѣя пѣшла луна по горахъ, щѣ дрѣмали бдъ поконвѣку и не чули ще нѣколи такой пѣснѣ въ мовѣ рѣдибѣй. Тому-то мы Га-личане, дѣзнавшись (1861) про животворну музу Федь-ковича поставили его побѣчь нашего Маркіяна Шашке-вича, щѣ отворивъ уста матери-Руси, — уста, зачиненѣй недолею вѣковою. И пробудивъ Федьковичъ свою Буко-вину до нового жита народного и бдтакъ долею занаша-щенного люду стали займатись буковиньскѣй патріоты, ба-жаючи пѣднести землякѣвъ просвѣтою до самопѣзнаня и до самостѣйного побуту національного. И ось заля-щѣло щекотанѣ другого соловѣя, загомѣвла народна пѣсеня Данила Млаки (Исидора Воробкевича), котрый вразъ зъ Федьковичемъ уважае ся вѣщуномъ краснов доль Буковины. И поблагословилося на Буковинѣ на свѣтъ

ясный, и отъ вышли вже сѣвачѣ рано-въ-ранцѣ на рѣдну ниву, засѣвати єѣ зерномъ здоровымъ, ядренистымъ.

Першимъ рускимъ письменникомъ на Буковинѣ бувъ священникъ Гаврило Проданъ, который въ 1841. р. зложивъ въ честь цѣсаря Фердинанда панегиричный стихъ въ языцѣ Симеона Полоцкого, писателя XVII. вѣку. Одтакъ въ 1849. р. появились церковнѣ пѣсенѣ, псалмы й стихи Василя Ферлеевича, пароха въ Товтрахъ, который мову церковну подекуды оживлявъ словами й формами народными.¹⁾ Але-жь першимъ рускимъ патриотомъ бувъ братъ Гаврила Продана, Василь,²⁾ который въ шѣстдесятыхъ рокахъ будивъ до житя своихъ землякѣвъ, запомороченыхъ кормигою румынскою. В а с и л ь П р о д а н ъ засновавъ въ 1868. р. литературне товариство „Руска Бесѣда“, котре уважає ся теперь осередкомъ руского національного житя на Буковинѣ.³⁾ Хоча-жь сей патриотъ въ письмахъ своихъ не мѣгъ позбутись взбрѣвѣвъ церковно-славянскихъ,⁴⁾ то устне єго слово причини-

¹⁾ Гляди выше наведену статью д-ра Смаля-Стоцкого, стор. 3. и 4. Той стихъ найшовъ Евзевій Андрийчукъ, парохъ зъ Дорошовець; мѣжь паперами покойного Гаврила Продана, щѣ вмеръ 13. (25.) липня 1844. р. Опѣсля перепечатано той плѣдъ музы Продана въ Буковиньскѣмъ календарѣ на рѣкъ 1876.

²⁾ Василь Проданъ родивъ ся въ 1809., а вмеръ въ 1880. р. бувши катедральнымъ проповѣдникомъ и ексархомъ въ Черновцахъ.

³⁾ „Руска Бесѣда“ выдає що-рѣкъ (ѣдъ 1873. р.) Буковиньскій календарь. Сегорѣчний календарь уложивъ О м е л я н ь П о п о в и ч ь, который ѣдъ 1885. р. выдає такожъ „Библиотеку для молодежи“. Сей вельми дѣяльный мужъ єсть душою „Рускои Бесѣды“.

⁴⁾ Василь Проданъ намагавъ ся писати стихи въ языцѣ церковно-славянскѣмъ. Въ 1864. р. выданъ бить оду пѣдъ симъ заголовкомъ: „Церковъ ко Христу. Ода на освященіє катедральной церкви въ Буковинѣ въ градѣ Черновцахъ въ день 5. мѣ-

лось чи-мало до народного відродження Русинівъ буковинських. А вже-жъ Григорій Воробкевичъ, братъ Исидора, звѣстний въ нашій литературѣ підъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, визначавъ ся не тільки горячимъ патріотизмомъ, але й любовою до живого письменного слова, и звъ-за того написавъ бнѣ въ мовѣ руско-української гарніи поетичніи твори¹⁾.

Въ кінци сѣмдесятихъ и въ началку сѣмдесятихъ роківъ горнувъ около себе народовцівъ буковинськихъ Игнатій Онискевичъ, що бувъ першимъ профессоромъ рускои мовы и литературы на новімъ университетѣ Черновецкѣмъ²⁾. По его смерти (1883) народными й просвітними справами на Буковинѣ стали займатись щиріи патріоты: Исидоръ Винницькій, совѣтникъ суду краєвого, Омелянъ Поповичъ, управитель чотыроклясовои школы въ Манастирєскахъ на передмѣстїю Черновецкѣмъ, Єротеѣ Пѣгулякъ, профессоръ хеміѣ въ Черновецкѣй школѣ реальній и д-ръ Стефанъ Смалъ-Стоцкій, профессоръ рускои мовы й литературы въ университетѣ³⁾.

сяца Юлія года 1864. Сочинення Васіліємъ Проданомъ, парохомъ отъ Лашкѣвки“. (4°, 8+9)

¹⁾ Григорій Воробкевичъ, бувшій профессоръ при высшій реальній школѣ въ Чернівцяхъ, парохъ въ Топорівцяхъ, умеръ 14. (26.) падолиста 1834. р. въ 46. роцѣ житя.

²⁾ Университетъ Черновецкій засновано 30. вересня 1875. р. — Игнатія Онискевича именовано надзвычайнымъ профессоромъ руского языка й литературы въ 1877. р. Онъ умеръ 26. марта 1883. р. въ Відни.

³⁾ Д-ра Смалъ-Стоцкого именовано профессоромъ въ 1885. р. — Мѣжъ буковинскими патріотами визначають ся еще: Єротеѣ Федоровичъ, священникъ въ Валявѣ, Евзеній Андруїчукъ, парохъ въ Дорошівцяхъ, Юстинъ Пѣгулякъ, профессоръ реальнои школы въ Чернівцяхъ, Плярій Окуневскій, офіціалъ почтовый, Іванъ Тыминьскій, конципистъ при финансовій дирекціи въ Чернівцяхъ, и деякіи иншіи.

Именно сей молодой и дѣяльный професоръ стояти-ме на сторожи самостѣйности руской мовы супротивъ централистичныхъ забаганокъ Румунѡвъ и деякихъ Руссо-филѡвъ. Можна отже сподѣватись, що бѣдъ тои университетскои катедры понесе ся животворне слово руске до вишихъ науковыхъ институцій, особливо-жь до школъ середнихъ¹⁾ и до семинаріѡ учительскои въ Чернѡвцяхъ. Отъ вже й руска молодѣжь академична въ своѣмъ товариствѣ „Союзъ“ придержує ся теперь вѣрно хоругви народнои, идучи слѣдомъ за тыми тамущими товаришами, котрі въ Львѡвскѡмъ „Академичнѡмъ Брацтвѣ“ и въ Вѣденскѡй „Сѣчѣ“ устроили собѣ крѣпкій захистъ для своихъ змаганъ просвѣтныхъ и народныхъ. Именно Буковиньскій альманахъ „Сююза“, выданный (1885) въ десяти-лѣтній роковины заснованя товариства, есть доказомъ запопадливои працѣ для добра рѡднои неньки.

Саме-теперь пробудилась отже руска Буковина бѣдъ вѣкового сну и пѡдъ проводомъ дѣяльныхъ патріотѡвъ стала жити новымъ житємъ народнымъ. А вже-жь поважне число буковиньскихъ Русинѡвъ (239.690 душъ) есть порукою, що меншбѣтъ румуньска (209.116)²⁾ не довго буде верховодити надъ Русинами, котрі вже пѡзнають, чїи они дѣти. Знаменитымъ речникомъ ихъ правъ національныхъ есть часописъ политична и наукова „Буковина“, котру бѣдъ 1885. р. выдає Ю. Осипъ Гордынскій-Федьковичъ въ Чернѡвцяхъ. Одаткъ пѡдъ проводомъ тамоннихъ патріотѡвъ завязують ся такожъ чи-

¹⁾ По-руски вчать тѡлько въ Черновецкихъ середнихъ школахъ. Въ гимназіяхъ Сучавскѡй, Радовецкѡй и Серетскѡй не вчать теперь языка руского. Патріоты рускій старають ся всѣми силами, щобъ въ Коцманн засновано низшу гимназію руску.

²⁾ H. J. Bidermann. Die Romanen und ihre Verbreitung in Österreich. Graz 1877; S. 151.

тальнѣ¹⁾), котрымъ товариство „Просвѣта“ посилає въ дарѣ книжочки своего издавництва²⁾). Не диво отже, що теперъ засновують ся й школы зъ рускимъ языкомъ вкладовымъ. Всѣхъ народныхъ школъ на Буковинѣ въ 1882/3 роцѣ було 213; мѣжь ними було школъ нѣмецкихъ 17, румунскихъ 55, рускихъ 74, румунско-нѣмецкихъ 14, руско-нѣмецкихъ 4, польско-нѣмецкихъ 2, румунско-русскихъ 12, румунско-руско-нѣмецкихъ 7, румунско-руско-нѣмецко-польскихъ (!) 15, руско-польско-нѣмецкихъ 10, а мадярскихъ школъ 3³⁾).

Такъ отже можна сподѣватись, що своя рѣдна просвѣта охоронить рускій людъ на Буковинѣ ѡдъ румунизаціѣ и стане ся захвѣстомъ національного змаганя въ тѣй чудовѣй окрениѣ великои нашої батькѣвщины.

4. Упадокъ просвѣты въ угорскѣй Русѣ⁴⁾.

Угорску Русь можна прирѣвнати стародавнѣй батькѣвщинѣ, котру занепашують-руйнують два нѣдруги, чу-

¹⁾ Около заснованя деякихъ читалень народныхъ заходились заподѣливо именно два начальники судовъ: Максимъ Михалыкъ и Володимиръ Ясеницкій. — Всѣхъ народныхъ читалень рускихъ на Буковинѣ єсть теперъ около 30; въ Галичинѣ же числять ихъ 576.

²⁾ На книжки рускій, выдані въ Галичинѣ, дивлять ся нерѣдо деякі священники православній, жахаючись, щобы творами галицкихъ писателѣвъ не ширилась на Буковинѣ симпатія до униѣ церковнои. (Порѣвн. статью п. з. „Буковина и Русины“, замѣщену въ „Вѣстнику Европы“. С.-Петербургъ 1887; томъ I., стор. 398.)

³⁾ Bukowinaer Paedagogische Blätter. 1884; Nr. 1.

⁴⁾ Важнѣйша литература: 1) „Угорская Русь и возрожденіе сознанія народности между Русскими въ Венгріи“. Іеромонаха Владимира Терлецкаго. Кієвъ 1874. — „Угорска Русь, ея розвѣй и теперѣшній станъ“. Написавъ Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкій). У Львовѣ 1887. Се єсть вельми цѣнна розвѣдка про просвѣтній и суспѣльно-національний справы въ Русѣ угорскѣй.

жій та своїй. Се вѣорує ся що-рѣкъ въ ниву батька-хозяина хапуга-сусѣдъ, а де-хто зъ родини передає другому сусѣдови тайкомъ и явно святе добрѣ батькѣвске, и радъ-бы ще й рѣдну хату поставити пѣдъ управу того добродѣя, щѣ всякїй сусѣднїй хозяйства хотѣвъ бы на своїй ладъ перетворити. То не два нѣдруги напосѣлись на батькѣвщину старого хозяина, то деякїй мадярскїй недоумы и свои панслависты запанашують бѣдну Русь угорску: тї бажають єѣ перетворити въ мадярщину, а єї намагають ся поставити єѣ пѣдъ кормигу московщины.

Предки угорскихъ Русинѣвъ¹⁾ прийшли въ 1339. р. зъ литовско-рускимъ княземъ Федоромъ Коріатовичемъ зъ Подѣля и змѣшались опѣсля зъ выходцями галицко-рускими. Той-то князь, утѣкаючи ѣдъ мести великого князя литовского Ольгерда, найшовъ тихїй захнєтъ вразъ зъ 40.000 Русинѣвъ въ державѣ короля угорского, Кароля I., котрый надѣливъ єго обширными землями въ пѣвнѣчно-схѣднѣй части Угорщины. Спершу ѣдносѣлись Мадяры до тамошнихъ Русинѣвъ дружно, але ѣдъ XVI.

¹⁾ Вѣсѣхъ угорскихъ Русинѣвъ єсть теперь 500.000—600.000. Они замешкують густою маесою комитаты: Марморешскїй, Берешскїй, Угочанскїй, Уилварскїй; ѣдтакъ сидятъ въ комитатахъ Шарошескѣмъ, Земплинскѣмъ и Спичжескѣмъ, а денекуды находятъ ся такожъ въ комитатахъ Абауйварескѣмъ, Торненскѣмъ, Гемерескѣмъ, Саболчанскѣмъ, Сатмарскѣмъ и Бигарескѣмъ. ѣдтакъ колонисты зъ комитату Земплинского поселились при кѣнци XVIII. вѣку на полудни Угорщины мѣжъ Сербами (въ теперѣшнѣмъ комитатѣ Баческѣмъ), та засновали два рускїй села, Керестуръ и Куцура. Тї колонисты змѣшались зъ козаками запорожскими, котрї по зруйнованю Сѣчи осѣли були въ Молдавіи надъ Дунаємъ, а ѣдтакъ по призову австрїйского правительства могли поселитись въ полуднєвѣй Угорщинѣ. Такъ ѣже въ 1785. р. осѣло въ Банатъ и Бачѣѣ около 8000 козаковъ. (Ethnographie der österr. Monarchie von Karl Freih. v. Czernig. Wien 1857. III., 148).

вѣку гегемонія мадярска далась Русинамъ добре вѣ-
 тямки, и ажъ по ревиндикаціи Угорщины Австрія пода-
 вала пѣльгу примученому ссму племени славянскому.
 Въ богато мѣсцевостяхъ засновано двоклясовѣ школы
 народнѣи и повторяющѣи недѣльнѣи бѣдѣлы для dorosлыхъ
 зъ рускою мовою выкладовою; въ деякихъ же селахъ
 заведено школы парохіальнѣи, де учителями бували дяки.
 Такъ отже руска просвѣта ширилась по селахъ, мѣжъ-
 тымъ коли въ мѣстахъ рускои части Угорщины мадяр-
 ска культура сталась пануючою.

Житѣ народнѣи мѣжъ своими земляками старались
 будити именни два епископы Мункачѣвскѣи, Олексѣи По-
 чи (1817—1831) и Василь Поповичъ (1837—1864). Захо-
 дами Почого приказано въ духовнѣи семинаріи Унѣвар-
 скѣи учити богословія пастырского въ мовѣ рускѣи. По-
 повичъ же намагавъ ся мѣжъ свѣтскими людьми будити
 почутѣ свои народности, и вразъ зъ Олександромъ
 Духновичемъ зберегавъ рѣдну мову бѣдъ напасти мос-
 ковскихъ панславистѣвъ.¹⁾

¹⁾ Олександръ Духновичъ родивъ ся на Угорщинѣ въ
 Тополи, селѣ Земплиньского комитату 24. цвѣтня 1803. р. Въ
 1843. р. поставлено его крылошаниномъ собору Пряшѣвского.
 Умеръ 18. (30.) марта 1865. Для науки дѣтей надрукувавъ онъ
 въ Будинѣ (1852) Букваръ п. з. „Книжниця читалная для на-
 чинающихъ“ (въ говорѣ угорско-рускѣи). Онъ написавъ „со-
 кращенную грамматику письменнаго рускаго языка“, котру
 безъ вѣдомости автора переробивъ на свѣи ладѣ Иванъ Раков-
 скѣи, и выпечатавъ еѣ въ Будинѣ 1853. р. Впрочѣиъ выдавъ онъ
 деякѣи книжки, належачѣи до литературы церковнои, и написавъ
 „народную педагогію въ пользу училищъ и учителей сельскихъ“,
 часть I. (друковано у Львовѣ 1857 р.) Духновичъ зладивъ такожъ
 одинъ творъ драматичный п. з. „Добродѣтель превышаетъ
 богатство. Игра въ трехъ дѣйствіяхъ по простонародному изре-
 ченію въ пользу народа карпато-рускаго“. Въ Перемышли 1850.
 Хоча се писане драматично не має стѣйности литературнои, то

Коли галицка Русь въ 1848. р. одроджувалась до нового життя національного, то 20. липня т. р. головна Рада руска подавала „народови рускому въ Угорщанѣ долонь ко соединенію, щобы всѣ Русины были однимъ сильнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливимъ народомъ“¹⁾. Одаткъ Русины по тѣмъ боцѣ Карпатѣвъ почувши той покликъ до спѣльної працѣ подали просьбу до австрійского правительства, домагаючись сполученя угорскои Руси зъ Русью галицкою²⁾. А коли правительство не хотѣло сповинти сего бажаня, то 16. (24.) жовтня 1849. р. выслано пѣдъ проводомъ Адольфа Добрянского депутацію до Вѣднѣ, котра цѣсаря Францъ-Іосифа I. просила о роздѣлѣ комитатѣвъ пѣсля народностей, о введенѣ рускои мовы въ народнѣ школы, о заснованѣ рускыхъ гимназій, правничого руского лица въ Унѣварѣ и руского университета у Львовѣ и т. и.³⁾.

Саме-тогдѣ старавъ ся Духновичъ пѣднести говѣръ

всѣ-таки важне оно зѣ-за того, що вважае ся жереломъ до выученя говору угорско-руского. Въ загаль до поезій не було у Духновича таланту, про-те й вѣршѣ его суть справдѣ рѣмованою прозою. До бѣльше звѣстныхъ лиричныхъ его поезій належить патріотична пѣсня, щѣ починае ся сою строфою:

„Я Русиномъ былъ, всеъ и буду,
Я родился Русиномъ!
Рускій родъ мой не забуду,
Останусь его сыпомъ“.

(В. Терлецкій, „Угорская Русь...“ Кіевъ 1874; стор. 32.)

У Львовскому „Словѣ“ зъ 1865. р. (ч. 80) записано про Духновича въ одной дописи изъ угорскои Руси отъ-сю похвальну згадку: „Духновичъ въ образованіи подкарпатского нарѣчія своими сочиненіями творитъ особенную эпоху“.

¹⁾ „Зоря галицка“. 1849, число 59.

²⁾ *ibid.*, число 86.

³⁾ Глиди згадану розвѣдку В. Лукича, стор. 14.

угорсько-руській до степені языка литературного¹⁾ и заходивъ ся щиро около просвѣты земляківъ въ мовѣ рідній. Можь було сподѣватись, що зъ годомъ-перегодомъ сей умный мужь списувавъ бы свои писаня въ руско-українськѣмъ языкѣ литературнѣмъ, коли-бъ тѣлько бувъ познакомивъ ся зъ творами Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шевченка. Та отъ, змаганя Духновича та иншихъ деякихъ патріотѣвъ небавомъ занепащено зовсѣмъ, по-за-якѣ мѣжь угорсько-рускою интелігенцією найшлося кѣлькохъ проводырѣвъ, що були запоморочені московскими панславистами и стали проповѣдати єдинство угорскої Руси зъ Россією навпередъ въ напрямѣ литературнѣмъ, а ѡдтакъ въ ѡб'єдненію національнѣмъ. Именно талантливый Адольфъ Добрянскій бувъ великимъ прихильникомъ „ѡб'єднання.“ Вже въ 1848. р. не скривавъ ся ѡнъ зѡ своїми симпатіями до Россіи; про-те мусѣвъ утѣкати до Галичини, ѡдки вернувъ ся на Угорщину зъ вѣйсками російськими, що вступили туды въ 1849. р., поборювати повстанє Мадярѣвъ. Небавомъ поставило єго правительство комисаромъ воєннымъ, а коли вѣйско угорского генерала Гергея зложило оружїє пѣдъ Вілягошь, Добрянскій репрезентувавъ особу цѣсаря. Корыстуючись отже ласкою у правительства выстунавъ ѡнъ смѣло будучи проводыромъ Русинѣвъ и вмѣвъ своє дѣло такъ складно повести, що єго трабанты й не чулись, якъ изъ народовцѣвъ рускихъ сталися слугами московскихъ

¹⁾ Угорскій Русины бесѣднують говоромъ такимъ, котрый належить до пѣднарѣчїя гѣрського. Звѣстно бо, що нарѣчїє червоно-руське ѡбймає три пѣднарѣчїя: а) пѣдѣльсько-волинське, б) галицке або наддѣїстрийське и в) гѣрське або карпатське пѣднарѣчїє. До гѣрського-жъ пѣднарѣчїя належать говори Гудульскі, Бойківскі и Лемківскі, та й говоръ Русинѣвъ угорськихъ.

панславистовъ. Найвѣрнѣйшимъ его дружинникомъ бувъ священникъ Иванъ Раковскій.¹⁾ Онъ выдававъ въ Будинѣ „Церковну Газету“ (1856—1858), одъ котрой по словамъ Володимира Терлецкого „вѣяло духомъ православія и благорасположенія къ Россіи.“²⁾ Ба, онъ намагавъ ся и „Вѣстникъ законѣвъ державныхъ“ перекладати на языкъ російскій, дарма, що правительство велѣло ему спасувати сей перекладъ въ мовѣ рускѣй.

Оба ті мужѣ, Добрянскій и Раковскій, бажаючи перетворити свою батьківщину въ московщину, гадали собі, що простый людъ дуже легко прийме чужу просвѣту та стане думати й говорити по-російски. Склалось однакже таке, що той рускій людъ, лишившись рідной просвѣты черезъ лѣтъ трицять, самъ теперъ не знає, хто онъ єсть, чи Русинъ, чи Словакъ, чи Мадяръ? мѣжь-тымъ коли свѣтска интеллигенція и бѣльша часть духовенства стались Мадяронами и ворогами занпащеного люду руского. Ще въ 1850. р. тамошній письменникъ були вѣрными сынами Руси и бѣтакъ въ „Вѣстнику для Русиновъ австрійской державы“ (число 22) „Паноніянинъ“ (Никола Нодъ) написавъ отъ-се: „Мало еще времени минуло, отколи починаемъ спознаватися съ галиційскими нашими родичами, и се что далѣе, всегда явнѣйше видиме, же едепъ духъ народности, единое намѣреніе стремленій — прошибаетъ всѣхъ насъ. Бесѣда наша съ маленькою разлукою такожде тая единая єсть, яже позднѣе тимъ больше уравниати ся будетъ, чимъ лучше укрѣпятся наше взаимное сообщеніе“. Але вже въ 1862. р. на-

¹⁾ Ив. Раковскій бувъ постійнымъ корреспондентомъ „Слова“, „Свѣта“ и „Карната“. Будучи парохомъ въ Изѣ выдавъ „русскую грамматику“ въ мовѣ мадирскѣй. Умеръ въ 1835. р.

²⁾ В. Терлецкій, „Угорская Русь“. Кіевъ 1874; стор. 26.

писавъ А. Ю. Турянъ у „Словѣ“ Львѣвскѣмъ (ч. 70), що „въ Угорщинѣ не имѣють Русины ни найменьшого виду литературы“. Небавомъ опѣся (1865) письменникъ М. Котрадовъ заявивъ отъ-сю дивовижну гадку: „Мы пишемъ по русски, такъ, якъ пишеть розумнѣйшая, образованнѣйшая и большая часть русского свѣта, а письма свои и заграничныи читаемъ по выговору нашего народа. Оттуду проеходить, что нашъ Русинъ селянинъ лучше порозумѣеть нашъ панрусскій, нежели вашъ (галицкій) областный слогъ“¹⁾. Коли-жъ нашъ галицкій Руссофилы въ 1866. р. заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то й угорскій „объединитель“ сформулували вже яснѣйше панславистичну програму, заявляючи отъ-се: „Угорская Русь хорошо знаетъ, что Малоруссы съ Великоруссами образуютъ одинъ русский народъ, неразрывно связанный однимъ знаменемъ языка“²⁾.

Въ 1864. р. засновано въ Унгварѣ „общество св. Василя Великого“³⁾, котре поставило собѣ метою выдавати книжки для церкви й школы. Головою сего „общества“ бувъ Адольфъ Добрянскій. Оно одержувало пѣдмогу бѣ русскійхъ „благотворительныхъ“ комитетѣхъ⁴⁾, тому-то стоячи пѣдъ рукою тыхъ опѣкунѣхъ выдавало не тѣлько свою литературну часопись „Свѣтъ“ (1867—1870), але й деякы книжки школьный въ твердѣмъ, вѣбъ-то литературнѣмъ языцѣ. Важнѣйшими письменниками того часу були: Иванъ Дулишковичъ⁵⁾, Анатолий

¹⁾ „Слово“, Львѣвъ 1865, ч. 86.

²⁾ *ibid.*, 1866, ч. 72.

³⁾ „Общество св. Василя В.“ розпочало свою дѣяльнѣсть доперва 25. сѣчня 1866. р.

⁴⁾ В. Лукичъ, „Угорска Русь“... стор. 20.

⁵⁾ Иванъ Дулишковичъ, парохъ Чинадѣвскій, выдававъ исторію угорскійхъ Русинѣхъ п. з. „Историческія черты Угро-Рус-

Крालицкій, Олександръ Павловичъ, Кирило Сабовъ¹⁾, Юрій Игнатковъ и деякіи иншіи. Вже-жь такіи дивовижніи писаня, якъ Павловича „новая ода къ старой реверендѣ“²⁾ не могли нести свѣтла нѣ мѣжь молодѣжь школьну, нѣ мѣжь темный, незрячій людъ. Опѣсля тее „общество“ выдавало (1874—1886) газету „Карпаты“, котра въ послѣднихъ рокахъ була на-скрѣзь мадярофильска, та побѣчь статей, писаныхъ ужаснымъ „язычиємъ“ помѣщувала писаня мадярскіи. Редакторомъ сего часопися бувъ Никола Гомичко, катихитъ и учитель рускои мовы въ гимназіи Унгварскій³⁾. Та й теперъ не перевелись ще такіи редакторы, щѣ морочать своихъ земляковъ теорією „объединенія“. Въ письмахъ своихъ хвснуютъ ся они такою мовою, котра має бути нѣбы-то литературною, а въ дѣйстности є сумѣшкою всякихъ языковъ славянскихъ зъ головою прикрасою языка російского. Таку мову. добачаємо именно въ новѣмъ духовно-литературнѣмъ журналѣ „Листокъ“, который зъявляе ся (ѡдъ р. 1885.) щѣ два тыжднѣ пѣдъ редакцією Евгенія Фенцика.

Такъ отже прихильники московскихъ панславистѣвъ обгорнули бѣдну Русь угорску нѣтьмою. духовою, неначе густымъ туманомъ, крѣзь который не замеркнотить яена збрка, щѣ свѣтила-бъ путникови въ дорожѣ надъ безоднею страшною. Змѣркувало вже й мадярское правительство, щѣ такое зананащенє просвѣты рускои екихъ“. Унгваръ 1874. 1875. 1877. („Тетрадь“ I—III.) Сей творъ намагавъ ся Дулишковичъ писати языкомъ російскимъ. Олѣ у-меръ въ 1833. р. и не мѣгъ довести своего дѣла до кнѣца.

¹⁾ К. Сабовъ издавъ въ Ужгородѣ (1865) „Грамматику писемнаго русскаго языка“.

²⁾ Гляди розвѣдку В. Лукчи, стор. 18. и 19.

³⁾ Руского катихита й учителя руского языка поставлено такожъ въ гимназіи Пряшѣвскій.

приятелями московскихъ панславистовъ зможе колись статись причиною сумного заколоту въ суспільнѣмъ и національнѣмъ побутѣ краю, и про-те бѣ року 1881. выдано для народныхъ шкѣль двѣ книжки¹⁾ въ говорѣ угорско-рускѣмъ, бѣ которого вже легко можна перейти до чистого языка руского. Тыми книжками корытувалось въ 1881. р. 353 (двоклясовыхъ) русскихъ, а 265 мадярско-рускихъ або мѣшаныхъ шкѣль. Але вже въ 1883. р. вменшилось число чисто-рускихъ шкѣль, по-за-якъ въ тѣмъ роцѣ було 282 русскихъ а 313 мадярско-рускихъ шкѣль. Очевидячки въ угорскѣй Руси пропаганда мадяризаціи поступає напередѣ, тому-що людѣ, поринаючи въ духовѣй тѣмѣ тѣмушѣй, не має почутя своєї народности, мѣжъ-тымъ коли рускѣй письменники бѣсомъ дивлять ся на тѣ народнѣй школы, въ котрыхъ подекуды подає ся наука въ говорѣ рѣднѣмъ.

Коли теперъ нема майже нѣякои литературы угорско-рускои, то на поли занепащеного письменства вважає ся вже незвычайнымъ з'явницемъ видане „русько-мадярського словаря“ (Будапештѣ 1883). Авторъ сего словаря, Ласловъ Чопей, одержавъ за свѣй трудъ премію Фекейшгазія бѣ мадярскои королѣвскои академії наукъ. Въ переднѣмъ словѣ заявивъ бѣ, що „руськѣй языкъ є самостоятельный, и не може ся держати на рѣчѣмъ російского“ (стор. X—XXIII). Однакже сѣ слова були справдѣ голосомъ покликуючо-

¹⁾ „Читанка дѣля народныхъ шкѣль. Первый томъ. Руська азбука и первоначална читанка дѣля первого класса народныхъ шкѣль. Изъ мадярскои азбуки Павла Генція... наново переробивъ Ласловъ Чопей. Во Будапештѣ 1881“. (Послѣднє видане сего букваря з'явилося въ 1887. р.) — „Читанка дѣля народныхъ шкѣль. Другый томъ. Руська читанка дѣля другого класа народныхъ шкѣль. Написавъ и составилъ Яношъ Гашпаръ... По руськѣ перероблено. Во Будапештѣ 1883“.

то въ пустынн, тому-що слѣдомъ за Чопейомъ не пошовъ доси нѣхто зъ угорскихъ письменникѣвъ, нѣхто не намагавъ ся зберегати святощій народныхъ ѡдъ сумнои загибелн¹⁾. А вже-жъ и деякіи одинцѣ не вдѣють нѣчого путнього въ хосенъ народнои просвѣты, поки мова Квѣтка-Основяненка, Шевченка, Федьковича не стане мовою литературною по тѣмъ боцѣ Карпатѣвъ, и поки не утворить ся тамъ литература популярна. Справдѣ, всякій тямущій чоловікъ, поглядаючи на загибель просвѣты въ угорекѣй Руси, засумує изъ-за лихои долѣ тамошнихъ братѣвъ и скаже зъ вѣщимъ Кобзаромъ:

И день иде, и нѣчь иде...

И, голову схопивши въ руки,

Дивуєшь ся, чому не иде

Апостолъ правды и науки²⁾.

5. Доля литературного змаганя на Украинѣ³⁾.

Коли за проводомъ Ивана Котляревского украинскій писателѣ Гулакъ-Артемевскій, Квѣтка-Основяненко, Гребѣника и н. стали списувати свои творы въ мовѣ рѣднѣй, то правительство россійске ѡдносилось прихильно до литературы руско-украиньскои. Тѣ писателѣ высказували перазъ потребу, корытуватись рѣдною мовою въ письменствѣ и въ справѣ просвѣты народнои. Такъ

¹⁾ Угорско-рускимъ „объединителямъ“ треба-бъ соромитись, коли-бъ поглянули на запонадливу дѣяльнѣсть просвѣтну колькохъ патріотѣвъ въ двоухъ рускихъ селахъ полудневои Угорщини, се-бѣ-то въ Керестурѣ и Куцурѣ. Та ба, туды не заходятъ агенты московскихъ панславистѣвъ, а натомѣсть посылають ся тамошнимъ народомъ книжочки товариства „Просвѣта“.

²⁾ Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876. I., стор. 367.

³⁾ Жереломъ до написаня семъ статей послужила пельми цѣнна розвѣдка М. Уманця п. з. „Децо зъ исторіи украиньского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885., фельетонъ чисель 15. 16. 17. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 29. 31. 35.)

Квітка-Основяненко въ передньому слові до своєї книжки „Листы до любезныхъ земляківъ“ (1839) заявивъ отъ-се: „Начальство дозволило мені обо всьмъ до васъ писати, та усе по нашому, щобъ усякому розумно було, щобъ вы усе до слова розббрили“. Одтакъ розвивалась українська письменність безъ перепони до року 1847., коли тяжка недоля навістила найлучшихъ синівъ матери-Руси изъ-за того, що були членами Кирило-Методієвского брацтва¹⁾. Се брацтво повставало противъ крѣпацкои неволі, противъ привилегій и льготы одного стану надъ другимъ, и бажало сердечно, щобъ всѣ люде були рвний передъ закономъ и щобъ хвснувались свободою слова й вѣры. Коли-жъ страшна хуртовина рознесла українськихъ патріотівъ по крѣпостямъ, по кирквезскимъ степамъ и по глухимъ закуткамъ московщины, то тямущимъ Украинцямъ, що остались на родині, не ставало снаги, займатись просвѣтою люду и писанемъ словесныхъ творівъ, по-за-якъ они жахались подобнои долі, яка навістила членівъ того брацтва. Якого переполоху наробило тогдѣ арештоване Шевченка, видно зъ того, що якійсь писарь, котрому Шевченко давъ переписати свои поезіѣ, приготовлені до друку, зъ переляку попаливъ всѣ рукописи, де мѣжъ иншими поезіями була зовсѣмъ выкинена поема „Иванъ Гусъ або Бретикъ“²⁾.

Хоча-жъ російське правительство покарало тяжко патріотівъ українськихъ, то все-таки не вбачало оно великой шкоды одъ українського письменства и не забороняло мовы. Тому-то й пѣсля 1847. р. зъявлялись частъ одъ часу книжки українскій, а въ 1849. р. напечатано

¹⁾ Про Кирило-Методієвское брацтво скаже ся де-що въ дальшій статіи п. з. „Справы суспільно-національній“.

²⁾ Гляди згадану статію М. Уманця („Дѣло“, 1885., ч. 16.)

въ Петербурзѣ навѣтъ „Проповѣди Гречулевича“, дозволеній й духовною цензурою¹⁾). Коли-жъ вступивъ на престолъ царь Олександръ II., то въ Россіи все ожило надѣями на красшу долю. Украинцѣ, покараній въ 1847. р., були вже на воли, а въ 1858. р. Костомаровъ писавъ до Шевченка: „Часъ змѣнивъ ся. Царь, дай Богъ ему здоровья и довгого царствования, не забороняє нашої мовы; тенерь процвите рѣдне слово; богато охочихъ до ёго“²⁾). — Найкрасшимъ же часомъ для розвою українського письменства були три перші роки шѣстьдесятій (1860—1862). Въ Петербурзѣ появилъ ся журналъ „Основа“³⁾), щѣ бувъ органомъ громады українськихъ патріотѣвъ. Въ „Основѣ“ печатались разомъ зъ поезіями й оповѣданями часомъ и науковій статѣй въ мовѣ українськѣй. Въ сѣмъ журналѣ заговорено небавомъ про потребу народнои мовы въ школѣ, въ науцѣ, въ церковныхъ проповѣдяхъ, въ судѣ й законѣ. Тогдѣ ѣдносились до письменства українського зовсѣмъ прихильно не тѣлько либеральній Россіянє, але й московскій панслависты, ѣдтакъ Катковъ та Аксаковъ заявляли, що бажаня Украинцѣвъ справедливій и не мають въ собѣ нѣчого небезпечного. Катковъ печатавъ въ „Русскѣмъ Вѣстнику“ (1857) статью Кулѣша „Взглядъ на малороссійскую словесность“, Аксаковъ же въ часописѣ „День“ друковавъ (1863) листы Максимовича про стародавнѣсть и самостѣйнѣсть мовы украинськѣй, Костомарову статью про потребу на-

¹⁾ Проповѣди В. Гречулевича переробивъ и доповнивъ опѣсля Н. Кулѣша и выдавъ ихъ въ Петербурзѣ 1857. р. (Всѣхъ проповѣдей 59).

²⁾ М. Чалый, „Жизнь и произведения Т. Шевченка“. Кієвъ 1882., стор. 105.

³⁾ „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ, 1861. 1862.

родної мови в школах і т. и. Ба сам урядъ позволявъ приймаи в „Губернскій Вѣдомости“¹⁾ твори письменства українського, а „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“ друкувавъ (1863) розправу, в котрій доказувано самостійність мови южнорускої супроти мови російської и польської.

Въ 1859—1862. р. недѣльні школи розбудили житє просвѣтне в цѣлій Украинѣ, и про-те з'явилися тогдѣ деякі книжки школьні²⁾. Вже-жъ Кулѣшъ писавъ до Мордовця, що бнть зъ волѣ царської перекладає на українську мову „Положеніє о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости“³⁾. Однакже й в тѣмъ благодатнѣмъ часѣ з'явивъ ся поганый червакъ, що ставъ точити зелену былинку на левадѣ українській. Ще в 1861. р. жидѣвська газета „Сіонъ“ винайшла виразъ „сепаратизмъ“, котрымъ стала докоряти Украинцямъ. Той лементъ жидѣвского „Сіона“ противъ сепаратизму Украинцѣвъ підхопивъ (1862) Катковъ, забувши про те, що бнть самъ недавно ще заявлявъ, що дѣло українське єсть справедливе. И отъ Катковъ, бажаючи бути „спасителемъ отечества“, вдаривъ на сполохъ, и почавъ галасувати про сепаратизмъ⁴⁾. Саме тогдѣ Россія занепокоїлась польскимъ повстанємъ, и якъ-разъ звязавъ Катковъ украиннофильство зъ тымъ повстанємъ заявляючи, мабуть-то Украинцѣ еднають ся зъ Поляками, хоча знавъ добре, що демократичный напрямъ Украинцѣвъ нѣколи не пого-

¹⁾ Ті „Губернскій Вѣдомости“ були призначені для губерній Харківської, Полтавської, Кіївської, Чернігівської и Катеринославської.

²⁾ Про недѣльні школи гляди II, стор. 92—98.

³⁾ Д. Мордовецъ, „За крашанку писанка“. С.-Петербург. 1882, стор. 28.

⁴⁾ Гляди згадану розвѣдку М. Уманця („Дѣло“, 1885; ч. 21. Фелетонъ).

дять ся зъ аристократичнымъ змаганемъ Поляко́въ. А вже-жъ той „спаситель отечества“ звѣщавъ свѣтови, що закимъ ще минула одна заверюха польска, наближує ся друга українська, котру треба загодѣ спияти. До Каткова пристали панслависты пѣдъ проводомъ Аксакова, а небавомъ оббѣзавъ ся Юзефовичъ, той-самый, що въ 1847. р. подавъ доносъ на Шевченка, Кульша, Костомарова и и. И отъ, ескладось дивне диво, що въ оборонѣ Украинцѣвъ супроти политичныхъ докорѣвъ ставувъ тогдѣшній министеръ просвѣты А. В. Головинъ. Се бо писавъ онъ (20. липня 1863. р.) до министра внутрѣшнихъ дѣлъ, що, „коли украинскій книжки повертають ся дѣйстно на яку шкодливу противъ-религійну або политичну пропаганду, въ такѣмъ разѣ цензура повинна забороняти тѣ книжки, — але забороняти ихъ треба за думки, якѣ въ тыхъ книжкахъ виявляють ся, а зовсѣмъ не за мову, въ якѣй они писанѣ... Та-жъ украинскій перекладъ Евангелія, выправлений добре духовною цензурою, має бути однимъ зъ найкрасшихъ дѣлъ, якими ознаменоване теперѣшнє царюванє, и министерство народнои просвѣты повинно бажати повного й найшвидшого успѣху въ сему дѣлѣ...“¹⁾. Однакже доносы Юзефовича вкупѣ зъ клеветами Каткова, Аксакова й жидѣвъ „сіоньскихъ“ выкликали въ правительствѣ ворогованє до украинофильства. За-пѣзно озвавъ ся министеръ просвѣты абъ своєю апольотією въ корысть украинской мовы, доказуючи єи потребу въ литературѣ й школѣ; за-пѣзно писавъ онъ такожъ листъ до шефа жандармѣвъ (д. 13. сѣчня 1864. р.), обороняючи Украинцѣвъ бѣдъ политичныхъ докорѣвъ и донодячи, що въ дѣланю Украинцѣвъ не можна добачати нѣчого шкодливого, — ще

¹⁾ ibid.

въ 1863. р. министеръ справъ внутрѣшнихъ Валувъ наказавъ цензурѣ, не пускати нѣякихъ украинськихъ книжокъ, окрѣмъ белетристики. Проте заборонено друковати Новый Заѣтъ въ перекладѣ Морачевского, хочъ комисія духовна переглянула вже сей перекладъ и признала его вѣрнымъ та добрымъ¹⁾. Заборонено такожъ Костомарову печатати за збраний грошъ книжки школьнѣ.

Такъ отже пѣсля той заборони (1863) наразъ перервало ся выдаванє книжокъ украинськихъ. Видячи, що въ рѣднѣй землѣ не вѣльно було корыстуватись даромъ Божиимъ, мовою, украинскѣй патріоты пѣслали свою музу на дружню послугу рѣднѣй сестрѣ въ Галичинѣ. Въ 1867. р. Украинцѣ вразѣ зъ галицкими патріотами завели у Львовѣ литературно-науковѣй журналъ „Правда“, де найлучшѣй писателѣ (Нечуй-Левицкѣй, Старицкѣй, Кониськѣй, и в.) друковали свои творы. Въ сѣмдесяти рокахъ настала пѣльга для письменства украинского, проте ѳдѣ 1873. до 1876. р. выходило що-року около 20 книжокъ. Тогдѣ-то Академія наукъ дала премію за збѣрникъ историчныхъ пѣсенъ Антоновича и Драгоманова²⁾, а цензура дозволила друковати перекладъ ча-

¹⁾ Въ II. ѳддѣлѣ Петербургской Академіи наукъ академики Востоковъ и Срезневскѣй похвалили той перекладъ Евангеліа отъ-симѣ словами: „Евангеліе, переведенное на малороссійское нарѣчіе Морачевскимъ, есть въ высшей степени трудъ замѣчательный и полезный. — Малороссійское нарѣчіе въ немъ, можно сказать, блистательно выдерживаетъ испытаніе этого рода, — и уничтожаетъ всякое сомнѣніе, многими питаемое, въ возможности выразить возвышенныя чувства сердца. — Нѣтъ сомнѣнія, что переводъ Евангеліа Морачевского" долженъ сдѣлать эпоху въ литературномъ образованіи малороссійскаго нарѣчіа“. („Слово“, Львовъ 1863., ч. 16., стор. 67.)

²⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. II., 1. Кіевъ, 1874. 1875.

стины „судебныхъ уставовъ“: „Про кары, до якихъ при-суджують мирові судѣ“.

Въ 1872. р. відкрито въ Кіевѣ „югозападный от-дѣлъ императорскаго географическаго общества“, въ ко-трѣмъ працювали переважно Украинцѣ, щѣ збирали ма-теріялы для исторіѣ й етнографіѣ свого рѣдного краю¹⁾. Предсѣдателемъ Кіѣвскаго віддѣлу „географическаго общества“ бувъ Г. П. Галаганъ, щѣ до українського змаганя відносивъ ся прихильно. Та й самъ генераль-губернаторъ Кіѣвскій, А. М. Дондуковъ-Корсаковъ спри-явъ просвѣтнимъ працямъ Украинцѣвъ.

Небавомъ опѣсля редакція „Кієвлянина“ (1874., ч. 118) та й Юзефовичъ стали членамъ того віддѣлу доко-ряти сепаратизмомъ украинськимъ. Про-те царь Оле-ксандеръ II. велѣвъ (1876) закрити „юго-западный от-дѣлъ географическаго общества“, а відтакъ приказавъ спинити розвѣй литературы руско-української. Ось сло-ва сего царского приказу:

„Государь Императоръ 18/30 минуваго мая 1876 Всевысочайше повелѣтъ соизволилъ:

1) Не допускать ввоза въ предѣлы Имперіи безъ осо-баго на то разрѣшенія Главнаго Управленія по дѣламъ пе-чати какихъ бы то ни было книгъ и брошюръ, издаваемыхъ заграницею на малороссійскомъ нарѣчій.

¹⁾ Члены того віддѣлу „императорскаго географическаго общества“ зѣбрали цѣний звѣстки про обычаѣ люду украинсько-го, про его мову й вѣру, про економичный и громадскій побутъ народу, — зѣбрали богато новыхъ пѣсень, приказокъ и народ-ныхъ оповѣданъ. Богатый матеріялъ сихъ дослѣдовъ выдано въ „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. („Юго-западный отдѣлъ. Матеріялы и изслѣдованія, собранныя д. чл. II. П. Чубинскимъ.“ Томъ I.—VII. С.-Петербургъ 1872—1878).

2) Печатаніе и изданіе въ Имперіи оригинальныхъ произведеній и переводовъ на томъ же нарѣчїи воспретить, за исключеніемъ лишь: а) историческихъ документовъ и памятниковъ и б) произведеній изыщной словесности, но съ тѣмъ, чтобы при печатаніи историческихъ памятниковъ безусловно удерживалось правописаніе подлинниковъ, въ произведеніяхъ же изыщной словесности — не было допускаемо никакихъ отступленій отъ общепринятаго русскаго правописанія и чтобъ разрѣшеніе на печатаніе произведеній изыщной словесности давалось не иначе, какъ по разсмотрѣніи рукописи въ Главномъ Управленіи по дѣламъ печати.

3) Воспретить также различныя сценическія представленія и чтенія на малорусскомъ нарѣчїи, а равно и печатаніе на таковомъ текстѣ къ музыкальнымъ нотамъ¹⁾.

То не быдина степова похилилась до землѣ бѣ студеного вѣтру півночного, то украинська литература зныдѣла-змариѣла, коли царскимъ указомъ заборонено цѣлому народови, хбснуватись даромъ Божиимъ, мовою. Тимъ-то, въ 1877. р. въ Россіи не надруковано нѣ одиѣ-сѣнькои книжки украиньскої²⁾. Коли бѣтакъ при всесвѣтнѣй выставѣ Парискѣй (1878) бѣднувъ ся конгресъ литературный пѣдъ проводомъ Виктора Гюго, то Михайло Драгомановъ станувъ въ оборонѣ занапащенон рѣднои мовы и написавши одвѣтну брошуру³⁾, звернувъ ся до

¹⁾ М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IV. — Той указъ выдано нишкомъ и бѣтакъ нѣгдѣ его въ законахъ не надруковано.

²⁾ Въ 1877. и 1878. р. надруковано толькo два томы матеріаловъ этнографичныхъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. (С.-Петербургъ).

³⁾ La littérature oukraiuienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878. — Порѣвн. „Правду“, часть политичну, число 13. (Львѣв 1878).

того коніресу, щобъ биъ знайшовъ способъ, прийти въ помѣчь литературѣ українськѣй.

Въ кѣнци 1880. р. зновъ неначе подыхнуло теплѣйшамъ вѣтромъ; 8. студня т. р. въ збѣрнику новыхъ законѣвъ и розпорядкѣвъ появилъ ся указъ, що царь по докладу министерства народнои просвѣты позволивъ Академіи наукъ, одержати бдѣ члена-кореспондента Н. И. Костомарова 4000 карбованцѣвъ заставными листами Харкѣвского земельного банку, яко премію имени Костомарова за малорускій словарь згѣдно зъ тыми умовами, якѣ Академія въ сѣй справѣ має выдати¹⁾.

Въ 1881. р. дарувавъ царь украиньскому письменству отъ-сѣ полегкости: а) дозволивъ друковати въ мовѣ украиньскѣй окрѣмъ беслетристички та историчныхъ памятникѣвъ ще й словарь и такожь народній пѣсенъ, казки и т. и.; б) дозволивъ игры й спѣвы украиньскѣ въ театрѣ, та тѣлько не инакше, якъ зъ особливон на то збѣразу волѣ генераль-губернатора; однакже ще заборонено організувати окремѣшну труппу театральну. Опѣсля якъ особбий цензоры, такъ и „Главное управленіе по дѣламъ печати“ (куды кождый цензоръ повиненъ посылати на переглядъ не яку рукопись украиньску) не дуже чѣпали ся авторѣвъ, и неначе потурали трошки, позволяючи друковати инколи науковѣ книжки украиньскѣ²⁾). Саме-тогдѣ Чернигѣвске земство, а за нимъ и деякѣ инші почали доправляти ся, чтобы правительство дозволило завести народну мову въ школахъ, однакже на просьбу земствъ не дано нѣякои бдновѣди³⁾.

Але-жь бдѣ кѣнця р. 1883. цензура вже нѣчого не дозволяе друковати по-украиньски, окрѣмъ самотѣйныхъ

¹⁾ М. Уманецъ, „Дещо зъ исторіи украиньского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885, ч. 25).

²⁾ *ibid.* — ³⁾ *ibid.*

творівъ белетристичнихъ, та й тутъ кладуться всілякі перепони розвою нашої літератури. Одъ того часу цензура почала домагатись, щоби кожда книжка українська друковалася правописію російською, а не кульшовкою або якою другою¹⁾. Такъ отже просвітна доля нашихъ закордонськихъ братівъ вельми сумна, дарма, що въ договорі Переяславському (1654) запоручено Українці присягою народну автономію. Теперъ може декому здаватись, що російське правительство подасть Українцямъ небавкомъ хочъ малу пільгу въ розвоі рідної літератури. Вже-жъ бо й самі Росіяне починають двуватись красі милозвучної мови української, по-заякъ въ театральнихъ представленняхъ української трупы Старицького и Кропивницького проявляючись имъ світъ чудовий, зовсімъ відмінний відъ побуту етнографічного Росії північної. Та отъ, сама тільки симпатія до примученого народу не направить ще сучасного лихоліття на Україну, поки правительствомъ російськимъ не схоче бути справедливимъ для 18-мільйонного народу, що й въ неволю не забувъ давню свободу й волю.

6. Питання азбучне й правописне.

Нема мови на світі, котра-бъ перебула стільки метаморфозъ правописнихъ и невзгоднихъ азбучнихъ, скільки ихъ зазнала мова руска въ новімъ періоді історії рідної літератури. Та отъ, нігде правди діти, ті заверху азбучні та переміни правописні з'явилися пменно изъ-за того, що Русь-Україна, втративши самостійність політичну, не могла сама рішати про свою долю, неначе той синъ отеньскій²⁾, що черезъ руну бать-

¹⁾ *ibid.*, ч. 29.

²⁾ Синомъ отеньскимъ зовуть подекуди въ Галичині сына багатого й поважаного господаря.

кѡвщини ставъ ся попыхачемъ у сусѣдѡвъ и людей чужихъ, и ѡдтакъ приневоленный бувае, одягатись въ тую одежу, яку подасть ему новый хозяинъ, або яку на-прихапци здужае ѡнъ самъ собѣ зладити.

1. **Пытанє азбучне.** На Украинѣ не було нѣ одного грамотѣя, котрый бажавъ бы въ письменность руску ввести алфаветъ латинскій. Така гадка вывелась въ головѣ декотрыхъ Русвиновъ галицкихъ, котрі познакомившись зъ литературою польскою, намагались надати рѣднѡй письменности зверхню прикрасу просвѣты захѡдно-европейскои. Першимъ такимъ реформаторомъ азбучнымъ въ хосенѣ абецадла польского бувъ священникъ Іосифъ Лозинскій. Спонуканый своимъ коляторомъ-дѣдичемъ Гвальбертомъ Павликовскимъ написавъ ѡнъ въ 1834. р. розвѣдку п. з. „O wprowadzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego“¹⁾. Противъ такого почину Лозиньского выступивъ напередъ Іосифъ Левицкій, написавши статью п. з. „Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego“²⁾. Але-жь и кружокъ рускій, щѡ горнувъ ся въ духовнѡй семинаріи около Маркіяна Шашкевича, не похвалявъ такои дивовижнои новини, и ѡдтакъ дѣяльный сей проводыръ молодыхъ патріотѡвъ написавъ розправу п. з. „Азбука і Abecadło“³⁾ доказуючи, щѡ дорога, котрею ступавъ

¹⁾ „Rozmaitości“; Lwów 1834. Nr 29. Про минимый хосенъ польского абецадла въ письменности рускѡй написавъ Лозинскій въ тѡй статіи отъ-се: „Elementarze ruskie, polskimi czcionkami drukowane, prędzej i łatwiej nauczyłoby dziatki czytania, jak bukwały cyrylijskie, a nawet ułatwiłyby im naukę języka polskiego. Cyrylika zaś powinna pozostać przy szkołkach wiejskich, jako przedmiot nadporządkowy, obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka starosławiańskiego konieczne jest potrzebną, n. p. sposobiających się na kapłanów, nauczycieli szkół ludowych, diaków, i t. d.“ (стр. 230.)

²⁾ „Rozmaitości“, 1834.

³⁾ Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą: „O wprowadzeniu

Лозиньскій, веде на чужій слѣпанки. Коли Шашкевичъ виготовивъ свою статью, то студенти й семинаристи зѣбрали дещо грошей, а Яковъ Головацкій повѣхавъ до Перемишля, де й надруковавъ (1836) розправу Шашкевича, написану въ оборонѣ азбуки рускої. Мѣжь-тымъ напечатавъ Лозиньскій абецадломъ польскимъ свою книжку „*Ruskoje wesile*“ (въ Перемишля, 1835. р.), изъ-за чого Шашкевичъ въ „*Русалцѣ Днѣстровѣй*“ замѣтивъ отъ-се: „Найбільшою обманою, ба неспрощеннямъ грѣхомъ в сем дѣлѣ є, що писатель, відвергши азбуку питому рускую, приняу буквы ляцькіѣ, котрі цѣло не првстаютъ к нашому языкови“¹⁾). Однакже Лозиньскій довго не покидавъ своєї гадки, а ще въ 1846. р. въ граматицѣ языка руского заявивъ, що для нашої літератури було-бъ найлучше, полишити кирилицю церковъ, а въ письмахъ свѣтськихъ користуватись гражданкою, або буквами латиньскимъ²⁾).

Опѣсля притихло питанє азбучне и ѳдновилось ажъ въ 1859. р., коли само правительство бажало, щобъ Русины приняли письмо латиньске. Рѣкъ передше (1858) видавъ якійсь *Lew Węgliński* черенками польскими рускіѣ стихотворы пѣдъ заголовкомъ: „*Nowyi poezyi małoruskii*,

Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisana przez ks. J. Łozińskiego“, umieszczoną w *Rozmaitościach Lwowskich* z roku 1834, Nr. 29. W Przemyślu, 1836. (16°, стр. 30). — Про етимологию написавъ Шашкевичъ въ своїй розправѣ отъ-сю замѣтку: „*Etymologia jest tylko przedmiotem nie wielu filologów; a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłusznem; dla pobratymców zaś słowniczek etymologiczny albo dzieło o źródłostwach bardzo zaspakające uczyni przysługę. Zresztą pewną jest rzeczą, — że rozumiejący kłm, kłam, zrozumie także i kłam bez wszelkiej trudności*“ (стр. 29).

¹⁾ „*Русалка Днѣстровая*“. У Будимѣ 1837; стр. 131.

²⁾ *Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)*, napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. W Przemyślu 1846; str. 8. 9.

t. j. piśny, dумы, dumki, chory, tańci, ballady etc. w czystom jazycei Czerwono-Rusyniw"... Tom I. II. III. Lwihorod i Peremyszl. Се видане було неначе приготованемъ до задуманои реформы азбучнои. Одтакъ въ 1859. роцѣ Іосифъ Бречекъ, секретарь министерства просвѣты, выдавъ брошюру н. з. „Ueber den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht“. Wien¹). Онъ приспособивъ правопись ческу до выговору руского и доказувавъ, що на основѣ сего нового письма (мало)-руска литература зможе свободно розвиватись супротивъ лятературы російскои. Одтакъ губернаторъ Галичины, Асеноръ графъ Голуховскій притакнувъ сѣй гадцѣ Бречка и домагавъ ся, щобъ Русины приняли въ свою письменность альфабетъ латинскій. Онъ бо думавъ, що лише симъ способомъ буде можна запобѣгти ширеню російскои пропаганды мѣжь деякими рускими письменниками. А вже-жъ комисія, покликана правительствомъ до полагожденя сѣи важнои справы заявила бѣльшостію голосьбъ, що не годить ся зъ тою новиною правописною. Тогдѣ-то й Іосифъ Лозинскій, будучи членомъ той комисіи, заявивъ, що хоча давнѣйше (1834) хваливъ абсцалло польске, теперъ не важивъ бы ся, выступити въ оборонѣ того внесеня правительства²). Саме-тогдѣ выдавъ Богданъ Дѣдицкій двѣ брошюры въ справѣ азбучнои, а то: „О неудобности латинскои азбуки въ письменно-

¹) Альфабетъ Бречка обдѣймавъ 36 буквъ, се-бѣ-то: а, b, c, č, ě, d, ḋ, e, ě (je), h, ch, i, j, k, l, l', t, m, n, ň, o, p, r, r', s, š, ž, t, t', u, ü, v, y, z, ž, ž. Для чужихъ словъ принявъ онъ еще сѣи чотыри буквы: f, g, w, x. Бречекъ писавъ отже: volk, küň, nůž, hvůžd, korol', tilo, iminje, pčolou, zmyjeu, devčč, švčtyj, chodžu, zjisty, vožmy, kazał.

²) Порбви. II., стор 38.—41.

сти руской". Вѣдень 1859; и „Споръ о рускую азбуку". Львовъ 1859. Коли-жь патріоты и письменники рускій станули смѣло въ оборонѣ азбуки славянської, то й справдѣ не повелось тогдѣ правительству, накинути галицкимъ Русинамъ алфаветъ латинскій.

Не минуло дванацять рокѣвъ одъ часу тон тяганины азбучной, ажъ ось выступивъ зъ подобнимъ проектомъ одинъ письменникъ галицко-рускій, що изъ-за личной корысти захвалювавъ алфаветъ латинскій въ рускій письменности. Се бувъ Северинъ Шеховичъ, чоловікъ досить талантливый, але вельми непосидючий, що вже въ 1853. р. намагавъ ся выдавати „Ладу"¹⁾, а опѣсля „Семейную бібліотеку" (1855. 1856) въ языцѣ російськомъ. Коли бѣтакъ Денисъ Зубрицкій заходивъ ся около выдаваня популярной газеты „на чистомъ рускомъ языкѣ", то сей „атаманъ Погодинской колоніи въ Галиціи" писавъ 7. червня 1856. р. до свого проводыра (Погодина), що найшовъ ся незалежный редакторъ. „Шеховичъ ненадежный молодой чоловікъ", замѣтивъ бѣтъ, „но мы нуждаемся въ сего рода дерзкомъ смѣльчакѣ. Такому какъ Шеховичу вертипраху все равно; онъ будетъ издавать журналецъ"²⁾. Той-то Шеховичъ

¹⁾ „Лада, письмо поучительное русскимъ дѣвицамъ и молодикамъ въ забаву и поученіе". Львовъ 1853. — Шеховичъ заявивъ тогдѣ въ письмѣ до президіѣ ц. к. намѣстництва, що коли збере ся достаточне число передплатниківъ, почне бѣтъ выдавати „Ладу" письмомъ латинскимъ.

²⁾ „Зоря". Письмо литературно-наукове для рускихъ родинъ пѣдъ редакцію Ом. Партыцкого. Рочникъ першій. Во Львовѣ, 1880; число 22., стор. 293. — На письмѣ Шеховича до Погодина зъ цвѣтня 1856. р. находить ся слѣдуюча дописка Зубрицкого и Я. Головацкого: „Шеховичъ благонамѣренный молодой чоловікъ, издаетъ журналецъ („Семейную Библіотеку"), желая прививать галицкимъ хохламъ чистый русскій языкъ. Напрасно! Хохлаки

видававъ и деякіи рускіи письма: такъ въ 1862. р. надруковавъ бѣ у Львовѣ повѣсть п. з. „Попадѣнка и попадѣ-графѣнка“; бѣ такъ выдававъ популярну часопись „Письмо до громады“, а опѣсля „Господаря“. Коли-жъ бѣ въ на-слѣдокъ консисторского запрету потерявъ передилатникѣвъ „Господаря“, то глядавъ собѣ помочи у рады школьной краевой та й у выдѣлу краевого. Такъ отже подавъ бѣ 15. мая 1871. р. до рады школьной меморіаль зъ провѣдомъ змѣны азбуки славянско-русской на альфабетъ латинскій, обѣцяючи выдати „Господаря“ симъ чужимъ письмомъ. Шеховичъ замѣтивъ въ меморіалѣ своихъ, що вже третій разъ силить ся завести въ руске письменство альфабетъ латинскій.

У-перве сталося се въ 1853. р., коли одвѣтний меморіаль подавъ бѣ до президіѣ ц. к. намѣстництва. Другимъ разомъ старавъ ся бѣ перевести свою гадку посредствомъ министра державного (1859), а коли не до-ставъ бѣ доповідѣи, то звернувъ ся до Михайла Качковскаго, совѣтника судового въ Самборѣ, що бувъ меценатомъ тогдѣшнихъ письменниковъ русскихъ. Качковскаго старавъ ся Шеховичъ переконати, що для письменности руской було-бъ хосенно, коли-бъ хочъ „по-части“ принято альфабетъ латинскій. Та й тутъ не вдѣлавъ бѣ нічого. Третій отже разъ выступивъ бѣ зб своимъ провѣдомъ въ 1871. р. По его думцѣ людѣ рускіи єсть темный и „неморальный“ изъ-за того, що не користує ся альфабетомъ латинскимъ¹⁾. Успѣхъ того поданя до рады школьной бувъ такий, що выдѣлъ краевой признавъ

ни по-русски, ни по-хохлацки не читають. Бѣдный редакторъ достоинъ соболѣзнованія и подкрѣпленія, онъ принужденъ искать подписчиковъ за границей...“ („Зоря“, 1880, ч. 11; стор. 147).

¹⁾ „Słowianin“, dwutygodnik polityczny, naukowy i literacki Lwów, 1871; Nr. 14.

редакторowi „Господаря“ рѣшну пѣдмогу пѣдъ тою вымѣнкою, щобы выдававъ свою часопись латиньскими черенками й постаравъ ся о лучшій напрямъ издавництва¹⁾. Такъ отже Шеховичъ досягъ своєї цѣли, се-бѣ-то одержавъ запомогу, мѣжъ-тымъ коли рада школьна краєва не пѣклувалась дальше справою азбучною.

2. Питанє правописне. По-за-якъ мова руско-українська має свою питому систему звукѣвъ, ѡдмѣнну ѡдъ системи звукѣвъ въ мовѣ російській, то очевидно не може она користуватись правописію російскою. Тому-то вже въ XVII. вѣцѣ старались декотрі письменники українскій руску правописъ подекуды приспособити до вѣговору²⁾. Коли-жъ Иванъ Котляревскій пѣднѣсь живу мову народу українського на степѣнь языка письменного, то ставъ ѡнъ въ виданю Енеиды подекуды наблюдати фонетику. Задержавши зъ грамоты церковной буквы ы, и, ѣ выражавъ ѡнъ звукъ і (= старословѣнск. ѡ) знакомъ и (і), а звукъ і (= стар.-слов. і) визначувавъ буквами и, ѣ; писавъ отже: сынъ, великій, робити; лѣто; питъ (потъ), винъ (онъ), твій; Троянцѣвъ, погрибати, мѣжъ (межи), перевѣзъ (перевезлъ). Але-жъ ѡнъ писавъ иногдѣ такожъ ы замѣць и, — и зам. ѣ; и. пр. робити, женихатъ ся; свѣтъ (свѣтъ). Ѳдтакъ клавъ ѡнъ знакъ и въ ѡкѣнченю приложникѣвъ I. падежа чѣсла многого: добри, молодѣи, и принявъ йотоване ѡ, се-бѣ-то

¹⁾ Рада школьна краєва въ писемѣ до видѣлу краєвого склала мѣжъ иншимъ ѡтъ-се: „Ustępując podanie Szechowicza świątemu Wydziałowi do uwzględnienia dodaje krajowa Rada szkolna z swej strony, że urzeczywistnienie tej myśli byłoby nader zbawienném, gdyby na nią ogół Rusinów zgodził się dobrowolnie. („Słowianin“, Nr. 14).

²⁾ Порѣвн. „Слѣди кулішівки въ XVII. столѣттю“. („Мета“, політична часопись на рѣкъ 1865. Видавець и редакторъ Ксенофонтъ Климовичъ. Львѣвъ 1865; стор. 335—339; 366—374).

іо: іого, сіого. Вирочѣмъ йотоване *с* визначувавъ ѓнъ буквою *с*: мое, и задержавъ знакъ *з* въ кѣнци слѣвъ по твердыхъ спѣвзвухахъ: страх¹⁾.

Опѣсля вдѣявъ А. Павловскій таку змѣну въ правописи, що писавъ *ы* тамъ, де чутно звукъ *и* (польске *y*), отже знакъ *ы* клавъ ѓнъ не тѣлько замѣсць первѣстного *ы*, але й замѣсць *и*; н. пр. рыбалка, пысьмакъ, ворущить; ѓдтакъ всякій звукъ *і* (= *ѣ, о, є*) виражавъ ѓнъ знакомъ *і*: свѣтъ, кѣгті (когти), лѣдъ (ледь), а йотоване *с* визначувавъ ѓнъ буквою *ь*: співаъ (співає)²⁾.

Така правопись, приспособлена до выговору, не внодобалась Михайлови Максимовичеви, отцеви етимологичной правописи на Украинѣ. Ще менше мѣгъ ѓнъ погодитись зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основьяненка, котрый всякій звукъ *і* хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ *й*: йети (лѣти), дѣймъ (домъ)³⁾. Максимовичъ задержавъ стародавне *ы, и, ѣ*, та хотѣвъ для звука *і* (= *о, є*) вынайти новий графичный знакъ. ѓнъ видѣвъ, що давѣйшій грамотѣ XVIII. вѣку поставляли надъ буквою *и* одну або й двѣ крапки, иногдѣ же крапку зъ каблуч-

¹⁾ Сю правопись Котляревского добавляемо въ другѣмъ выданіи Енеиды, що має отъ-сей заголовокъ: „Енеида на малоросійскій языкъ перелицѣванная Н. Котляревскимъ“. Въ Санктпетербургѣ 1808. года. — Се выдане находитъ ся въ библіотецѣ Вѣденскаго академичнаго товариства „Сѣчь“.

²⁾ „Грамматика малоросійскаго нарѣчія, или грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ малоросійское нарѣчіе отъ чистаго російскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочиненіями“. Сочин. Ал. Павловскій. Въ Санктпетербургѣ 1818.

³⁾ „О правописаніи малоросійскаго языка“ въ журналѣ „Маякъ“ 1840. — Порѣви. статью М. Максимовича „О правописаніи малоросійскаго языка. Письмо къ Основьяненку“. („Кіевлянинъ“. Книга вторая. Издавъ Михаилъ Максимовичъ. Кіевъ 1841; стор. 153—180).

комъ горѣ, коли тѣе и вымѣняло ся мягко. Тому-то хотѣвъ онъ подобными значками горѣшними заосмотрити такожь самозвуки [vocales] *o, e* ($= i$); однакже факторъ друкарнѣ университетской, Никифоръ Басалаевъ, не зъумѣвъ ему вгодати, изъ-за чого сей нашъ филологъ принявъ изъ алфавету французского буквы *ô, ê* (котрѣ выражаютъ самозвуки довгѣ) для означеня самозвука руского *i*; н. пр. *дѣмъ, лѣдъ*¹⁾. Такою правописію друковавъ Максимовичъ збѣрнику „малороссійскихъ пѣсень“ (Москва 1827), и придерживавъ ся ея постѣйно въ пѣзичѣ своихъ писаняхъ. Однакже сю правопись етимологичну приймили лишъ деякі писменники украинскій²⁾, бѣльше вподобалась она писателямъ галицко-рускимъ, и про-те патріоты рускѣ на „собрѣ ученыхъ“ уладили (1848) справу правописну зъ поглядомъ на правопись Максимовича³⁾. И теперъ бѣльша часть писменниковъ галицко-рускихъ придерживуе ся сего правописи етимологичнои, вѣтявши въ нѣй деякі змѣны въ корысть фонетики.

Коли-жь Украинцѣ въ загалѣ не хотѣли прихилитись до правописи Максимовича, то намагались они зладити правопись фонетичну. Мѣжь давнѣйшими реформаторами правописи вызначивъ ся Левъ Боровиковскій, котрый для означеня звука *и* (польск. *y*) зъ латиньского алфавета принявъ букву *u* (*u*): *мити* ($=$ *мыти*). Онъ бѣдкинувъ зъ пѣсля твердыхъ спѣвзвукѣвъ и принявъ знакъ *i*, *и* для

¹⁾ Максимовичъ осматривавъ дашками не тѣлько самозвуки *o, e*, але й *a, u, i, y*, коли переходили въ звукъ *i*; н. пр. *край* дороги; *копѣй, добрый, синѣй, глѣбокій*. — Пѣзичѣше писавъ онъ *доброй, добрый*, и. т. и.

²⁾ Въ правописи Максимовича выдавъ П. Лукашевичъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Санктпетербургъ 1836.

³⁾ Порѣви. II., стор. 66. и 67.

выраженія звука *i* (= *k*, *o*, *ε*). Чистый самозвукъ *e* вы-
значувавъ онъ буквою *e*, а йотованый самозвукъ *e* новою
буквою *ε*. Ъдтакъ йотованый самозвукъ *o* выражавъ онъ
зложеннымъ знакомъ *ѡ* (*сѡго* = *сѡго*). Вирочѣмъ писавъ
онъ *хѣ* замѣсьць *ѣ*, и принявъ латиньске *g*. Сю правописъ
выказавъ онъ наглядно въ своѣмъ творѣ: „Байку и приба-
ютку“. (Кіевъ 1852)¹⁾. Мѣжь-тымъ займавъ ся правописію
Амвросіѣ Метлинської. Принявши знакъ *и*, що
выражавъ звукъ *и* (= *ы*, *и*), писавъ Метлинскій *и*, *ѣи*
(= *k*), *ѣ* (= *o*, *ε*); н. пр. свѣтъ (свѣтъ), *ѣисти* (лѣсти), дѣмъ
(домъ), нѣс (неслѣ); ѡдтакъ ужинавъ онъ *ε* для означенія
йотованого самозвука *e*, и принявъ знакъ *ѣ* замѣсьць йоты;
отже: мое, читає; добрый (добрыѣ). Сею правописію
хѣснубавъ ся онъ у своѣмъ „Южнѣмъ русскѣмъ збор-
нику“ (Харьковъ 1848)²⁾. А вже-жь у збѣрнику „Народныя
южнорусскія пѣсни“ (Кіевъ 1854) змѣнивъ Метлинскій
свою ортографію на основѣ правописи Петра Арте-
мовскаго Гулака, по-за-якъ для означенія звука *и*
(польск. *y*) поклавъ букву *и*, мѣжь-тымъ коли звукъ *i*
(= *k*, *o*, *ε*) вызначувавъ онъ буквою *и*; н. пр. сын, сѣно
(сѣно), рид (родъ), лид (ледъ)³⁾. Сея правописъ вельми
догѣдна Россіянамъ въ читанію творѣвъ украиньскихъ;

¹⁾ Микола Гаццукъ, „О правописаніяхъ, заявленныхъ украинскими писателями съ 1834. года по 1861. г.“ („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. 1862. Липецъ. С.-Петербургъ.)

²⁾ Порѣвняй именно передню статью п. з. „Правописаніе южно-русскаго языка или нарѣчія“. (Стор. 9—18).

³⁾ У своему збѣрнику „Думки и пѣсни та шчо до шчо“ (Харьковъ 1839) хѣснубавъ ся Метлинскій („Амвросіѣ Могила“) правописію П. Срезневскаго, котрый выдаючи „Наталку Полтавку“ (1819), змѣнивъ подекуды правописъ Котляревскаго. Такъ отже въ сѣмъ збѣрнику писавъ Метлинскій: свѣтъ, на высокій горъ, вѣлъ (волѣ), зѣлля (зелѣ), ясенъ огни, шчо.

тому-то правительство російське приказало (1883), на-блюдати сю правопись въ писаняхъ украиньскихъ. Толь-ко-жь привернено назадъ, знакъ *ѣ* въ кѣнци слѣвъ по твердыхъ спѣвзвукѣхъ, та поставлено новѣй знакъ для выраженя звука *j* ($= k$), — *й*, се бѣ-то латиньске *i* зъ-дашкомъ; н. пр. *йсти*.

Въ 1841. р. Олександръ Корсунъ выдавъ въ Харьковѣ украиньскій поворочникъ п. з. „Сидѣ“¹⁾. Тутъ змѣнивъ бѣ правопись давнѣйшихъ письменни-ковъ. Задержавши старосвѣтске *з*, поклавъ бѣ знакъ *и* (*і*), тамъ, де чутно звукъ *и* ($= y, n$), и вызначувавъ звукъ *і* ($= k, o, e, a$) латиньскою йотою (*j*). Такъ отже писавъ Корсунъ: *синъ* (сынъ), *родини* (родины), *блдіи* (блѣднѣй), *свѣтъ* (свѣтъ), *арабьскі верблюди* (арабьскі верблюды)....

Видячи деяку путаницю въ тогочасныхъ правописахъ задумавъ Пантелеймонъ Кулѣшь выбрати зъ даныхъ взбрѣвъ такі знаки, котрі-бѣ були вѣрнымъ образомъ головныхъ звукѣвъ мовы украиньской. Проте писавъ бѣ *и* тамъ, де чутно звукъ *и* ($= y, n$): *синъ* (сынъ), *добрий* (добрый), *робити*; бѣтакъ знакомъ *і* выражавъ бѣ всякій звукъ *і* ($= k, o, e, a$), н. пр. *лѣто* (лѣто), *івъ* (лѣвъ), *снѣтъ* (снопъ), *лѣдъ* (ледъ), *синові* (сынови, пад. III. ч. ед.), *добрі* (добри изъ добріи). Йотоване *о* вызначувавъ Кулѣшь скандинавскою буквою *ѣ* [ѣму, сѣму], однакже йотоване *е* выражавъ бѣ знакомъ *е*: *моє*. Впрочѣмъ задержавъ бѣ знакъ *ѣ* въ кѣнци слѣвъ пѣ-сля спѣвзвукѣвъ твердыхъ. Та не тѣлько самозвуки, але й спѣвзвуки вызначувавъ бѣ подекуды фонетично, и проте ставъ писати: *подивисѣя* замѣсець *подивившѣя*; (*винъ*) *хвалитѣя*, (*вони*) *несутѣя*, зам. *хвалитѣся*, *несутѣся*; у-

¹⁾ „Сидѣ“, украиньскій поворочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькѣвъ 1841.

заявъ битиця. Сю фолетичну правописъ перевѣвъ ѓнѣ кон-
 секвентно въ „Запискахъ о южной Руси“ (С.-Петербургъ,
 т. I., 1856; т. II., 1857), а ѓдтакъ хѓснувавъ ся нею и
 въ дальшихъ виданяхъ творѓвъ своихъ. Зѣ-годомъ-пере-
 годомъ ставъ Кулѣшь наблюдати подекуды крайну фо-
 нетику въ писаню спѓвзвукѓвъ, бо не тѓлько здвоювавъ
 спѓвзвуки въ такихъ словахъ, якъ весѣлля (веселіе),
 суддя (судія), нічюю (ночію), — але ставъ писати молоцці
 (молодци); ѓдтакъ наконецный спѓвзвукъ приименникѓвъ
 уподоблявъ або прирѓвнувавъ ѓнѣ початковому спѓвзвук-
 ови послѣдуючого слова; н. пр. *жс жоною, ш чоловѣ-*
ком, пѣт темную годину, перет тобою, наѣ чоломъ —
замѣсьць: съ жоною, съ чоловікомъ, пѣдъ темную годину,
передъ тобою, надъ чоломъ...

Въ 1857. р. намагавъ ся Н. Куцый вдѣяти ради-
 кальну змѣну въ сучаснѓй правописи. Се бо клавъ ѓнѣ
 крапку (.) надъ самозвуками *а, о, у*, щобъ означити йото-
 ваній самозвуки *я, ѓо, ю*, мѣжъ-тымъ коли каблучкомъ (*о*)
 надъ *а, е, і, и, о, у* визначувавъ ѓнѣ по-йотованій само-
 звуки *ай, ей, ій, ий, ой, уй*. Йотованій самозвуки *ѓе, ѓі*
 означавъ Куцый прѓтинкою (*а*), поставленою верху од-
 вѣтного самозвука *е, і (ѣ, і)*. ѓдтакъ писавъ ѓнѣ *и* за-
 мѣсьць *ы, н*, — *і* зам. *к, о, ѣ*, н. пр. *риба, водить, свѣт,*
рѣд, лѣд. Мѣжъ иншими правописными проявами визна-
 чувъ ся *ђ* (*у* зѣ каблучкомъ), котре нѣше ся именно то-
 гдѣ, коли *у* вважавъ ся звукомъ посереднимъ помѣжъ *у*
 и *а*; отже: *ѓу* полі, воѓк, даѓ и т. н. Мягчене спѓвзвук-
 ѓвъ означувавъ ѓнѣ прѓтинкою (*а*) н. пр. *кисѣл', буд'*;
 — здвоєне же спѓвзвукѓвъ выражавъ продовжкою (-);
 поставленою верху одвѣтної буквы. — Сеєя правописъ
 проявлявъ ся наглядно въ збѣрнику М(икола) Г(ацука),
 се-бѣ-то пѣ „Ужинку рѣдного поля“ (Москва 1857).

Оибєля (1860) хотѣвъ К. Шейковскій зладити

нову правопись, вводячи въ правопись А. Павловского деякі зміны. Такъ писавъ онъ *и* (= *ы, и*), *і* (= *ѣ, о, е*), *э* (замѣсть *е*), *є* (= *іє*), одкинувъ *з*, и ѿтакъ зложеный звукъ *дз* означавъ онъ стародавнюю буквою *з*, мѣжь-тымъ коли онъ зложеный звукъ *дж* сербскимъ знакомъ *џ* выражавъ; н. пр. *зѣбати* (дзѣбати), *џума* (джума). Опроче принявъ Шейковскій букву *у* зъ каблучкомъ (*у*), означаючи нею таке *у*, щѣ вважавъ ся звукомъ посереднімъ помѣжь *у* и *є*¹⁾, та й по примѣру Куцого означавъ мягчене протвиною (*ь*), н. пр. *хмѣль*, *іс'т'*. Коли-жъ треба було выразити латиньске *g*, то клавъ онъ кранку (*г*) надъ буквою *г*. Сеи правописи придержувавъ ся лишь самъ творецъ в²⁾, ба опѣсля и онъ *є* покинувъ³⁾.

Въ найновѣйшихъ часахъ зладили деякі письменники правописъ фонетичну по взѣрци ортографіѣ сербскои. Се бо введено латиньску йоту (*j*) въ азбуку руско-украиньску, по чѣмъ мягчене спѣвзвукѣвъ можъ було выразити знакомъ *ь*. Такъ отже пишуть: *яблуко*, *моје*, *јііі*, *добројіі*, *појіти*; *земльа*, *весільльа*, *зъявльаються*. Сю правописъ ввѣвъ Михайло Драгоманѣвъ въ друки Женевскій, та й въ Галичинѣ проявляе ся она подекуды въ творахъ науковыхъ⁴⁾.

¹⁾ Знаками *џ* и *ѣ* хѣсцувавъ ся вже передше Маркіянъ Шашкевичъ.

²⁾ Порѣви. „Домашня наука. I. Початки. Спрацював и выдалъ К. Шейковский“. Кѣвъ, 1860. року. — „Быть Подолянъ. К. Шейковского“. Кѣвъ 1859 1860.

³⁾ Пѣзнѣйше корыстувавъ ся Шейковскій тою правописію, котру переймивъ бувъ А. Метлинскій ѿ Артемовского-Гулака, пишучи *ы* (= *ы, и*), и (= *ѣ, о, е*).

⁴⁾ Порѣви. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache von Dr. Emil Ogonowski. Lemberg 1880. — O ważniejszych właściwościach języka ruskiego przez Dra Emila Ogonowskiego. (Osobne odbicie z X. T. Rozpraw wyd. filolog. Akad. Umiej.) W Krakowie 1883. —

ромъ граматичнымъ, не важивъ ся ще въ 1834. р. выступити въ граматичъ своїй¹⁾ зб змінами правописными. Тогдѣ клавъ онъ надъ буквою *o* двѣ крапки (*ö*), коли нею означавъ ся звукъ *i*; впрочомъ писавъ онъ *ь*, выражаючи звукъ *i*, що утворивъ ся изъ первѣстнаго *e*, и принявъ скандинавске *ë*, щобъ означити йотоване *o*; отже: мѣсть, мѣдъ, сердцѣмъ. А вже жъ въ 1837. р. принявъ онъ латиньску йоту (*j*), и клавъ придыхове *v* передъ *ö* для означеня звука *vi*; и. пр. чују, јестъ; сѣнъ²⁾.

Коли правопись етимологичну на „собрѣ ученыхъ“ приближено до правописи М. Максимовича, то можъ було сподѣватись, що приймуть єѣ письменники галицко-рускій, та що стануть на-широ пѣклуватись долею своєї лите-ратуры. Та отъ, уже по трохъ рокахъ ученій проводырѣ покидали зъ тою правописію рѣдну мову, й утворивши собѣ дивовижный книжный языкъ, намагались вводити въ письменность правопись російську. Тому-то народовцѣ рускій стали именно одъ р. 1864. користуватись по-най-бѣльше правописію фонетичною³⁾, та ажъ въ 1880. р.

дало или вѣдмалювало нам бесѣду устну, абысьмо в нѣм тоє очима видѣли, що в бесѣдѣ ухами чуємо; а з того випливає так-же, же письмо вѣрним образомъ бесѣды быти повин-но, инакши хибнуло бы свого призначення...“ (стор. 261.)

¹⁾ Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl 1834.

²⁾ „Стихъ во честь Јего Преосвященству Куръ Іоаниу Сиг-гурскому, Бискупови Перемыскому, Самбѣрскому и Санокскому... дня 8. мѣсяца маја. року 1837. во Валявѣ, јако во день Јего вы-сокого тезоименитства Іосифомъ Лѣвицкимъ, парохомъ Школь-скимъ, у пѣднѣжїа Јего престола съ наибѣльшимъ ушанова-нїемъ сложенный“. (4^о, стор. 10 + 2). — Опѣсля повернувъ Ле-вицкїй до своєї правописи зъ 1834. р.

³⁾ Правописію фонетичною, се-бѣ-то „кулѣшѣвкою“, стали въ Галичинѣ у-перве хѣснуватись Володимиръ Шашкевич и Ксе-нофонтъ Климовичъ. — Въ 1874. р. зъявивъ ся у Львовѣ пере-

Володимиръ Барвѣнскій, бувшій редакторъ „Правды“, принявъ опять правописъ етимологичну, коли ставъ видавати политичну часопись „Дѣло“. Се єсть майже та сама правописъ, котру захвалювали патріоты рускїи на „соборѣ ученыхъ“¹⁾. По причинѣ же, що сеєя правописъ не ѡддає точно всякого ѡдтѣнку звукѡвъ именно въ нарѣчїяхъ рускихъ, задумавъ покійный Евгеній Желехѡвскій зладити свѡй малорускїй словарь въ такѡй правописи фонетичнѡй, въ котрѡй бы ѡддѣлено мягкїй звукъ *i*, *ji* (= *k*, *ε*, и [изъ *ju*]) ѡдъ такого звука *i*, що утворивъ ся зъ первѣстнаго *o*, або що ѡдповѣдає въ деякихъ случаяхъ самозвукѡви *u*. Такъ отже принявъ Желехѡвскій знакъ *ï* (= *k*, *ε*, *ju*) и *î* (= *o*, и) та ставъ въ свѡмъ словарѣ писати: *ïду* (*ïду*)²⁾, *ïï* (*ѡѡ*), *сïно* (*сѣно*), *лïд* (*ледъ*), *добрѡï* (*доброи* = *доброïu*), *поïти* (*поити* = *пожити*); *дïм* (*домъ*), *ï* (и [союзъ]), *молодï* (*молодѡ*) кладъ Евангелїя Луки на мову руску. Сей перекладъ зладивъ Ант. Кобылянскїй и видавъ его кирилицею та буквами латинскими. Въ обохъ сихъ виданїяхъ правописъ єсть подекуды дивовижна. Въ текстѣ, друкованѡмъ кирилицею, йоту заступає знакъ *l*, котрымъ виражає ся такожъ самозвукъ *k*; ѡдтакъ звукъ *î* (= *o*) визначує ся знакомъ *ö*, а звукъ и = (*ы*, и) — буквою *и*. Перекладчикъ наблюдавъ пѡднарѣчїє наддїѡстриянське, и про-тѣ клавъ бить надъ *а* каблучокъ, зазначаючи, що сей самозвукъ вимовляє ся якъ *с*, *ï*; отже: *мо'а* (*моѡ*), *даï* (*даѡ*), *лïто* (*лѣто*), *дѡм* (*домъ*), *снï* (*снѣ*), *порïдокъ* час. Мигченє спѡвзвукѡвъ означає ся гачкомъ, котрымъ они осматрюють ся у-споду.

¹⁾ Годить ся спмнути ще про тую правописъ, якои придержують ся ѡдъ р. 1881. угорско-рускїй видавцѣ деякихъ школьныхъ книжокъ для науки дѣтѡй. Они кладуть надъ *o* скѡсну прѡтинку ('), щобъ дѣти вимовляли сей самозвукъ пѡсля свого говору; и. пр. *вѡлѣ* (вимовл. *вѡл*, *вѡл*, *вѡл*). Вирѡчѡмъ въ „Руськѡй азбуцѣ“ читаємо: *дѡитина* и *дѣтина*, изъ *ѡдтѣцѡмъ*, *широкѡй*, *зеленѡй* *дерева*, *лѡ* (*лѣ*), *лѡхъ* (*лѣхъ*), *живѡтиль* *живѡтъ*, и т. д.

²⁾ Звукъ *ji* (= *k*, *ju*, *ε*) въ началку слова и силбы виражали вже давнѣйше деякїи письменники украиньскїй знакомъ *ÿ*.

изъ молодіи). Тому-же, що бнѣ всяке з викинувъ, то въ серединѣ слівъ, зложенихъ зъ деякими припинками (вз, зз, сз, надз...), хѣспувавъ ся бнѣ протиякою (,) замѣсь з, зазначаючи симъ способомъ, що попередній спѣвзвукъ не зливає ся въ вымовѣ зъ послѣдующимъ самозвукомъ; н. пр. в'ѣсній, з'їдаю, з'являю, над'їзджаю. Се головній прикметы правопису Желехѣвского. Очевидячки єсть она досыть консервативна, по-за-якъ не добачаемо въ нѣй јоты (j), та й мягченє спѣвзвукѣвъ не выражає ся стѣйно знакомъ ъ. Одаткъ писано въ сѣмъ словарѣ: лвір, єдинак, юрма, моѣ, твоє, свою; земля, весіле, людний, — а не: јавір, јединак, јурма, моја, твоје, своју; земля, весілыля и т. н. Изъ всего того погляду на всѣлякї системы правопису рускои можна дѣзнатись, що рускї письменники намагають ся розвязати пытанє правописне въ корысть фонетки¹⁾.

6. Справы суспѣльно-національнїй.

Кирило-Методїївске брацтво. Украиннофильство. Идея національности въ украинській литературѣ розвивалась поволи, почавши одъ инстинктивного украиннофильства Ивана Котляревского ажъ до самосвѣдомого націонализму часѣвъ найновѣйшихъ. Пѣсля того

¹⁾ Ось-якъ проявляє ся система самозвукѣвъ въ важивѣйшихъ правописахъ рускихъ, се-бѣ-то въ правописи:

1. Максимовича:	ѣ	ѐ	ѐ	ѣ, і	ы, и
2. Котляревского:	ѣ (и)	ѣ (и)	и (і)	и, і	ы, и
3. Шашкевича:	ѣ	ѣ	і	і	и
4. Артемовского:	и	и	и	и	ы
5. Корсуна:	ј	ј	ј	ј	и (і)
6. Метлинського:	и (ѣи)	ѣ	ѣ	и	и
7. Боровиковского:	і	і	і (и)	і	ѣ (и)
8. Кулѣша:	і	і	і	і	и
9. Желехѣвского:	ї	ї	і	і	и

наивного украинофильства¹⁾ появилось украинофильство этнографичне (1830—1850), коли деякі письменники стали збирати піснї народнї и въ загалї матеріяль этнографичний. Мѣжъ тими мужами визначувавъ ся особливо Михайло Максимович²⁾, котрый такожъ своими филологічними студіями висвѣчувавъ важнѣйшїй питаня граматичнї и литературнї³⁾. А вже-жъ украинофильство національне основує ся на идеяхъ Кирило-Методіївскаго брацтва, котре у-перве сформуловало ясно задачу славянського федерализму. Тес-жъ братство має свого попередника въ товариствѣ „соединенныхъ Славянъ“, котре поставило собѣ метою, простувати до сполученя всѣхъ Славянъ звязкомъ федеративнымъ и дбати про долю закрѣпощенаго люду⁴⁾. Хоча-жъ товариство „соединенныхъ Славянъ“ завязалось переважно Украинцями, то все-таки въ програмѣ его не добачаємо й слѣду самовѣжи національної. Тому́ отже, що се товариство не заявляло українського патріотизму, то въ 1826. роцѣ злялось оно зъ „южнымъ обществомъ“, хоча людина его

¹⁾ Украинофильство Котляревскаго зьявлялось именно любовью до простого люду. Про славу козацку сибмнувъ вінъ тільки одинъ разъ въ Енеидѣ. („Писання Н. П. Котляревскаго“. С.-Петербургъ 1862; IV., стор. 157.)

²⁾ М. Максимовичъ видавъ отъ-сїхъ збѣрки пісень: а) „Малоросійскія піснї“. Москва 1827: — б) „Украинскія народныя піснї“. Часть I. Москва 1834; — в) „Сборникъ украинскихъ пісень“ Часть I. Кієвъ 1849.

³⁾ До науковихъ праць Максимовича про руску мову й літературу належать имоно отъ-сїхъ: а) „Къ исторіи малорусскаго языка“; б) „Исторія древней русской словесности“. („Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“. Томъ III. Кієвъ 1880; стор. 183—480.)

⁴⁾ Програма товариства „соединенныхъ Славянъ“ находить ся випечатана въ переднїмъ словѣ Михайла Драгоманова до „Письма Н. Н. Костомарова къ издателью Колокола“. Женева 1885; стор. IV. V.

програма зовсім не була схожа з напрямом ворухливих членів сего общества. Члени бо „южного общества“ були передше частиною „декабристів“¹⁾, а опісля в 70-х роках пристали до російських соціальних революціонерів.

Одтак нове братство Кирило-Методіївське, що завязалось в Кієві (1846) під проводом Миколи Костомарова, стало на засновку національнм и старалось о те, щоб Україна заняла поважне місце в будущім федеративнм звязку народів славянських. Ось и програма сего народного братства: 1) освободжене славянських народів з-під чужої кормиги; 2) організоване их в самостійні політичні групи з удержанем федеративного звязку між поодинокими народами; 3) усуненє всякої неволі; 4) знесенє привилегій и прав станових; 5) релігійна свобода и терпимість в справах віри; 6) заведенє одного славянського языка в публичнм богослуженю всіх испующих церкв; 7) повна свобода мысли, науки и вільність в печатаню всяких писем, и 8) наука всіх славянських языків и их литератур в школах у поодиноких народів славянських²⁾.

Першими членами сего товариства були Микола Костомаров. Микола Артемовскій-Гулак, Василь Бѣлозерскій и Олександр Навроцкій; опісля принято ще Опанаса Марковича, Пантелеймона Куліша, Тараса Шевченка и н. Сі братчики обняли думкою своєю всю сла-

¹⁾ „Декабристами“ звались революціонери, що повстали 26 грудня 1825. р. против царя Николая I., вступаючого на трон по смери Александра I.

²⁾ Н. Костомаров, „П. А. Кулиш и его послѣдняя литературная дѣятельность“. („Кіевская Старина“, томъ V., февраль, 1883; стор. 226. и 227.)

вянщину и зрозумѣли, що до того дѣла треба новихъ людей и силы нової, а тою силою повинна бути чистота серця, праведна освѣта й свобода простого люду. Однимъ параграфомъ статутѣвъ сего брацтва було высказано, що тѣлько тѣ могли бути его членами, котрѣ звѣстнѣи були зъ непорочного житя и праведной освѣты. Они постановили такожъ дбати о тѣхъ, щобъ на Украинѣ було якъ найбѣльше письменныхъ дѣвчатъ и невѣстъ. А по-за-якъ про федерацію народѣвъ славянськихъ годѣ було й думати, поки-бъ перше не усунено крѣпачтва, то члены брацтва постановили, пѣдготовляти повѣли панѣвъ и урядъ до зрозумѣня великои тої гадки за-помочію науки й намовы, а простый людъ до красной долѣ за-помочію шкѣлъ; розпочати-жъ се дѣло повиннѣи були пань у своихъ селахъ¹⁾.

Ще за 3—4 роки до заснованя сего брацтва Кіѣвска молодѣжь, переймившись евангельскою правдою, задумала, наклоняти панѣвъ наукою христіянською до освободженя крѣпакѣвъ. Головою тої молодежи ставъ Тарасъ Шевченко, що саме-тогдѣ написавъ деякѣ свои творы поетичнѣи²⁾. А вже-жъ члены брацтва, списавши свою програму, прийняли брацке знамено, се-бѣ-то зелѣз-

¹⁾ „Жизнь Кудіша“, „Правда“, письмо наукове и литературное. Рочникъ другий. Львівъ 1868; число 25., стор. 293. — Кирило-Методіѣвско брацтво зачепило идею про волю крѣпакѣвъ ранѣйше й глубше, нѣжь она зачѣплена була хочъ-бы и въ „Запискахъ Охотника“ Тургенева (1847—1851), и попало ранѣйше подъ кару, нѣжь сучасный и аналогічний Петербургскій кружокъ Петрашевского, до которого належали мѣжь иншими романистъ Достоевскій и по части першій въ Россіи сатирикъ Щедринъ. (Украинець, „Правда“, 1873; число 18., стор. 628.)

²⁾ Въ тѣмъ частѣ Шевченко написавъ бувъ именни сѣ поетичный творы: До Основьяненка; Тарасова нѣчь; Перебенди; Иванъ Підкова; Гамалія; Катерина; Гайдамаки и и.

ний перстѣнь, на котрѣмъ визначувались буквы К. М.¹⁾ и отъ-сѣ слова зъ письма святого: „И уразумѣте истину, и истина свободить вы“. (Ев. Іоан. VIII. 32)²⁾.

Члены брацтва сходились на дружнїй розмовы у Артемовского-Гулака, щѣ наймивъ собѣ квартиру въ домѣ протоіерея Завадского за Софійскою оградою. Тутки-жъ за перегородою деревяною живъ студентъ Петрѣвъ. Зачувши деякі ѡдорванї слова, ѡнъ уявивъ собѣ, щѣ се сконвъ ся „заговѣръ“, и про-те донѣсь власти, щѣ въ тѣмъ домѣ ведуть ся розмовы членѣвъ якогось политичного товариства. Въ наслѣдокъ того поганого доносу арештовано Костомарова³⁾, Гулака, Бѣлозерского, Навроцкого й Марковича. Костомарова уважано проводыромъ членѣвъ брацтва, про-те посаджено его на рѣкъ въ Петро-Павловску „крѣпость“, а ѡпѣсля заслано его въ Саратовъ надъ Волгою, де пробувавъ майже десять рокѣвъ⁴⁾. Коли-жъ не стало тыхъ горячыхъ патріотѣвъ, то Украинѣлы, не маючи нѣгде пристановища, притыхли у своихъ національныхъ змаганяхъ и до р. 1858. не заявляли майже

¹⁾ К. М. = Кирило и Методїй.

²⁾ Костомарѣвъ заявивъ въ 1883. р. („Кіев. Стар.“, V., 1883.; стор. 227), щѣ въ 1847. р. не було товариства зъорганізованого, та щѣ деякі патріоты вели мѣжъ собою тѣлько розговѣры, высказуючи свои бажаня про новї, людянїй порядки въ славянщинѣ въ загалѣ, а на Русь-Украинѣ зъ-окрема.

³⁾ Костомарова арештовано на передоднї вѣчання зъ его судженою Алиною Крагельскою.

⁴⁾ Шевченка й Кулїша засуджено незалежно ѡдъ укараня Костомарова й найблизшихъ его товаришѣвъ. Шевченка увязнено тогдѣ, коли при трусеницї найдено у него поему „Сонъ“ и другї недрукованї поезїї. Кулїшеви же закидувано, мабуть-то ѡнъ намагавъ ся бути гетьманомъ украинскимъ. („Жизнь Кулїша“ въ „Правдѣ“, 1868; число 24; стор. 298. и 299.) Зъ-помѣжъ арештованыхъ царь Николай I. помилувавъ тѣлько одного Василя Бѣлозерского.

ніякого просвітнього життя. Опісля всь тямущі люде на Украинь горнулись около видавництва „Основы“, и про-те въ рокахъ 1861. и 1862. идея украинофильства визначувалась въ ясній програмѣ, зверненій переважно до просвіты люду українського. Давнѣйше (около р. 1845.) наклонялись деякі патріоты до козакофильства, се-бѣ-то до „мазепиньского украинофильства“¹⁾, щбъ въ колишній гетьманщинѣ добачали справдішню суть українськихъ идеалбвъ; тому-то й самъ Шевченко въ давнѣйшихъ своихъ поетичныхъ творахъ згадувавъ тужливо про гетьманбвъ и въ загаль про козацку старовину²⁾; а вже-жъ у своїмъ „Посланію“³⁾ висказавъ бнѣ ясно програму украинофильства. Тутъ бдзывавъ ся бнѣ зъ докоромъ про ясновельможныхъ гетьманбвъ, и спонукувавъ землякбвъ, щббъ оббймили найменшого брата, щббъ благословили дѣтей своихъ твердыми руками и обмытыхъ поцѣлували вольными устами. Поетъ сказавъ, що тблько въ своїй хатѣ своя й правда, и сила, и воля, що, якъ бы єго земляки вчились такъ якъ треба, то й мудрбсть була-бъ своя. Коли-жъ Украинь звернуть ся до народу, то, по словамъ Шевченка, оживе добра слава, слава Украини, и свѣтъ ясний, невечерній тихенько засьєє.

Такъ отже украинофильство стануло крѣпко на основѣ своєї рбдної, намагаючысь зберегати всякій прикметы розвою національного. Тому-то „объединитель“ російскій кинулись на горячій сей патріотизмъ зъ мокримъ

¹⁾ М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IX.

²⁾ Порбви. отъ-ей поетичний творы: Иванъ Пбдкова; Тарасова нбчъ и н.

³⁾ „До мертвихъ і живихъ, і ненарожденихъ земляківъ моїхъ, в Украині і не в Украині сущихъ, моя дружнє посланіє“. („Кобзарь“, У Празі 1876; II.; стор. 64—71.)

рядномъ, докоряючи Українцямъ „сепаратизмомъ“. Мѣжъ тими противниками нажили сумнои славы именно И. Кулжинскій¹⁾ и Кс. Говорскій²⁾, котрѣ на украинофильство нападали зъ бѣсноватымъ завзятемъ. Не зважаючи на клеветы и докору „объединителѣвъ“, Украинифилы придержувались вѣрно хоругви народнои и бажали працювати запопадливо для добра люду, що царскимъ указомъ (19. лютого 1861. р.) бувъ освобожденый зъ крѣпацкои неволѣ.

Въ кѣнци пятидесятихъ и въ началку шѣстьдесятихъ рокѣвъ з'явивъ ся на Украинѣ рухъ, що звавъ ся хлопоманствомъ и вязавъ ся безпосередно зъ традиціями Кирило-Методіѣвскаго брацтва. А вже-жъ молодѣжь университетска звязувала той рухъ зъ сучаснымъ науковимъ и политичнымъ рухомъ російскимъ, котрый розбудили Бѣлинскій, Добролюбовъ и Чернишевскій³⁾. Одтакъ молодѣжь ишла мѣжъ нарѣдъ, засновувала недѣльнѣи школы, а старшѣи патріоты укладали книжки для просвѣты люду. Въ тѣмъ часѣ (1862) радивъ В. Антоновичъ Полякамъ-шляхтичамъ, що жили на Украинѣ, щоби полюбили нарѣдъ, середъ котрого сидять, и щоби повернули до народности, покинутои колись ихъ дѣдами; коли-жъ бы имъ тая рада не вподобалась, то по словамъ

¹⁾ И. Кулжинскій, „О зараждающей, такъ называемой, малоросійской литературѣ“. Кіевъ 1863.

²⁾ Кс. Говорскій, професоръ духовнои семинаріѣ въ Кіевѣ, нападавъ на украинофильство именно въ журналѣ „Вѣстникъ югозападнои и западнои Россіи“ (1864).

³⁾ Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) бувъ славный публицистъ, естетикъ и критикъ. — Николай Добролюбовъ (1836—1861) писавъ розправы критичнѣи либеральнѣи политичнѣи статѣи. — Николай Чернишевскій (род. 1828) уважае ся писателемъ напряду радикального.

Антоновича не оставалось німъ нічого вишого, якъ перебраться у польську землю¹⁾.

По славянськѣмъ з'їзді въ Москві (1867) з'явився новий напрямъ думокъ въ Россіи въ загальнѣйшій на Українѣ зокрема. Тоді-то оживлялись надії Славянъ на моральну помічъ Россіи і навіязувались взаємні мѣжъ Россією та Галичиною. Зпершу вдержувавъ ся сей новий рухъ въ давніхъ границяхъ: руско-українській патріоты займалися працями около історіи і етнографіи та і придержувались ідей національної. Самі-тоді старавъ ся Юліянъ Лавровскій поставити галицькихъ народовцѣвъ політичною партією, однакже не від'їздивъ нічого путнього, тому-що будучи бюрократомъ не глядавъ опори въ народѣ а накидувавъ свої гадки зъ гори²⁾. Мѣжъ-тимъ ширилась въ Россіи пропаганда революційна, що задумала зруйнувати існуючі порядки політичні і суспільні, не журячися про дальші наслідки такої анархії. Въ тѣмъ-то часѣ, вельми небезпечнѣмъ для національного змагання на Українѣ, деякі просвітні діячі задумали знайти роботу для української інтелігенції, одорвати єї і молодѣжъ відъ пагубної пропаганди пугилистівъ. Імѣнно Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального українофільства. Ось програма сего руху: 1) любовъ до мужика; 2) критика роботи інтелігентнихъ верствъ около піднесення люду; 3) освіта на основѣ європейської позитивної науки.

¹⁾ Владимиръ Антоновичъ, „Моя исповѣдь“. Отвѣтъ пану Падалици по поводу статьи, въ VII. книжкѣ „Основы“: „Что объ этомъ думать?“ и письма г. Падалицы въ X. книжкѣ. („Основы, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; сѣчень.)

²⁾ Політичну свою програму розвинувъ Юліянъ Лавровскій въ часописи „Основы“ (Львівъ 1870. 1871. и 1872. р.). Про угоду політику Лавровского гледи II., стор. 46. и 47.

А вже-жъ сеся програма має прикмету космополитичну, по-за-якъ въ нѣй нема й згадки про націоналізмъ, и бд-такъ такои програмы придержують ся такожъ въ Россіи, Нѣмеччинѣ, Англіи, Франціи. Такъ отже радивъ Драгомановъ землякамъ, попередъ всего звернути увагу не на питання національнїй, але на суспѣльнїй, зайнятись про-свѣтою люду и поправою его економичного побуту, а по-ки-що корыстуватись либеральною и поступовою литера-турою російською для потребъ интелігенціи. Опроче не забувъ Драгомановъ однои проводнои гадки брацтва Ки-рило-Методіївскаго, се-бѣ-то думки про федерацію на-родовъ славянськихъ, изъ-за чого его програму стали називати соціально-федеративною.

Така проповѣдь политична й суспѣльна не могла вподобатись правительству російському, и про-те въ осени 1875. р. усунено Драгоманова зъ университетскои кате-дры въ Кіевѣ, по чомъ биъ за радою деякихъ земляковъ опустивъ Украину и переѣхавъ зъ-разу до Вѣдни, де хо-тівъ видавати часописи въ оборонѣ справъ украинь-ськихъ; обачля-жъ бачучи, що въ Вѣднн такє дѣло не вдержитъ ся, поѣхавъ до Женевы въ Швайцарію, де бдѣ 1877. до 1883. р. видававъ збѣрку „Громада“ въ мовѣ українськѣй, а крѣмъ того надруковавъ багато брошуръ, то въ українськѣй, то въ російськѣй, то въ французькѣй мовѣ. Драгомановъ не годить ся зъ російськими радика-лами; котрї, будучи противниками всякихъ конституцій-ныхъ змаганъ, думають, що самою пропагандою соціяли-стичныхъ доктринъ бдѣ разу двигнуть масу народу, вчи-нять революцію и на другій день пѣсля неи зъ абсолют-ного деспотизму скочать въ соціялистичный побутъ лю-довий. Все-жъ таки въ деякихъ своихъ письмахъ зъя-вляє Драгомановъ симпатію до соціялізму и бачить въ

теоріяхъ соціялистичныхъ еще найбільше користи для економичного розвою народу українського.

Програми Драгоманова придержує ся въ Галичинѣ талантливый Иванъ Франко. Свої погляды на справи суспільні высказавъ вінъ въ „Дрібній Библіотеці“¹⁾ и въ „Світѣ“²⁾, а бдтакъ въ деякихъ окремихъ повѣстяхъ и стихотворахъ. А вже-жъ Михайло Павликъ заявивъ въ письмахъ своїхъ наклонъ до властивото соціалізму, дарма, що програма Драгоманова служить ему основою до напряду радикального. Свої соціялистичні писання видававъ вінъ именно въ „Громадскѣмъ Друзѣ“³⁾, въ „Дзвінѣ“⁴⁾ и „Молотѣ“⁵⁾.

Хоча-жъ українофільство радикальне поставило собі мстою працю для люду и визначує ся назвою народѣства, то не бдповѣдає оно вдачѣ народу руско-українського. Тблько національне українофільство єсть справдѣшнимъ виразомъ идеалѣвъ українськихъ, тому-що индивидуальнѣсть єсть основою суспільно-національного побуту українського. Коли въ родинѣ Россіянина (Москаля) єдиницѣ супротивъ „большака“ або головы роду являють ся лишъ наймитами и не мають права до землѣ⁶⁾, то на Украинѣ члєны родини хочуть бути самостѣйними, изъ-за чого жонатий синъ бдѣюкромлює ся бдѣ рбдиного батька, намагаючись завести своє окреме хозяйство. Од-

¹⁾ „Дрібна Библіотека“ выходила випусками у Львовѣ въ 1878—1880. р. Всѣхъ книжочокъ надруковано чотирнацять.

²⁾ „Світ“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись. Львів 1881. 1882. (Редакторъ Иванъ Белєй.)

³⁾ „Громадскій Друг“, місячник літературний і політичний. Львів 1878.

⁴⁾ „Дзвін“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

⁵⁾ „Молот“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

⁶⁾ Александра Ефименко, „Исслѣдованія народной жизни. Выпускъ первый: Обычное право“. Москва 1884; стор. 61—64.

такъ на Русь-Украинѣ берегавъ каждый запопадливо свою индивидуальность, и про-те не только соціалистична, але й космополитично-радикальна пропаганда не вѣдѣла одвернути люду одъ его суспільно-національнихъ идеалівъ. Въ програмѣ руху радикального не добавчемо найважнѣйшою точки, се-бѣ-то въ нѣй не вызначує ся любовь до рідної батьківщини, до отчини, про котру Шевченко співавъ:

Я такъ її, я такъ люблю
Мою Україну убогу,
За неї душу погублю!¹⁾

Такъ отже лише українофільство національне єсть єдинимъ умовомъ до природного розвою Русь-України въ великій семьї народівъ славянськихъ: всякій радикальний змагання могли-бъ занепасти єї національну самостійність и замінити народні ідеали въ сумішъ космополитичнихъ и соціалистичнихъ поглядівъ.

ж) Короткій поглядъ на історію літературъ славянськихъ.

Въ лихоліттю турецькомъ Болгарія не могла зберегати народнихъ святощівъ одъ загибелі, изъ-за чого й просвіта рідна звелась-зныдѣла зовсімъ не-то мѣжъ простимъ людомъ, але й мѣжъ вищими верствами суспільности. На руїну батьківщини сумно було дивитись всякому Болгарининові; про-те багато зъ тамошніхъ людей покидало рідну землю: хто йшовъ въ сербске воеводство, хто въ Банатъ, а хто зупинивъ ся ажъ на Украинѣ. Мова болгарська упадала й змѣнялась підъ впливомъ чужихъ елементівъ, особливо втратила она чи-мало прикметъ славянськихъ підъ впливомъ альбанщини. Довелось до того, що Болгары стыдались говорити рідною

¹⁾ Т. Г. Шевченко, „Кобзарь“. У Празі 1876. II., стор. 101.

мовою, и бѣтакъ мѣсце занашенои мовы болгарскои займали подекуды мова турецка, грецка ѣ волоска. Ажъ въ началку вѣку XIX. положено засновокъ до народнои просвѣты. Оѣ р. 1806. стали появлятисъ першій болгарскій молитовники, букварѣ, ба въ 1828. р. Петро Сануновъ и Серафимъ Искизахаренинъ (изъ Ески-Загры) выдавѣ въ Букарештѣ болгарскій перекладъ Библиѣ нового завѣта. Саме-тогѣ началось національное бѣрождение Болгарѣвъ заходами Юрѣя Венелина. Се бувъ Русинъ зъ пѣвнѣчнои Угорщинѣ, щѣ вѣивъ ся въ университетѣ Львѣвскѣмъ и Московскѣмъ. Онъ познакомивъ (1829) Болгарѣвъ зъ исторѣю рѣднои землѣ и будивъ въ нихъ думки про давну славу. Оѣтакъ засновано (1835) въ Габровѣ, въ горахъ балканскихъ, першу болгарску школу и бѣ того часу мимо ворожихъ змаганъ грекоманѣвъ свѣтло науки стало меркотѣти ѣ въ деякихъ иншихъ школахъ. Зъ годѣмъ-перегѣдѣмъ появлялисъ въ Болгарѣи писъма педагогичнѣ, ба ѣ стихотворы, ѣ онѣсля писъменники болгарскѣи познакомлювали своихъ землякѣвъ зъ знаменитыми словесными творами, якѣи списано у иншихъ народѣвъ славянскихъ. Такъ въ альманаху „Новоболгарска збирка“ (Москва, 1863) выдавъ Р. Жинзифовъ болгарскій перекладъ „Слова о пѣлку Игоревѣ“ вразъ зъ перекладѣмъ чешскѣи Короледворскѣи рукописѣи и деякихъ стихотворѣвъ Тараса Шевченка. На ясный свѣтъ поблагословилося въ теперѣшнѣмъ князѣвствѣ болгарскѣмъ пѣсля освобождения зъ-пѣдъ турецкѣи кормигѣи (1878)¹⁾. Тямушѣи писъменники очищаютъ рѣдну мову зъ давнѣи-

¹⁾ Пѣвнѣчна Болгарѣя естъ теперъ князѣвство ленинѣе, а полуднѣева Болгарѣи (пѣходна Румелия) стоить пѣдъ управѣю губернатора, именѣванѣи султанѣмъ за згоѣю европейскихъ вѣлодарѣиѣ.

шон сумѣшки языковой и старають ся ввести въ болгарску письменность правописъ фонетичну¹⁾.

Лучше повелось Сербамъ, одновити житє литературне. Першї школы засновано въ воеводствѣ сербскѣмъ²⁾, щѣ стояло пѣдъ властію австрїйскою и зазнавало бѣльшой свободы, нѣжѣ тая Сербїя, щѣ побивалась лихолѣтемъ турецкимъ. Все-жѣ таки ще въ кѣнци минувшого вѣку Сербове хѣснувались наукою церковно-схоластичною, котру переймили були зъ Кїева; про-те въ сербскихъ школахъ треба було вѣвтисъ церковного языка на основѣ граматики Мелетїя Смотрицкого³⁾, а ѣдтакъ тамошнї грамотѣ гордючи живою народною мовою писали сумѣшкою языка руско-церковного ѣ сербского. Такъ отже въ Сербїи не було житя литературного ажѣ до Дозитея Обрадовича (1739—1811). Сей ученый мужъ поваживъ ся пѣднести мову людову на степѣнь мовы литературной, и про-те въ сербскѣй словесности займаѣ бѣтъ таке становище, яке саме-тогдѣ на Украинѣ занявъ Иванъ Котляревскїй. Вступаючи въ слѣды Обрадовича Вукъ Стефановичъ Караджичъ (1787—1864) присвятивъ цѣле житє просвѣтнымъ справамъ своєї батькѣвщины и зладивъ правописъ фонетичну, по-

¹⁾ До прихильникѣвъ фонетичной правописи болгарской належить именно Спиро Гулабчев, щѣ выдавъ „Един расказ Дѣдо Стоян“. (Кїевъ 1885). Въ сѣмъ оповѣданю важнымъ єсть передне слово п. з. „За прѣдговор. Неколку думи вѣрху некои работи от бѣлгарското ни правописание“ (стор. I—X).

²⁾ На зазывъ австрїйского правительства прийшло въ 1690. р. кѣлькадесять тысячъ родинъ сербскихъ изъ Старои Сербїи въ землю, щѣ ѣтъ названо опѣсєля сербскимъ воеводствомъ; ѣдтакъ 1737. р. зайшли сюды новї колонисты.

³⁾ Карловацкїй митрополитъ Павло Пенадовичъ передруковавъ (1755) церковно-славянєску граматикую Мелетїя Смотрицкого въ Рымнику на Молдавѣ.)

за-якъ бажавъ, щобъ литература сербска оддѣлилась уже разъ одъ мертвои грамоты церковно-славянскои. Хоча сербскій ієрархи и прихильники школы славянско-сербскои станули сторчакомъ противъ такого реформаторского почину Вука, хоча й самъ князь сербскій Милошъ¹⁾ заказавъ ширити книжки, виданіи правописію фонетичною, то однако Вукъ не покинувъ своєї гадки, по-за-якъ и Юрій Даничичъ, що ставъ опѣсля знаменитимъ сербско-хорватскимъ филологомъ, въ оборонѣ правописи фонетичнои написавъ розправу „Рат за српски језик и правопис“ (Пештъ, 1847). Такъ отже противники Вука по 22-лѣтнімъ ворогованю перестали (1860) правопису реформу Вука называти ересію, та й само правительство сербске дозволило ширитись книжкамъ Вука зъ новою правописію. Повнои же свободи въ розвою доборолась сербска мова и правописъ фонетична ажъ въ мартѣ 1868. р.

Мѣжь-тымъ проявивъ ся въ Хорватіи напрямъ до сполученія литературы хорватскои и сербскои. По причинѣ же, що мѣжь православными Сербами и католиками-Хорватами иснувало бѣдъ-давня суперництво въ справахъ національныхъ и литературныхъ, треба було въ Хорватіи піднести до языка литературного таке нарѣчіє, зъ котрого розвинувъ ся такожъ языкъ сербскій. Такъ отже поставлено хорватскимъ языкомъ литературнымъ те-саме нарѣчіє, котре принявъ Вукъ уже передше основою до розвою литературного языка сербского. Се було нарѣчіє полуднево-сербске або герцеговиньске, ко-

¹⁾ Въ 1804. р. піднесли Сербы бунтъ противъ Турківъ підъ проводомъ Чорного Юрія, але зъ-підъ турецкои кормиги видобулись они ажъ въ 1817. р., коли Милоша окликало княземъ Сербіѣ. Независимою одъ Турціѣ стала Сербіи 3. марта 1878. р.

тре приспособлено подекуды до нарѣчія хорвацкаго¹⁾, изъ-за чого теперѣшня письменна мова хорвацка бѣ сербскою мало рѣжнить ся, та хибѣ лишѣ латиньскимъ письмомъ яко окремый языкъ вызначуе ся. Зачатокъ сего новой хорвацкой литературы бѣноситъ ся до просвѣтныхъ змаганъ Людевита Гая, который намагавъ ся сполучити въ одну моральну цѣлѣсть всѣ порозкиданіи частинны одного великого народу. Гай принявъ (1834) стару-клясиичу назву „Иллирѣвъ“ для означенія всѣхъ Сербо-Хорватѣвъ²⁾. Въ Пештѣ познакомивъ ся бѣтъ зъ чешскимъ панславистомъ Яномъ Колляромъ и переймивъ бѣтъ него идею славянскаго бѣдродженія. Бѣтъкъ поетъ Иванъ Кукулевичъ-Сакцинскій (род. 1816. р.), въ политичныхъ своихъ стихотворахъ п. з. „Slavjanke“ (Загребъ, 1848) проповѣдавъ идею національнаго збѣдненія Сербо-Хорватѣвъ. А вже-жѣ найзнаменитшимъ поетомъ хорвацкимъ уважае ся Иванъ Мажураничъ (род. 1813. р.), который нову литературу „иллирѣйску“ справдѣ навязавъ до колишньої словесности далматиньской, щѣ въ XVI. и XVII. вѣцѣ процвѣтала въ Дубровнику (Рагузѣ)³⁾. — Коли-жѣ правительство австрійске заказало Хорватамъ звати ся Иллирами, то приняли они назву „Юго-Сла-

¹⁾ Нарѣчіемъ хорвацкимъ, щѣ zove ся кайкавскимъ (бѣтъ займенника кай („що“), говорятъ въ Хорватіи провинціальной межи Кулюпою и Дравою. Въ сѣмъ нарѣчію писано дещѣ бѣтъ другой половины XVI. вѣку. до трицятыхъ рокѣвъ XIX. вѣку. Нынѣ выдають ся въ нѣмъ лишѣ деякіи популярніи письма въ хосенъ люду.

²⁾ Гай хѣснѣвавъ ся въ письмахъ своихъ нарѣчіемъ хорвацко-кайкавскимъ, однакѣжь вже въ 1836. р. принявъ бѣтъ той языкъ, въ котрѣмъ розвивалась колишня далматиньска литература въ Дубровнику.

³⁾ Про Дубровницку литературу гледи I., стор 128. и 263. 264.

вянть“ (1844); въ нашихъ же часахъ словеснѣсть хорвацка визначуе ся назвою „сербско-хорвацкоя“. Въ 1866. р. засновано въ Загребѣ „юго-славянску Академію“ підъ протекторатомъ хорвацкогo патріота й епископа Іосифа Юрія Штросмайера. Душею сєи свѣтитъ наукъ ставъ знаменитый филологъ Юрій Даничичъ (1825—1882). Крѣмъ него придбавъ собѣ славне имя Ватрославъ Ягичъ, щѣ теперъ (1886) въ университетѣ Вѣдєньскѣмъ обнявъ по Миклошичу катедру языкѣвъ славянскихъ.

Коли-жъ Сербове небавомъ пѣсля турецкогo лихолѣтя заявили вельми плѣдну литературну дѣяльність, то Словѣнцямъ (Хорутанамъ)¹⁾ годѣ було выдобутись скоро зъ-пѣдъ просвѣтної кормиги нѣмецкои. Зломавши пропаганду протестантску въ першѣй половинѣ XVII. вѣку реакція политична не могла погодитись зъ національними прикметами литературы словѣньскои, и про-те майже черезъ 150 лѣтъ у Словѣнцѣвъ появлялись лишь деякі латинскі и нѣмецкі книжки. По-словѣньски писано децѣ ажъ въ кѣнци XVIII. вѣку, коли именно у вѣсѣхъ Славянъ появились змаганя самостѣйнои дѣяльности національнои и литературнои. Реформаторомъ литературногo житя у Словѣнцѣвъ бувъ Валентинъ Воднякъ (1758—1819), щѣ въ поетичныхъ своихъ творахъ користувавъ ся живою мовою народною. Одатѣ нарѣдъ словѣньскій ставъ дозрѣвати политично доперва пѣдъ проводомъ патріота Ивана Бляйвайса (1803—1881), щѣ за-для заслугъ своихъ, положеныхъ около добра землякѣвъ, названий бувъ „батькомъ Словѣнцѣвъ“. Але-жъ нѣмецкій элементъ мѣжъ Словѣнцями єсть все ще дуже

¹⁾ Словѣнцѣ живутъ въ Краинѣ, въ низшѣй Хорутаніи и Сиріи, подекуды въ австрійскѣмъ побережю (въ Гориціи, Градицѣ, Тривѣтѣ й Истрии), въ полуднево-заходній Угорщинѣ и въ одній частинѣ Хорватіи, притыкающей до Краины.

сильный, про-те поринають они подекуды въ культуру нѣмецкѣй. Хоть отже въ нашихъ часахъ деякіи ученіи мужѣ, примѣромъ профессоръ Григорій Крекѣ, стараются поставити словѣнську мову побѣчь другихъ языковъ славянскихъ, то все-таки розвиває ся она въ литературѣ якось пиняво.

Щаслившими бѣдъ Словѣнцѣвъ суть Чехи въ просвѣтнѣмъ змаганію противъ кормиги нѣмецкою. Хоча народну ихъ силу зломано въ нещаснѣй боротьбѣ на Бѣлѣй Горѣ (1620), то не впали они духомъ и не втра-тили самостѣйныхъ прикметъ своєї народности. Мова чешска найшла тихій захистъ въ хатѣ простого люду, де переховувалась майже до кѣнця XVIII. вѣку. Ще за панованія цѣсаря Іосифа II. мова тая не могла выдобу-тись зъ-пѣдъ сѣльскои стрѣхи, по-за-якѣ въ школахъ выкладовою мовою ставъ языкъ нѣмецкѣй. Ажъ ось зъя-вились деякіи письменники, щѣ науковими дослѣдами про чешку давнину поклали непохитный засновокъ до здвигненія просвѣтної святынѣ народнои. Мѣжь тими учеными мужами визначувались именно Іосифъ Добров-скій (1753—1829), Іосифъ Юнгманъ (1773—1847), Ва-цлавъ Ганка (1791—1861), Павелъ Іосифъ Шафарикъ (1795—1861), Францъ Палацкій (1798—1876)¹⁾, и и. Всѣ тѣ славніи мужѣ горнулись около чешского музея, котрый засновано въ 1818. р. Коли-жъ пытанѣ національнє по-яснювано тогдѣ исторично, то одинѣи поетѣ ставъ зъявляти

¹⁾ Іосифъ Добровскій — отецъ славянської филології. — Іосифъ Юнгманъ — авторъ славного чешско-нѣмецкого словаря (Прага, 1835—1839). — Вацлавъ Ганка — мужъ ученый, щѣ въ 1817. р. одкрывъ рукопись Короледворску. — Павелъ Іосифъ Шафарикъ — авторъ знаменитого твору „Slovanské starožitnosti“ (Прага, 1837) и иншихъ важныхъ писемъ на поли филології, археології, исторії литературы. — Францъ Палацкій — отецъ чешской историографії.

въ патріотичныхъ пѣсняхъ тенденціи панславистичій. Се бувъ Янъ Колляръ (1793—1852), що въ епичнімъ творѣ „Slávy dcera“ (Славы дочка)¹⁾ звѣщавъ загальну любовь до всѣхъ Славянъ и бажавъ пристрасно, щобъ всѣ народы славянскій зъединились въ одну величну громаду. Выше бѣ Колляра стоить Кароль Гавличекъ (1821—1856), котрый въ идеяхъ всеславянскихъ не добававъ хѣсна для своихъ землякѣвъ, и про-те въ поетичныхъ своихъ творахъ высказувавъ горячу любовь до рѣднои батькѣвщины. Одаткъ бѣ пятидесятихъ рокѣвъ настала нова школа поетична. Она вызволилась зъ тѣсного круга, въ котрѣмъ повертавъ ся старый „властенецкій“ (патріотичный) идеализмъ, и стала выразомъ высокихъ идей, котры дотыкались загальныхъ интересѣвъ людскихъ. Головнымъ репрезентантомъ сего нового напряду литературного бувъ Витеславъ Галекъ (1835—1874). А вже-жъ Янъ Неруда (род. 1834) явивъ ся въ поезіяхъ своихъ прихильникомъ реализму. Вельми талантливимъ поетомъ есть Ярославъ Верхлицкій (род. 1853), котрого творы визначають ся романтичнымъ идеализмомъ. — На поли исторіи нбсла Палацкого придбали собѣ поважне имя Кароль-Володиславъ Запъ (1812—1870), Беда Дудикъ (род. 1815), Антонинъ Гиндели (род. 1829) и и. Одаткъ Іосифъ Емлеръ (род. 1836), редакторъ часописи чешского музея, выдавъ богато многоцѣнныхъ документѣвъ, односячихъ ся до исторіи чешской. А вже-жъ Іосифъ Бречекъ (род. 1825), бувшій министеръ просвѣты, займае ся исторією чешской литературы та дослѣдами про мову староческу, мѣжъ-тымъ коли Мартинъ Гаттала (род. 1821) и Янъ Гебауеръ (род. 1838) уважають ся знаменитыми филологами чешскими.

¹⁾ Slávy dcera; Lyricko epická báseň. V Pešti 1832.

Побѣда литературы чешской видно деякія слѣды розвою литературы словацкой. Та отъ, сея словесность росте-розвивае ся саме-такъ, якъ былина въ тѣни вѣтвистого дерева. Супротивъ змаганя словацкихъ письменниковъ повстають зъ одного боку Маляры, а зъ другого боку спонукують ихъ Чехи, покинути рѣдну мову и пріяти мову й литературу чешку. Поки-що словацка мова займае смиренне становище нарѣчія. А по-за-якъ угорскій Словаки уважають ся останками Славянъ карпатскихъ и придунайскихъ, то засидѣвшись въ землі своѣй бѣдъ поконѣнку могли они въ мовѣ своѣй зберегти багато архаизмів¹⁾. Одаткъ у формахъ граматичныхъ словацке нарѣчіе наближує ся подекуды до языка старо-чешского, та й проявляє деякія прикметы мовы словѣньской. Коли въ кѣнці вѣку минувшого бѣдрилась чешка литература, то й словацкій патріоты старались пѣднести свою мову на степѣнь языка литературного. Рухомъ литературнымъ стали тогдѣ верховодити католики-Словаки, мѣжъ котрыми вызначувавъ ся Антонинъ Бернолакъ (1762—1813). Але зъ другой стороны протестантска часть Словаковъ придержувалась письменности чешской, изъ-за чого вытворились двѣ партіѣ. Коли-жъ въ сороковыхъ рокахъ маляризація стала спиняти народній змаганя Словаковъ, то задумали вже й протестанты, прихилитись до идей національных; тѣлько-жъ покинули они нарѣчіе нитраньске, котрымъ хѣснувавъ ся Бернолакъ, та пріняли нарѣчіе тренчаньске. Проводырами того нового руху литературного були Людевитъ Штуръ (1815—1856) и Юсефъ Милославъ Гурбанъ (род. 1817). Однакже католики-Словаки не могли погодитись зъ своими братьями-протестантами, и про-те Мартинъ Гатталя, теперѣшній профе-

¹⁾ Словаки живутъ въ пѣвѣчно-заходныхъ комитатахъ Угорщины.

соръ университетскій въ Празѣ, старавъ ся въ пятьдесятыхъ рокахъ піднести нарѣчіе зволеньске на степѣнь мовы литературной. Такъ отже партійними спорами самі Словаки чи-мало занепащували свои народні інтереси, изъ-за чого при теперѣшнімъ змаганю мадярскою кормиги не можуть они мирно займатись справами просвѣтними.

Легче приходитъ ся маленькому народови Лужичанамъ або Лужицкимъ Сербамъ зберегати свои окремі національні прикмети супроти гетемоніѣ нѣмецкой. Лужичане зъ-давнихъ-давенъ побореніѣ й окруженіѣ Нѣмцями не потонули въ морѣ культури нѣмецкой, неначе той маленькій и хисткій човенъ, що въ часѣ бурѣ морскою мчить ся легонько по розбурканихъ філяхъ, мѣжъ-тымъ коли величезній корабль розмѣджують ся иногдѣ о підводній скелѣ. — Лужичане, що живуть въ саксонскихъ и прускихъ Лужицахъ, творять теперъ маленькій обломокъ колишнихъ полабскихъ и балтицкихъ Славянъ, котрі ще въ IX. вѣціѣ покрыли були нынѣшню північну Прусію, займаючи обширь межи рѣкою Лабою¹⁾, Чехами, Польщею й моремъ балтицкимъ. Історія тыхъ Славянъ проявляє ся въ трагічній боротьбѣ зъ германьскими племенами, котрі намагались занепастити й накорѣнокъ колишнихъ Ободритѣвъ, Лютичѣвъ, Мильчанъ, Лужичанъ, Поморянъ²⁾. Одаткъ нынѣшній горѣшній Лужичане въ Са-

¹⁾ Полабскі Славяне поселились подекуды й по лѣвѣмъ боцѣ Лабі. Найдовше удержались колишній полабскі Славяне въ такъ-званій гановерскій землі Вендѣвъ (Wendland) около городѣвъ Dannenberg, Lischow, Hitzacker, де останки мовы полабскою около половини минушого вѣку нimmerли. — Граматику тои полабскою мовы написавъ Августъ Шлейхеръ п. з. „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“. Сю граматику выдавъ по смерті Шлейхера А. Leskien (въ Петербургѣ 1871. р.).

²⁾ Мильчане й Лужичане въ давнихъ часахъ назывались загальнимъ именемъ Вендѣвъ або Сербѣвъ (Сорабѣвъ).

ксонія суть потомками Мильчанъ, долѣшній же Лужичане въ Пруссіи уважають ся обломкомъ стародавнихъ Лужичанъ¹⁾. Всѣхъ Лужичанъ числять 130.000—140.000; именно число горѣшнихъ Лужичанъ простягає ся до 96.000²⁾, а долѣшнихъ Лужичанъ єсть мало-що бѣльше надъ 40.000. Тѣ-то оба народцѣ мають окрему свою мову и литературу. Въ сороковыхъ рокахъ городъ Будишинъ (Bautzen) ставъ осередкомъ руху литературного, котрый викликали именно два патріоты лужицкій, Янъ-Ернєсть Смолеръ (род. 1817) и Янъ Петро Йорданъ (род. 1818). Смолеръ выдававъ лужицкій пѣснѣ народній (1842—1843)³⁾ и мѣжъ иншими книжками надруковавъ нѣмецко-лужицкій словарь (1843) та коротку граматiku (1850). Йорданъ же бувъ публицистомъ, щбъ зъявлявъ напрямъ до панславизму. Хоча-жъ оба єи дѣяльнїи мужѣ старались розбудити литературне житѣ межи своїми земляками, то трудно таки було на узонькѣмъ засновку здвигнути величну свѣтлїну просвѣты. Про-те въ обохъ Лужицахъ выдають ся книжки переважно для ужитку люду: про ширшу литературну дѣяльнѣсть годѣ думати у недобиткѣхъ Славянъ полабськихъ и балтицкихъ, котрїи вже въ ХІ. вѣцѣ перестали бути народомъ самостѣйнимъ.

Поляки не побивались чужимъ лихолѣтемъ, такъ якъ Русины-Українцѣ, полудневїи Славяне и Чехи; они були панами своєи волѣ ажъ до подѣлу бѣтчини, и тому-то ихъ литература могла розвиватись безъ вину и за-

¹⁾ Мова Лужичанъ проявляє слѣды впливу сусѣднихъ языкѣвъ; и такъ мова горѣшньо-лужицка наближує ся подекуды до мовы чєскої, наколи долѣшньо-лужицка має децѣ спѣльного зъ языкомъ польскимъ.

²⁾ Одна частина горѣшнихъ Лужичанъ (44.000) належить до Пруссїи.

³⁾ Тѣ народнїи пѣснѣ выдавъ Смолеръ при помочи Л. Гаупта.

пяти вельми поважне місце між своїми словесними сестрицями. Польська література процвітала именно тоді, коли Польща в управі своїй була справді ліберальна і наблюдала терпимість релігійну супроти народності руско-української; коли-ж за панованя короля Жигимонта III. Польща втратила давнійший свій ідеалъ свободи, то й література стала упадати в періодъ макароничиѣмъ (1606—1764). Одатъ бдѣ р. 1764., се-бѣ-то бдѣ выбраня королемъ Станислава Августа Понятовського ажъ до третього подѣлу Польщѣ (1795) зъявлявъ ся в літературѣ польскѣй класицизмъ французскій¹⁾. Мѣжъ писателями doby короля Понятовського визначались особливо Станиславъ Трембецкій (род. около 1723. ум. 1812. р.), Игнатій Красецкій (1735—1801) и Адамъ Нарушевичъ (1733—1796). Опѣсля бдѣ р. 1795—1820. проявлявъ ся дальше напрямъ французского класицизму, однакже тогдѣшний рухъ літературный розвивавъ ся слабо, по-за-якъ мало було писателѣвъ талантливыхъ. Нове жите літературне настало в 1820. р., коли Казимиръ Бродзинскій готовивъ дорогу романтизмови. А вже-жъ и найбільшій польскій поетъ Адамъ Мицкевичъ (1798—1855) в двадцятихъ рокахъ придержувавъ ся школи романтичної, поки не ставъ творцемъ літератури національно-политичної (1830). И отъ, склалось таке диво, що польська література розвивалась найкрасше ажъ тогдѣ, коли Поляки втратили бѣтчину, коли деякі талантливі патріоты, жиючи в еміграціи, утворили собі в уяві Польщу ідеальну и одтакъ в письмахъ своїхъ намагали ся воскресити всю величъ колишньої народної славы. До романтичного напрямку в літературѣ прихилились подекуды такожъ репрезентанти такъ-званой школы укра-

¹⁾ Класицизмъ французскій або псевдо-класицизмъ процвітавъ у Франції в вѣдѣ XVII. за панованя короля Людовика XIV.

иньскои: Антоній Мальчевскій (1792—1826), Богданъ Залескій (1802—1886) и Северинъ Гоцинскій (1803—1876). Се були поеты, що полюбили чудові степы українскій и змалювали такі образы природній та историчній, котрі були освѣчені сяєвомъ культуры польскои. Мѣжь-тымъ достигаъ Мицкевичъ найвысшой славы поетичнои, выдавши (1834) національну поему п. з. „Pan Tadeusz“. Од-такъ побѣда Мицкевича визначують ся въ польскѣй литературѣ ще два славні поеты, Юлій Словацкій (1809—1849) и Зигмундъ Красинскій (1812—1859). Словацкій займае въ польскѣй литературѣ подѣбне становище, яке займае Байронъ у словесности англійскѣй; Красинскій же есть поетъ зовсѣмъ оригинальный, що въ творахъ своихъ зъявивъ погляды философично-символичні. Станувши на вершинѣ Парнаса поезія польска почала бѣ р. 1850. упадати, дарма, що деякі писателѣ переймались идеями тои величней трѣицѣ поетичнои. — Помѣжь писателями повѣстей визначують ся особливо Іосифъ Корженевскій (1797—1863) и Іосифъ Игнатій Крашевскій (1812—1887). Коли-жъ ихъ поглядъ на свѣтъ есть переважно идеальний, то Генрикъ Сенкевичъ (род. 1845) придержуе ся реального наряду въ литературѣ, изъ-за-чого повѣсти его мѣжь Поляками великою хѣсують ся популярностію. Корженевскій уважае ся такожъ добрымъ драматургомъ; однакже найкрасшій комедіѣ написавъ Александеръ Фредро (род. 1793, ум. 1876). — Помѣжь историками заслугоють на похвальну згадку Іоахимъ Лелевель (1786—1861), Андрѣй Морачевскій (1802—1855), Іосифъ Шуйскій (1835—1883), Ксав. Лиске (род. 1838) и п. Наконецъ годить ся спомнути, що мѣжь польскими филологами придбали собѣ поважне имя Францъ Ксав. Малиновскій (1807—1881), Антоій Малецкій (род. 1821), Владиславъ Неринъ (род. 1830), Лукіянъ Мали-

новскій (род. 1839) и деякі инші. Изъ сего короткого огляду можна дѣзнатись, що польска литература стоять выше одъ литературы ческон, хоча до вѣку XVI. польска мова хбснувалась чи-мало скарбницею мовы ческон. Але-жь одъ р. 1620. до кѣнця вѣку XVIII. простягалось ческе лихолѣтє, изъ-за чого трудно було Чехамъ въ житю литературибмъ вдѣяти тє, що довершили Поляки, користуючись свободою до упадку своєї отчини.

Въ XVIII. вѣцѣ розвивалось въ Россіи житє литературне саме-такъ, якъ розвиває ся житє въ природѣ, коли нбеля лютов и довгон зими припѣзнить ся весна и одтакъ ростини по теплѣмъ дощику скоро ростуть-вырастають изъ плѣднои землицѣ, що студѣною була заковязала и всюды зъявляла сумну мертвоту. Коли царь Петро Великій перетворивъ Москву въ Россію европейску, — коли деякі талантливі Укрѣяницѣ (именно Теофанъ Прокоповичъ) поклали въ Москвѣ и Петербургѣ засновокъ до просвѣты, то вже легко прийшлося Михайлови Ломоносови (1711—1765) утворити литературный языкъ російскій. Якъ Ломоносовъ, такъ и послѣдуючі письменники наблюдали въ поетичныхъ творахъ напрямъ псевдо-клясициный, переймивши єго одъ поетѣвъ французскихъ. Зъ-нѣдъ кормиги чужого того клясицизму старавъ ся выдобутись талантливый поетъ Гавріиль Державинъ (1743—1816), що въ лиричныхъ своихъ творахъ звеличивъ славу панованя царицѣ Катерини II. Одтакъ Укрѣянецъ Ипполитъ Богдановичъ (1743—1803) поетичною повѣстію „Душенька“ творить перехѣдъ одъ псевдо-клясицизму до сентиментализму¹⁾. Сей новый напрямъ въ рос-

¹⁾ Сентиментализмъ розвивавъ ся первѣстно въ Англії, а одтакъ у Франції, де репрезентантомъ сентиментального напряду въ литературѣ булъ Руссо. Одъ Французѣвъ переймили той напрямъ деякі талантливі письменники російскій.

сїйскѣй литературѣ з'явивъ ся тогдѣ, коли Николай Карамзинъ¹⁾ написавъ сентиментальнїй повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталья боярская дочь“²⁾. Слѣдомъ за Карамзиномъ ишовъ Константинъ Батюшковъ (1787—1855) зъ деякими иншими письменниками. Однакже Иванъ Крыловъ (1768—1844), авторъ прегарныхъ басень, не мѣгъ погодитись зѣ сентиментализмомъ. Противъ нового письменного языка Карамзина выступивъ Алексѣй Шияшковъ (1754—1840); котрый намагавъ ся ввести въ російску письменность языкъ церковно-славянскїй и ѿдтакъ ѿддалити Россїю ѿдъ культурного впливу захѣдной Европы. Мѣжь-тымъ Украинець Микола Гнѣдичъ (1784—1833) зладивъ въ гексаметрахъ перекладъ Гомеровои Іліады и познакомивъ Россїянъ зъ красою класичнои грецкои поезїѣ. Добу Карамзинову закѣничивъ талантливый Василь Жуковскїй (1783—1852), котрый любувавъ ся въ романтизмѣ фантастичнѣмъ. Ѿдтакъ генїальный поетъ Александръ Пушкинъ (1799—1837) ставъ творцемъ литературы національной. Опѣсля старавъ ся Михайло Лермонтовъ (1814—1841) погодити російску національну поезїю зъ англїйскимъ байронизмомъ; хоча-жь таке змаганє трудно було довести до-путя, то все-таки Лермонтовъ з'явивъ великїй талантъ поетичный. А вже-жь судилось Украинѣ, бути Россїѣ свѣточемъ въ рѣшучихъ добахъ житя просвѣтного. Изъ-за того стало, що Микола Гоголь (1809—1852) бувъ творцемъ реализму въ литературѣ російскѣй. Слѣдомъ за нимъ талантливый Украинцемъ пѣшли тямущї Россїяне: романистъ Федѣръ Достоевскїй (род. 1822); драматургъ Александръ Островскїй (род. 1820), поетъ Николай Некра-

¹⁾ Карамзинъ родивъ ся 1766., а вмеръ 1826. р.

²⁾ Мѣжь иншими творами написавъ Карамзинъ „Исторїю государства російскаго“ (1818).

совъ (род. 1821) и и. Мѣжъ-тымъ геніяльный критикъ Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) поясняявъ своимъ землякамъ значенє Пушкіна, Гоголя и Лермонтова въ литературѣ російскѣй и будивъ въ нихъ наклонъ до либеральныхъ идеалѣвъ просвѣтнѣхъ. Реальный напрямъ въ литературѣ ставъ сильно розвиватись пѣсля Крымской вѣйны (1856), коли въ російскихъ часописяхъ смѣливо критиковано всякій промахи и похибки въ житю державнѣмъ и суспѣльнѣмъ, коли именно сатирикъ Михайло Салтыковъ-Щедринъ (род. 1826) ставъ речникомъ реформъ либеральныхъ. — Особливо-жь по вступленю царя Александра II. на тронъ, російскій письменники замѣтили чя-малу пѣльгу ѡдъ зморы порядкѣвъ цензуральныхъ, изъ-за чого въ р. 1856—1862. подуло въ Россіи теплѣйшимъ леготомъ либеральныхъ змаганъ. Однакже ѡдъ р. 1863. проявилась реакція политична, и ѡдъ-такъ талантливого писателя Льва Толстого (род. 1828) приневолено обертатись въ свѣтѣ релігійно-мистичнѣмъ. Але-жь Иванъ Тургеневъ (1818—1883) не зѣгнувъ ся въ три погибели супроти народнаго лиха и змалювавъ въ чудовыхъ повѣстяхъ соціальный обставини въ Россіи. — Коли-жь въ новѣйшихъ часахъ всякій тямущій письменникъ російскій корыстувавъ ся просвѣтою захѣдной Европы, то кружокъ московскихъ панславистѣвъ добачавъ свѣй идеалъ въ добѣ царя Ивана Грознаго и огородивъ ся проти мнимои пошести Европы гнилою неначе муromъ китайскимъ. Головини проводниками тои неподвижнои византійщини явились ѡба братя Кирѣевскіи и Аксаковы, поетъ Алексѣй Хомяковъ (1804—1860) и историкъ Володимиръ Ламанскій (род. 1833). Середньовѣчну твердию московскихъ панславистѣвъ побиває мовъ тяженькимъ тараномъ славный публицистъ А. Пыпинъ (род. 1833), щѣ свои политичий нисьма печатає по-найбѣльше въ „Вѣст-

нику Европы". — Мѣжъ историками займає вельми по-
важне мѣсце Сергій Соловьѣвъ (1820—1879), котрый въ
29 томахъ довѣвъ російську исторію до кѣнця панованя
Катерини II.¹⁾ Коли-жъ историчні погляды Соловьѣва
суть въ загаль консервативні, то монографіѣ Українця
Миколы Костомарова зъявляють прикмету нової школы
критичної, та визначають ся живимъ змалюванемъ ве-
лякоруского народного побуту²⁾. — Такожъ въ дослѣ-
дахъ филологічнихъ верховодить російськими грамотѣями
учений Українець А. Потебня, професоръ университету
Харківського. Їго наукові твори³⁾ суть славно звѣстні
въ широкихъ кругахъ тихъ мужѣвъ ученихъ, що займа-
ють ся порѣвнюючими студіями на поли филологіѣ сла-
вянської та й лінгвістики индо-європейскої.

Коли порѣвнюємо літературу руско-українсь-
ку зъ літературами другихъ народѣвъ славянськихъ,
то заприймѣймо, що бѣдъ кѣнця вѣку-минушого тѣлько
у трохъ народѣвъ, у Россіянъ, Полякѣвъ и Чехѣвъ житє
словесне розбудилось сильно, мѣжъ-тимъ коли у Болга-
рѣвъ, Сербо-Хорватѣвъ, Словѣнцѣвъ и Лужичанъ менше
вдѣялось въ змаганю просвѣтнѣмъ, нѣжъ въ народѣ рус-
ко-українськомъ. Якъ бы Русп-Українѣ бѣдъ вѣку XIII.
(се-бѣ-то бѣдъ лихолѣтя татарського) не вѣяло все въ очі

¹⁾ „Исторія Россіи съ древѣйшихъ временъ“. Москва 1874—1876.

²⁾ Порѣвн. „Сѣвернорусскія народоправства во времена удѣльно-вѣчеваго уклада“. Т. I. II. С.-Петербургъ 1863. — „Смутное время московскаго государства въ началѣ XVII. столѣтія“. Т. I—III. С.-Петербургъ 1883—1884. („Историч. монографіи и изслѣдованія“. Т. IV—VI.)

³⁾ Порѣвн. „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчій“. Воронежъ 1871. — „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“. I. II. Воронежъ 1874. — „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“. I—IV. Воронежъ 1876—1883.

студенымъ вѣтромъ, то єи литература стояла-бъ най-
 выше межѣ всѣми иншими литературами славянскими.
 Вже-жъ бо въ вѣцѣ XII. з'явивъ ся на Руси памятникъ
 поетичный, котрому великимъ дивомъ дивуютъ ся всѣ
 письменники славянскій. Сей народъ отже, щѣ въ тѣй
 давнѣй давнинѣ звеличивъ ся творомъ автора „Слова
 о пълку Игоревѣ“ мѣгъ опѣсля справдѣ въ просвѣтѣ вер-
 ховодити не то Москвичами, але й Поляками та Чехами,
 коли-бъ въ житю народнѣмъ не побивавъ ся тяжкою не-
 долею, котра всякій иншій менше сильный организмъ на-
 родный могла-бъ занепастити до-тла. Та отъ, по зруй-
 нованю житя политичного Украины поваживъ ся Иванъ
 Котляревскій бдчинити уста матери-Руси, замкненій вѣ-
 ковою неволею й долею, — поваживъ ся поставити
 живу мову народу украиньского мовою письменною. Хо-
 ча въ сѣй новѣй добѣ литература украиньска навязува-
 лась подекуды до того сентиментализму и романтизму,
 щѣ проявлявъ ся въ литературѣ російскѣй, то однако
 основна єи прикмета була національна, а бдѣ сороко-
 вихъ рокѣвъ сего вѣку идея народности стала душею
 литературнои дѣяльности на Руси-Украинѣ. Коли-жъ
 за кордономъ напередъ министерскимъ роспорядкомъ
 (1863), а опѣсля царскимъ указомъ (1876) наложено
 пута свободному розвоєви литературы украиньской, то
 тая идея проявляе ся теперъ лишь въ письмахъ, друко-
 ванихъ въ Галичинѣ. Такъ отже 18 миліонѣвъ Украин-
 цѣвъ въ Россіи ждуть-выжидаютъ мовѣ живущої росы
 тої пльги й полѣ въ житю просвѣтнѣмъ, якою хѣснують
 ся теперъ всѣ прочіи народы Европы.

II. Оглядъ рускои литературы періоду нового.

А. ПОЕЗІЯ.

а) *Поезія епична.*

Въ природнімъ розвою всякои-литератури з'являють ся напередъ творы поезіи епичнои. Такъ въ литературѣ грецкій и нѣмецкій першими творами словесними були епопеї; вже жъ бо така вдача всякого народу молодечого, що бнть мовъ дитина забуває скоро звичайний, щоденний подѣй, а тямить довго лишъ великій невзгодины и боротьбы, въ котрыхъ прославились народній лицарѣ-великы. Коли-жъ на Руси въ вѣцѣ XI. положено засновки житя литературного, то письменники стояли одалеки бдѣ люду неграмотного и поглядали на него зъ презирствомъ; опроче той людъ не мавъ нѣякого интересу въ усобицахъ князѣвъ и коротавъ жизнь невселу, по-за-якъ бувъ побиваний всѣлякими дикими племенами. Такъ, отже розвѣй рускои литературы не мѣгъ мати засновку въ поезіи епичній. Опѣсля въ лихолѣттю татарскѣмъ проявивъ ся упадокъ литературы, та й пѣзнѣйше пѣдъ кормигою литовско-польскою и московскою руска словеснѣсть розвивалась якось недоладно, тому-що письменники въ творахъ своихъ мовъ-то не-хотя хѣснувались живою мовою народною. Ажъ ось пѣдидѣсь Иванъ Котляревскій занашащени рѣдну мову на степѣнь языка литературного. Колишній богатырскій вѣкъ Руси-Украины живъ тогдѣ лишъ въ згадцѣ потомкѣвъ козацтва. Годъ було отже починати добу литературы народнои епосомъ поважнымъ. Богатырскій бо епосъ творить ся тѣлько пѣдъ безпосереднымъ враженемъ подѣй историчныхъ. И справдѣ нарѣдъ украинскій утворивъ собѣ богато думъ историчныхъ саме-тогдѣ, коли боровъ ся за

свободу й волю зъ тяжкими ворогами. Котляревскій видѣвъ, що паны-козаки и въ загаль высшій верстви суспільности української дивились бѣсомъ на козаковъ-хлѣборобівъ, що сї нещасні потомки колишнього славного товариства бували предметомъ наруги й посмѣховиска у перевертнівъ и недоляшківъ, котрі давно вже покинули рідну мову українську. Такъ отже Котляревскій почавъ нову добу літератури української бдѣ епопеї травестованов, котрою старавъ ся примирити нанівъ-козаковъ зъ козаками-мужиками. Опѣсля-жъ легко було перейти й до епопеї поважної, котра буда плодомъ спокійної рефлексії про старовину. А вже-жъ по-мѣжъ епічними поетами руско-українськими не багато єсть такихъ, котрі написали справдѣ цінні творы; самі бо ремінісценції лицарської бувальщини не суть въ силѣ одушевити поета, щобъ написавъ знаменитый твіръ епічний. Такъ отже поеты руско-українскій списували по-найбільше думи історичні, повѣсти поетичні, приказки, балляды и такі инші творы, въ котрыхъ елементъ епічний змѣшавъ ся зъ прикметами поезії ліричної або драматичної. Вже-жъ бо вдача руско-українська нахилє ся найрадше до поезії ліричної, изъ-за чого людські творы поезії ліричної являють ся найціннѣйшимъ жемчугомъ въ скарбниці поезії славянської. Хоча-жъ въ нашій літературѣ письменної епічна поезія розвинулась слабше бдѣ поезії ліричної, то все-таки деякі поеми й думи мають чи-малу стійність літературну, по-за-якъ суть вѣрнимъ образомъ побуту суспільного и національного.

Писатель.

1. Иванъ Петровичъ Котляревскій¹⁾.

Онъ родивъ ся на Украинѣ лѣвобережній въ Полтавѣ 29. септя 1769. р. Дѣдъ его, бувъ діякономъ въ Полтавско́й соборно́й церквѣ, а отецъ служивъ судовикомъ въ мѣсцевомъ магістратѣ. Той дѣмъ, въ котрѣмъ родивъ ся Иванъ, стоявъ при соборно́й церквѣ на горѣ „Панянецъ“; бувъ се невеличкій будынокъ зъ дубового дерева, поставленный въ 1705. р.²⁾

Першу науку переймивъ Иванъ одъ дяка, одъ котрого навчивъ ся церковной грамоты, часослова и псалтыри. При тѣй науцѣ давалась ему добре въ-тямки „березова каша“, що звалась „собѣтками“, и вже одъ вѣку XVII. явилась конечною прикметою доброй науки элементарной³⁾. Коли отецъ запримѣтивъ, що сынъ его Иванъ зъ охотою бере ся до книжки, то въ 14. роцѣ житя оддавъ его до науки въ семинарію; гімназіѣ въ тѣмъ часѣ не було ще въ Полтавѣ, а посылати сына на науку въ чужій городъ не спромогъ ся батько за-для своєї бѣдно-

¹⁾ Важнѣйша литература: „Котляревскій“, статья П. Кулѣша въ Петербургскій „Основѣ“, 1861, январь, стор. 235—262. — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“, статья А. Терещенка въ „Основѣ“, 1861, февраль, стор. 163—175. — „Вітчити з історії русько-українського письменства XIX. віку“. (Статья Ол. Кониського у Львівско́й часописи „Світ“, 1881; число 2., стор. 28. 29.) — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“. Критико-біографическій очеркъ. („Новѣ“, общедоступный, иллюстрированный двухнедѣльный Вѣстникъ современной жизни, литературы, науки, искусства и прикладныхъ знаній. С.-Петербургъ. 1885. Томъ I. № 4. 5.

²⁾ На сволюцѣ въ сѣмъ дѣмѣ було вирізано: „Создаея дѣмъ сей во имя Отца и Сына и св. Духа. 1705, 30 августа“. Теперь вже нема сего дому; на его мѣсці стоить якийсь шинокъ.

³⁾ Про „березову кашу“ або „чашу школьную“ гляди I. стор. 125., замѣт. 1.

сти. Въ семинаріі Полтавській Іванъ вчивъ ся добре, и нишкомъ складавъ свои вѣршѣ, изъ-за чого товаришѣ прозвали его „рифмачемъ“. Мѣжь сими товаришами находивъ ся Микола Гигдичъ, що опѣсля переложивъ Гомерову Іліяду на мову російську¹⁾.

Скбичивши семинарську науку Котляревській не хотѣвъ бути священникомъ, а волѣвъ прийняти приватній лекціѣ въ родинѣ деякихъ поміщикѣвъ. Жиючи учителемъ на селѣ, Котляревській бачивъ неразъ, якъ тяжко згнущають ся пань надъ мужиками, що не-давно були людьми вольными²⁾. Тогдѣ мѣгъ бнѣ справдѣ задуматись надъ долею крѣпакѣвъ, по-за-якъ ясно бачивъ, що еще не швидко прийде помѣчь народови, не швидко верне ся запропашена воля. Любячи отже щиро сѣльскій людъ, Котляревській скидавъ часто панске убранє и одягавъ ся въ народну одєжу; ѳдтакъ ишовъ на вечерницѣ або на досвѣтки, щобъ лучче пѣзнати, що думає крѣпацтво³⁾. А вже-жъ тогдѣшнє панство остогидло ему такъ дуже, що кинувъ учительство и пѣшовъ въ судовики; однакже и тая служба не була ему по-путру, тому-що товаришѣ-судовики були хануги, що принявши хабарѣ робили справу и розправу. Все-жъ таки въ городскѣмъ магістратѣ Полтавскѣмъ выдержавъ Котляревській 6 рокѣвъ: вступивъ

¹⁾ Зъ Гигдичомъ живъ Котляревській въ приязни ѳдъ-малку и удержувавъ зъ нимъ опѣсля дружну кореспонденцію письменну.

²⁾ Коли Котляревській писавъ Енеиду, то замѣтивъ бнѣ такихъ панѣвъ въ полѣ. Порѣви. отъ-се мѣсце:

Панѣвъ за тѣ тамъ мордовали,
И жарили зо всѣхъ бокѣвъ,
Що людямъ льготы не давали
И ставили ихъ за скотѣвъ.

(„Писання Н. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 87.)

³⁾ Порѣви. статью и. з. „Вітчити з історії русько-українського письменства ХІХ. віку“. („Свѣтъ“, въ Львові, 1881; ч. 2., стор. 28.)

ши въ сю службу 1789. р. ставъ бнѣ (1790) пѣдѣ-канцеляристомъ, ѡдтакъ (1792) канцеляристомъ, а въ-конецъ (1793) губернскимъ регистраторомъ. Въ 1796. р. кинувъ судову службу и вступивъ кадетомъ въ сѣверско-карабиніерскій полкъ, котрый ѡпѣсля перетворено въ полкъ кѣнно-ѣтерскій. Тогдѣ було ему 27 рокѣвъ ѡдѣ роду. Ще того року поставлено Котляревского аудиторомъ, ѡдтакъ именовано ѣго прапорщикомъ (1798), пѣдѣ-поручикомъ и поручикомъ (1799), ѡпѣсля штабѣ-капитаномъ (1806) и адъютантомъ генерала Майендорфа. Въ службѣ войсковѣй проявлявъ бнѣ лицарске завязѣ и второпну ѡбережнѣсть. Коли ѡдтакъ ще того року (1806) войска росіискій вступили въ Бессарабію и Молдаву, то Котляревскій показавъ велику хоробрѣсть, якъ Россіяне здобували турецку твердыню Бендеры; потѣмъ перейшовъ (1807) до пѣковско-драгоньского полку и ѡдзначивъ ся въ битвѣ зъ Турками при Измаилѣ¹⁾. Про-те генералъ Майендорфъ полюбивъ Котляревского и велѣвъ ему вести журналъ военныхъ дѣлъ. Въ часѣ той войны Майендорфъ пѣславъ ѣго до Буджацкихъ Татаръ²⁾, щѣбы приклонити ихъ на сторону росіиского правительства. Коли Котляревскому по великихъ трудахъ повелѣсь, втихомирити двку орду и ѣтъ для Россіи зъѣднати, то одержавъ ордеръ св. Анны III. клясы. Опѣсля изъ-за частыхъ и довгихъ походѣвъ Котляревскій ставъ нездужати, и въ 1808. р. вступивъ зъ войска въ чинѣ капитана зъ „мундиромъ“. Ѣнѣ туживъ тогдѣ за волею и говоривъ неразѣ, щѣ „коли козакъ въ поли, тогдѣ бнѣ на воли“. Та ѡтѣ, выступивши

¹⁾ За свою хоробрѣсть, заявлену въ той войнѣ, одержавъ Котляревскій ѡдѣ царя двѣчи писѣмо похвальне.

²⁾ Буджацкій Татары кочували тогдѣ на правѣмъ бѣрезѣ Днѣстра, по пѣвѣбно-заходній сторонѣ Чорного моря до устя Дуная.

зъ вѣйска, не зазнавъ гаразду, хоча живъ на воли. Ко-
лишній капитанъ бувъ приневолений, поѣхати въ дале-
кій Петербургъ, щоби найти яке пристановище въ цѣли
удержаня житя. Хоча-жь бивъ чоломъ передъ „силь-
ными міра“, то не почувъ нѣгде привѣтливого слова:
бѣдный Українець оставъ ся въ чужбѣмъ городѣ безъ по-
мочи й протекціѣ. Не помогла ему нѣчого й „перели-
цована“ Енеида, котру надруковано въ 1798. р., коли
ще бувъ прапорщикомъ, и ѡдтакъ прийшлося ему въ чу-
жинѣ горько бѣдувати. Мабуть въ тѣмъ часѣ написавъ
ѡнь про долю свою отъ сей вѣрнѣ, щѡ его опѣсля въ „На-
талцѣ Полтавцѣ“ вложивъ въ уста „возного“:

...Безъ розуму люде въ свѣтѣ живуть гарно,

А зъ розумомъ та въ недоли вѣкъ проходить марно.

Ой, доле людська, чомъ ты не правдива,

Що до няшихъ дуже гречна, а до насъ спесива?¹⁾

Не здобувши собѣ въ Петербургѣ нѣякого приста-
новища, Котляревскій затуживъ за Україною и вернувъ
въ Полтаву. Тутъ дѣставъ ѡнь мѣсце „надзирателя“ въ домѣ
„воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“ (1810). Хочъ за сю
свою службу бравъ рѣчно лишъ 300 рублѣвъ, то бувъ
вдоволенный своею долею, бо придбавъ собѣ тихій захистъ
бѣдъ невагодинѣ житя. Тогдѣ нерероблявъ свою Енеиду
и ставъ писати драматичнѣ творы.

Небавомъ опѣсля (1812) загорѣлась вѣйна зъ Фран-
цузами; и Котляревскому приказавъ малороссійскій гене-
ралъ-губернаторъ князь Лобановъ-Ростовскій, споруди-
ти „пятый кѣбинный козацкій полкъ“. Зъ тымъ дѣломъ
опоравъ ся ѡнь въ вельми короткѣмъ часѣ, се-бѣ-то
въ 18 дняхъ. Пѣсля вѣйны живъ ѡнь опять мирно въ Пол-
тавскѣмъ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“.

¹⁾ „Писання Н. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862;
стор. 322.

Мѣжъ-тымъ его Ененда попалась въ руки Французѣвъ, що завезли єѣ зъ Москвы въ Парижъ, изъ-за чого она найшлась въ бібліотецѣ цѣсаря Наполеона I.¹⁾

Коли опѣсля (1817) царь Александръ I. навѣстивъ Полтаву, то бѣдѣдавъ онъ такожъ той институтъ, въ котрѣмъ Котляревскій бувъ „надзирателемъ“. Царь похваливъ педагогичну дѣяльність колишнього капитана, и нагородивъ его чиномъ майора, брильяновымъ перстеномъ и досмертною пенсією 500 рублѣвъ.

Князь Лобановъ-Ростовскій любивъ театръ и про-те зъ его принуки отворено въ Полтавѣ театръ аматорскій въ котрѣмъ Котляревскій гравъ по-найбільше роль комичній. Але-жъ все ще скривавъ онъ свои драматичні творы и ажъ въ 1819. р. бѣдаживъ ся онъ, передати сценѣ „Наталку Полтавку“. Коли бѣдакъ его землякамъ сеся оперетка вельми вѣподобалась, то ще того року написавъ другу оперетку п. з. „Москаль чарѣвникъ“. Саме-тогдѣ збиравъ Котляревскій такожъ народній пѣснѣ и списувавъ деякі замѣтки про народній звичаѣ и обычаѣ. Въ тѣмъ часѣ выбрано его членомъ Харкѣвского „общества словесности“, а въ 1822. р. поставлено его членомъ Петербурского „общества любителей русской словесности“. Тогдѣ помѣщувавъ Котляревскій деякі бѣрывки изъ пятой и шестой части Ененды въ російскихъ журналахъ, въ „Соревнователь“, „Утренній Звѣздъ“ и „Украинскѣмъ Вѣстнику“. Онъ удержувавъ письменну кореспонденцію зъ историкомъ Н. Бантышъ-Каменскимъ, котрый пишучи „исторію Малой Россіи“ користувавъ ся деякими поясненіями и замѣтками Котляревского. Наконецъ въ 1827. р. поставлено его „почетнымъ попечителемъ Полтавского

¹⁾ „И. П. Котляревскій“. Собрание сочиненій на малоросійскомъ языкѣ. Издано подъ редакціей С. П. Катранова. Изданіе второе. Кіевъ 1875; стор. VI.

богоугодного заведенія“, однакже головну свою діяльність присвячувавъ бнъ справамъ того института „для воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“. Одъ сего своєї служби увольнивъ ся бнъ ажъ въ 1835. р., за три роки до смерти, лишивши по собѣ память розумного и доброго „надзирателя“.

Нездужаючи переставъ Котляревскій бувати въ товариствѣ приятелѣвъ, та й у себе не приймавъ уже гостей. Товаришѣ его жалкували, що не стало душѣ въ нхъ забавѣ; давнѣйше бо, коли Котляревскій бувъ здоровъ, звеселявъ бнъ нхъ шутками, казками и прислѣвьями, поза-якъ визначувавъ ся рѣдкимъ гуморомъ українськимъ. Та навѣщавъ не тѣлько панѣвъ, але й мужикѣвъ, котрі его вельми любили за людяну его вдачу, называючи его своимъ „кумомъ“. Була се чиста душа, що добачала своій идеалъ въ братерствѣ братнѣмъ. Передъ смертію давъ бнъ волю двомъ крѣпацкимъ родинамъ, що въ него служили, а своє майно роздавъ своякамъ и приятелямъ. Умеръ въ Полтавѣ 29. жовтня (октябрі) 1838. р. На могилѣ его поставлено пирамиду зъ цеголь. На одній сторонѣ надгробного пам'ятника видно мѣдяну таблицю зъ осьою надписію:

„Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ Энеиды, Наталки-Полтавки и Москаля-чаривника на малороссійскомъ нарѣчїи“.

„Родился 29-го августа 1769 года.

Скончался 29-го октября 1838 года“.

Верху таблицѣ сего пам'ятника замѣщено въ лавровѣмъ вѣнку рѣкъ 1869., се-бѣ-то рѣкъ столѣтнього ювілея, а въ-низу виображено лиру.

Котляревскій бувъ середнього росту, плечистый и сильный. Лице его було вельми миле, хочъ являло слѣды колишньої бѣсы; чорні очі горѣли живимъ огнемъ, а

уста складались часто до любого усміху. Се бувъ типъ справдішнього Україниця, що визначувавъ ся вдовою поетичною. Хоча бувъ холостъ до смерти, то дививъ ся весело на свѣтъ Божій. У себе дома живъ Котляревскій вельми скромно и, поклѣ бувъ здоровъ, приймавъ лиш невеличкій кружокъ приятелѣвъ. Въ бібліотецѣ его находились деякі латинскій авторы класичнїи и такожъ декотрі писателѣ французскій doby псевдо-класичной. Одаткъ зберігались тутъ російскій переклади романѣвъ Вальтера-Скотта и Купера, ба, Котляревскій любувавъ ся такожъ въ испаньскѣмъ лицарскѣмъ романѣ „Донъ Кихоть“, котрого читавъ въ російскѣмъ перекладѣ Жуковскаго. Въ загаль уважано Котляревскаго мужемъ ученымъ, що нѣсь свѣтло науки мѣжъ товаришѣвъ письменныхъ и мѣжъ людѣ неграмотныхъ.

Головнымъ творомъ Котляревскаго єсть Вергилієва „Енеїда“, на українську мову „перелицьована“. Онъ ставъ єѣ писати въ 1795. р.¹⁾ и зладивъ єѣ въ трохъ частяхъ въ 1798. р., бувши прапорщикомъ въ службѣ вѣйсковѣй. Кажуть²⁾, що Котляревскій позволивъ перечитати свою Енеїду якомусь М. Пурпурѣ, поміщикови губерніѣ Чернигѣвскої, котрый безъ вѣдомости автора напечатавъ єѣ въ Петербурзѣ въ 1798. р. Въ єѣмъ першѣмъ виданю єсть ось-такій заголовокъ: „Енеїда на малоросійскій языкъ перелицьованная И. Котляревскимъ“ (8⁰)³⁾. Въ 1808. р. зъявилось въ Петербурзѣ друге виданє Енеїды, надрукованє въ „типографіи Івана Глазунова“ підъ тымъ-

¹⁾ „Новѣ“, 1885, томъ I. №. 4., стор. 705. 706.

²⁾ С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніє сочиненій на малоросійскомъ языкѣ“. Изданіє второе. Кієвъ. 1875; стор. VII.

³⁾ Со перше виданє „Енеїды“ зберегавъ ся въ Петербурзѣ, въ бібліотецѣ императорскої Академії наукъ.

самымъ заголовкомъ [„Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“] въ трехъ частяхъ (8^о, сторѣнь 148+26)¹⁾. — Небавомъ опѣсля доповнивъ Котляревскій Енеиду частію четвертою, и присвятивъ свѣй твѣръ Семенови Михайловичеви Кочубею, помѣщикови губерніѣ Полтавскои. Се т р е т ь е выдане напечатано въ Петербурзѣ 1809. р. въ „медицинскѣй типографіѣ“ пѣдъ тымъ-самымъ заголовкомъ (въ чотырохъ частяхъ). — Оѣтакъ въ рокахъ 1824. и 1825. написавъ Котляревскій ще пѣту и шесту часть Енеиды, и право печатаня продавъ за 2000 рублѣвъ надворному совѣтникови Волохинови, котрый ѣд-такъ надруковавъ повный твѣръ въ Харьковѣ въ „университѣтскѣй типографіѣ“ 1842. р. пѣдъ заголовкомъ „Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ“. (вел. 8^о, стор. 38 + 42 + 75 + 71 + 77 + 90 + 32)²⁾. Котляревскій переробивши и доповнивши свою Енеиду, спѣмнувъ такожъ про того Пурпуру, щѣ „чужев добро ѣддавъ въ печать“ и велѣвъ ему ѣдбувати муки въ пеклѣ межн проклятущими грѣшниками. Ось и слова сатиричній, замѣщеней въ III. части Енеиды:

Якусь особу мацапуру
Тамъ шкварили на шашлику,
Горячу мѣдъ лили за шкуру
И роспинали на быку.

¹⁾ Въ другѣмъ выданію „Енеиды“ находятъ ся въ додатку (стор. 1—26) словарець п. з. „Собраніе малороссійскихъ словъ содержащихся въ Енеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ линыхъ, издревле вошедшихъ въ малороссійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ россійскихъ, но неупотребительныхъ“. — Се друге выдане Енеиды зберегае ся въ бібліотецѣ академичного товариства „Свѣч“ у Вѣдди.

²⁾ Въ четвертѣмъ выданію находятъ ся (въ додатку) такожъ „Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, съ русскимъ переводомъ“ (стор. 1—32).

Натуру мавъ бѣзъ дуже брідку,
 Крививъ душею для прибутку —
 Чужее отдававъ въ печать;
 Безъ сороба, безъ Бога бувши,
 И восьму заповѣдь забувши,
 Чужимъ пустивъ ся промышлять¹⁾.

Мѣжъ иншими виданнями „Енеиды“ визначають ся именно отъ-сѣ два: а) Выдане П. Кулѣша п. з. „Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и картинкою ёго будничка въ Полтаві: Вергиліева Енеида. Наталка Полтавка. Москаль-чарівникъ. Ода до князя Куракина“. Санктпетербургъ 1862. (12^о). — б) Выдане С. П. Катранова п. з. „И. П. Котляревскій. Собраніе сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривныкъ. IV. Ода до князя Куракина“. — Изданіе второе. Кіевъ 1875. (вел. 8.)

Енеиду Котляревського зовуть епосомъ комичнымъ, се-бѣ-то травестією, по-за-якъ въ сѣмъ творѣ поважна, класична давнина одягає ся въ комичну форму и перелицьбує ся одвѣтно до звичаївъ и обычаївъ doby сучасной²⁾. И справдѣ придержуючись историчнои подѣи Енеиды Вергиліевої Котляревскій представивъ у формѣ шутливой суспѣльно-національной побутъ Украины пѣсля зруйнованя Запорожской Сѣчи. А вже-жъ травестована Енеида не єсть выдумкою Котляревського; першимъ творцемъ такого комичного епоса бувъ Италіянець Giovan-

¹⁾ „Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 92.

²⁾ Въ Россіи зовуть Енеиду Котляревського пародією. Однакже назвою пародіи визначають естетикы той рѣдъ комичного епоса, щѣ въ нѣмъ проявляє ся поважна форма зъ богатырскимъ патосомъ, мѣжъ-тымъ коли змістомъ такого твору єсть смѣшна нѣсецѣтница.

mi Battista Lalli, що в Римі 1633. р. надруковав комічно-сатиричне писане п. з. „Eneide travestita“. Опісля Французь Павло Скарронъ видав в Парижі (1648—1653) цінний творъ „Virgile travesti en vers burlesques“, де сміявся клясичнимъ богамъ и богатырямъ, и дорікавъ всякимъ фарисейскимъ святошамъ¹⁾. Минуло сто лѣтъ и се з'явилась у Відні знаменита травестія Нѣмця Алойса Блюмауера (1784—1788)²⁾, котрий в комічѣмъ своїмъ писаню выступивъ именно проти монахівъ, проти забобонівъ, фанатизму и релігійної нетерпимости. Одатъ російській писатель Николай Осиповъ переробивъ (1791) нѣмецку Енеиду Блюмауера, тільки-жъ не поваживъ ся выступити зъ докоромъ проти черцівъ и фанатиківъ в Россіи, а натомѣсь писавъ їдку сатиру проти п'яниць и неуківъ. В Енеидѣ Осипова пють до-дору не тільки смертні люде, але й боже олимпійскі, и одтакъ в цѣлѣмъ стихотворѣ бачимо багато такихъ образівъ, в котрыхъ проявляє ся моральна погань богатырівъ клясичного свѣта³⁾.

Тая-то Енеида, „вывороченная на изнанку Осиповымъ“, послужила Котляревському подекуды взбріцемъ до писаня Енеиды „перелицьованою“⁴⁾. Одъ Осипова переймивъ Котляревскій засновокъ писаня й особливо сатиричне висміюванє всякихъ п'яниць; опроче українській поетъ користувавъ ся тою-самою формою писаня, яку выбравъ собі Осиповъ. Се бо добавачемо в „перелицьованій“ Енеидѣ Котляревського такі самі чотиро-стопові

¹⁾ Порблн. Paul Scarron's „Virgile travesti“ von Heinrich Paul Junker, Oppeln 1883.

²⁾ Заголовокъ тої нѣмецкої травестіє єсть такий: „Virgils Aeneis, travestirt von Blumauer“.

³⁾ „Новъ“, 1885, томъ I, № 4., стор. 707.

⁴⁾ Ibid., стор. 708.

ямбы, зложені въ строфы по десять стрѣчокъ, и таке-саме римованє, що й въ Енеидѣ Осипова¹⁾. Все-жь такъ єсть велика рѣжниця мѣжь обома сими творами. Енеида Осипова єсть проста сатира супроти двохъ головныхъ моральныхъ хибъ російскої суспѣльности, Енеида же Котляревского уважає ся цѣлющимъ и живущимъ лѣкомъ люду украиньского, що по затратѣ волѣ попавъ ся въ безодню загибєли національної, суспѣльної и просвѣтної. А вже-жь не такъ легко прийшлося Котляревскому сповнити свою культурну миссію посередѣ украиньскої интелігенції, що була зноровилась бажанємъ панованія и подекуды полюбила вже порядки московскій. Паны-козаки ѓдносились до козакѣвъ-хлѣборобѣвъ и до прочого поспѣльства зъ великимъ презирствомъ; они покинули звичаї й обычаї батьківскій и забували переказы про колишню народну славу. Вразѣ зъ російскимъ панствомъ украиньскій перевертнѣ звеселялись неразѣ казками й анекдотами про побутъ простого люду, по-заякъ въ потомкахъ славного лицарства добачали бѣдолашнихъ гольтѣпакѣ, що своими обычаями ставались предметомъ панскої потѣхи. Всякій отже украиньскій патріотъ, що бувъ бы поваживъ ся написати якійсь поважный твѣръ въ мовѣ рѣднѣй, ставъ бы ся посмѣхови-скомъ въ высихъ верствахъ суспѣльности украиньскої и російскої. Змѣрковавъ се добре Иванъ Котляревскій, и про-те зладивъ трагестію въ мовѣ украиньскої, выступаючи передъ зноровлєнымъ панствомъ зъ такимъ шутливимъ писанємъ, котре єму було до-вподобы. Взявъ собѣ отже основою такій твѣръ комичный, котрый писемнымъ людемъ добре бувъ звѣстный, и зладивъ „перелицьовану“ Енеиду такъ, щобъ схотѣло єѣ читати панство російське та украиньске.

¹⁾ *ibid.*

Прийнявши отже одъ Осипова цѣлый апаратъ низшої комики, яка проявляє ся при п'ятицѣ, з'являвъ Котляревскій всякій шутливій ситуаціѣ оживити гуморомъ українськимъ и бдтакъ принаднымъ писанемъ змалювати суспѣльний побутъ люду українського. И справдѣ, троянська ватага „парубка моторного и козака“ Енея въ очахъ російського и українського панства була вѣрнимъ образомъ потомкѣвъ колишнього козацтва. Тому-то въ I. и II. части Енеиды Котляревскій звеселявъ тее панство шутливими подѣями зъ побуту троянськихъ бурлакѣвъ, и ажъ въ III. части, описуючи пекло, сказавъ бнѣ людемъ вышної версты суспѣльности не одно слово гѣркои правды. Въ пеклѣ мучать ся паны, щѣ на сѣмъ свѣтѣ простымъ „людямъ льготы не давали и ставили ихъ за скотѣвъ“ (III, 87)¹⁾, тамъ живутъ не тѣлько „судѣъ, подсудки, писарѣ“, але й „розумный философы, ченѣъ, попы и крутопоны“ (III, 89)... Все-жь еще не смѣвъ авторъ з'явити свои симпатіѣ до Украины: напередѣ треба було передѣ людемъ культурнымъ розкрити всю скарбницю мовы простого люду²⁾, бдтакъ можно було спонукати перевертнѣвъ, щѣбы, поглядаючи на образъ упадку Украины, стянулись у своѣмъ безголовію и серцемъ прихилились до полишеного поспѣльства. З'єднавши собѣ читателѣвъ мѣгъ авторъ бдкрывати свои сердечный гадки и будити патріотизмъ у тыхъ, щѣ забували свою батьківщину. Такъ отже описуючи, якъ бучнѣ Латинѣ до войны зъ Троянцями знаряджалося, спѣмнувъ поетъ про часы давной гетьманщины, присвѣчуючи згадѣ про славу бувальщину отъ-сѣ патріотичный слова:

¹⁾ Всякій цитаты наводять ся тутъ зъ того видання Енеиды, котре Кульшъ надруковавъ въ Петербурзѣ 1862. р.

²⁾ „Новѣ“, *ibid.*, стор. 709.

Такъ вѣчноі памяти бувало
 У насъ въ гетьманщинѣ колись:
 Такъ просто вѣйсько шикovalo,
 Не знавши: *стой! не шевелись!*
 Такъ славніі полки козацькій,
 Лубенський, Гадяцькій, Полтавський,
 Въ шапкахъ було, якъ макъ цвітуть.
 Якъ грянуть, сотнями ударять,
 Передъ себе списы наставлять, —
 То мовъ мѣтлою все метуть (IV, 157).

Опѣсля въ V. и VI. части Енеиды звернувъ Котляревскій остру сатиру бѣльше до зноровленого панетва, нѣжъ до бѣдолашного люду, и закбичивъ свѣй твѣрѣ моральною наукою, котру могли собѣ стягти окаянній перевертнѣ. Ось его слова:

Живе хто въ свѣтѣ необачно,
 Тому нѣгде не буде смачно,
 А бѣльшъ, коли и совѣсть жметь (VI, 297).

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що „перелицьована“ Енеида Котляревского не бѣть творомъ комично-карикатурнымъ, якъ думавъ П. Кулѣшъ¹⁾. Вже-жъ авторви сен травестіѣ не прийшло й на гадку, пѣдлещуватись панамъ и за-для ихъ забавы высѣмѣвати звичаѣ и обычаѣ темныхъ, незрячихъ своихъ братѣвъ. Онѣ переймивъ ся високою идеею, здвигнути своихъ землякѣвъ изъ упадку морального и побудити перевертнѣвъ, щобъ полюбили покинену, заплакану матѣрь. Справедливо отже замѣтивъ Конисскій²⁾, що любовою до свого народу дыше кожде слово Котляревского, та що бнѣ якъ зѣумѣвъ, и

¹⁾ „Основа“, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ. Петербургъ. 1861; январь, въ статьѣ „Котляревскій“, стор. 259—261.

²⁾ „Свѣтъ“. Ві Львові 1881; число 2., въ статьѣ: „Відчити з історії русько-українського письменства XIX. віку“; стор. 28.

якъ можно було, такъ и говоривъ про тяжкій побутъ українського народу, хоча не забувавъ згадати й вишій рѣчи, котрій здавалось ему негѣдними и надъ котрыми бѣи смѣявъ ся смѣхомъ сатиры. Одтакъ по словамъ Кониського Котляревскій являє ся народовцемъ, демократомъ, сатирикомъ, осмѣюющимъ схолястичну науку и цанованє чужоземскои мовы въ школахъ и науцѣ; бѣи стоить за гуманность, се бо устами царя Латина розказує, що треба бути звѣремъ, щобъ на вѣйи проливати людску кровь, або вбивати людей (IV, 153). Опроче Котляревскій натякавъ зъ-легка на неволю крѣпакѣвъ, вложивши въ уста Зевеса тѣ слова, що Еней „на панщину ввесь свѣтъ погонить“ (I, 8).

Проте змаганє Котляревского не було лишь опозицією противъ псевдо-клясицизму, якій зъявлявъ ся ще подекуды въ російськомъ письменствѣ¹⁾, — авторъ-патріотъ зволѣкъ на землю богѣвъ зъ Олимпа и зрѣвнавъ ихъ зъ людьми зъ-за-того, що поставивъ ихъ репрезентантами власти й управы земскои, вкладаючи въ уста Зевеса отъ-сї слова до сварливыхъ богѣвъ:

Поступки ваші всѣ не божї:

Вы на сѣтяжники похожі,

И радї мордувать людей (VI, 229).

Одтакъ пѣдъ личиною корольотъ-панєнятъ и богатырѣвъ клясичного свѣта скривъ авторъ панєску величє суспѣльности російскои й украинскои и проте пѣдъ покрывкою комичнои травєстїѣ мѣгъ бѣи высказати тѣ кривды, якї терпѣвъ людѣ українскій одъ своихъ мучителѣвъ. И справдѣ повелось Котляревскому осягнути цѣль свого литературного змаганя. Люде культурні въ

¹⁾ Про опозицію Котляревского до клясицизму споминувъ такожъ А. Пышинъ въ „Исторіи славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879; томъ I, стор. 358.

Россіи познали красу мовы української и привдвились ближше окремому побутуви Украинцівъ, а свои перевертнѣ бачили въ Енеидѣ мовъ въ зеркалѣ руину колишньої батьківщини, що єѣ помогли занапастити чужимъ супостатамъ. Простѣ-жь люде могли дѣзнатись, що ихъ упадокъ не єсть ще такъ-великій супроти моральнои загибели у высихъ верстѣвъ сусѣбности. Коли бо въ „перелицьованѣй“ Енеидѣ культурнѣ люде побивають ся мукми въ пеклѣ, то неписьмениѣ бѣдолахи звеселяють ся житемъ щасливимъ¹⁾. Одтакъ творѣ Котляревского ставъ вельми популярнимъ не тѣлько мѣжь людьми письменными але й мѣжь бѣдными потомками колишнього славного козацтва. Ба, рукопись Енеиды попалась въ руки тыхъ Запорожцѣвъ, що пѣсля зруйнованя Сѣчи зайшли ажъ за Дунай въ Туреччину. Розказують²⁾, що въ часѣ турецкой вѣйны (1806) Иванови Котляревскому треба було переплысти човномъ черезъ Дунай. Керманичами того човна були два Запорожцѣ. Вдивлюючись въ лице капитана, Запорожцѣ познали въ нѣмъ свого земляка и про-те заблаглось имъ, дѣзнатись про его прѣзвище. Котляревскѣй назвавъ себе, а керманичѣ запытались: „Чи не той, що скомпонувавъ Енеиду?“ — „Той самыѣ“, усмѣхаючись ѣдповѣвъ капитанъ. — „Такъ це ты, батьку нашъ рѣдний?!“ — кликнули радѣсно Запорожцѣ, и припавши до него, стали цѣлувати его руку. — „Иди, батьку

¹⁾ Порѣви. отъ-се мѣсце въ Енеидѣ:

Се бѣднѣй нищѣй, навѣжений,
Щѣ дурнями сѣсляли ихъ,
Старцѣ, хромѣ, слѣпорощений,
Зъ якихъ бувъ людскѣй глумъ и смѣхъ;
Се, що зъ порожиными сумками
Жили голоднѣй подѣ тынами... (III, 108. 109).

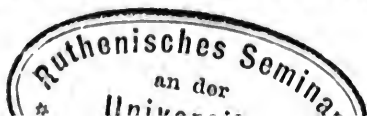
²⁾ С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскѣй. Собрание сочиненѣй на малоросскѣйскомъ языкѣ“. Кѣвъ 1875; стор. V. и VI.

до насъ!" сказали они Котляревському, коли виходивъ зъ човна, „мы тебе зробимо старшимъ!“

Такъ отже „перелицьована“ Енеида стала справдѣ лѣкомъ цѣлющимъ для безталанной Украины, котру чужі супостаты и свои перевертнѣ засудили на загибель вѣковѣчну. Ось бджило слово українське и бдтакъ повѣяло теплымъ леготомъ не тѣлько на хаты мужицкѣй, але й на деякѣ дома панскѣй, изъ-за чого до рѣднои мовы стало нахилатись багато письменныхъ людей, котрѣ дотѣль придержувались культуры росѣйскои або польскои. Правда, що той починъ нового словесного житя бувъ породомъ тяжкимъ, по-за-якъ радикальнымъ лѣкомъ мусѣла бути комична травестія, однакъ иншимъ способомъ нѣякъ не могло-бъ ѡдбутись на Ураинѣ бдродженє просвѣтне и національне.

Та й справдѣ Енеида Котляревского єсть творомъ високои єтѣйности литературнои. Лишь подекуды не мѡгъ авторъ ѡдвизатись бдъ поваги свого взору, се-бѣ-то бдѣ Енеиды Осипова. Переймивши бдѣ сего твору сатиричне высмѣванє пияницъ, Котляревскѣй въ „перелицьованѣй“ Енеидѣ денекуды „пересоливъ“, по-за-якъ майже въ кож-дѣй комичнѣй ситуацѣй сивуха являє ся неначе искрою, що дожидає лишъ сухого пѣдпалу, щобъ заналахкотѣти поломямъ. Такъ отже въ Енеидѣ Котляревского пють до-дуру не тѣлько бурлаки, паны й князьки, але й бо-гове олимпѣйскѣй (II, 39. 42), ба й праведники на тѣмъ свѣтѣ въ раю „полягавши курать люльки або пють горѣлочку“ (III, 106). Дальшимъ наслѣдкомъ безнастаннои пѣя-тики являють ся деякѣ недоладнѣй слова, котрѣ навѣть въ комичномъ творѣ натякають на грубый реализмъ¹⁾.

¹⁾ Описуючи пожежу човновъ Котляревскѣй малює ось-такъ великѣй страхъ Енея:

А вже-жъ свѣтоглядъ поэта єсть въ загалѣ ясный и веселый. Тому-то й въ пеклѣ гомонить иногдѣ реготня и дружна балагурня (III, 102. 103), ба тутъ проявляє ся подекуды майже такій побуть проклятыхъ, якіи вєля грѣшники въ сѣмъ свѣтѣ (III, 98. 99). Въ загалѣ въ Енеидѣ Котляревского визначує ся шутлива вдача Украинця, котрый и въ недоля смѣє ся крѣзь сльозы, мѣжъ-тымъ, коли въ комичнѣмъ творѣ Блюмауера добавчаємо бѣльше сарказму й прониѣ, нѣжъ справдѣшнього гумору.

Котляревскій блиснувъ своимъ талантомъ особливо въ III. части Енеиды, однакже и въ иншихъ частяхъ єсть богато мѣсьць вельми поетичныхъ. Мѣжъ ними визначує ся описъ бурѣ на морѣ (I, 4. 5; II, 28; IV, 119), оповѣданє про роботу Вулькана въ кузні, коли на просьбу Венери для Енея ковавъ зброю (V, 183). Чудово описана такожъ проява бѣлоликой, красной Венери, сидячон на хмарѣ золотѣй, коли сєєя богиня подавала нову зброю своему сынови Енееви (V, 187—189). До такихъ же мѣсьць, що визначують ся драматизмомъ, належить описъ ворушнѣ богѣвъ въ Олимпѣ, коли гнѣвливыи Зевєсь, загрозивъ богамъ, що поспыхавъ яхъ зъ неба, та що богинѣ пѣшле въ запорожску Свѣчь за-те, що тѣлько сварять ся та мѣшають ся въ людскѣ справы (VI, 229—236). Опроче въ цѣлѣй Енеидѣ єсть богато гарныхъ епизодѣвъ, порѣв-

Пѣднявши голову у-гору,
Кричавъ, опарений мовъ пєсь,
Олимпєськихъ шпетивъ на всю губу,
И нєню лаявъ свою лєбу,
Добувсь и въ ротъ и въ нѣсь Зевєсь.
„Гей ты, проклятый стариганю,
На землєю зъ неба не зиркнєшь?!...“ (II, 48).

пань¹⁾ и образѣвъ постичныхъ, котрыми оживляе ся по-
дскуды довше оповѣданє про справы военныѣ.

Такъ отже Енеида Котляревского изъ-за высокои
литературной стѣйности єсть доси окрасою руско-укра-
иньскои литературы, мѣжь-тымъ коли Енеиды Осипова
нѣхто вже въ Россіи не читає; ба й травестована Енеида
нѣмецкого поета Блюмауера уважає ся творомъ прѣста-
рымъ, щѣ втративъ давнѣйшу свою принадну силу.

Меншу вартѣсть литературну мають оба драматичнѣй-
творы Котляревского „Наталка Полтавка“ и „Москаль-
чарѣвишкѣ“. Хоча-жь авторъ въ писанію сихъ творѣвъ
не придержувавъ ся правилъ драматургіѣ, то однако на-
сценѣ подобають ся они вельми, по-за-якъ въ нихъ зъя-
вляє ся вѣрна характеристика суспѣльного побуту на У-
краинѣ. Особливо-жь въ Наталцѣ Полтавцѣ добавчаємо-
майже таку свѣжу й чудову красу, якою визначують ся
безсмертнѣй творы людовои поезіѣ украиньскои, изъ-за-
чого сеєя народна оперетка зъєднала собѣ загальну сим-
патію не то на Украинѣ, а й въ Московщинѣ. — Ось
я змѣсть сего твору драматичного: Наталка Полтавка
любить убогого парубка Петра, котрый давнѣйше бувъ
годованцемъ у старого Терпила, батька Наталчиного,
и зрѣсь вкуиъ зъ гарною дочкою свого добродѣя. Але-жь

¹⁾ Мѣжь постичными порѣвнаніями визначув ся именно отъ-се:

Не хмара сонце заслонила,
Не вихоръ порохомъ вертить,
Не галичъ чорна поле вкрыла,
Не буйный вѣтеръ се шумить:
Се войско йде всѣма шляхами,
Се ратня брязкотить збруями,
Въ Ардею городъ поспѣша.
Стоишь порошу подъ небо ветця,
Сама земля, здається, гнетця;
Енею! де теперь душа? (IV, 165).

тогдѣ бувъ бнѣ бѣдний и не мавъ надѣѣ зъ Наталкою подружитись, хочъ любивъ єѣ широ. Одтакъ старый Терпило розпивъ ся и выгваѣ Петра зъ хаты. Коли-жъ не стало й послѣднього сего робѣтника, Терпило зовѣмъ извѣѣ ся, вмеръ въ бѣдности и лишивъ жену й дочку безъ кусника хлѣба. Стара Терпилиха рада-бѣ була выдати Наталку за якого дячка або за волосного писаря, думаячи, що такою женитьбою полегшає ихъ тяжка доля; та отъ, Наталка, тужачи за Петромъ, що пропавъ безъ вѣсти въ чужинѣ, не хотѣла й чути про якѣсѣ сваты. Саме-тогдѣ зъявляє ся новый богатый женихъ, панъ возный Тетерваковскій. Макогоненько, сельскій выборный, чоловікъ вертливый, бувъ при сѣмъ сватаню старостою. Бѣдна Наталка, не дѣждавшись свого Петра, зъ тяжкимъ сердцемъ покорилась своѣй матери, котра конче бажала сего подружя. Коли подали вже ручники, зъявивъ ся Петро и сейчасъ найшовъ собѣ вѣрного товариша въ Миколѣ, далекомъ родичу Терпилихи. Петро довѣдує ся, що Наталка вже посватана за возного, и въ розпуцѣ сердца радъ бы ще разъ єѣ побачити. Микола выкликнує Наталку зъ хаты, та отъ, дѣвчина радѣючи радостію, що вернувъ ся Петро, вже й не думає выдаватись за возного, кажучи: „не хочу, не поѣду, — та й кѣнцѣ въ воду“ (стор. 364). Супроти такои рѣшучои волѣ Наталки не вдѣяла нѣчого зажурена мати. Коли-жъ выборный и возный стали докоряти „пройдисвѣту“ Петрови, то бѣдний парубокъ сказавъ Наталцѣ, щоби покорилась своѣй доли, послухала матери и полюбила пана возного. Тогдѣ-то возный, пѣзнавши сердечну вѣдчу Петра ѣдступивъ ѣдъ свого жениханя и заявивъ, що ѣдказує ся ѣдъ Наталки та уступає єѣ Петрови „на вѣчноє и потомственное владѣніє зъ тимъ, щоби зробивъ вѣѣ благополучною“. Одтакъ стара Терпилиха поблагословила своихъ дѣтей,

а Петро сказавъ, що „Богъ поможе ему й Наталцѣ вѣрною любовію и порядочною житію бути примѣромъ для другихъ и заслужити прѣзвище добрыхъ Полтавцѣвъ“ (стор. 376).

Можно догадатись, що поетъ гарною Наталкою Полтавкою хотѣвъ зобразити чудову Украину. Въ Енеидѣ не поваживъ ся бѣть выказати явно своєї любови до рѣдної батьківщини. Коли-жъ бѣть панѣвъ и въ загаль людѣй культурныхъ въ Россіи познакомивъ ближе зъ мовою и суспільнымъ побутомъ люду українського, то вже легше прийшлося ему звеличити свою Украину такъ, щобъ и „панъ возный“ бѣть полюбивъ. Той-то возный покинувъ бувъ рѣдну мову и горнувъ ся до чужого панства. А вже-жъ пізнавши Наталку Полтавку, прихиливъ ся до неї серцемъ и бажавъ зъ нею подружитись.

Хоча-жъ сеє оперетка єсть вѣрнымъ образомъ житя народного, то все-таки видно въ нѣй впливъ сентиментального напряму литературного, котрый въ Россіи бѣть р. 1792. ставъ проявлятись¹⁾. Котляревскій станувъ въ оппозиціи до псевдо-клясицизму, и нахиливъ ся до сентиментальности, по-за-якъ сей напрямъ литературный лучше одновѣдавъ вдачи української, нѣжъ фальшивый клясицизмъ французскій. А вже-жъ заявивши въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ нахиливъ до сентиментальности, Котляревскій потягнувъ за собою деякихъ иншихъ писателѣвъ українськихъ, ба и самъ талантливый Квѣтка-Основяненко переймивъ сентиментальну афектацію бѣть Котляревского, дарма, що тогдѣ въ російській литературѣ сентимен-

¹⁾ Творцемъ сентиментального напряму литературного въ Россіи бувъ Н. Карамзинъ, написавши двѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталя, боярская дочь“.

тального напряду майже ніхто вже не придержувавъ ся¹⁾.

Въ шутливій оперетцѣ, написаній підъ заголовкомъ „Москаль-чарѣвникъ“ скривавъ ся мабуть сеся провѣдна гадка, що Україну старає ся подолѣти культура російська, що однакѣ се змаганє не вдѣє нічого, по-за-якѣ Україна придержує ся вѣрно рѣднихъ святощій. — Змѣсть сеї оперетки єсть такій: До Тетяны, молодої жєны чумака Чупруна, заходить судовый паничъ Фвятикѣ, що стыдає ся своєї матери, простої старушки, и говорить по-московски. Тетяна — се невѣста жвава, жартлива и глузлива, однакѣ вѣрна своему мужєви. Чупруна не має дома, — поѣхавъ въ дорогу за сѣлю. Саме-тогдѣ въ хату Чупруна приходить на квартиру москаль (солдатъ), котрый чванить ся своєю грубою вдачею и оубѣля просить хозяйки, щоби дала єму чого повечеряти, або хочъ чарку горѣлки. Коли Тетяна не волила волѣ москаля, то положивъ ся бнѣ въ запѣчку, и удаючи спячого, небавомъ ставъ хрѣсти. Тогдѣ учувъ бнѣ, що у Тетяны єсть пражена ковбаса, печена курка и пляшка запѣканки. Ажъ ось вернувъ Чупрунъ зъ дороги, а Тетяна почувши єго голосъ велѣла Фвятикови скритисъ підъ припѣчкомъ. Чупрунъ побачивши солдата-постоляця, пытає ся жѣнки, чи єго нагодувала, та довѣдує ся, що у неї нема нічого, по-за-якѣ она для себе рѣдко коли и варила. Одтакѣ встає москаль зъ запѣчки и зъявляє Чупрунови, що бнѣ єсть чарѣвникѣ, та що нагодує голодного чумака. Показує отже тѣ мѣсця, де Тетяна скривла запѣканку и їду, та выганяє Фвятика зъ-підъ припѣчка, звѣщаючи чумакови, що се є чортѣ, котрый

¹⁾ Коли Квѣтка-Основяненко писавъ першій свої повѣсти, то въ Россіи славный поетъ Пушкинъ вытычивъ литературѣ напряду національный.

принявъ стать судового панича. Однакже Тетяна признає ся чоловікови, що се таки справдішній Финтикъ, котрый такъ їй надовъвъ и осоруживъ ся, що й їй задумалось, надъ нимъ поглумитись. Чупрунъ не мститъ ся Финтикови, а дає ему науку, щобъ вінъ ніколи не забувавъ, якого вінъ роду, щобъ почитавъ матіръ свою, поважавъ старшихъ себе, та щобъ Тетяну обходивъ на тридцять земель.

Сеся оперетка не зовсѣмъ вподобалась Кулѣшеви; се бо закидує Котляревському, що Чупрунъ являє ся придурковатымъ, мѣжъ-тымъ, коли чумаки „самые развитые люди“¹⁾. А вже-жъ Н. Петровъ доказавъ Кулѣшеви²⁾, що основну гадку въ „комедіи“ „Москаль-чарѣвникъ“ взявъ Котляревскій изъ українського народного переказу, що именно въ казці „Москаль-рыбалка“³⁾ чумаки супроти солдатѣвъ являють ся справді безглуздыми, по-за-якъ сѣ пакѣтники ихъ піддурюють и зъвозѣвъ крадуть имъ рыбу. Опроче Чупрунъ єсть лишъ забобоннымъ а не придурковатымъ; се бо бесѣдує второпно, ба, говорить про столицю одну й другу, про сенатъ, міністрѣвъ и т. и. (стор. 417. и 418). Вѣра-жъ въ чары була тогдѣ прикметою не тѣлько людей неграмотныхъ, але й письменного панства.

Народну оперетку⁴⁾ въ 3 дѣяхъ п. з. „Наталка Полтавка“ надруковано у-перве 1819. р. въ Харьковѣ, а въ-друге 1838. р. такожъ въ Харьковѣ коштомъ И. Срезнев-

1) „Осинова“, С.-Петербургъ, 1862; лютый; стор. 23².

2) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кієвъ 1884; стор. 33—36.

3) И. Рудченко, „Народныя лужицко-русскія сказки“. Выпускъ II., стор. 170—173.

4) Въ виданію Кулѣша зъ 1862. р. оба драматичні твори „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарѣвникъ“ названіи „украинскою оперою“.

ского (зъ предмовою и зъ додаткомъ словаря). У-трета выдано сю оперетку въ 2 дѣяхъ 1862. р. въ Петербургѣ заходомъ Кулѣша. Одатъ передруковано сей творъ драматичный ще кѣлька разѣвъ. — Шутливу-жь оперетку п. з. „Москаль чарѣвникъ“ выдано у-перве 1841. р. въ Москвѣ коштомъ И. Срезневского, та й опѣся ще кѣлька разѣвъ еѣ надруковано.

Мѣжь печатаными творами Котляревского находить ся ще „Ода до князя Куракина“¹⁾. Хоча сеся ода естъ пансіярикъ, писанный по правиламъ середньовѣчной науки схолястичной въ честь малороссійского генералъ-губернатора, то однако проявляють ся тутъ такожь здоровѣ гадки, по-за-якъ поетъ выступае противъ деякимъ лукавымъ панамъ, щѣ бѣднымъ людямъ не давали польгъ, и бѣдывае ся зъ докоромъ про тыхъ судѣвъ, щѣ людей не судили по правдѣ²⁾.

¹⁾ У-перве надруковавъ сю оду П. Кулѣшъ въ Петербургской „Основѣ“ зъ 1861. р. (январь, стор. 251—255).

²⁾ Порѣви. отъ-се мѣсеце въ „одѣ до князя Куракина“:

— Крутенькую загадку
Нашимъ ты задавъ панамъ,
Бо, щѣбъ мали чистѣй душѣ,
Щѣбъ держали строго уши,
Ты собой ихъ учишь самъ....

— И такихъ було доволѣ,
Щѣ прохали на панѣвъ,
Щѣ паны, по ихъ злѣй воли,
Не дають пахати нивѣ;
Щѣ козацькими землями,
Сѣнокосомъ и полями
Вередують, мовѣ своимъ.
Судѣ у правду не вникае,
За панами потакае,
Щѣбъ було ёму и имѣ. (стор. 445. и 446.)

Зъ-помѣжь рукописей, що ихъ лишивъ Котляревскій, важнѣйшій суть ось-сѣ:

1) „Размышленія о расположеніи, съ какимъ должно приступать къ чтенію и размышленію о св. Евангеліи Луки“¹⁾. Се есть украинскій перекладъ тексту французского²⁾, подѣленный на 359 главъ. Изъ одной замѣтки перекладчика можна дознатись, що онъ почавъ сю работу въ жовтні 1823. р., а кінчивъ єѣ 17. червня 1838. р.

2) „Замѣтки“ про деякі народні обычаї³⁾.

И. Котляревскій есть творцемъ новой doby литературы руско-украинской. Его можь уважати „предитечею“ Тараса Шевченка. Якъ бы не було автора Енеиды, то не мѣгъ бы опѣсая зъявитись безсмертный кобзарь украинскій; навпередъ треба було утворити языкъ литературный и зъєднати для него людей культурныхъ, по чѣмъ Украина могла зъ упадку двигнутись словами аностола правды й науки. И сказавъ Шевченко своему „предитечи“ велике „спасибѣгъ“ за славный его починъ просвѣтный, присвятивши єму „на вѣчну память“ чудову пѣсню, въ которой вызначують ся особливо ось-тѣ вѣщї слова:

Все осталось, все сумує,

Якъ руины Трої;

Все сумує, тільки слава

Сонцемъ засіяла:

Не вмире кобзарь, бо на вѣки

¹⁾ Заголовокъ сего писанія подавъ А. Терещенко въ мовѣ російской; однакже Котляревскій зладивъ свой перекладъ изъ мовѣ украинской.

²⁾ Се заголовокъ оригіналу французского: *Évangile médité distribué pour tous les jours de l'année, suivant la concorde des quatre évangélistes, augmenté d'une notice, par le P. Duquesne. XIII. tomes. Lyon 1816.*

³⁾ Порбви. „Основу“, 1861., (февраль, стор. 172). Терещенко списавъ тутъ змѣсть сихъ замѣтокъ.

Їго привітала.
 Будешь, батьку, панувати,
 Поки живуть люде,
 Поки сонце зъ неба сьєє,
 Тебе не забудуть¹⁾.

2. Петро Артемовскій-Гулак²⁾.

Онъ родивъ ся въ Городищи, Кіівскои губерніѣ, 16. сѣчня 1790. р.³⁾. Батько его Петро бувъ священникомъ, щбъ за-
 для бѣдности мусѣвъ самъ давати синовн освѣту дома, та
 ажъ въ 12. роцѣ бддавъ его до бурси Кіівскои. Коли-жъ
 лучилась въ Кієвѣ велика пожежа, и бурса зъ духовною
 академією спалилась, то молодой Артемовскій-Гулакъ
 перетерпѣвъ велику нужду, та ходячи по базару, вызби-
 рувавъ лушпини зъ кавуїбвъ и ними годувавъ ся кѣлька
 днѣвъ. Выйшовши зъ бурси Артемовскій не хотѣвъ бути
 попомъ. Полюбивши дочку одного богатого пана, бажавъ

¹⁾ Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876.; I, стор. 191.
 — Такожъ Яковъ Головацкій помянувъ Котляревского добромъ,
 написавши его біографію, котру закончивъ сими словами: „Цѣла
 Украина съ почестью споминає Котляревского... Каждый Мало-
 русинъ зъ глубины души вздыхає за нимъ. Дорогоцѣнное имя его
 заховано буде на завсѣгды въ памяти народной, якъ пѣсня на-
 родна, котра не умирає николи“. („Пчела“, Львѣвъ 1849; число 3.
 стор. 37—41.)

²⁾ Важнѣйша литература: „Артемовскій-Гулакъ“; ста-
 тья П. Кулѣша въ Петербурской „Основѣ“, 1861; мартъ, стор. 78—
 113. — „Відчити з історії русько-українського письменства XIX.
 віку“. II. „Петро Артемовський Гулак“; стаття Ол. Кониського
 у Львівській часописи „Сьвіт“; 1882; число 14., стор. 239—243. —
 Порбви. „Очерки истории украинской литературы XIX. столѣтія
 Н. И. Петрова“. Кієвъ 1884; стор. 56—71.

³⁾ Въ деякихъ житєписяхъ Артемовского-Гулака читаємо
 що вінъ родивъ ся 1791. р. въ Смілѣй, мѣстечку Черкаского по-
 вѣту, Кіівскои губерніѣ. Однакже Кониській дбзнавъ ся изъ за-
 писокъ Артемовского, що вінъ родивъ ся въ Городищи.

бнѣ зъ нею подружитись, але панъ и слухати не хотѣвъ, щобъ зятемъ его ставъ убогій семинаристъ. Одтакъ двѣчнина вмерла зъ чахотки, а Артемовскій ставъ учителемъ у якогось пана-Поляка въ повѣтѣ Бердичѣвскѣмъ. И справдѣ надавъ ся бнѣ якъ-разъ на доброго учителя, бо цѣлкомъ орудовавъ мовами латиньскою, французскою и польскою. Та учителювавъ бнѣ трохи-не чотыри роки, и въ 1817. р. перебравъ ся въ Харкѣвъ, чтобы вступити въ университетъ.

Въ Харкѣвскѣмъ университетѣ профессеры полюбили талантливаго Артемовскаго; про-те препоручено ему читати лекціѣ польскои мовы для тыхъ студентѣвъ, котрѣ бажали-бъ такои науки. Такъ отже Артемовскій разомъ и вчивъ ся и вчивъ другихъ въ университетѣ, хочъ бувъ еще студентъ, и то приватный. Въ 1818. р. ставъ бнѣ учителемъ въ Харкѣвскѣмъ „институтѣ благородныхъ двѣвицъ“; а два роки опѣсля (1820), хочъ у него й не було ще аттестату на скѣнчене университетскихъ куребъ, препоручили ему въ университетѣ читати лекціѣ зъ географіѣ, исторіѣ и статистики. Черезъ рѣкъ подавъ Артемовскій-Гулакъ диссертацію „О пользѣ исторіи всеобщей и преимущественно отечественной и о способѣ преподаванья послѣдней“. За сю диссертацію одержавъ бнѣ званє майистра, а въ 1823. р. дано ему въ Харкѣвскѣмъ университетѣ катедру „русской исторіи“, зъ котрои бнѣ не сходивъ 26 лѣтъ.

Въ кѣнци двацятыхъ и въ самѣмъ початку трицятыхъ рокѣвъ Артемовскій товаришувавъ зъ ректоромъ университета Кроннебергомъ и зъ профессоромъ Куницкимъ. Куницкій бувъ великій пияница, а Артемовскій товаришувавъ зъ нимъ лишъ изъ-за остраху, чтобы бнѣ зъ пяныхъ очей не вконивъ якои халеры. А вже-жъ снхъ трохъ мужѣвъ обвиноватили за те, що они „излишне

нравственно солідарні між собою". Артемовський-Гулак був чоловік обережний, ба й полохливий, а тут як-раз в ту саму пору вихопилося польське повстання (1831). Саме-тогді якийсь урядник Чернявський зробив донос, що в Харків завелася потайна революційна громада і що на чолі її стоять „тріумвірати": Артемовський, Кроннебергер і Куницький. За тим доносом пішла трусениця; трусили і в квартирах, і в університеті, ба й на улиці супротив домів, де жили ті три мужі, зривали дошки на підходах і глядали слідів „заговору й революції". Однакже мимо острон трусениць не пішли нічого. Одтак царь Николай, приїхавши в Харків, позвав до себе Артемовського і сказав до него: „Тебя, кажеться, немножко беспокоили?" Потім повів його в тюрму, де сидів уже Чернявський за своїм брехливим доносом. Вказуючи на Чернявського, царь озвався до Артемовського: „Тебя беспокоили по милости этого негодяя..." Опісля став Артемовський чоловіком вельми „благонадежним", і одтак єсть звістка, хоч може й не зовсім достовірна, що його „начальство" посылало вговорювати в Чернігівщині і Полтавщині козаків, щоб вони не бунтувались а охоче йшли служити в військо московське¹⁾.

Російський публіцист М. Де-Пуле, згадуючи про діяльність Артемовського-Гулака в Харківському університеті замічає²⁾, що він був плохим професором. „Русскую историю" читав Артемовський по Карамзину і Устрялову і по словам того публіциста не заявляв

¹⁾ Кониський, „Вітчити з історії русько-українського письменства XIX. віку". („Світ". Ві Львові 1882., число 14; стор. 241.)

²⁾ „Вістник Європи", IX. годъ, книга 1., (январь); томъ I. С.-Петербургъ 1874; (въ статті „Харківський університетъ") стор. 83. 84.

п'яком самотѣйности въ дослѣдахъ историчныхъ. Од-такъ пише Де-Пуле, що Артемовскій добававъ въ про-фессурѣ „карьеру къ отличіямъ и почестямъ“, — що бѣвъ на лекціѣ приходивъ „весь увѣщенный орденами и сіяю-щій перстнями“, и т. н. А вже-жъ годѣ вѣрити всею тѣе, що сей російскій письменникъ про Артемовского верзѣ, по-за-якъ оказувавъ велику ненависть до Украины и еи найлучшихъ сынѣвъ, и бувъ пристрастнымъ проповѣдни-комъ національного „объединенія“. Коли Артемовскій бувъ профессоромъ университета, то поставлено его (1831) инспекторомъ Харківскаго „института благородныхъ дѣ-виць“. Одъ 1841. до 1850. р. бувъ бѣвъ ректоромъ въ Хар-ківскѣмъ университетѣ. По-за-якъ той Де-Пуле въ-за-галъ не злюбивъ Артемовского, то й про ректорску его дѣяльність помянувъ лихомъ. Такъ звѣщає бѣвъ, що Ар-темовскій зѣбравъ разъ профессорѣвъ и зъ патосомъ вы-голосивъ свою мову, заявляючи, що задумавъ усунути всякій непорядки („злоупотребленія“), вкравшій ся въ уни-верситетъ. — „Да! злоупотребленія большія“, кликнувъ Лушинъ, профессоръ всесвѣтної исторіѣ, „но вы, госпо-динъ ректоръ, первый ихъ виновникъ“¹⁾. Коли, бѣдтакъ декотрі студенты въ де-чѣмъ провинили, то по словамъ того „объединителя“, скликувавъ Артемовскій всю мо-лодьжь университетску въ зборову салию и бѣльше го-диниы дававъ бѣвъ остру науку, прикрашену цитатами зъ бесѣдъ Цицерона. Майже вѣ кождѣй своѣй промовѣ до студентѣвъ мавъ бѣвъ говорити емфатично: „Юноши! Вы видите передъ собою старца, которому внимали стар-цы, когда онъ былъ юношей!“²⁾

А вже-жъ Артемовскій бувъ добродѣємъ студентѣвъ-Украинцѣвъ, и бѣдтакъ Микола Костомарѣвъ живѣвъ у него, коли вчивъ ся въ Харківскѣмъ университетѣ³⁾.

¹⁾ Ibid., стор. 87. — ²⁾ Ibid., стор. 85.

³⁾ „Кіевская Старина“, томъ XII., 1885; стор. XXXVI.

Артемовскій стоявъ въ близькихъ відносинахъ до Квѣтки-Основяненка и до Амвросія Метлинського. Кажуть¹⁾, що Квѣтка вмеръ (1843) на его рукахъ.

Одъ р. 1850. живъ Артемовскій на пенсіи въ Харковѣ, де й умеръ 1. жовтня (октябрю) 1866. р., скороваючи розумъ и память. Конвєскій згадує²⁾, що память у него була не-абы-яка. Вергілія, Горація й иншихъ знавъ бнъ на память, и ще за день до смерти говоривъ на память Вергілія.

Петро Артемовскій-Гулакъ бувши студентомъ Харківського університета (1817) намагавъ ся писати по-російски, и про-те зладивъ кілька перекладівъ зъ чужихъ языківъ на мову російську. Се були вѣрші змѣсту релігійно-мистичного, примѣромъ „Мученіє сатани при воззрѣніи на Едемъ“ зъ Мильтоноваго „Втраченого раю“³⁾. Въ сихъ своихъ перекладахъ придержувавъ ся Артемовскій того мертвого языка, що его захвалювавъ Алексій Шишковъ, бажаючи ввести языкъ церковно-славянскій въ російську письменність. Коли-жъ молодый Українець побачивъ, що така писанина не доведе до-пуця, то задумавъ бнъ вступити въ слѣды Котляревського и списувати свои твори літературні въ мовѣ рідній. Та й не пожалувавъ Артемовскій, що прихиливъ ся серцемъ до мови української, бо своєю казкою „Панъ та собака“ зъєднавъ собі добру память не то мѣжъ людьми письменними, але й мѣжъ бѣдолашними мужиками на Україні. Вже П. Кулѣшъ, що озвавъ ся зъ до-

¹⁾ „Украинская Старина“. „Матеріали для исторіи украинской литературы народнаго образованія Г. П. Данилевскаго“. Харьковъ 1866; стор. 249.

²⁾ „Свѣтъ“, 1882; число 14., стор. 241.

³⁾ Н. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер. XIX. столѣтія“, стор. 57.

коромъ про Енеиду Котляревского, въ загалѣ похваливъ талантливаго автора тои казки, назвавши его „великимъ поетомъ“¹⁾. И справдѣ, Артемовскій змалювавъ въ тѣй казцѣ такъ вѣрный образъ недолѣ мужикѣвъ супроти самоволѣ панѣвъ на Украинѣ, що сему творови треба дивуватись дивомъ великимъ. Въ тѣмъ бо часѣ, коли люде культурнѣ въ панщинѣ не добачали нѣякого лиха, коли деякѣ зъ нихъ доказували потребу тои поганои неволѣ²⁾, украинскій поетъ вказавъ смѣливо на тяжку рану суспѣльности въ Россіи, — вказавъ на недолю мужикѣвъ супроти гулящого жита деякихъ бундюжныхъ панѣвъ.

Въ казцѣ „Панъ та собака“ видимо пса Рябка, що на панському дворѣ не спить цѣлу нѣчь и худобу панску вѣрно доглядає, та ажъ досвѣта лягає спочити у своѣй норѣ. Ажъ ось чутио гамѣръ, галасъ, крикъ. Наймиты панскѣ кличуть собаку: „Цу-цу, Рярко! на-на!“ Бѣдний Рярко думавъ, що ему хочуть подати добру їду за-те, що ѓнъ всю божу нѣчь не спавъ, злодѣя бѣганявъ. Та ось стали его лупити-бити по приказу пана, — пустили его влє-живого. Коли жъ ѓнъ запытавъ ся двѣриѣ, за-що згнуцають ся надъ нимъ, то одинъ зъ наймитѣвъ, Явтухъ, бѣдновѣвъ, що панъ изъ панєю всю нѣчь не спали зъ-за того, що Рярко розбрехавъ ся. ѓдтакъ невольникъ-чоловѣкъ каже отъ-се до собаки-Рябка, що являє ся образомъ крѣпка:

¹⁾ Порѣвни. отъ-сей слова Кульша: „Еслибы Артемовскій-Гулакъ умеръ, написавши только *Пана та собаку*, то по надеждамъ, какія должно возбудить подобное произведение починающаго писателя, мы бы сказали, что лишились въ немъ великаго поэта“. („Основа“, Петербургъ 1861., мартъ, стор. 112.)

²⁾ Въ галицкѣй Руси Денисъ Зубрицкій доказувавъ потребу панщини въ статьѣ „Rozprawa za pańszczyznę“, котру надруковано

Ты-жь знавъ, що вчора нашъ у карты панъ програвъ ся;
 Ты-жь знавъ,
 Що хто програвъ,

Той чорта (не теперъ на споминки) здрѣмав, —
 Той батька рѣдного, розсердившись, програв.
 Ты-жь знавъ, кажу, Рябко, що панъ не буде спать.
 До чого-жь гавкавъ ты? на-що-жь було гарчать?
 Нехай бы гавкавъ самъ, а ты-бъ уклавсь тихенько,
 Забравшись въ ожередъ, та й спавъ бы тамъ гарненько.
 Теперъ ты бачишь самъ, що мокрымъ бнѣ рядомъ
 Напавъ ся на тебе, и знай верзе притьмомъ.
 Що грошей вчора бнѣ проциндривъ щось не трохи...

— — — — —
 А бачъ, Рябко, а бачъ! не гавкай, не ганяйся!
 Лажъ, хирный, та й мовчи, и зъ паномъ не рѣвняйся!
 Чого брехать? нехай нашъ панъ здоровый буде,
 Онъ самъ и безъ собакъ сю панщину одбуде.

Послухавъ Рябко порады Явтуха, та не хочачи турбовати супокою пана попхавъ ся спати на цѣлый день и цѣлу нѣчь.

Заснувъ Рябко, захрѣпъ, ажъ ожередъ трясетця;
 Рябку й не снятця, й не верзетця,
 Що вже Москалики въ коморѣ й на дворѣ
 Скрѣзь нишпорять, мовъ тутъ вони й господарѣ,
 Що вовкъ ягнять, а тхѣръ курчатокъ убѣрае...

Якъ засвітало, заворушилась опять панска двѣрня, глядаючи необачного Рябка. Однакже бнѣ, чуючи поклики наймитѣвъ, не квапивъ ся выйти изъ своєї норы.

„Теперь-то“, дума бнѣ, „мѣй панъ всю нѣчку спавъ,
 Бо не будивъ його Рябко и не брехавъ;

Теперь-то бнѣ менѣ свою покаже дяку;

въ 1819. р. въ журналѣ „Rozmaitości“, се-бѣ-то въ додатку до урядової Газеты Львовскої.

Теперь уже не втре менѣ, якъ вчора, маку.
 Нехай цуцукають... мене симъ не зведуть,
 Поки самі сюды обѣдъ не принесуть“.

Гамѣръ на дворѣ змагавъ ся, а Явтухъ найшовши Рябка зашморгнувъ ему на шиі арканъ. И опять по приказу пана наймиты стали Рябка побивати и влѣпили ему зъ сотеньку ківвѣ за те, що бнѣ добра панского не стерѣгъ, злодѣвѣвъ та звѣрюки не обганявъ.

Примученный Рябло высказавъ тогдѣ отъ-сю гадку про самоволю панѣвъ:

„Нехай имъ служитъ бѣльшь рябий въ болотѣ бѣсѣ!
 Той дурень, хто дурнымъ иде панамъ служити,
 А бѣльший дурень, хто имъ дума угодити“....¹⁾

Оцѣняючи сю казку замѣтивъ Кониській про „Рябка“ ось-такє: „*Рябкомъ* поетъ показавъ гарно намальовану картину того безирава, въ якому находили ся крѣпаки; тыхъ утискѣвъ, якѣ вони терпѣли бѣдъ панѣвъ, того самоволя, яке наны чинили надъ людьми! То стоявъ передъ читателемъ не Рябло, не собака, а ввсѣь обернутый въ крѣпацтво украинскій народъ. То не Рябло неклюється всю нѣчь, не знаючи спочинку, то безталаннй крѣпаки; то не Рябло кричить бѣдъ батогамъ панськихъ наймитѣвъ, то не Рябка перѣщать пугою, то не зъ Рябка летить клоче шерсти, — то крикъ, гукъ, стогнанє и слѣзы крѣпакѣвъ бѣдъ панѣвъ и народа загаломъ бѣдъ урядникѣвъ и старшинъ“²⁾. Кониській думає бѣдтакъ, що Яв-

¹⁾ Порѣвн. журналъ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 81—85. — Казку „Панѣ та собака“ переложивъ О. Лепко на мову російську. (Порѣвн. книгу „Поэзія Славянъ“, сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей, изданный подъ редакціею Ник. Вас. Гербеля. С.-Петербургъ 1871; стор. 169. 170.)

²⁾ „Свѣтъ“, 1882; число 14; стор. 240.

тухъ являе ся „одразкомъ великои бѣльшости интелігентнои громады того часу“, що той наймитъ „болѣвъ сердцемъ за Рябка, — та що-жь? однимъ сердцемъ безъ розуму, безъ освѣты, безъ розвою не богато вдѣшь“¹⁾. — А вже-жь, нѣгде правды дѣти, Явтухъ в собѣ таки простый крѣпакъ, що по приказу панскому побивае другого крѣпака, дарма, що сей невольникъ проявляе ся въ образѣ собаки-Рябка. Тому-то й розмова обохъ сихъ крѣпакѣвъ в вельми драстична, по-за-якъ несь-Рябко жалкуе ся про свою недолю й кривду, котру его товаришь, чоловікъ-Явтухъ, гараздъ бѣчувавъ сердцемъ, та зъ остраху передъ паномъ не смѣвъ би высказати.

Въ загалѣ цѣла казка (що оббѣмае 183 стрѣчки) написана справдѣ по-майстерски, такъ що не знати, що въ нѣй бѣльше подивляти, чи епичный спокѣй въ оповѣданю, чи комичный засновокъ казки, котрый довершуе ся подѣєю трагічною, чи справжню драматичнѣсть въ явѣ двохъ невольникѣвъ, Явтуха й Рябка. Опроче мова въ казцѣ в жива, ядрениста й така гарна, що до Шевченка нѣ одинъ писатель не спромогъ ся оживити своихъ творѣвъ такимъ чудовымъ словомъ, якимъ вправно володѣвъ Артемовскій-Гулакъ²⁾. Одтакъ не мо-

¹⁾ ibid., стор. 241.

²⁾ Костомарѣвъ зъявивъ Артемовскому велике „спасибѣгъ“ за его знамениту казку, пишучи мѣжъ иншимъ се, що слѣдуе: „Артемовскій-Гулакъ былъ рѣдкій знатокъ самыхъ мельчайшихъ подробностей народнаго быта и нравовъ, и владѣлъ народною рѣчью въ такомъ совершенствѣ, выше котораго не доходилъ ни одинъ изъ малороссійскихъ писателей“. („Поэзія Славянъ“; стор. 159.) — Хоча-жь казка „Панъ та собака“ въ загалѣ вѣсѣмъ вподобалась, то однако въ „Московскѣмъ Телеграфѣ“ Н. А. Полевого замѣщено ось-таку фдку епиграму на сей творѣ украиньского поэта:

„Пускай въ Зоилѣ сердце ноетъ, —
Онъ Артемовскому вреда не принесетъ:

жемо притакнути Кулѣшеви, котрый закидує Артемовському наклѣнъ до „котляревщины“ изъ-за того, що бѣть за проводомъ автора Енеиды въ сѣй казцѣ корыстувавъ ся ямбомъ, котрый по думцѣ Кулѣша не годить ся зъ формою украиньскои народнои поезіѣ, — та що бѣть наслѣдувавъ Котляревского въ описѣ природы нѣчнои. Однакже казка „Панъ та собака“ не є творомъ поезіѣ людовои, котра по-найбѣльше любує ся въ трохейскѣй стопѣ вѣршовѣй (—). Вже-жъ и Шевченко въ писаню поезіѣ хѣснувавъ ся иногдѣ ямбами; а впрочѣмъ ямбы ѡдповѣдають найлучше живѣй и чуткѣй вдачи народу руско-украиньского, та й сама мова наша проявляє часто ритмъ ямбичный. Такожъ годѣ закидувати Артемовському, що бѣть выписавъ зъ Енеиды деякѣй вѣршѣ, малюючѣй чорну нѣчь въ природѣ; въ описѣ Артемовского находятъ ся лишъ деякѣй слова, що случайно суть схожѣй зъ ѡдвѣтными словами въ Енеидѣ¹⁾. Опроче авторъ казки „Панъ та собака“ вже зъ-за того не мѣгъ наслѣдувати Котляревского, що єго образъ темнои ночи далєко красшѣй ѡдъ картинки въ Енеидѣ.

Рябко хвостомъ его прикроеть;
И въ храмъ безсмертья унесеть“.

(„Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, томъ I. 1874; стор. 84.)

¹⁾ Кулѣшь порѣвнує именню отъ-сѣй вѣршѣ Котляревского и Артемовского:

а) Вѣршъ Котляревского:

Якъ тѣлько темна та нахмуриа
Изъ неба зелизла чорна нѣчь,
Година-жъ стала балагуриа,
Якъ звѣздки повтѣкали прѣчь... (Ен. III, 72.)

б) Вѣршъ Артемовского:

На землю злѣзла нѣчь...
Хочъ въ око стрель тобѣ, такъ темно на дворѣ;
Уклавъ ся мѣсяць спать...
И ледѣй крадькома яка маленька зѣрка
Зъ-за хмары выгляне, неначе мышъ зъ засѣлка...

Въ рукописи замѣщено передъ казкою отъ-се „мот-то“ изъ польскои байки Игнатія Красницкого: „Pies szczekał na złodzieja, cała noc się trudził“. Одаткъ думавъ Н. Петровъ, що Артемовскому польска байка „Pan i pies“ могла послужити основою ко написаню казки „Панъ та собака“, та що й сатира Красницкого „Pan niewart sługi“ могла спонукати українського поета, змалювати образъ двірскои собаки Рябка¹⁾). Хоча-жь предметъ казки Артемовского є въ загаль той-самый, що єго выложивъ Красицкій коротенько въ чотырохъ стрѣчкахъ своєи байки²⁾), то все-таки твѣръ украинського поета вважаємо само-стѣйнымъ, по-за-якъ гадку, кинену польскимъ поетомъ, розвинувъ єнъ зъ поглядомъ на недолу и окрему вдачу люду украинського.

До сєи казки навязує ся „Суплїка до Грицька Квѣтки“³⁾). Авторъ посылаючи Квѣтцѣ свою казку, просить єго, щобъ ихъ обохъ, се-бъ-то Артемовского и Рябка пустивъ до своєи хаты. Въ сѣй „суплїцѣ“ пише єнъ мѣжъ иншимъ отъ-се:

Пусти! Чи бачь, якъ *Песъ Рябка* почаствовавъ!

Коли-бъ йому языкъ родимецъ одѣбравъ:

Щобъ єнъ замѣсць *Рябка* до вѣку мавъ гарчати,

А нашъ *Рярко* щобъ сѣвъ за його въ карты грати!

Пусти насъ, батечку, до хаты!

Зъявивши гадку, що й „надъ єсомъ повинно ласку мати“, поетъ не знає, якъ приймуть єго казку Москаль.

¹⁾ „Очеркъ исторіи укр. литературы“, стор. 61—63.

²⁾ „Pan i pies“.

Pies szczekał na złodzieja, cała noc się trudził,

Obili go nazajutrz, że pana obudził.

Spał smaczno drugiej nocy, złodzieja nie czekał,

Ten dom skradł: psa obili za to, że nie szczekał (III, 16).

³⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 87.

Про-те просять Квѣтки, щобъ „его супліку й самъ читавъ, и ледачому вѣ паскудить не дававъ“;

Бо якъ почне Москаль по-своєму складати,
Та *вотъ!* та *што?* та *какъ?* читавши примовляти,

Тодѣ хочъ умыкай изъ хаты.

Після сєи „супліки“, писанон вѣршами, слѣдує вѣ прозѣ коротка ѡдозва до читателѣвѣ. Авторъ боить ся критики Москалѣвѣ и про-те пише про нихъ сє, щѣ слѣдує: „Вони хочъ щѣ по-своєму перехристять, и, я-жъ кажу, мѣй Рябко выпє одъ ихъ добру повну: уже щѣ я знаю, то у його не останетця нѣ одного цѣлого реберця...“ Вѣ сѣй ѡдозвѣ згадує Артемовскій похвально про Енеиду Котляревского, пишучи отъ-сє: „Уже нема його й на свѣтѣ нѣчого кращого, якъ (царство небесне) Еней вѣ нашѣй одежи; еге! та ба! Москаль, бачъ, поравъ ся и коло його, — и його одягнувъ по-московскій...“¹⁾.

Для Квѣтки зладивъ Артемовскій ще передше короткий стихотвѣръ п. з. „Справжня добрѣсть“, вѣ котрѣмъ ставъ ся доказати, щѣ правдива добрѣсть не є понура и сонлива, мовъ чернець турецкій, щѣ „она на всѣхъ глядить такъ гарцо й веселенько, якъ дѣвка, ѡдъ свого идучи панъ-отця до церкви до вѣнця, глядить на парубка, мовъ ясочка, пильненько“. Сє пѣсьмо пѣславъ Артемовскій Квѣтцѣ мабутъ тогдѣ, коли ѡнъ покинувъ чернечу жизнь и вѣтшавъ ся побутомъ вѣ родинѣ²⁾.

Казку „Панъ та собака“ написавъ Артемовскій 2. студия 1818. р. и надруковавъ єѣ вѣ Харковѣ вѣ „Украинскомъ Вѣстникѣ“³⁾. Вѣ сѣмъ журналѣ напечатано бѣль-

¹⁾ *ibid.*, стор. 88.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 69. 70.

³⁾ „Украинскій Вѣстникъ“ ставъ виходити вѣ Харковѣ 1816. р. Вѣ сѣмъ журналѣ печатались статѣѣ науковѣ и беллетристичнѣ вѣ мовѣ російскѣй та украинскѣй. „Украинскій Вѣстникъ“ пе-

шу часть его стихотворѣвъ, мѣжь котрыми вызначуе ся казка „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“. Змѣсть сєи гарної казки є такий: Убогій мужикъ Солопѣй спромѣгъ ся весною на горохъ, и ѡдтакъ жѣнка Хивря радила ему, посѣяти горохъ на перелозѣ. Та ба! „горохъ ласенька рѣчь, и дѣтвора за нимъ полѣзе хочь у пѣчь“, сказавъ Солопѣй, — „обскубуть его зеленцемъ“. Однакже Хивря замѣтила, що „якъ уродить Богъ, то дасть на долю всѣхъ“. Солопѣй хотѣвъ посѣяти горохъ въ кутку, щобъ и „врагъ“ тамъ его не найшовъ, але въ кѣнци услухавъ Хиврѣ, зѣоравъ перелѣгъ и посѣявъ горохъ. Осъ уже пѣдрѣсь горохъ и прийшла черга на стручки. Хто йде, горохъ скубне, а дѣтвора втѣшає ся добрымъ полономъ. Зѣбравъ Солопѣй горохъ, и клине-проклинає всѣхъ тыхъ, що ему заподѣяли таку пакѣсть, та й до Хиврѣ ѡдзывавъ ся зъ докоромъ, тому-що порадила ему сѣяти горохъ на перелозѣ. Все-жъ таки посѣявши два мѣшки зѣбравъ Солопѣй сѣмь мѣшкѣвъ гороху зъ перелога. Ѳдтакъ на другу весну посѣявъ ѡнъ горохъ межи пшеницею та житомъ. Але-жъ якъ пѣшовъ въ жнива, не заставъ нѣ зерна; проциндривъ Солопѣй горохъ, а за горохомъ и жито та пшеницю; бо якъ про-нюхали въ селѣ, що Солопѣй посѣявъ горохъ на рѣли мѣжь житомъ и пшеницею, то давай ходити въ горохъ. Ходили й змяли та стовкли до-тла пшеницю й жито. Тогдѣ Хивря зѣѡймила зъ кѣлка двѣ новѣсѣнскѣ торбинки и сказала дурному Солопѣю:

реставъ выходити въ 1821. р. — Артемовскій пѣдписавъ ся пѣдъ свою казкою тѣлько буквами ...ъ ...й ...ъ. Симъ способомъ пѣдписувавъ ѡнъ себе въ стихотворахъ своихъ до року 1827., та ажъ пѣдъ баллядою „Твердовскій“, печатаною (1827) въ журналѣ „Славянинъ“, надруковавъ постъ повне свое имя.

„Иди-жь теґенерь зъ-ѡдцѣль, щобъ твоѣй и духъ не пахъ;
Не вмѣвъ свого, — носѣ-жь ты хлѣбъ чужѣй въ тор-
[бахъ!¹⁾]

Сю казку закѡнчивъ поетъ довшою моральною наукою, котрою звернувъ ся до тыхъ, щѡ не хотѣчи хозяйнувати ладомъ предкѡвскимъ, стали въ газдѡвствѣ заводити новѣй, заграничнѣй порядки²⁾. Такимъ мудрагелямъ сказавъ поетъ отъ-сю гѡрку правду:

Та вже зъ васъ не одинъ оравъ пѡдъ небесами,

А якъ на землю злѣзъ, пѡшовъ въ старцѣ зъ торбама³⁾.

Зъ сею казкою стоить у звязи „Писулька до того, который щѡ-Божого мѣсяця украинского гѡнца по всѣхъ усюдахъ розсылае“⁴⁾. Сю „Писульку“ зладивъ Артемовскѣй прозою, высилаючи єѣ до Йовграпа вразъ изъ казкою „Солопѣй та Хивря“. Тутки спѡмнувъ ѡнъ ще-разъ про казку „Панъ та собака“, и сказавъ, щѡ его „Рябка“ приймили досетъ прихильно у самому Петербурзѣ й въ Москвѣ, щѡ однакже все-таки у „деякихъ-пѡдпанкѡвъ шапки на головѣ загорѣлись“. Ѳдтакъ заявляє поетъ, щѡ мабуть и мѣжь панами єть не одинъ „Солопѣга“. Въ загалѣ жахав ся ѡнъ якои халепы ѡдъ панѡвъ за свои писаня и добачав тѡлько въ мужику свою рѡдню, кажучи отъ-се: „Нема його й на свѣтѣ, якъ изъ своєю рѡднею — зъ мужикомъ: чи поскубтись, чи побитьця, чи й помиритьця, то все воно, такѣ сказано, своѣй братъ“.

Менше важною єть „побрехенька“ „Тюхтѣй та Чиванько“. Тюхтѣй є вѣршомазъ, щѡ придержує ся рады Гѡраська (Гѡрація) и про-те свои писаня ховає на де-

¹⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 93—97.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 65. и 66.

³⁾ Мотивъ до сєй казки взявъ Артемовскѣй зъ байки Красицкаго „Groch przy drodze“ (III, 22).

⁴⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 99. и 100.

вять роковъ въ скриню, та читає ихъ ажъ въ десятѣмъ роцѣ. Якъ же побачить, що тамъ „ладу бѣсъ має“, то „въ грубу такъ-таки и впре шпаргалля все“. Иншою вдачѣ є Чванько слабкій, котрый всею, „щѣ начеркавъ, то такъ въ друкарню несе“. Але громада ихъ однако поважає: „того нѣ єномъ не знає, другого не читає“¹⁾.

Межи стихотворами Артемовского находятъ ся бѣ-такъ три байки: а) „Батько та сынъ“; б) „Рыбка“; в) „Двѣ пташки въ клѣтцѣ“. Найкрасшою є байка „Рыбка“ (плѣточка); ось и змѣсть єї: Дрѣбненька плѣточка узрѣла на удцѣ червяка, та не могла єго схопити, бо узеньке було єї ротеня. Стала отже падькати надъ своєю долею, по-за-якъ „тѣлько великимъ рыбацѣмъ на свѣтѣ жити“. Коли плѣточка горювала, ажъ ось щука вхопила за удку и „зъ воды шубовєсть въ окрѣпѣ“. Побачивши чуже лихо, дрѣбненька плѣточка не жалкувалася вже нѣколи про свою долю²⁾.

Артемовскій написавъ ще три поетичнѣ листы, перелицьовавши три оды римского поэта Горация одвѣтно до поглядѣвъ хлѣборобѣвъ украиньскихъ. Въ першѣмъ листѣ до Пархома перелицьовавъ єнъ на свѣй ладъ III. оду книжки другон, щѣ починає ся словами:

Aequam memento rebus in arduis

Servare mentem: (non secus in bonis

Ab insolenti temperatam

Laetitia) moriture Delli!

Сѣ слова звучать ось-такъ въ переспѣвѣ руско-украиньскѣмъ:

Пархоме! въ щастѣи не брыкай!

Въ нудзѣ притѣмомъ не лѣзь до неба!

¹⁾ *ibid.*, стор. 101. — Пѣсля тої „побреженьки“ слѣдує коротенька статейка п. з „Де-що про Гараська (Горация)“, писана прозою и вѣршомъ, де авторъ опять згадує про „Чванька“.

²⁾ Порѣвн. байку Красицкого: *Rybka mała i szczuprak* (I, 27).

Людей пытай, свѣй розумъ май:
Якъ не мудруй, а вмерти треба¹⁾.

Въ другомъ листѣ до Пархома зладивъ Артемовскій травестію XI. оды книжки першої, поклавши отъ-се „мotto“ изъ сен оды:

Tu ne quaesieris — scire nefas — quem mihi, quem tibi
Finem di dederint, Leuconoë, nec Babylonios
Tentaris numeros...

Ось и слова нашего поэта:

Пархоме! не мудруй, ворожки не пытай,
Якъ довгій вѣкъ прокаратаєшь,
Що выкувала вже зозуля, — проживай,
А бѣльше... шкода, що й бажаєшь²⁾.

Крѣмъ сихъ двохъ поетичныхъ листѣвъ до Пархома звѣстный намъ ще листъ до Терешка, котрый навязує ся до IX. оды книжки другої. Гораций почавъ свою оду сими поважными словами:

Non semper imbres nubibus hispidos
Manant in agros, aut mare Caspium
Vexant inaequales procellae
Usque....

А вже-жъ и Артемовскій ставъ свѣй листъ писати вельми поважно та спѣмнувъ про суспѣльный побутъ люду українського, звѣщаючи мѣжъ-иншимъ отъ-се:

Не все-жъ и на панцинѣ, Терешку, товчемось
И дбаємъ на панѣвъ въ жнива й въ косовицю:
А часомъ такъ-таки хочъ въ празникъ урвемось,
Та деяку й собѣ придбаємо копицю.
Воно минетця все, козаче, не журись!
Кинь лихомъ объ землю, якого ката елинишь!

¹⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 111.

²⁾ ibid., стор. 112.

Найми псалтырь та Богу помолись...

Всѣ помремо; ты те-жь, Терешку, згинешь.

Одтакъ згадує поетъ, що бѣлый царь вслѣвъ „не некрута а козакѣвъ давать“, щобъ бати Ляхѣвъ и Туркѣвъ. Въ кѣнци спѣмнувши, що въ Варшавѣ Иванъ „Хведоровичъ“ Паскевичъ зъ Ляхѣвъ весь жиръ выдавивъ, та що тамъ и могоричъ запивали, Артемовскій намагався Терешка въ журбѣ веселощами при царцѣ розбуркати.

Сю перелицьовану оду Горація найшовъ Кониській мѣжь вѣршами, писаными рукою Артемовского¹⁾. Крѣмъ сєй оды була тамъ еще перелицьована XXXIV. ода книжки першов и ѡдтакъ зберегались отъ-сєй три приказки: а) „Дурень и розумный“; б) „Цѣкавыи и мовчунъ“ и в) „Лѣкаръ и здоровъ“²⁾. Все тєє надруковано у Львѣвскѣй часописи „Свѣт“ 1882. р., въ числѣ 14., на сторонахъ 242. и и 243.

Артемовскій написавъ по чужимъ вѣзѣрцямъ такожь двѣ гарнѣ балляды; именно зладивъ ѡнъ вольный перекладъ польскѣй балляды Мицкевича п. з. „Твердовскій“³⁾ и такѣй-же перекладъ нѣмецкѣй балляды Гетого п. з. „Рыбалка“ („der Fischer“). „Малороссѣйскѣй балляда“ п. з. „Твердовскій“ въ рускѣ-украинскѣй парѣфразѣ зъявляє живѣйшѣ образы и бѣльше комичности,

¹⁾ Тѣ вѣршѣ Артемовского переписавъ Андрѣй Шиманѣвъ, адвокатъ въ Харьковѣ, и вразѣ зъ деякими замѣтками про жита поета передавъ ихъ Ол. Кониському.

²⁾ Порѣвн. байки Красицкого: *Madry i głupi* (IV, 26); *Doktor i zdrowie* (IV, 5).

³⁾ Балляда Мицкевича має заголовокъ „*Rani Twardowska*“. Въ нѣй єсть трицять и одна строфа, а кожда строфа ѡбймає чѣтыри вѣршѣ; въ баллядѣ же Артемовского єсть пятьдесятъ и двѣ строфы.

нѣжъ „польскій оригиналъ“¹⁾). Одаткъ балляда „Рыбалка“ визначує ся чудовымъ словомъ и гибкимъ вѣршомъ.

Н. Петровъ начисливъ 20 украиньскихъ стихотворѣвъ и писемъ Артемовского. Ось и переглядъ сихъ вѣршѣвъ: 1) Справжня добрѣсть (до Грицька Основяненка), 17. вересня 1817. р. — 2) Панъ та собака (казка), 2. студня 1818; — 3) Супліка до Грицька Квѣтки; — 4) Солопѣй та Хавря, або горохъ при дорозѣ (казка), 25. вересня 1819; — 5) Тютѣй та Чванько (побрехенька), 1. падолиста 1819; — 6) Де-що про Гараська (Горація), 2. падолиста 1819; — 7) Три приказки: Дурень и розумный, Цѣкавый и мовчунъ, Лѣкаръ и здорове, 1. студня 1820; — 8) Твердовський, малоросійска балляда, надруковава въ 1827. р.; — 9) Рыбалка (балляда), 26. жовтня (октября) 1827; 10) Батько та сынъ, 29. жовтня 1827; — 11) Двѣ пташки въ клѣтцѣ, 1. падолиста 1827; — 12) Плѣточка (байка), 4. падолиста 1827; — 13) До Пархома, два листы, 4. и 5. падолиста 1827; 14) Роскаянѣ Охрима (до Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 26. лютого 1828; — 15) До Терешка, 1831. р.; — 16) До Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 20. лютого 1832; — 17) До Любки, „мотто“ изъ Горація, 16. марта 1856; — 18) Текла рѣчка невеличка, пѣсня; — 19) Упадокъ вѣка, „мотто“ зъ Лермонтова, 24. марта 1856; — аи 20) Стихи П. А. Кулѣшеви, написані незадовго до смерті²⁾.

Писаня Артемовского печатано въ „Украинськомъ Вѣстнику“ бдѣ 1817—1821. р., одтакъ въ „Вѣстнику Европы“ 1827. р. (кн. 6.), въ „Славянинѣ“ 1827. р. и въ „Утренній Звѣздѣ“ 1834.³⁾ Въ 1878. р. Ф. Пискуновъ

¹⁾ „Повѣія Славянъ“, стор. 159.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 58. и 59.

³⁾ Артемовскій наблюдавъ въ письменныхъ своихъ творахъ

видавъ въ Кієвѣ „Кобзаря“, се-бѣ-то збѣринкѣ важнѣйшихъ писемъ Артемовскаго-Гулака¹⁾:

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що найлучшій свои письма зладивъ Артемовскій до 1830. р. Коли-жъ пошла у него полицейска трусениця, то впавъ онъ духомъ и ѡдтакъ пѣзшѣйшій его писаня не мають литературнои стѣйности. Все-жъ таки уважае ся онъ письменникомъ не-абы-якимъ. Петро Артемовскій-Гулакъ повѣвъ дальше тее просвѣтне дѣло, яке почавъ бувъ Иванъ Котляревскій. Мова въ его казцѣ „Панъ та собака“ єсть гарнѣйша й чистѣйша ѡдъ мовы перелицьованои Еиенды, и ѡдтакъ идеѣ его являють ся вельми людянѣй, по-за-якъ онъ обнявъ любовою найменшого брата и пѣднѣвъ протестъ противъ огидного крѣпачтва. Коли-бъ онъ на тее не бувъ зважавъ, що изъ-за его „Рябка“ „у деякихъ пѣдпанкѣвъ шапки на головѣ були загорѣлись“, то бувъ бы ступавъ дальше дорогою напередъ вытыченою и ставъ бы ся поетомъ справдѣ національнымъ. Хочь отже мотивы до своихъ поезій бравъ Артемовскій зъ класичныхъ творѣвъ Горація, Красицкаго, Мицкевича, Гетого, то однако вмѣвъ онъ надати своимъ писанямъ прикмету вельми поетичного, украинскаго свѣтогляду, изъ-за чого имя его въ исторіи нашої литературы остане ся по-вѣкъ величнымъ и славнымъ.

правописъ фонетичну. Писавъ отже и тамъ, де чути звукъ і, мѣжъ-тымъ коли онъ всякій звукъ и (= ы, и) знакомъ ы выражавъ; и. пр. лито (лѣто), вилъ (волъ), визъ (везъ), сынъ, роботы (робити).

¹⁾ Въ выданію Пискунова находятъ ся отъ-сѣ писаня Артемовскаго: 1. Рыбалка; 2. Твердовскій; 3. Тютѣй та Чванько; 4. Де-що про Гараська; 5. До Пархома; 6. Батько та сынъ; 7. Рыбка; 8. Панъ та собака; 9. Солопѣй та Хивря; 10. Писулка. — Пискуновъ перепечатавъ (крѣмъ „Суплики“ до Грицька Квѣт-

3. Евгеній Гребѣнка¹⁾.

Евгеній Павловичъ Гребѣнка родивъ ся 21. сѣчня 1812. р. въ батьківскѣмъ селѣ Убѣжищі, Пирятиньского повѣту въ Полтавской губерніи. Онъ бувъ другимъ сыномъ гусарского офицера, Павла Гребѣнки и его другої жены, Надежды Ивановны Чайковской, панѣ Пирятиньской. Дитячий вѣкъ Евгенія пройшовъ пѣдъ батьківскою стрѣхою; тогдѣ переймавъ онъ ѿ своєї няньки-крѣпачки пѣснѣ и переказы людовѣ и ѿтакъ полюбивъ рѣдну мову украиньску. Учителѣ домашній Павло Гуслистый и Кудрицкій вмѣли заохотити его до науки: читавъ онъ хлопчикомъ багато такъ, що безъ книжки не мѣгъ всидѣти. Про-те въ 1825. р. отецъ ѿдавъ 13-лѣтнього Евгенія въ гимназію высшихъ наукъ князя Безбородька въ Нѣжинѣ. Тамъ учивъ ся зъ Гребѣнкою въ однімъ часѣ Микола Гоголь, тѣлько Гоголь бувъ у высшій класѣ, нѣжъ Гребѣнка. Въ близшихъ ще ѿдносилахъ до молодого Евгенія стоявъ Олександръ Атанасієвъ, що ѿдѣля бувъ украиньскимъ писателемъ и прозавъ ся Чужбиньскимъ. Гребѣнка и Атанасієвъ були на квартирѣ у профессора Соловєва. По-за-якъ батько Олександра бувъ Великорось, то по догадцѣ Копиьского мабуть Гребѣнка

ки) всѣ тѣ писання, котрі Кулѣшъ замѣстивъ въ статьѣ своѣй про Артемовского-Гулака („Основа“ 1861, мартъ, стор. 78 -113). — Въ 1877. р. надруковавъ Игнатій Онішкевичъ въ „Руской Библіотецѣ“ (Львѣвъ 1877, томъ I.) всѣ тѣ творы Артемовского, які находятъ ся въ тѣй статьѣ Кулѣша.

¹⁾ Важнѣйша литература: „Е. П. Гребенка“, статья Ф. Пискунова въ зборнику украиньскихъ творѣвъ Гребѣнчинныхъ, и. з. „Пирятиньска ластівка“. Кієвъ 1876; стор. 4—9. — „Вісникъ з історіі русько-україньского письменства XIX. віку“, статья Ол. Копиьского у Львівській часописи „Свѣтъ“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 146. и 147. — Порѣвн. „Очерки исторіи украиньской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кієвъ 1884; стор. 210.

спонукавъ свого товариша, полюбити Україну¹⁾. Гребѣнка бувъ старшій Атанасієва-Чужбинського на пять рокѣвъ; до того ще Гребѣнку доля надѣлила такою вдачею, якою люде впливають на товаришѣвъ, самій того не бажаючи. Одинъ зъ Гребѣнчичиньхъ учителѣвъ повѣдає: „Гребѣнка бувъ завждѣ веселимъ, жартливимъ; его любили й товаришѣ й учителѣ, — добре вчивъ ся, пильновавъ надъ письменствомъ и пѣкловавъ, щобъ нѣкого не покривдити и кождому догодити“²⁾.

Въ гимназії перетворили Гребѣнку на Гребѣонкина, и пѣдъ сею назвою Евгенийъ скѣнчивъ гимназїю, служивъ въ вѣйску и тою-жъ назвою пѣдписувавъ першїй свои творы литературнїй.

Студенты Нѣжиньской гимназїї видавали свѣй рукописный вѣстникъ, щѣ звавъ ся „Аматузія“. Впорядникомъ того вѣстника бувъ Домбровскій (опѣсля профессоръ університету въ Кїевѣ), а головнымъ робѣтникомъ, душею вѣстника стоявъ Гребѣнка.

Гребѣнка почавъ писати по-українськи будучи ще студентомъ. Першимъ его литературнымъ творомъ бувъ перекладъ першої главы зъ поеми Пушкінѣвой „Полтава“. Надруковано євъ въ „Московскѣмъ Телеграфѣ“, ч. 41. зъ 1831. р. Одтакъ въ 1833. р. напечатавъ онъ два бдрывки сего перекладу въ „Утренній Звѣздѣ“.

Въ 1831. р. Гребѣнка скѣнчивъ курсъ въ гимназїи зъ правомъ на „чинъ 14. класа“ и заразы пѣшовъ на службу въ резервы осьмого украиньского козацкого полку, але швидко вийшовъ въ ѣдставку и въ 1834. р. повѣхавъ въ Петербургъ, де вже 1. лютого того року ставъ служити канцелярскимъ урядникомъ въ комисїи духовныхъ училищъ.

¹⁾ „Олександръ Атанасієвъ Чужбинскій“. („Зоря“, 1887; ч. 4; стор. 70.) — ²⁾ *ibid.*

Въ столиці Гребѣнка спѣзнавъ ся зъ деякими російськими й українськими письменниками. Въ 1833. р. друкувавъ онъ въ „Утренній Звѣздѣ“ деякі „Малоросійскій приказки“, а въ 1834. роцѣ видавъ въ Петербурзѣ всѣ свои „приказки“ числомъ 26. Въ другомъ виданю явились ей „приказки“ въ Петербурзѣ въ 1836. р.¹⁾

Въ кѣнци трицятыхъ рокѣвъ Михайло Максимовичъ подавъ Квѣтцѣ-Основяненкови гадку, щобы при якѣмъ російськѣмъ журналѣ видавати додатки въ мовѣ українськѣй. Гребѣнка заявивъ тогдѣ готовѣсть, обняти редакцію такихъ українськихъ альманахѣвъ. Проте задумавъ онъ видавати кѣлька альманахѣвъ при „Отечественныхъ Запискахъ“. Але головный редакторъ Краевскій взявъ назадъ свою умову, а причиною сему, якъ догадує ся Копискій, бувъ В. Бѣлинскій, головный помічникъ Краевского по роботѣ критичнѣй и бібліографичнѣй²⁾. Такъ отже бѣвъ 1836—1840. року Гребѣнка не печатавъ нѣчого по-українськи. Тогдѣ хвалено російскій его творы и про-те не було у него снаги до українського письменства. Ажъ въ 1841. р. видавъ Гребѣнка въ Петербурзѣ українскій збѣрникъ „Ластѣвка“. Се бувъ вѣдай той матеріяль, котрый Гребѣнка збравъ, задумавши видавати українскій альманахи при „Отечественныхъ Запискахъ“.

Коли Гребѣнка своими литературными творами ставъ звѣстный на Украинѣ, то забажавъ онъ навѣстити Квѣтку въ Основѣ. Въ дорожѣ балакавъ онъ зъ своимъ „извѣстникомъ“ про Квѣтку и его повѣсти; простѣ бо люде знали подекуды повѣсти „Грицька Основяненка“, по-заякъ онъ змалювавъ дуже вѣрно еусѣбный побуть хлѣ-

¹⁾ Въ альманаху „Хата“ выдавъ Кулѣшъ десять приказокъ Гребѣнки (стор. 41—57).

²⁾ „Свѣтъ“, 1881; ч. 8. 9., стор. 146.

боробѣвъ. Такъ отже приѣхавъ Гребѣника въ Основу, и підъ ѡкномъ дому, де живъ Квѣтка, спытавъ ся у старого чоловѣка, щѣ читавъ книжку: „А чи дома панъ Основяненко?“ и сейчасъ кликнувъ радѣсно поглянувши на него: „Здоровъ батьку Грицьку!“ — Основяненко (се бувъ ѡнъ самъ) ѡдложивъ поволи книжку, прихиливъ ся зъ ѡкна и занытавъ ся: „Чи не Гребѣночка?“ Се була перша стрѣча Гребѣники зъ ветераномъ Харкѣвского литературного кружка. Пѣзнавши Квѣтку ближе, Гребѣника полюбивъ его цѣлымъ серцемъ¹⁾.

Въ 1838. р. Гребѣника покинувъ службу въ комисіи духовныхъ училищъ и ѡдтакъ поставлено его старшимъ учителемъ російской мовы и словесности въ „дворянскѣмъ полку“. Въ 1841. р. перевели его зъ „дворянского полку“ въ учителя словесности въ „другій кадетскій корпусъ“. Въ останній роки жизни читавъ ѡнъ лекціи въ „институтѣ корпуса горнихъ инженерѣвъ“ и въ офицерскихъ клясахъ „морского кадетского корпуса“. Гребѣника вмеръ въ грудню 1848. р. въ Петербургѣ, а ѡѡбѣля тѣло его перевезено въ Украину, де й спочиває на рѣдній землі підъ Пирятиномъ.

Головнымъ творомъ Гребѣники суть „Малороссійскіи приказки“, котрі ѡнъ присвятивъ „добрымъ своимъ землякамъ и любителямъ малороссійского слова“. Приказками назвавъ Гребѣника байки, щѣ ихъ написавъ зъ поглядомъ на украинську природу и на звычаи та обычаи своего народу. Ось-якъ оцѣняє Кульшъ сї знаменитї писаня: „Коли рѣвняти ихъ и до сусѣднои словесности, то наврядъ чи є въ ѣй кращї приказки одъ Гребѣничиныхъ, а тѣлько що московскїи дзвоны-голоснѣйші

¹⁾ „Украинская Старина“. Матеріалы для исторіи украинской литературы и народного образованія“. Г. П. Данилевскаго. Харьковъ 1866; стор. 224.

одъ нашихъ. Гребѣнка, пишучи приказку, малює намъ тутъ же нашѣ села, поля й степы свѣжими, да й непо-
зыченими фарбами. Коли смѣтця ся бнъ, то прислухай-
тесь — тутъ же скрѣзь смѣхъ почуете якийсь сумъ; ко-
ли-жъ справдѣ сумує, то слово його процвѣтає квітками
щирон поезіѣ української. Широкий його приказки, якъ
нашѣ степы, жартовливѣ вони да якось и сумоватѣ, якъ
нашѣ селяне; шуткуючи сѣ приказки займають душу
зъ-глибока¹⁾).

Въ приказкахъ своихъ стає авторъ въ оборонѣ му-
жикѣвъ и людей неписьменныхъ противъ самоволѣ па-
нѣвъ и судовикѣвъ („грошо-заплодѣвъ“). Такъ въ при-
казцѣ „Ячмѣнь“ сказано, що „де-якій колоски схиляли ся
зовсѣмъ у-низъ, мовъ неграмотні передъ великимъ па-
номъ, мовъ передъ судовымъ на стѣйцѣ козаки“. А вже-жъ
саму-гѣрку правду мучителямъ люду высказавъ поетъ
въ приказцѣ „Рожа да хмѣль“. Про сю приказку замѣ-
тивъ Кониській отъ-се: „Народні павки, пань, судовики
и всяка урядова челядь пють зъ народа кровъ, тягнуть
зъ його жилы, грабують його, не дають йому нѣ росту,
нѣ освѣты, обгортують и обвиняють його неволею, тем-
нотою и убожествомъ; зовсѣмъ такъ, якъ о-той хмѣль об-
горнувъ-обкутавъ и знищивъ рожу, а самъ зеленѣвъ“.
— Про деякі иші приказки пише Кониській се, що слѣ-
дує: „Прочитайте „Будякъ и конопляночка“, „Ячмѣнь“,
„Ведмежі судъ“ и иші — и передъ вами живо въ о-
бразѣ, въ живѣй картинѣ вѣтає тяжке житє українсь-
кого народу зъ усѣми бюрократично-крѣпацькими, мос-
ковськими порядками, — неправда-крѣпацтво, неправда й
здириство въ судахъ, неправда въ вихованю, въ освѣтѣ
и инче“. — Одтакъ довѣданъ є Кониській, що приказку

¹⁾ „Хата“ 1860. Видавъ П. А. Кулішъ. Типомъ другимъ. Пе-
тербургъ, стор. 41.

„Злый конь“, написавъ поетъ подъ впливомъ одной экзекуці, коли то урядъ російскій хотѣвъ усмирить бунтъ крѣпакѣвъ у одного зъ панѣвъ, сусѣдѣвъ автора¹⁾). Въ сѣй приказѣ сказано, що злого коня зъ табуна зъумѣвъ зануздати тѣлько разумный чоловікъ Петро Деркачъ, котрый смѣло до коня побравъ ся по-тихеньку, повагомъ по-маленьку, и все его гладивъ. Сказавши отже сю байку озвавъ ся поетъ до панѣвъ отъ-сею моральною наукою: „Паны! чи чули, якъ Деркачъ коня поймавъ?“

Приказки Гребѣнки въ загальнѣ суть творомъ самостійнымъ, оригінальнымъ²⁾); а хоча й кѣлька приказокъ уложено по чужимъ взѣрцямъ, то все-таки добавчаемо въ нихъ свѣтоглядъ українскій. Такъ приказку „Могилины родини“ написавъ авторъ пѣсля байки римского писателя Федра³⁾), однакже перенѣвъ подѣю на степь українскій и змалювавъ гарну картинку изъ суспѣльного побуту въ своѣй батьківщинѣ. Мѣжъ приказками Гребѣнчиними визначують ще двѣ, се-бѣ-то „Човенъ“ и „Соловей“. Въ приказѣ „Човенъ“ видимо образъ синього моря, що заграло, запѣнилось одъ буйныхъ вѣтрѣвъ, изъ-за чого човенъ розмѣжджавъ ся въ трѣски. Одакъ поетъ прощає ся зѣ своимъ покоємъ и пускає ся въ море, не знаючи, чи недоля и лютеє горе не пограють ся зъ его човномъ. Въ приказѣ-жъ „Соловей“ добавчаемо засновокъ драматичный, по-за-якъ тутъ веде розмову небѣжъ зѣ своимъ дядькомъ⁴⁾).

¹⁾ „Свѣтъ“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

²⁾ Засновокъ деякихъ приказокъ взявъ Гребѣнка зъ басень Крылова.

³⁾ Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V.; — fabula XXII. libri IV.: „Mons parturiens“.

⁴⁾ Три приказки „Сонце да хмары“, „Будякъ да коноплиночка“ и „Човенъ“ переложивъ О. Ленко на мову російську. („Поэзія Славянъ“, С.-Петербургъ 1871; стор. 171. 172.)

Коли Гребѣнка выдавъ свои приказки, то имя его стало звѣстнымъ не то на Украинѣ, але й въ Москвинѣ. Кажуть ѡдтакъ, що они подобались вельми славному поетови Пушкинови, та що бнѣ одну зъ нихъ, „Вовкъ и огонь“ переложивъ на языкъ російскій. Пушкинъ зъявлявъ симпатію украиньскому поетови, котрый зладивши перекладъ поемы „Полтава“, присвятивъ єѣ першому російьскому поетови.

„Полтава“ („вольный перекладъ на малоросійскій языкъ“) печаталась ѡдрывками въ журналѣ „Московский Телеграфъ“ 1831. р. и въ „Утренняя Звѣзда“ 1833. р.; ѡдтакъ выдавъ єѣ Гребѣнка въ Петербургѣ въ 1836. р. Конисскій уважає сей перекладъ дуже слабымъ, кажучи, що „найкращій художественный и драматическій мѣсяцъ оригиналу въ перекладѣ вышли наибольше слабыми и блѣдными“. ѡдтакъ Конисскій выводитъ доказъ, що у Гребѣнки не було въ серцѣ и разумѣ вихованой наукою и житємъ справжньою украиньскою національною идеѣ¹⁾. — Хоча-жь перекладъ „Полтавы“ вийшовъ справдѣ млавымъ, то однако засудъ Кониського єсть подекуды тяжкій. Ему не вподобались именно деякіє выразы въ перекладѣ, котріє не ѡдавали добре ядренистыхъ слѡвъ оригиналу. Такъ примѣромъ слова „самовластіє Москвы“ переложено выразомъ „великая Москва“, и т. и. А вже-жь Гребѣнка доказавъ въ переднѣмъ слѡвѣ до збѣрки „Ластѡвка“, и въ романѣ „Чайковский“, що рѣдна мова й народный святощъ ему справдѣ дорогіє.

Въ 1841. р. выдавъ Гребѣнка въ Петербургѣ литературный збѣрникъ и. з. „Ластѡвка“. „Сочиненія на малоросійскомъ языкѣ — гг. Л. Боровиковаго, Е. Гре-

¹⁾ „Свѣтъ“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

бенки, Грицька Основьяненка, В. Забѣлы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, П. Писаревскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шерепери и другихъ. Повѣсти и рассказы, нѣкоторыя народныя малороссійскія пѣсни, поговорки, пословицы, стихотворенія и сказки“. (16^о, сторѣнь 382)¹⁾. Такъ отже замѣщено въ сѣмъ збѣрнѣку творы майже всѣхъ украиньскихъ писателѣвъ того часу. Самъ Гребѣнка написавъ тутъ а) прозою: 1. „Такъ собѣ до землякѣвъ“ (стор. 1—19); 2. „До зобачення“ (стор. 378—382); — б) вѣршомъ: 1. „Дядько на дзвоницѣ“ (стор. 220); 2. „Хлопцѣ“ (стор. 279. 280); 3. „Украиньська мелодія“ (стор. 353. 354). Такожъ записавъ онъ три народнѣй пѣснѣ (стор. 348—353). — Изъ творѣвъ Квѣтки-Основьяненка надруковано отъ-сѣ повѣсти: 1. „Сердешна Оксана“ (стор. 32—207); 2. „Пархѣмове снѣдання“ (стор. 251—278); 3. „На пуцаннѣ якъ завязано“ (стор. 289—292). — Зъ-помѣжъ поезій Тараса Шевченка замѣщенѣ тутъ слѣдующѣй: 1. „Вѣтре буйный!“ (стор. 23—25); 2. „Причинна“ (стор. 230—242); 3. „На вѣчну память Котляревському“ (стор. 306—315); 4. Частина зъ поемы „Гайдамаки“ [про Ярему] (стор. 371—377.)²⁾. — Бѣтъ ѡдтакъ въ сѣмъ збѣрнѣку два ѡдрывки изъ шутливой оперетки Котляревскаго „Москаль-чарѣвникъ“ (стор. 299—305) и ча-

¹⁾ „Ластѣвку“ свою надруковавъ Гребѣнка правописію Артемовскаго-Гулака. (Гляди II, стор. 149.)

²⁾ Поему Шевченкову „Гайдамаки“ звеличивъ Гребѣнка отъ-симъ своимъ словомъ: „Порадувавъ насъ торбѣ Шевченко „Кобзаремъ“, а теперъ зновъ написавъ поему „Гайдамаки“. Гарна штука, дуже гарна, така смашна, мовлявъ, якъ у Спасѣвку та у жаркій день пѣсля ѡбѣда кавунѣ. И вси и ще хочешъ, — и читаешъ и не ѡдѣрвешъ ся. Отце вамъ для примѣру зъ неи перва глава. А тамъ дальше усе лучше й лучше. Штука я вамъ скажу!“ („Ластѣвка“, стор. 371., замѣтка).

стина казки Кулѣшевої п. з. „Цыганъ“ (стор. 362—370). — Мѣжъ творами иншихъ писателѣвъ визначують ся деякія поезіѣ Боровиковскаго, якъ: „Чорноморець“ (стор. 20—23), „Палѣй“ (стор. 246—248). — Боровиковскій замѣстивъ въ „Ластівцѣ“ ще 10 своихъ байокъ (стор. 293—298), 82 народнія пословицѣ и 30 загадокъ (стор. 318—329)¹⁾.

„Ластівка“ Гребінки мала звѣстити Украинѣ весну одродження національного, се бо зладивъ ѳнъ своѣ альманахъ изъ-за того, щобъ земляки его, не розумѣючи московскихъ книжокъ, читали за-любки свои украинскіи писаня. Ось що каже ѳнъ про тѣ чужіи книжки, що ихъ привозили на Украину Москаль-крамарѣ: „Увѣйде Москаль у хату, мотне патлами, перехриститъ ся, та й пыта: „не завгодно ли тавару?“ — „А що-жъ тамъ у тебе є?“ Тутъ ѳнъ тобѣ й тыче у руки бумагу, писану чисто помосковски, такъ що нашъ братъ простый чоловѣкъ то дечого й не розбере... Принесе тобѣ (Москаль) коробку книжокъ и великихъ и маленькихъ, и жовтыхъ и червонихъ, вибирай яку хочъ. Даси Москалеви рублѣвъ пять грошей, мѣрокъ зо двѣ овса, та печеного хлѣба, та масла, то меду, то ще чого, а собѣ оставишь пѣвъ-десятка книжокъ. Прийшовъ вечеръ, стало скушно, отъ и вѣзьмешъ книжку, прочитавъ листочокъ, — нѣ не бере! другій, ще гѣрше, третій, ажъ у головѣ закрутить ся! таки пѣчогѣсѣнького не розберешъ. Щось такъ чудне, матери його лихо! почне зъ одного, примѣромъ одъ воздухѣвъ, одъ планеты, а переведе на шило або на гвѣздокъ. Думаешъ и такъ, и сякъ, и зъ того боку зайдешъ,

¹⁾ Мѣжъ стихотворами сего збѣркиа находить ся такожъ вѣршь Олександра Чужбиньскаго, присвяченый колишньому школьному товаришеви Е. П. Гребінцѣ. („Ластівка“, стор. 213. и 214.)

и зъ другого — шкода! невторопашь нѣчого; мовь тобѣ шчо небудь розкажує отъ-той цесарець, шчо въ козубеньцѣ лѣкарство носитъ. Вѣзьмешь другу — тежъ, третю, четверту, пята, — усе тежъ!... Нѣчого робить, положишь на полицю новенькїй книжечка, „хай полежать, може порозумѣшаю“, — тай станешь у сто десятий разъ чытать Котляревского Енея, або повѣсти Грицька Основяненка, и читаешь и смѣешь ся и плачешь“... (стор. 14—18).

Такъ отже „Ластѣвка“ звѣщала надѣю лучшой будучности въ батькѣвщинѣ; тѣлько-жъ настала небавомъ студѣнь и гарна птичка скрылась у своѣмъ гнѣздѣ, дождаючи динны теплѣйшон.

Жиючи въ Петербурзѣ Гребѣнка намагавъ ся деякїй стихотворы зладити въ мовѣ російскѣй, розвиваючи въ нихъ одвѣтнїй мотивы поезїй Жуковского и Пушкина; а вже-жъ писавъ онѣ такожь дещо самостѣйно, примѣромъ стихотвѣръ „Богданъ“, „сцены изъ жизни мало-россійскаго гетмана Зиновїя Хмельницкаго“¹⁾. Однакже трудно було ему супроти славныхъ тыхъ поетѣвъ заняти въ російскѣй лѣтературѣ видне становище. Проте ставъ онѣ писати повѣсти по-россійскы. Першимъ его творомъ на новѣмъ поли лѣтературной дѣяльности були „Рассказы Пирятинца“, котрї змѣстомъ своимъ и способомъ писаня пригадують Гоголевї оповѣданя п. з. „Вечеры на хуторѣ близъ Диканьки“. Зъ-помѣжъ иншихъ оповѣданъ вызначують ся „Записки студента“ и романъ изъ козацкой давнины п. з. „Чайковский“. Сей романъ переложивъ Ксенофонтъ Климовичъ на мову руско-украиньску и выдавъ его у Львовѣ 1864. р.²⁾.

¹⁾ „Сочиненїя Е. П. Гребенки“. Томъ V. С.-Петербургъ 1862; стор. 7—81.

²⁾ На мову руско-украиньску перевѣвъ Л. Б. повѣсть п. з. „Нѣженскїй полковникъ Иванъ Золотаренко“. Зъ додаткомъ замѣсьць передмовы: „Дещо про козацтво и Украину“. Кїевъ 1874.

Всѣ „сочиненія“ Гребінки wydано въ Петербургѣ въ пяти томахъ (1862); въ пятѣмъ томѣ замѣщено „малороссійскій отдѣлъ“ (стор. 314—409), де надруковано украиньскѣ писаня Гребінки. Одакъ Г. Т. Корчакъ-Новицкѣй выдавъ сѣ писаня окремою збѣркою п. з. „Пыратынська Ластивка, Кобзарь Ев. Пав. Гребиньки“ („зъ патретами Е. П. Гребиньки, Мазепы, Кочубея, Петра Великого и Карла XII.“). Кіевъ 1878.

Евгеній Гребінка належить до лучшихъ украиньскихъ писателѣвъ, по-за-якъ его приказки мають високу литературну стѣйность. Шкода велика, що бы не писавъ повѣстей своихъ по-украиньски, а то розказуючи про козацку давнину, мѣгъ бы бувъ доповнити литературну дѣяльність старшого своего земляка, Григорія Квѣтки, котрый до найкрасшихъ своихъ повѣстей бравъ засновокъ изъ суспѣльного побуту украиньскихъ хлѣборобѣвъ.

4. Осипъ Бодяньскій¹⁾.

Въ трицятыхъ рокахъ сего вѣку з'являлись только часѣ одъ часу украиньскѣ писаня. Мовою рѣдною бажали справдѣ користуватись деякѣ талантивѣ патриоты, та отъ, по першихъ починахъ у своѣмъ змаганню лятатурнѣмъ перестали они справляти ниву украиньской словесности, по-за-якъ имъ одъ повночи вѣяло въ очи вѣтромъ студенымъ. До такихъ писателѣвъ належавъ такожъ Осипъ Максимовичъ Бодяньскій.

Онъ родивъ ся 3. падолиста 1808, р. въ мѣстечку Варвѣ, губерніѣ Полтавской. Коли вчивъ ся въ Полтав-

¹⁾ Порѣви. отъ-сѣ литературнѣй статьи: 1) „Осипъ Бодяньскій“, статья Александра Кониського у Львѣвской часописи „Свѣтъ“, 1881; число 10; стор. 167—169; — 2) „Осипъ Максимовичъ Бодяньскій“ („Очерки исторіи украиньской литературы XIX. столѣтія“ Н. Н. Петрова. Кіевъ 1881; стор. 183—188.)

1837 скій семинаріі (котра находилась тогдѣ въ Переясла-
вѣ), читавъ вінъ запопадливо „Малоросійскій пѣсень“ Ми-
хайла Максимовича, та зъ передного слова до сихъ пѣ-
сень переймивъ велику любовь до рідної мовы. Одинъ
зъ товариштвъ Бодяньского розказує, що въ семинаріі
найббльше показавъ вінъ охоты до словесности и теа-
тру, и що про-те въ „комедійныхъ дѣйствахъ“ гравъ ро-
лю Наполеона и т. п. Зъ семинаріі перейшовъ Бодянь-
скій въ Московскій университетъ по словесному факуль-
тету. Тогдѣ (1831) написавъ вінъ чотыри українскій
вѣршѣ, котріі опбсея надруковано въ 99. числѣ „Мол-
вы“ за рѣкъ 1833. Въ 1835. р. написавъ вінъ кандидат-
ску диссертацию п. з. „О мнѣніяхъ касательно проис-
хожденія Руси“¹⁾, и въ тѣмъ-самѣмъ роцѣ подъ псевдо-
нимомъ „запорожця Иська Матеріинки“ выдавъ въ Мос-
квѣ „Наскѣй украинскѣй казки“.

1835 Въ тѣмъ часѣ поставлено его учителемъ гимназіі,
а въ половинѣ 1837. р. оборонявъ вінъ маістерську дис-
сертацию „О народноі поэзіі славянскихъ племенъ“²⁾.
Саме-тогдѣ царь Николай I. задумавъ завести на уни-
верситетахъ у Москвѣ и Петербургѣ кафедры исторіі
славянського письменства; про-те въ серпнію 1837. р.
выслано Бодяньского за границу, чтобы вывчивъ ся
языкѣвъ и литературѣ славянскихъ. Такъ отже въ сла-
вянскихъ земляхъ пробувавъ вінъ трохи-не пять рокѣвъ;
коли-жъ вернувъ ся въ Москву въ кѣнци жовтня (октя-

¹⁾ Въ тѣй диссертациі доказувавъ Бодяньскій, що Русь и
Варяги були не Норманы и не Скандинавцѣ. Варяги — се Сла-
вяне зъ балтицкого поморя; они колонизували Новгородъ; а
Русь — турецке племя, що змѣшало ся зб Славянами и дало
назву рускому народови. (Ол. Конисскій, „Свѣт“ 1882, ч. 10. въ
статѣ „Иосип Бодяньскій“.)

²⁾ Сю наукову працю Бодяньского переложено на мовы
сербску, ческу й италіанську.

бря) 1842. р., поставлено его „екстра-ординарнымъ профессоромъ“ языкѣвъ славянскихъ. Въ сороковыхъ рокахъ переложивъ онъ зъ мовы чешской на російську знаменитѣ два творы Шафарика, „Slovanský národopis“ и „Slovanské starožitnosti“; ѡдтакъ перевѣвъ зъ тексту польского историчный творъ Дениса Зубрицкого п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси до конца XV. столѣтія“ (1845). Въ лютомѣ 1845. р. выбрано его секретаромъ „общества исторіи и древностей російскихъ“ при Московскомъ университетѣ. Вже въ 1846. р. ставъ Бодяньскій выдавати „Чтенія“ того „общества“, въ котрыхъ зберегає ся богатый матеріяль историчный та етнографичный. Особливо-жь заходивъ ся онъ коло издавництва историчныхъ памятникѣвъ украиньскихъ; — выдавъ отже лѣтописи Самовидця (1846), Симоновского, Ригельмана (1847), Исторію Русовъ (1846), „Діаріушъ“ Ханенка (1858) и и.

Въ 1849. р. звелѣло правительство застановити издавництво „Чтеній“ именно зъ-за того, що въ останній книжцѣ того року Бодяньскій замѣтивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ о Россіи“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ закидували ему наклонъ до идей либеральныхъ и згадали, що онъ вже въ 1843. р. въ журналѣ „Молодикъ“ надруковавъ отъ-сей стишокъ „На могилу Розумовського“:

„Постой козаче, не бѣжи!
Ось глянь на хрестъ! Читай, чія могила?
Останнього се гетьмана Кирила; —
Присядь же, брате, потужн!“¹⁾

¹⁾ Ол. Кониській, „Свѣтъ“, 1881; число 10; стор. 168.

Такъ отже переведено Бодяньского зъ Москвы въ Казань, и ажъ черезъ ро́къ, за дозволомъ самого царя вернувъ ся онъ въ Москву на свою катедру. Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять ро́ківъ, та ажъ царь Александръ II. велѣвъ взятись опять за се дѣло. Одтакъ Бодяньскій звернувъ увагу на руско-украиньску етнографію и въ „Чтеніяхъ“ видавъ (1863—1864) „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси; собраніе составленное Я. О. Головацкимъ“.

Въ конці шѣстьдесятихъ ро́ківъ проявилась въ Россіи реакція противъ всякимъ самостійнымъ змаганямъ тамущихъ людей; тому-то въ 1870. р. Бодяньского не выбрано ббльше професоромъ. За выходомъ его упала й наука славянськихъ языко́въ въ Московскѣмъ университетѣ. Бодяньскій умеръ въ 1877 р., выдавши сотну книгу „Чтеній“. Кажуть¹⁾, що мѣжъ рукописями его лишилось чи-мало цѣннихъ творѣвъ въ мовѣ украиньскій.

Осинъ Бодяньскій належить до исторіѣ литературы руско-украиньской изъ-за того, що на основѣ переказу людового написавъ у стихахъ „Наськѣй украиньскѣй казки“. Веѣхъ казокъ єсть три, а то 1) „Казка про царѣвъ садъ да живую сопѣлочку“; 2) „Казка про дурня да його коня; срібна шерстинка, золота шерстинка“; „Казка про малесенького Ивася, змію, дочку ѣи Олесю, та задніхъ гусенятъ“.

„Запорожець Исько Материнка“ присвятивъ свои казки „матери своѣй рѣдненькѣй, неньцѣ старенькѣй, коханѣй любѣй Украинѣ“. Въ переднѣмъ словѣ зъявляє авторъ горячу любовь до своєї неньки-Украини и гордує ся єи славою. Ось-що блъ пише про свою бать-

¹⁾ Ол. Кониській, „Свѣт“, 1881; число 10; стор. 169.

кѡвщину: „(Наша неня Украина) хоча й старенька, да все таки ще геть-то мотореценька... А дѣти фї? Хиба й вони зледащѣли? Хиба вони забули, якъ колись весело бурлаковали, хвацько козаковали, въ Крыму й на Дону чумаковали? Хиба мы й досї ще не згадуємо свого батька Богдана?... Якъ нашї козаченьки всюды залицялись: въ Волощинѣ, Турещинѣ, Нѣмещинѣ, Крыму, на синѣмъ морѣ и по тѡмъ боцѣ моря якъ тїи свѣтліи соколони просвѣщались? — Або й теперъ, хиба вже-бъ то мы перевчили ся войовати? Дарма, що въ тѡй пѣснѣ спѣвають:

Да вже шаблѣ заржавѣли,

Мушкеты безъ куркѡвъ, —

Слухай, що далѣ:

А ще серце козацьке

Не боить ся Туркѡвъ.

„Бачь! Не боить ся Туркѡвъ! Да не тѡльки Туркѡвъ, и самого найстаршого чорта, пане брате!.. Або, хиба таки мы не хороше живемо? А де лишень знайдешъ ты такїи розмаетнїи пѣснѣ, що тѡлько зачуєшь, такъ серце тобѣ ходоромъ и заходить, затлѣе, замлѣе, серденька просить... такую хлѣбъ-сѡль, такихъ дѣвоньокъ и парубятъ! Де на свѣтѣ такъ балакають? нѣбъ въ ротъ тобѣ кожне слово кладуть. Де стѡльки казокъ, приказокъ, загадокъ и всякои всячини?... Я вже мовчу про нашу землю, про нашї поля, сады, луги, степы, рѣчки, про наше збѡжжя... Ще й досї нѣхто не схаменеться, не гляне, да не подивить ся на сєб! Мѡй Боже, Боже! Чямъ же мы прошкодилися? Хиба-жъ то въ насъ душа зъ лопуцька, не хоче того, чого й людьська?... Нѣ! нѣ! Въ гостяхъ добре, якъ то кажуть, а дома ще лучше... Чи може хочете дождать ся, щобъ якїй врагъ нетруженный нашою батьковщиною поживить ся? насъ

же да нашимъ же добромъ почаствовавъ? Улѣзъ у со-
лону, да ще й шелестить! А здається незабаромъ тѣс
буде. Бо щось не передъ добромъ, якъ я бачу, сякій-
такій немазаній хвертики шляють ся частенько уже про-
мѣжъ нами. Глядѣть лишень, щобъ вони зъ нашого-жъ
хворосту да не загнули намъ якои чуденной карлючки!
Отто-то буде сорому-сорому, за всѣ головы сорому!“...

Казки „запорожця Іська Материнки“ суть такъ
гарні, якъ чудовою являє ся весною рано-вѣ-ранцѣ
люба цвѣтка, що напивши ся свѣжою росицѣ розвиває
свои листочки проти сходячого сонця. Переймивши тѣ
казки взъ скарбницѣ переказѣвъ українського люду
вмѣвъ Бодяньскій прикрасити ихъ такою формою пое-
тичною, яка являє ся природнымъ одягомъ творѣвъ
устної словесности. Шкода велика, що той „запоро-
жець“ новою словесною Свѣчи не выкохавъ бѣльше такихъ
чудовыхъ цвѣтокъ! Та отъ, морозъ поморозивъ первѣс-
ники весны, зъ-за чого почорнѣло зеленєе поле.

5. Олександръ Корсунъ¹⁾.

Про его житє не знаємо майже нѣчого. Въ однімъ
лиричнѣмъ своімъ стихотворѣ п. з. „Коханка“ натякає
бнѣ на те, що родивъ ся въ деревнѣ „Антипівка“²⁾. Ма-
буть учивъ ся въ Харківскѣмъ университетѣ³⁾, се бо сто-
явъ бнѣ въ литературнѣй звязи зъ Порфиріємъ Коре-
ницькимъ, зб. Степаномъ и Петромъ Писаревскимъ, —
учениками Харківскою коллегіѣ, и бѣтакъ зъ Миколою
Костомаровомъ и Михайломъ Петренкомъ, студентами

¹⁾ Порѣвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. Н. Петрова. Кієвъ 1884; стор. 135—140.

²⁾ „Сицѣ, українській новорочникъ“, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Рѣкъ первій. Харькѣвъ 1841; стор. 221.

³⁾ „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 135.

Харківського університета¹⁾. Опроче можна догадуватися, що Корсунъ бувъ помѣщикомъ; зъ біографіѣ бо Михайла Макаровеского довѣдуємо ся, що сей руско-українській письменникъ, окѣчивши науку въ Полтавськѣй семинаріѣ, ставъ домашнімъ учителемъ у помѣщика Корсуна. Одтакъ вносять Н. Петровъ, що й Олександръ Корсунъ походивъ зъ роду помѣщикѣвъ въ Полтавськѣй губерніѣ, та що стоявъ такожъ въ односинахъ до духовнихъ науковихъ институцій того часу²⁾.

Олександръ Корсунъ „скрутивъ Сиѣпъ, українській новорочникъ“ и выдавъ его въ Харковѣ 1841. р. (8°, сторѣнь 228)³⁾. Крѣмъ своихъ писемъ замѣстивъ онъ въ сѣмъ збѣрнику творы Іереміѣ Галки, Порфирія Кореницкаго, Степана и Петра Писаревскихъ, Марфы Писаревской и Михайла Петренка. Именно находятъ ся тутъ а) Іереміѣ Галки (Миколы Костомарова): трагедія п. з. „Переяславська пѣчъ“ (стор. 7—91), „Єврейскі спѣванки“ (стор. 92—100) и перекладъ одного стихотвору зъ рукописи Короледворской п. з. „Олень“ (стор. 101). — б) Порфирія Кореницкаго: сатирицька поема п. з. „Вечерницѣ“ (стор. 105—140); — в) Степана Писаревскаго: „Писулька до мого братухи Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѣ ще, якъ я бурлакувавъ“ (стор. 143—146); — бдтакъ байка: „Крути, Панько, головою!“ (стор. 146—147), и одна пѣсня (стор. 147—148); — г) Петра Писаревскаго: можебылиця п. з. „Стецько“ (стор. 153—164), и двѣ байки: „Панъ“ (стор. 165 и 166) и „Цуциня“ (стор. 167 и 168); — д) Марфы Писаревской: „Петраркина пѣсня“ зъ италіянського (стор. 171

¹⁾ Харківскій університетъ ѡдкрыто 17. сѣчня 1805. р.

²⁾ „Очерки исторіи“...; стор. 135. и 136.

³⁾ Про правопись Олександра Корсуна гляди II., стор. 150.

и 172); — е) Михайла Петренка: „Думки“ — числомъ 7 (стор. 175—184).

Самъ Корсунъ написавъ въ Харковѣ въ 1839 р. „Украинськй повѣря“, а то 1) „Чому жиды не ѣдять свинины“ (стор. 187—191); — 2) „Зъ-вѣдкѣля узялись вѣдмедѣ?“ (стор. 192—195); — 3) „Якъ Юрко знайшовъ тютюнъ и табакъ, та й ставъ куритъ та нюхати“ (стор. 195—199); — 4) „Що таке була черепаха и зъ-вѣдкѣля вона узялась?“ (стор. 199—202); — 5) „Що зробилось зъ Оленкою и за вѣ-що?“ (стор. 203—207); — 6) „Зъ-вѣдкѣля узялись жабы и чому вони кричать: нумъ! нумъ!“ (стор. 207—209); — 7) „Одъ-чого чапура живе биля моря, и чому вона ѣсть жабъ та гадюкъ?“ (стор. 209—217).

Крѣмъ сихъ сѣмохъ українськихъ повѣрій надруковавъ Корсунъ въ новорочнику „Сибль“ ще деякй свои „вѣршѣ“ („Писулька до кума“; „Блискавка“; „Коханка“; „Одъ чого?“; „Зрада“ — стор. 218—223; — „Старй пѣснѣ“ — стор. 228) и переклады зъ чеського („Рожа“ — зъ старочеського; „Велика панихида“¹⁾, „Горе“, „Серце“, „Про себе самого“ [присвячено пану Вац. Ганцѣ] „Гарна дѣвчина“, — стор. 224—228). „Вѣршѣ“ Корсуна (крѣмъ „Писульки до кума“) суть писаня лиричнй, щѣ уважають ся бѣльше римованою прозою, нѣжъ справдѣшнимъ творомъ поетичнымъ²⁾.

¹⁾ Вѣршъ „Велика панихида“ присвяченый „Москалямъ“. Велику панихиду справлено въ память „хвѣброго руського вѣска“, щѣ зложило свою голову въ землю сырую въ боротьбѣ зъ Французами „невѣрными“, коли-то замѣсь свѣчокъ восковыхъ въ поминъ мерцѣвъ запалено только одну свѣчку велику, „матусеньку Москву“.

²⁾ Въ журналѣ „Маякъ“ за 1842. и 1845. рокъ находимо ще слѣдующй украинськй стихотворы Корсуна: „Козакъ та гуляка“, „Перська пѣсня“, „Мана“, „Рѣдна сторона“, „Могила“, „Кохання“, „До Шевченка“, „Рожа и дѣвчина“.

Большу литературну вартість мають епічні його писання, се-бѣ-то „Українськїй“ повѣря¹⁾). Они основують ся безперечно на переказахъ простонародныхъ. Въ деякихъ зъ нихъ являє ся Бѣлбогъ, котрый зъ Юркою (се-бѣ-то зб. св. Юріємъ) и зъ Петромъ ходять по Україні и каряе людей за поганї ихъ дѣла. Хоча-жъ Бѣлбогъ первѣстно мѣгъ бути фантастичнымъ творомъ поезїи орієнтальної, то однакѣ въ „українськихъ повѣряхъ“ прийнявъ онъ подекуды прикметы бога славянського, а его „школяръ“ Юрко вважає ся типомъ справдѣнаго Українця. Ба й Петро являє ся неначе гульвісою зъ перелицьованої Енеїди. Въ казцѣ бо „Що зробилось зъ Оленою?“ малює ся ось-такъ вдача Петра:

Бѣлбогъ зъ Юркою зашли до насъ
У Харківъ, та на Москальовку
Пришли уже въ неранній часъ;
Петру бѣ уремя пить дульовку,
Та й закусьте, — а шо-жъ робить,
Коли въ кишенѣ ажъ гудить! (стор. 203. 204.)

Въ загаль въ сихъ казкахъ добачаємо подекуды слѣды „Котляревщини“, се-бѣ-то того напряму комічного, котрий проявляє ся въ Енеїдѣ Котляревського. Коли-жъ авторъ Енеїди видѣвъ тѣлько въ Україні свій народний идеаль, то Корсунъ не вдоволить ся рідною пенькою-Україною, а радѣвъ радостію, що его землякамъ дарувавъ Господь ще й рідного батька, царя православнаго. Въ казцѣ бо, написаній нбдѣ заголовкомъ: „Одъ чого чапура живе біля моря?...“ замѣстивъ онъ прозаичне балаканє про дружнїй взаєминн мѣжъ Славянами, зъявляючи бдтакъ наклонї до славяно-фильства. Ось яку политичну мудрость звѣщавъ онъ своимъ землякамъ:

¹⁾ „Українськимъ повѣрямъ“ надавъ Корсунъ форму поетичну, списавши ихъ переважно въ метрѣ ямбичномъ.

„И я, и вы, и усь мы породились и повиросталл на Украинѣ. Вона годувала насъ, дѣтокъ своихъ, и за те усь мы, скільки насъ нѣ є, кохаємо вѣ мовѣ рѣднюю мати. Та тѣлько онѣ-шо: бачете, вона мати, — стало быть — жѣнка, а жѣноче дѣло звѣсно, шѣ вона? — жѣнка, та й годѣ! Де-жѣ таки вѣй, небожечцѣ, хлопотать ся та доглядати такихъ хлопцюгъ, якъ мы! Такъ бачете, треба ще намъ и батька, бо безъ батька и маменька сѣмья не поддержить ся.... Такъ коли вже й маменька сѣмья безъ батька отъ-такъ-о бѣдує, то де вже такому народовѣ, якъ мы, обѣйтись сиротами зъ матѣрю? Адже-жѣ, насъ усьхъ, шо говоримо по-наському, бѣльшь десяти-тысячѣвъ-тысячъ, — ка' зна, якъ и перелѣчить! То куды-жѣ таки намъ жити безъ батька! Воно хочъ бачъ и тев, — та нѣ! — все таки лучше, якъ на коню узда, а биля волѣвъ погоничъ; бачъ воно якъ-то лучше и коню и воламъ: кѣнь не попаде у яму, а волѣ не злеме рогѣвъ, — усе-жѣ таки лучше! Такъ такъ-то: дякуйте Господу милосердному, шо Онѣ не зоставивъ насъ сиротами, шо Онѣ дарувавъ намъ Рѣдного Батька, Царя православно-го“.... (стор. 210. 211).

Корсунъ бувъ однимъ изъ першихъ славянофилѣвъ украинськихъ: вѣ добѣ одродженя поодинокихъ народѣвъ славянськихъ односивъ ся онѣ симпатично до ческихъ славянофилѣвъ, се-бѣ-то до Вацлава Ганки и до Франца Ладислава Челяковского, тѣлько-жѣ не зѣумѣвъ ясно высказати програмы національного и просвѣтного змаганя Украинцѣвъ, та вважавъ свою батьківщину щасливою зъ-за того, шо придбала собѣ батька вѣ царѣ православному.

Тому-то Корсунъ не зрозумѣвъ такожѣ новон пѣснѣ Тараса Шевченка¹⁾, и добачавъ вѣ его „Кобзарѣ“

¹⁾ „Кобзаря“ Тараса Шевченка надруковано вѣ Петербурзѣ

лишь сумовиту згадку давной бувальщины. Ось якимъ
главнымъ словомъ повитавъ онъ безсмертного „Кобзаря“:

Скажи, брате, кобзареві,
Хай собѣ спѣває!
Хай спѣває объ родинѣ
Та й объ тѣмъ, що знає.
Голосити надъ труною
Дѣтямъ не мѣшають,
Спѣвать пѣснѣ про колишні
Не забороняють.
Хай розказує унукамъ:
Якъ дѣды ихъ жили,
Якъ ходили підъ султана,
Ляхѣвъ тормошили;
Якъ невѣрныхъ за чуприну
До нѣгъ пригинали.
Якъ зъ треклятыхъ недовѣрковъ
Шкуру издирали;
Якъ на Сѣчи Запорожцѣ
Старшину судили,
И хто бувъ зъ ихъ виноватый,
Въ три киѣ лупили...¹⁾

Хоча-жъ Корсунъ въ писаняхъ своихъ не зъявлявъ
идеѣ національной, то заслуживъ собѣ добре имя въ исто-
ріи нашої литературы, тому-що бытъ деякій „украинскій
новѣря“ прикрасивъ формою поетичною и бѣдакъ тѣ окру-
шинны зъ колишньої скарбницѣ людовыхъ поетичныхъ
творѣвъ зберѣгъ бѣдъ загибѣли. Опроче новорочникъ его
„Сидпѣ“ есть уже зъ-за того чи-мало цѣннымъ, що въ

1840. р. Тутъ замѣщено бѣсьмъ стихотворѣвъ п. з. „Катерина“,
„Утоплена“, „Причинна“, „Тарасова нѣчь“, „Иванъ Подкова“ и
дуэки.

¹⁾ „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 139.

п'ямъ замѣщено гарію трагедію Микола Костомарова п. з. „Переяславська ніч“.

6. Порфирій Кореницькій¹⁾.

Онъ написавъ сатирицьку поему „Вечерницѣ“²⁾, въ котрій про его житє находимо лише сї двѣ дробницѣ, що бувъ поповичемъ³⁾, та вчивъ ся въ бурсѣ⁴⁾. Будучи молодимъ молодикомъ рѣдко живъ онъ дома, та „все собѣ ходивъ“, щобъ дѣзнатись про народнї звичаї й обычаї. Одтакъ вчитавъ ся въ епічний твѣрѣ Котляревського, однакже не зрозумѣвъ духа травестованої Еясиды, а переймивъ тѣлько зверхию єї стать, се-бѣ-то комичну форму, котрою користувавъ ся для списаня сатирицької своєї поеми. Описавъ отже вечерницѣ, якї бѣбувались у Горпини, молодої вдовицѣ, и з'явивъ грубий реалізмъ въ змальюваню одной етнографичної картини зъ побуту люду українського. Авторъ думавъ, що писанє его стане вельми комичнимъ, коли онъ зобразить сцени бакханальскї въ вечерницяхъ парубоцтва та дѣвоцтва. Тому-то его писанє не може вважатись сатирицькою поемою, а радше єсть карикатурнимъ образомъ вечерницѣ, котрі ачейже не суть зборомъ для розпусты парубоцтва и дѣвоцтва, а радше являють ся на цѣлѣй Русь-Українѣ тою людвою інституцією, въ котрій зберігають ся бѣдѣ загибелі перекази и въ загаль всякї творы поезіи протонародної. А вже-жъ Кореницькій мѣгъ написати де-що. лучшого, бо знавъ добре мову народву и писавъ гладкимъ та гибкимъ вѣршомъ.

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“. Кієвъ 1884; стор. 146—148.

²⁾ „Січиз“, українськїй новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькѣвъ 1841; стор. 105—140.

³⁾ *ibid.*, стор. 119. 120.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 115.

Крімъ Енеиды та й оды до князя Куракина не мавъ Кореницькій нишихъ взорцѣвъ въ писаню сатирицько-поэмы; тому-то годъ притакнути Н. Петрову, котрый въ самомъ началку поеми въ описѣ бурѣ добавача переспівавъ одвѣтного писаня въ стихотворахъ Пушкина п. з. „Зимній вечеръ“ и „Утопленникъ“¹⁾. Однакже Петровъ хоче всякій українській писаня навязати до взорцѣвъ російськихъ, и про-те видить наслѣдованє чужого твору тамъ, де українській поетъ писавъ самостійно. Такъ въ „Зимнімъ вечерѣ“ Пушкина змалювано образъ хуртовини въ зимѣ, мѣжь-тымъ коли въ „Вечерницяхъ“ розвиваєся картина бурѣ въ началку осени. А вже-жъ въ „Утопленнику“ нема нѣякого опису бурѣ, изъ-за чого Петровъ непотрѣбно покликуювавъ ся на сей стихотворъ, сеначе на взоровзрѣ Кореницького въ описѣ бурѣ-хуртовини.

Авторъ „Вечерницъ“ написавъ еще приказку п. з. „Панько та верства“²⁾, зъображаючи верствою (себѣ-то дорожнимъ стовпомъ) тыхъ учителѣвъ, що велять людемъ добро робити, мовлявъ туды й сюды ходити, а самі сплять и сидять по хатахъ неподвижно.

Кореницькій бувъ отже писателемъ не безъ талану, однакже не зумѣвъ утворити цѣнной сатирицької поеми, по-за-якъ думавъ, що комічність въ писаню утворюєся нечемними шутками и грубо-реальними образами. Все-жъ таки „Вечерницъ“ Кореницького належать до исторіи руской литературы; тая бо поема уважавъ ся неначе дочкою Енеиды, дочкою пустотливою, котра при всякихъ химерныхъ прикметахъ єсть членомъ родини великого батька.

¹⁾ „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 147.

²⁾ „Ластовка“ Гребішки. С.-Петербургъ 1841; стор. 284—288.

7. Степанъ Писаревскій¹⁾.

Степанъ Писаревскій учивъ ся мабуть въ Харків-скій духовній коллегіи, и бувъ ѡдтакъ протопопомъ Харківскимъ²⁾. Свои литературні твори підписувавъ бнѣ псевдонимомъ „Стецько Шереперя“. Мѣжь тими письмами вы-значуе ся короткій творъ дидактичный п. з. „Писулька до мого брата Яцька, Мірянського панѣ-отця, тодѣ ще, якъ я бурлакувавъ“³⁾. Тутъ згадує Степанъ Писаревскій про безжурне житє свого брата-попа, котрый забувъ про бѣдного брата-школяра. А вже-жь и се пи-санє проявляє нахлѣнѣ до грубого реализму, якій доба-чає ся въ творѣ Кореницкого п. з. „Вечерницѣ“. Ось якъ малює авторъ выгѣдну, жизнь свого братухи Яцька:

...Ты, мабуть, повній закопелки
Уже наконѣ дѣтвory,
И цвѣркуны, буцѣмъ суремки,
Цвѣрчать до тебе изъ норы. —
Теперь, братко, тобѣ нѣ-гадки!
Засѣвъ, якъ вовкъ, бия панѣматки;
Грызешъ шкоринку ѡдъ книша,
Та дмешъ сивуху изъ ковша...

Важнѣйшою єсть байка Степана Писаревского п. з. „Крути, Панько, головою!“⁴⁾ Въ сѣй байцѣ розка-зує ся, якъ при нападѣ диков Татарвы Харко зъ жѣн-кою и дѣтворою скривъ ся на горѣщи. Але-жь туды вбѣгли такожъ кумъ Тимѡшь и сватъ Панько, — та ба! Татарва вже въ сѣняхъ: набѣгла зъ арканами, мовъ гна-ла-бъ ся за табунами. Ажь ось одинъ Татаринъ схо-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 108—112.

²⁾ *ibid.*, стор. 109.

³⁾ „Снѣпъ“, стор. 143—146.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 146—147.

пивъ кухля зъ ведра, та й ставъ на прихапци пити. Не всидѣвъ тихо Панько, та гукнувъ зъ горища: „Здоровъ пивъ! на легке выдыхане!“ Татаринъ въ гору зиркъ, та й зашморгнувъ арканъ на шию Панька. Коли необачного того свата Татаринъ тягнувъ долбъ на арканъ, то крикнувъ Тимбшь: „Та щб се ты, Панько! Крути лишь головою!“ И отъ, попавъ ся на арканъ такожъ Тимбшь. Тогдъ й Харкови не стало терпцю, та й гукнувъ здорово: „О, сучй вы сыны! Ну, що-бъ було мовчати!“ — та й самъ попавъ ся на арканъ. Одтакъ поетъ кбнчить байку отъ-сею моральною наукою:

И досй ще, якъ хто зустрѣнется зъ ббдою,

То мы кричимъ йому: „Крути лишь головою!“

Степанъ Писаревскій написавъ такожъ оперу въ 3 дѣяхъ п. з. „Купала на Ивана“, и выдавъ єѣ въ Харковѣ 1840. р. Опера сеся в слабомъ творомъ драматичнымъ, и заслуге на згадку лишь изъ-за того, що вважає ся образомъ звичаѣвъ и обычаѣвъ люду украиньского. Осъ и змѣсть сєй оперы: Парубокъ Иванъ Коваленко вертає ся зъ Дону домбвъ, и спочиває въ лѣсѣ у старезного дуба. Саме-тогдъ не-подалеки бдъ сего мѣсяцѣ дѣвчата святкували Купала. Ажъ осъ покидає одна дѣвчина забаву и наближує ся до того дуба. Се була Любка, котру кохавъ Коваленко. Любка ломить деякй гбляки зъ дуба для кунальского огню, и не замѣчаючи Ивана, зъявляє дубови, що она побиває ся тугою за своимъ милымъ, по-за-якъ хочуть єѣ бддати за нєлюба. Опбсля Любка вертає ся до дѣвчатъ, Иванъ же, дбзнавшись, що Любка все ему вѣрна, та що єѣ силують до подружя зъ нєлюбомъ, ставъ думати про дальшу свою долю. Та отъ, зачувъ снѣвъ цыганбвъ, що не-подалеки розложились шатромъ. Иванъ нагадавъ собѣ тогдъ цыгана Шмагайла, що бувъ знахоромъ и вмѣвъ людемъ давати до-

бру раду; одтакъ Иванъ рѣшивъ ся просити его о помѣчъ у своѣй журбѣ. Шмагайло зъявивъ Иванови, що Феська, мати Любки, вмерла, та що Любку взявъ до себе стрый єи, Панько Шерепера, силуючи єѣ до подружя зъ косоокимъ Юркомъ Паливодою. Цыганъ обѣцявъ, заповідати Юркови таку халепу, щобъ одхотѣлось ему женити ся зъ Любкою. Такъ отже перетворивъ себе в свое товариство въ вѣдьмы, вовкулакѣвъ и домовникѣвъ. Шмагайло ставъ опѣсля Юрка Паливоду полохати вѣдьякими страховищами, изъ-за чого сѣй влѣзливый женихъ одказавъ ся одъ Любки въ хосенъ Ивана Коваленка. И справдѣ звѣнчавъ ся Иванъ зъ Любкою, а Шмагайло бувъ на весѣлю дружбою¹⁾.

Сей авторъ зложивъ ще пѣсню, що починає ся словами: „За Нѣмань вду“. Сесея пѣсня є неначе переспѣвомъ стихотвору росіійскаго поета Жуковскаго „Дубрава шумить, собираются тучи“²⁾. Степанъ Писаревскій натякавъ въ украиньскѣй пѣсни на похѣдъ войскъ росіійскихъ за границу въ 1813. р. для освобожденя Европы одъ кормиги Наполеона. Хоча-жь ся пѣсня є творомъ письменника, то сталась она народною, и про-те Микола Закревскій замѣстивъ єѣ мѣжь пѣснями та думками, якѣ спѣвають ся на Украинѣ³⁾.

Въ збѣрнику „Снѣпъ“ находитъ ся пѣсня Писаревскаго, що почиває ся словами: „Де-бъ то допытать ся правды, якъ менѣ на свѣтѣ жить?“ (стор. 147—148), а въ альманаху „Ластѣвка“ замѣщено приказку „Мѣрош-

¹⁾ Н. П. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 111—112.

²⁾ *ibid.*, стор. 110.

³⁾ „Старосѣвскій Бандуриста“. Книга I. Избранныя малоросіійскія и галицкія пѣсни и думы. Собралъ Николай Закревскій. Москва 1860; стор. 28. 29.

никъ“ [цбсла Державина] (стор. 283—284) и 8 народ-
ныхъ пѣсень, котрі збравъ Стецько Шерпера (стор.
340—347).

8. Петро Писаревскій¹⁾.

Петро Писаревскій, мабуть братъ Степана Писарев-
ского, бувъ за-молоду бурсакомъ²⁾ и вчивъ ся ачейже
въ коллегіи Харківскої. Онъ написавъ стихотвіръ п. з.
„Стецько“³⁾, и доказавъ сею „можебылицею“, що въ
него бувъ справдѣ талантъ до еничного писаня. Змѣсть
невеличкого сего твору єсть ось-такій: У сѣльського хо-
зяина Сидора Петровича Швидкого була гарна дочка;
звали єѣ Любокою. Любка видѣла въ Стецьку весь свѣй
свѣтъ и не одверталась одъ своего милого, хочъ батько
проzywавъ єго підкидишемъ и дорѣкавъ єму при всякій
нагодѣ, по-за-якъ думавъ, що наругою вчинить єго су-
проти Любки мизернымъ гольтѣнакою. Коли-жъ дѣвчина
про инше сватанє й чути не хотѣла, то Сидѣръ Петро-
вичъ Швидкій выславъ Стецька за рыбою на Донъ. Мѣжь-
тымъ передъ Рѣздвомъ выбравъ ся пѣшки до дому „бур-
сакъ поганий“, — се бувъ авторъ той „можебылицѣ“. Якъ
пѣднялась така метѣль, що й Божого свѣту не можъ
було узрѣти, то впросивъ онъ одного хозяина, щобы пу-
стивъ єго, погрѣтись у хатѣ. Крѣмъ хозяина була въ ха-
тѣ ще гарна дѣвчина, та тѣлько блѣда, наче хора, и ду-
же сумна. Дѣзнавшись одъ молодого путника, що онъ
„птиця школярська“, ставъ той хозяинъ мовити зъ нимъ
по-книжному: „А-ну лишень, Петре! щѣ в выще неба,
а-ну бѣгдай!“ — „Огонь бы, чи щѣ-то?“ одвѣтивъ шко-

¹⁾ Н. Н. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор.
112—114.

²⁾ „Сѣлѣ“, стор. 161.

³⁾ *ibid.*, стор. 151—161.

ляр. Однакже хозяйнѣ, основуючися на словахъ псалтыри замѣтивъ: „Писаніе каже, що выще вода!“ И ставъ изъ школяра глузувати: „Отъ-такъ то небого! и сього ты не знаєшь? Чому-жь вы вчитесь?...“¹⁾ Одаткъ велася розмова про иншій речн, а коли повсечеряли, хозяйнѣ задержавъ школяра у себе на нѣчѣ. Ажь ось завыли на дворѣ собаки и щось крикнуло дуже: „Стецько вже прибувъ!“ Схопилася дѣвка, мерщій засвѣтила и радѣсно звѣстела батькови, що вернувъ ся Стецько. Вставъ батько зъ постели и отъ, ввійшовъ въ хату парубокъ, облѣпленный снѣгомъ, высокій та гарный, якъ яворъ стрѣйный. Дѣзнавшися одъ Стецька, що днѣ справивъ ся добре збѣ своимъ дѣломъ, се-бѣ-то що богато рыбы привѣзъ, сказавъ Сидѣрь молодому чумакови, що за его вѣрну службу оддає ему Любку, бо знає, що днѣ дуже єѣ полюбивъ. Одаткъ поблагословивъ своихъ дѣтей, щобъ кохались у-правдѣ и жили собѣ зъ Богомъ. — Се оповѣданє списавъ авторъ такъ, мабуть бы той хозяйнѣ ему, бывшому бурсакови, про Любку и Стецька все до-ладно розказавъ.

„Можебылвця Стецько“ не єсть выкѣнченымъ творомъ епичнымъ, а тѣлько нарысомъ кѣлькохъ подѣй, щѣ подекуды розвивають ся пѣсля правилъ эстетики; тѣлько авторъ вмѣшавъ тутъ непотрѣбно самого себе по-мѣжь дѣячѣвъ сєи „можебылицѣ“, и про-те занепастивъ объективнѣсть въ оповѣданію епичномъ.

Петро Писаревскій написавъ ще двѣ байки „Панъ“²⁾ и „Цуциня“³⁾, и двѣ казки: „Панське слово, велике дѣло“⁴⁾ и „Собака та злодѣй“⁵⁾. Зъ-помѣжь

¹⁾ *ibid.*, стор. 163.

²⁾ *ibid.*, стор. 165—166.

³⁾ *ibid.*, стор. 167—168.

⁴⁾ „Ластѣвка“, стор. 215—218.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 218—219.

сихъ стихотворѣвъ вызначує ся казка „Собака та злодѣй“. Єѣ написавъ авторъ зъ поглядомъ на казку Артемовского-Гулака „Панъ та собака“. Такожъ въ сѣй казцѣ являє ся собака Рябко. Єго держали всякій день на привязи, и отъ, разъ забули вечѣръ єго ѡдвязати; про-те въ ночи, коли злодѣй прийшовъ ѡбкрасти комору хозяина, не мѡгъ Рябко єго ѡдѡгнати, та тѡлько скавучивъ. Коли ѡнъ отже бачивъ, що ѡдъ хаты єму пѡдмоги не має, то сказавъ, що зъ його глузувати-мутъ теперъ, якъ въ його волѣ чортъ-ма. — Зъ огляду сєє казки можъ дѡзнатись, що Петро Писаревскій добачавъ вправдѣ пєдолю крѣпакѡвъ въ ихъ неволи, однакже не смѣвъ уже высказати, що паны тяжко надъ ними знуцають ся.

9. Степанъ Александрѡвъ¹⁾.

Степанъ Василєвичъ Александрѡвъ родивъ ся близько города Изюма въ губерніи Харкѡвскѡй, въ селѣ Цареборисовѡй. Учивъ ся въ коллегіи Харкѡвскѡй и пробувъ въ бурєѣ лѣтъ дванацять²⁾. Ѳдтакъ живъ три роки въ Цареборисовѡй и потѡмъ перенѣсъ ся въ Бугаѣвку, село Изюмского повѣту, котре було майномъ помѣщикѡвъ Донецъ-Захаржевскихъ. Тамъ живъ ѡнъ постѡйно черезъ 26 рокѡвъ, бувши вѣдай приходскимъ священникомъ³⁾. Опѡсля въ 1845. р. осѣвъ „въ воєннѡмъ поселєнію“, що звалось Граково.

¹⁾ Амвросій Метлинскій, „Южный русскій сборникъ“. Харьковъ. 1848; стор. 108². — (Про правописъ Метлинского гледи II, стор. 149.)

²⁾ *ibid.*, стор. 3².

³⁾ Н. Н. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 115. — Въ єнциклѡмъ своємъ творѣ „Вовкулака“ пише Александрѡвъ: „(Я) бувъ мужикомъ, теперь паную“. („Южный русскій сборникъ“, стор. 7²).

Александрѣвъ написавъ 1842. р. въ Бугаѣвцѣ „украинське повѣре“ п. з. „Вовкулака“ въ двохъ частяхъ¹⁾. Въ першій части згадує авторъ навпередѣ про Котляревского, Основяненка, Артемовского-Гулака, Могилу²⁾ и Корсуна; каже именно, що, якъ Котляревскій у Полтавѣ Ененду гарно написавъ, то свою славою спонукавъ бнѣ такожъ молодшихъ землякѣвъ, списувати словеснїй творы. А вже-жъ Александрѣвъ взявъ ся за перо въ старшѣмъ вѣцѣ, коли були въ него сыны, зятѣ и онуки, котрымъ для памяти списавъ свою исторію³⁾. Одаткъ поетъ назвавши себе Володькомъ, розказує, якъ сусѣдъ, десятичкїй Петро, просивъ єго на весѣлѣ „дружкомъ“; се бо женивъ ся єго сынъ Савка зъ сиротою Тетяною, що єѣ Петро принявъ замѣсць свои дитини. Живый дружко верховодивъ всѣмъ гараздъ на сватаню й весѣлю, та отъ, оскорбивъ дѣвку Параску Колпакѣвну, сказавши, що у неѣ мати злюща вѣдьма, та що мабуть и дочка така-сама. Коли-жъ Володько зъ парубками хотѣвъ поїти журавля селомъ и для лучшой забавы взявъ зъ собою боклагъ зъ горѣвкою, то одинъ парубокъ, Федько Дирва, вырвавъ єму той боклагъ, пхнувши єго такъ сильно, що бнѣ покотивъ ся безъ памяти на землю. Самъ кѣнчить ся перша часть епичного оповѣданя. — Въ другій части розказує авторъ, якъ на Володька, лежачого на земли въ памороцѣ, напалась вѣдьма Колпачка, що мстачись єму за обиду дочки на весѣлю, перетворила єго въ вовка. Таку свою волю звѣстила вѣдьма отъ-сими словами:

„Хочь ты й жонатый, не бурлака,
Та пакостишь на весѣляхъ,

¹⁾ „Южный русский сборникъ“, стор. 1—107².

²⁾ Могилою прозвавъ себе Амвросій Метлицкїй.

³⁾ „Южный русский сборникъ“, стор. 7².

Будь-же три годы вовкулака,
Живи собі въ лѣсахъ, поляхъ!“

Одтакъ поетъ не-згѣршъ описує, якъ ѡдбулась сеся дивна метаморфоза. Ось его слова:

Потѣмъ ѡдъ мене ѡдступила,
И просвистала на свистокъ:
„Возьми його Нечиста-сила,
И дай йому сама кутокъ!“

Побѣгъ одъ вѣдьмы въ чисте поле,
Бѣгъ довго, поки утомивсь;
Живѣтъ у мене якъ заколе,
Такъ я на землю й поваливсь.

Качаюсь, мучусь, — взявсь за шию,
Ажъ шия вся моя въ шерсти;
Хотѣвъ заплакать, — якъ завую...
Охъ, страшно, Господи прости!...¹⁾

Потѣмъ розказує авторъ, якъ вовкулака близько села Бугаївки при могилахъ въ кущахъ скривавъ ся, и зъ-ѡдтамъ мовъ справдѣшній вовкъ въ ночи на жиръ выходивъ. Читаємо далше, що вовкулака разъ въ ночи въ рѣдне село почвалувавъ, щоби жѣнку и хозяйство свое побачити, та що напали на него псы домашній. Опбеля вовчимъ голосомъ налякавъ якогось прохожого чоловіка, що спочивавъ въ дорозѣ, и забравъ багато грошей, якій той вандрѡвникъ утѣкаючи бувъ лишивъ. А вже-жъ и на него напала разъ цѣла ватага вовкѡвъ, и поскубала его чи-мало. Коли-жъ вовкулака свои халепы не мѡгъ довше стерпѣти, то зайшовъ до вѣдьмы, и просивъ вѣ, щоби вернула ему назадъ стать чоловіка; — однакже злюща Колпачка не дала себе вблагати. Та

¹⁾ ibid., стор. 65. 66².

отъ, минули проклятуші три лѣта „сроку“, и вовкулака ставъ опять чоловѣкомъ. — Цѣле тее народне повѣре уложивъ авторъ такъ, неначе-бъ гульвіса Володько заснувъ, та що приснивъ ся ему сонъ, котрый бѣвъ опбсѣя розказувавъ.

Засновокъ „Вовкулаки“, в справдѣ такій, що мѣгъ бы розвинути въ гарнѣй казцѣ народиѣй, однакже авторови заблаглось зладити довше поетичне оповѣданє, котре по-найбѣльше являє ся римованою прозою, пустымъ балаканємъ, що зовсѣмъ не визначує ся красою естетичною. Авторъ переливавъ зъ пустого въ порожне и наслѣдуючи комичну сторону Енеиды, добававъ часто прояву гумору въ словахъ двозначныхъ и въ образахъ не зовсѣмъ чемныхъ. Про-те оповѣданє „Вовкулака“ належить до исторіѣвъ литературы тѣлько зъ-за того, що вважає ся неначе картиною етнографичною зъ побуту людю украиньского.

10. Михайло Макаровскій¹⁾.

Въ свѣтѣ буває таке, що деякі тихі й трудящі домонтарѣ живуть незамѣтно, та що бѣтакъ по смерти память ихъ мѣжъ людьми швидко запропащує ся, мѣжъ-тымъ коли оборотливій й тямущій промысловецъ звѣстий суть въ ширшихъ кругахъ и лишаютъ по собѣ память довголѣтну. Такъ и мѣжъ земскими сынами олимпійскихъ музъ хто придбавъ собѣ славу вѣковѣчну, а хто выпавъ изъ памяти своихъ землякѣвъ, неначе-бъ они напились зъ пѣдземного жерела Лѣты. До такихъ писателѣвъ, що ихъ забули дѣти матери-Украины, належить Михайло Макаровскій²⁾. Дивна доля! Онъ напи-

¹⁾ Амвросій Метлинскій, „Южный русскій зборникъ“, стор. 71. 72⁴.

²⁾ До исторіѣвъ нашего письменства. Біографичній звѣстѣл. „Забутый писатель“. („Зоря“, 1887; число 5; стор. 87. 88.)

савъ два гарій епичнй творы, а пѣсля сорока лѣтъ мало хто знає, що живъ якійсь поетъ Макаровскій, та що бнъ своимъ талантомъ въ писаню епичнѣмъ перестигъ трохи не всѣхъ сучасныхъ поетѣвъ.

Михайло Михайловичъ Макаровскій родивъ ся въ 1783. р. Отець его бувъ спершу священникомъ-намѣстникомъ на флотѣ, а потѣмъ священникомъ въ селѣ Галицкѣмъ (Хорольского або Кременчужского повѣту) и въ мѣсточку Кропивнѣй (Золотоношского повѣту). Молодой Михайло вчивъ ся въ Полтавскѣй семинаріи, одержуючи пѣдмогу бѣ своего старшого брата. До 1818. р. бувъ домашнимъ учителемъ у помѣщикѣвъ Корсуна, Кодиця, Кулябки; бѣ того-жъ року ставъ учителемъ въ Гадячскѣй повѣтовѣй школѣ, де навпередъ учивъ закона Божого, исторіѣ, географіѣ, латиньского и росіѣйского языка, а опѣсля бувъ поставлений „штатнымъ смотрителемъ“. Бувши учителемъ Макаровскій зъєднавъ собѣ справедливостію, наукою и даромъ мовы любовь у своихъ ученикѣвъ и поважане у жителѣвъ Гадяча; бѣтакъ ставши смотрителемъ завѣвъ въ школѣ порядокъ не-абы-якій. Свои й чужі люде уважали его мужемъ вельми ученымъ; бнъ говоривъ мовами латиньскою, французкою и нѣмецкою, и написавъ по-росіѣйски деякі творы. Тѣлько-жъ въ писаняхъ росіѣйскихъ нахвлявъ ся Макаровскій до школы Шишкова, и любувавъ ся въ твердѣмъ языкѣ, прикрашенѣмъ словами церковно-славянскими. Опѣсля ставъ писати по-украиньски и въ живѣмъ, рѣднѣмъ словѣ зладивъ два епичнй творы, що справдѣ мають стѣйность литературну. Отъ, що пише ученикъ его, Амвросій Метлиньскій, про тую метаморфозу въ литературнѣй дѣяльности Макаровского: „Русскій литературный языкъ, по обстоятельствамъ жизни, всегда оставался у него нѣсколько книжно-устарѣлымъ. Неравненно чище

и сильнѣе его необыкновенное энциклопедическое дарованіе проявилось въ сочиненіяхъ народныхъ, потому что онъ глубоко зналъ языкъ и бытъ народныхъ, и, кажется, если бы онъ началъ заниматься этимъ раньше, то могъ бы сдѣлаться творцемъ замѣчательной народной эпопеи¹⁾.

Макаровскій умеръ въ чинѣ „коллежскаго ассессора и кавалера“ 7. вересня 1846. р. въ 63. роцѣ житя. Онъ бувъ нежонатимъ, и свое майно та библіотеку лишивъ своему племѣнникови. Изъ свояковъ его нема теперь нѣкого, окрѣмъ двоихъ племѣнницъ, що живутъ у Гадячѣ.

Онъ написавъ два епичий творы: 1) поему п. з. „Наталя або двѣ долѣ разомъ“²⁾; 2) повѣсть въ стихахъ п. з. „Гарасько або таланъ и въ неволи“³⁾.

Змѣстъ поемы „Наталя“ ось-такій: Въ селѣ Теплицяхъ у стоку рѣчки Поляннина горювала жѣнка Харитина бѣсѣмъ лѣтъ безъ чоловіка, що звавъ ся Тарасомъ. Онъ бувъ въ погонцяхъ за Дунаємъ та десь дѣлавъ ся. Се бо понавъ ся онъ въ неволю турецку та втѣкъ у Грецію, облѣтавъ море й землѣ, живъ у Кипрѣ, бувъ въ Царгородѣ... Всюды поважали его, и онъ ставъ бы старшиною хочъ въ якбій громадѣ, але заклиавъ ся, не мѣняти вѣры й роду свого на чужу чужину. Та отъ, про него пропала й чутка, и зъ-за того рѣдъ и люде стали его забувати и прозывали Харитину вдовою. А вже-жъ Харитина не сидѣла дармо зложивши руки, и про-те помѣгъ ѣй Богъ, придбати собѣ удобу, копѣйку и добру славу. Їй дочка Наталя славилась красою, „чаровала оченьками, личкомъ и косою“. Она подобала собѣ при рѣчцѣ Поляннинѣ якогось парня: она гнала овецокъ у згбнѣ, а онъ гонивъ ся за воломъ; гланувъ, кинувъ

¹⁾ „Южный русскій сборникъ“, стор. 72^а.

²⁾ *ibid.*, стор. 1—42^а.

³⁾ *ibid.*, стор. 1—70^а.

ся до неї и зъ вѣдра напивъ ся. Опѣсля-жь Наталя не бачила его вже нѣгде; про-те стала сумна и мовь сама-не-своя. Ратували єѣ знахорки: дѣвчина вянула, мало-що не вмерла.

Той парень, що сподобавъ ся гарнѣй Натали, звавъ ся Опанасъ Кононенко. Онъ бувъ зъ Хресцѣвъ и чумакувавъ: провадивъ єсѣмъ возѣвъ рыбы, бувавъ у столи-цяхъ, въ Таганрозѣ и Ростовѣ, и зароблявъ въ Донь-скихъ станицяхъ. Се бувъ одичикъ у своихъ родите-лѣвъ, що звали ихъ Уласъ и Стеха. Они бувало гово-рили: „Хоть бы трапилась сирѣтка, дѣвчина убога, абы добра, покѣрна и сорому боялась, та Панасови душею и сердцемъ сподобалась, то будемо радѣ“. — Опанасъ при-знавъ ся дядькови Наумови Хмарѣ, що въ Теплицяхъ подобавъ собѣ дѣвчину гарну, и просивъ его, чтобы поѣ-хавъ, розпытавъ ся. Але Хмара радивъ Опанасови, по-дружити ся зъ его сусѣдкою, Чубовою Параскою, або зъ нишою богачкою. Однакже дядько мусѣвъ такъ ѣхати въ Теплицѣ. Наталя побачила его у криницѣ: она спѣ-вала про чумаченька-козаченька. Дядько догадавъ ся, що се дѣвчина Опанаса. Онъ пустивъ ся слѣдомъ за нею, и просивъ ся у вдовицѣ ночувати. Вернувшись домѣвъ хваливъ передъ Опанасомъ вдовицю и єѣ дочку. Опа-насъ визнавъ свою тайву передъ батькомъ и матѣрю. Они обое поблагословили сына на добре дѣло; батько Уласъ и Опанасъ поѣхали до Теплицѣ. Симъ оповѣда-немъ кѣнчить ся перша пѣсня поемы, що написана и. з. „любошѣ“. — Въ другѣй пѣсни описує ся „всѣля“; въ третѣй же пѣсни вводить ся „батько“, що зъ нечеви вернувъ ся домѣвъ зъ чужини. Се всунувъ ся бѣгъ въ єѣ-ни, вбравъ ся въ хату, мовь хотѣвъ бы що купувати. Думали, що се Татаринъ, такъ бѣгъ перехрестивъ ся и до образа святого уклонивъ ся. Придивившись на ма-

тѣрь и на молодую ставъ онъ плакати и озвавъ ся до нихъ: „Чи мене-жь ты не пѣзнала, сердце Харитино? — и ты, Талю, дорогая, любая дитино! Я-жь твоѣ батько!... Зъ нехристами бивъ ся, — ось шрамы; ланцюги жовали шию, руки обгрызали... Смерть турецька заглядала въ темный мон очи, но не згинувъ и въ неволи, спасъ ся молитвами, и теперь мовъ не калѣка, живъ, здоровъ и зъ вами!“ Та отъ, мати й доня не знали, щѣ робити: Наталя трясла ся и стогнала, та й въ матери голосъ завыпиравъ, але Тарасъ умѣвъ розважити матѣрь и дитину. Заграла музыка, якъ изъ города Азова три браты втѣкали, якъ Палѣй и Перебѣйнось жидову лякали... Коли ѡдтакъ всѣ въ волю и наѣлся и наговорились, то стали гуляти. Ось приѣхали й возы Тарасовѣ, позавертанѣ въ рогожѣ и чумацкѣй шкуры. Тарасъ выдобувъ вино, фиѣн, медяники та иншѣ ласощи и роздававъ гостямъ. — Онъ мавъ всего до-волѣ, въ клуни, на току, въ коморѣ, въ хатѣ й въ поли; дуже любувавъ ся дочкою, зятемъ и внуками. Але здорове ѡдпадало, ѡдзывались раны; — ѣздивъ ѡдтакъ въ Кѣвъ на богомѣле. Опроче зъ сусѣдами и зъ родомъ своимъ живъ любо й тихенько; для старцѣвъ купивши двѣрицькѣ выстроивъ имъ хатку: годувавъ, обувавъ ихъ, одягавъ якъ мога.

Якъ прийшло ся-жь умѣрати, заказавъ Харинѣ, Все, щѣ нажили, оддати зятеви й дитинѣ.

Ся-жь зробила те для Талѣ, внукѣвъ и Панаса, Та й собѣ постѣль послала швидко край Тараса¹⁾.

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, щѣ епичный твѣрѣ „Наталя“ есть поетичнымъ оповѣданѣмъ, щѣ має психологичный засновокъ и високу вартѣсть моральну. Головна особа Наталя есть вѣрнымъ типомъ сѣльскои дѣв-

¹⁾ ibid., стор. 42³.

чины украиньскои, — се була „дѣвка руча, щира, жвава, невисынуца, зъ толкомъ, що вміла гарно ткати плахты, вишивала шовкомъ, любила Бога, неньку, рѣдъ, цуралась досвѣтокъ...“¹⁾. Она видѣла весь свѣтъ въ Опанасѣ, и подружившись зъ нимъ жила супокѣйно й щасливо. Въ загаль бачимо въ сѣмъ спичнѣмъ творѣ чудовый образъ мирного домашнього житя, котрый утворивъ ся по затратѣ національной самостѣйности на Украинѣ. Не стало Запорожя, то-жъ хлѣборобы йшли перазъ за Дунай, щобы втихомирити примучене сердце козацке и придбати собѣ майна для устроєня житя нового въ безверхѣй хатѣ. Такъ отже була у Макаровского та-сама гадка, якою переймивъ ся Квѣтка: оба сї писателѣ вказували козакамъ на нове житє въ тихѣмъ захистѣ домашнѣмъ. — Авторъ написавъ сю „песму“ 1844. р. мовою чисто-украиньскою въ 1058 вѣршахъ 7-стоповымъ метромъ трохейскимъ. Всякій вѣршь єсть отже не-вѣ-мѣру довгий и за-для риму женьского (—) являє ся справдѣ монотоннымъ. Однакже кождый вѣршь дѣлѣть ся цезурою на двѣ половины, зъ котрыхъ перша чотыри стоны, а друга половина три стоны обѣймає, изъ-за чого въ кождѣмъ вѣршу добававмо метръ коломыйковый.

Єнячий сей творѣ цѣнивъ Кулѣшь високо, зъявивши про него ось-такій свѣй судъ: „Послѣ Квѣтки и Шевченка это было самое замѣчательное произведение изъ южнорусской словесности, тѣмъ болѣе, что появилось въ эпоху внезапнаго перерыва дѣятельности малочисленныхъ южнорусскихъ писателей“²⁾. И справдѣ, въ сѣмъ творѣ видимо всякій прикметы гарного поетичного опо-

¹⁾ *ibid.*, стор. 43.

²⁾ „Русскій Вѣстникъ“, 1857., томъ XII., ч. 1., въ статьѣ: „Взглядъ на малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: Народні оповідання Марка Вовчка“.

вѣдана, въ котрѣмъ розвиває ся проста й природна по-
дѣя. Про-те прочитавши се оповѣданє чуже всякій въ души
правдивый супокѣй и миле вдоволенє, котре выликує ся
тѣлько творомъ высокои литературнои стѣйности. Див-
нымъ выдає ся отже острый критичный судъ Игнатія
Онишкевича про сей епичный твѣрѣ Макаровеского. По-
думцѣ покѣйного того професора Макаровскій зовѣмъ
не знавъ народнои поезіѣ и єи мовы, ба, рецензентъ за-
мѣтивъ въ кождѣмъ стиху „поемы“, що авторови єи не
доставало поетичного дарованя¹⁾.

А вже-жъ Макаровскій не заслуживъ такои острои
критики, тому-що єго „Наталя“ є творомъ справдѣш-
ного поета-художника; тѣлько въ нѣсни третѣй видно
слѣды впливу Котляревщины, по-за-якъ тутъ написано
(стор. 33.), що въ radoшахъ весѣльныхъ всѣ гостѣ пили
до-дуру. Коли-жъ хто запитає ся, чому сю „поему“ те-
перь мало хто читає, то можно ѡдповѣсти, що въ нѣй
проявляє ся авторъ-художникъ, котрый ставъ писати
въ старшѣмъ вѣцѣ и про-те не мѣгъ переймитись моло-
дечимъ запаломъ и любитись народными идеалами.
Поезія Макаровеского є плодомъ письменника вченого,
и про-те нема въ нѣй того житя, якимъ визначують ся
тѣ творы словесні, що основують ся на живѣй поезіи
людовѣй. Епичный твѣрѣ „Наталя“ єсть отже такимъ
образомъ побуту сѣльсого, якимъ являє ся образъ ма-
ляра, що жиючи въ горѣдѣ малює зъ памяти картину
природы сѣльскои. Опроче стиль автора є подекуды по-
тяжкій, изъ-за чого єго писанє не читає ся зъ принад-
ною легкостію. Коли ѡдтакъ въ нашихъ часахъ появи-
лись нові идеалы національнї, то въ добѣ кипучого житя

¹⁾ „Поглядъ на творы Макаровеского“. („Родимый листокъ“. Письмо литературно-науквое. Издатель и отв. редакторъ Н. М. Огоновскій. Годъ I. Черновцы, 1879; числа 1. 2. 3.)

успѣльнаго „поема“ Макаровскаго уважаея такимъ творомъ, що не зовсѣмъ годить ся зъ новыми вымѣнками побуту руско-украиньскаго.

Повѣсть въ стихахъ „Гарасько, або таланъ и въ неволи“ есть гарнымъ образомъ поетичнымъ, що въ нѣмъ малое ся Кавказъ, се-бѣ-то свѣтъ зовсѣмъ одмѣнный одъ природы и свѣтогляду украиньскаго, изъ-за чого деякіи письменники думаютъ, що повѣсть „Гарасько“ меншу має литературну стѣйнось, нѣжъ „поема Наталѣ“¹⁾.

Авторъ написавъ сю повѣсть въ двохъ частяхъ подъ заголовкомъ: а) Вѣсти про неволю; б) Вѣсти про вызволя. Головнымъ дѣячемъ въ сѣй повѣсти є Гарасько Знемога. Батько, дѣдъ и мати вельли ему, одъ працѣ талану шукати, — ити до моря заробляти. Проте Гарасько нанявъ ся въ Таганрозѣ у Грека въ писарѣ. Опѣсля Грекъ той знастивъ и нагрузивъ судно, та пустивъ ся по Трапезону въ море. Та отъ, корабель затопивъ ся, и лишъ Гарасько самъ-одинъ прибивъ ся до берега. Тутъ же займивъ его въ полонъ Черкесъ Баязетъ, та поставивъ его чабаномъ своихъ овецъ. Черкесъ вподобавъ собѣ пария, та намовлявъ его, покинути вѣру християнску и приняти вѣру Магомета. Однакже Гарасько не послухавъ Баязета, хочъ сѣй обѣцювавъ ему щасливу долю; бѣтакъ насъ бѣвъ, гравъ на сопѣвцѣ и сѣпѣвавъ нѣсѣ бурлацкѣй та чумацкѣй. Була-жь у Баязета сестра-дѣвця, що звалася Мериме. Она полюбила гарнаго чабапа, и якъ бѣ занедужавъ, то навѣщала его, коли ле-

¹⁾ Про сю повѣсть пише Кульшъ отъ-се: „Другая поэма его — едва можетъ быть признана сестрою первой, которая по эпическому складу, по отдѣлкѣ стиховъ и красотѣ простонародныхъ типовъ составляетъ истинную драгоценность“. („Русскій Вѣстникъ“, т. XII.)

жавъ на-самотѣ въ земляницѣ. Мѣжь-тымъ Черкесъ выхавъ на добычу. Гарасько подужавъ и ставъ опять пасту ватагу овецъ. Та отъ, Мериме намовляла его до утечи, кажучи мѣжь иншимъ отъ-се:

Якъ тѣлько Господь насъ спасе,
Якъ тѣлько въ Русь святу прибудемъ,
То тамъ, голубоньку, забудемъ
Печаль, журбу, и страхъ и все (стор. 24).

Гарасько не мѣгъ зъ-першу погодитись зъ гадкою Черкески, знаючи, що невольникови годѣ втѣкати, але Мериме сказала, що поведе ихъ Грекъ Фока, що бувъ колись другомъ єи батька. Одаткъ Гарасько ставъ справдѣ думати про утечу. И ось слѣдує гарный описъ свѣтаня передъ вызволомъ:

Ще сонечко не пѣднялось,
Хмарный Кавказъ не золотивъ ся,
Якъ кралѣ сонъ веселый снивъ ся,
Якъ на свѣтаннѣ вѣи здалось,
Що зъ двѣхъ птицею вона
Переродившись, крыльця мала,
По морю тихому лѣтала,
Та ще и зъ милымъ, не одна.... (стор. 37).

Фока завѣзъ. Гараська и Мериму кораблемъ въ Таганрогъ, де Черкеска охрестилась и назвалась Марією. Одаткъ Фока радивъ Гараськови, щобъ въ Таганрозѣ ставъ купцемъ; онъ обѣцявъ часто сюды привѣзжати и зъ-за моря всячину возити, щобъ Гарасько для него и для себе збиравъ баришъ. Опѣсля сторгувавъ Грекъ для свого приятеля двѣрѣ и велѣвъ ему, звѣнчати ся зъ Марією. По вѣнчаню одѣхавъ Фока домѣвъ, та не бавомъ опѣсля вмеръ одъ джумы. Мѣжь-тымъ Гарасько ставши купцемъ поѣхавъ зъ Марією на Украину, котрою не бачивъ ѣсѣмъ лѣтъ. Онъ хотѣвъ забрати зъ собою

своихъ родителѣвъ, щобъ жили разомъ зъ нимъ въ Таганрозѣ. Старій вволили волю своихъ дѣтей и доживали супокійно свого вѣку въ чужинѣ.

Авторъ пишучи сю повѣсть задумавъ спонукати бѣднихъ хлѣборобѣвъ, добиватись щасної долѣ промысломъ и торговлею въ далекой далечинѣ, по-за-якъ рѣдна земля заросла тернемъ изъ-за нового лихолѣтя на Украинѣ.

Хочъ гадку до писаня сєи повѣсти подавъ Макаровскому епичный твѣръ Пушкина п. з. „Кавказскій плѣнникъ“, то однако въ змальованю своєи картины поступивъ ѓнъ собѣ зовѣмъ самостѣино. Пушкина „плѣнникъ“ не мѣгъ любити Черкєски, тому-що въ Россїи мавъ колись свою милу, изъ-за чого тая пристрастна дѣвиця, освободивши єго ѓдъ кайданѣвъ, утопилась въ рѣцѣ Кубани саме-тогдѣ, коли „плѣнникъ“ переплывавъ єѣ и добивъ ся до противныхъ скалъ. Изъ сєго огляду видно, що повѣсть Макаровского въ порѣвнаню зъ поємою Пушкина є творомъ оригінальнымъ и що визначує ся подѣєю вельми романтичною.

Сю повѣсть написавъ Макаровскій (по роцѣ 1844.) въ ямбахъ, чотыро-стоповыхъ, наслѣдуючи Євєнду въ метричнѣмъ зложеню свого епичного твору. Опроче повѣсть „Гарасько“ є бѣльше простора, нѣжъ поєма „Наталя“, по-за-якъ обѣймає вѣршѣвъ 1764¹⁾.

11. Левко Боровниковскій²⁾.

Ѓнъ родивъ ся мабуть въ 1811. р. въ Хоролѣ Полтавскои губернїѣ; учивъ ся въ Харкѣвскѣмъ университетѣ и око-

¹⁾ Макаровскій написавъ єще вѣслякїй вѣршѣ, котрїй выдано въ Полтавѣ 1861. р. пѣдъ заголовкомъ: „Мола зъ Украины“. („Покажчикъ нової украиньскої літератури“ 1798—1883. року). Зібравъ М. Комаровъ. Кїєвъ 1883; стор. 36.

²⁾ Н. Н. Петровъ, „Очерки исторїи укр. литературы XIX. столѣтїя“, стор. 140—146. — Олександръ Конисскій, „Вісникъ

до 1830. р. окінчивъ курсъ „по словесному отдѣленію“ зб степенемъ кандидата. Опісля звышь семи роківъ бувъ учителемъ исторіѣ, а одтакъ латиньского языка въ Курскій гимназій, а въ 1838. р. перейшовъ въ гимназію Полтавску, де бувъ тогдѣ учителемъ и его братъ. Коли-жъ въ Полтавѣ рознеслась була чутка, що учителѣвъ гимназіѣ перенесуть въ польскій губерніѣ, то въ 1839. р. Боровиковскій просивъ Михайла Максимовича, професора университета въ Кіевѣ, щобы бувъ его заступникомъ у власти, по-за-якъ бнѣ за-для слабого здоровья не мѣгъ бы жити въ чужинѣ, а волѣвъ бы покинути службу. И справдѣ повелось Максимовичеві, выднати Боровиковскому дальшій побутъ въ Полтавѣ. Въ тамошній гимназій вчивъ Левко языка латиньского, а одтакъ литературы російской. Опісля поставлено его инспекторомъ гимназіѣ, а якъ пѣшовъ на пенсію, то живъ у своїхъ хуторѣ підъ Хороломъ въ Полтавщинѣ¹⁾.

Литературну діяльність почавъ Боровиковскій ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харківського университета, выдавши балладу „Маруся“ въ III. книжцѣ „Вѣстника Европы“ за рѣкъ 1829. Коли-жъ ставъ учителемъ, то збравъ звышь 1000 українськихъ пословиць, котрі уложивъ въ порядку азбучнімъ. Одтакъ написавъ 250 байокъ, з-помѣжъ котрыхъ бѣльше нѣжъ 200 були оригінальнѣ, а прочі написані пѣсля байокъ Красицкого. Боровиковскій писавъ такожъ инші стихотворы по-українськи: вменно зложивъ бнѣ 12 балладъ и 12 думъ въ мовѣ українській²⁾. Опроче записувавъ бнѣ українсь-
 „з исторіі русько-української письменности“ („Свѣт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись“). Ві Львові 1891; чп-сла 8. і 9.)

¹⁾ Чи ще живе Боровиковскій, не звѣстно; живъ бнѣ въ 1884. р. (Н. Н. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 140).

²⁾ Порѣвн. письмо Боровиковского къ М. А. Максимовичу

скій пѣснѣ, повѣрія, перекази и т. и., та й зладивъ частину словаря мови української (буквы а, б, в, г), показуючи такожъ коренѣ слѣвъ. На мову російську переложивъ Боровиковскій Крымскій сонеты польского поэта Адама Мицкевича, деякі оды Горация (зъ поясненіями) и бѣтакъ по-російски написавъ кілька стихотворѣвъ. Зъ-помѣжъ українськихъ творѣвъ и перекладѣвъ въ збѣрнику „Ластѣвка“ напечатано 10 байокъ, 82 пословицѣ и 30 загадокъ, и такожъ стихотворы: „Чорноморець“, „Вывѣдка“, „Палѣй“, „Волохъ“, „Розставання“ (козака зъ дѣвчиною), и перекладъ Пушкиноваго стихотвору „Зимній вечѣръ“. Мѣжъ стихотворами Боровиковского має високу вартѣсть поетичну пѣсня „Розставання“, по-за-якъ лирична сторона поезіѣ стыкає ся тутъ зъ елементомъ драматичнымъ.

Изъ устѣхъ поезій Боровиковского найважнѣйшій суть его байки. Выдавъ ихъ Амвросій Метлинскій въ Кієвѣ 1852. року підъ заголовкомъ „Байки й прибаютки Левка Боровиковского“ (12^о, стор. 118)¹⁾. Въ сихъ сти-

(„Очерки ист. укр. литер.“, стор. 141.) Въ сѣмъ писемѣ зъявивъ Боровиковскій, що „миѣниѣ ложно, яко бы языкъ малоросійскій способенъ только для выраженія смѣшного и низкаго“.

¹⁾ Въ байкахъ и прибаюткахъ Боровиковского замѣчаємо ось-таку правонисъ: Одкинено знакъ ѣ після твердыхъ спѣвзвукѣвъ (и. пр. нап); звукъ і [ji] (= ґ, о, у) означено буквою и (і), и. пр. ликарь (лякарь) иду (льду), ій (льй, єй), кинь (конь), лід (ледь); — бѣтакъ для означеня звука и (= ѡ, ѣ) прийато зъ латиньского альфабѣта букву и (v), и. пр. бик (быкъ), робити (робити). Чистый самозвукъ е означено буквою е, а йотованный самозвукъ е новою буквою є; и. пр. неде, моє; йотованный же самозвукъ о выражено зложеннымъ знакомъ ѳо: ѳого. Опроче чужій звукъ г означено зложеною буквою кг: кгнит. (Порѣви. сю Историю литер. II., стор. 149). — Въ передидмѣ словѣ до байокъ замѣтивъ Метлинскій, що гарний творы въ языкѣ народидмѣ крѣмъ хѣсна для простого люду суть такожъ нельми важкий для пѣзнаня

хотворахъ зъявляе ся природный гуморъ; вже-жъ бо самъ авторъ описує ось такъ свою вдачу въ байцѣ „Веселый“:

Чого ты, Левку, все веселый та шутливый?

Менѣ приятель разъ спытавъ;

А я йому сказавъ:

Такій я зъ-роду вдався, и бдѣ того щасливый.

(стор. 112)

Мѣжь байками Боровиковского суть деякі справдѣ оригинальнѣ, примѣромъ: „Граматка и часословець“ (стор. 40), „Крыла у вѣтряка“ (стор. 41), „Панъ та мужики“ (43), „Андрѣй“ (47), „Мѣрошникъ“ (68), „Скупый Климъ“ (73), „Жѣночій язычокъ“ (83), „Миколина липа“ (86) и н. — Деякі байки суть наслѣдованемъ Красицкого; н. пр. „До дѣтей“ (стор. 13)¹⁾, „Байка“ (16)²⁾, „Щука и плѣточка“ (18)³⁾, „Рѣвчакъ и рѣчка“ (37)⁴⁾, „Рябка и Зюзько“ (42)⁵⁾, „Лѣвкаръ“ (42)⁶⁾, „Горохъ“ (69)⁷⁾, „Орелъ та сова“ (95)⁸⁾ и т. д. Инші байки списавъ Боровиковскій по давнымъ чужимъ взбѣрцямъ, н. пр. „Гадюка“ (стор. 93)⁹⁾, або и уложивъ ихъ коротенько пѣсля байокъ писателѣвъ украинскихъ, н. пр. „Дорожній стовпъ“ (стор. 99)¹⁰⁾.

народныхъ нарѣчій (стор. X). — Въ 1852. р. выдавъ Метлинскій 177 байокъ и прибаютокъ Боровиковского. Изъ десяти байокъ Боровиковского, надрукованныхъ въ „Ластѣвцѣ“, въ выданю зъ 1852. р. замѣтивъ Метлинскій три байки: „Метеликъ“, „Климъ п'яний“, и „Свѣй дѣмъ — своя воля“.

¹⁾ Порѣдн. стихъ „Do dzieci“ (Bajki Ignacego Krasickiego). —

²⁾ „Wstęp do bajek“. — ³⁾ „Rybka mała i szczupak“ (I, 27). — ⁴⁾ „Potok i rzeka“ (I, 2). — ⁵⁾ „Dwa psy“ (II, 17). — ⁶⁾ „Doktor“ (I, 14). —

⁷⁾ „Groch przy drodze“ (III, 22). — ⁸⁾ „Orzeł i sowa“ (III, 20).

⁹⁾ Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V; — fabula XVIII. libri IV.: „Homo et colubra“.

¹⁰⁾ Порѣдн. казку Порфирія Кореницкого „Панько та верства“ („Ластѣвка“, стор. 284—288). — Посередню бдѣносить ся байка

Майже всѣ байки и прибаютки Боровиковеского суть вельми короткѣй, обдѣймаючи 22—2 вѣршѣвъ; про-те въ деякихъ прибаюткахъ не выражае ся окремо моральна наука, тому-що вже сама прибаютка являє ся дидактичнымъ высказомъ; н. пр.

Климъ, лежа на боку, казавъ: „дай Боже!“

А хтось йому шепнувъ: „устань, роби, небоже!“
(стор. 110)

Въ деякихъ байкахъ моральна наука выражае ся народнымъ присловемъ; н. пр.

Поки богатъ,

То поти й сватъ (стор. 17).

За Хведорово, бачишь, жито —

Та Хведора-жь и бито (стор. 39).

Въ байкахъ своихъ Боровиковскій малюе суспѣльный побутъ Украины якое млаво: выкрывае моральный похибки хлѣборобѣвъ и мѣщанъ, ба й дорѣкае судіямъ, учителямъ, головамъ въ селѣ, а не смѣе вступитись за обиду, яку терпѣли мужики одъ своихъ панѣвъ. Тому-то не диво, що байки Боровиковеского не конче подобались Олександрови Кониському, коли про ихъ отъ-се пише: „Въ байкахъ (Боровиковеского) не приходится безъ перервы одна идея; въ ихъ авторъ торкае и панське и мужиче житє зъ рѣжнихъ бокѣвъ, одиначе слабо, дуже слабо, черезъ що байки его и не одержали на Украинѣ нѣ впливу, нѣ ходу. Сатиричного талану Боровиковескому природа зовсѣмъ не дала. Природный юморъ свѣтитъ ся въ байкахъ, але у автора, не надѣленого художественными образами, юморъ выходитъ якійсь грубый. Байки

„Щука й плѣточка“ до байки Артемовеского-Гулака: „Рыбка“, яѣжь-тымъ коли байка „Горохъ“ засновуе ся на казцѣ сего писателя „Солонѣй та Хиври, або горохъ при дорожѣ“.

Боровиковського свѣдчать тільки намъ якъ факти, чимъ недуговавъ у его часѣ соціальный побитъ на Украинѣ. Убожество народне, темнота, лакейство, хабарѣ, неправда въ судахъ и т. и. Отже Боровиковскій торкаючись соціальнихъ недугівъ, нѣ одного зъ нихъ не намалювавъ въ своихъ байкахъ яркими кольорами. Вказує Боровиковскій примѣромъ, що коли мужикъ буде багатѣти, то буде жити добре, але вказує такъ неспѣло, такъ не ярко, що вказку его можно й не примѣтити.... Яснѣй розумѣвъ бнѣ, яко самъ педагогъ, и яснѣй намалювавъ болячку не-національного а чужеземного виховання и освѣты. Однои зъ головнихъ болячокъ України — крѣпацтва Боровиковскій зовсѣмъ не займавъ, немовъ бнѣ и не примѣтивъ би, чи може боявъ ся. Одно слово, Боровиковскій цѣлкомъ не зрозумѣвъ того національно-соціального прямуюваня, до котрого вказали ему етежку Котляревскій и Гулакъ. Далше цѣшовъ Гребѣнка¹⁾.

Байки и прибаютки Боровиковського можно порівнати зъ образками такими, котрѣ змалювавъ артистъ-маляръ зъ-легка мовъ нехотя. Се образки справдѣ невыкѣнченѣ, иногдѣ лишъ въ головнихъ зарисахъ начертанѣ, изъ-за чого они зъ-близька не можуть являтись гарними.

12. Антѣнь Могильницкій²⁾.

Антѣнь Любичъ Могильницкій родивъ ся 3. марта 1811. р. въ Галичинѣ, въ Пѣдгѣркахъ Калуського повѣту.

¹⁾ „Свѣтъ“, 1881; число 8. и 9; стор. 145. 146.

²⁾ Деякѣ звѣстки про житє Антона Могильницкого подавъ авторови сен исторіѣ литературы сынъ славного покійника, Андроникъ, авскультантъ судовый у Львовѣ. — Порѣви. статью проф. Омеляна Партицкого п. з. „Литературна дѣяльність Антона Любичъ Могильницкого“. („Письма А. Могильницкого“. Накладомъ редакціѣ „Зорѣ“. Львовѣ 1885; стор. 203—214).

Въ дитячѣмъ вѣцѣ утративъ онъ батька, що бувъ священикомъ въ Пѣдгѣркахъ. Одтакъ мати Антона оддалась за Маткѣвского, що обиявъ въ сѣмъ селѣ парохію. Але-жь ѡтчимъ не дуже журивъ ся долею пасерба; про-те Антонъ Могильницкій учивъ ся навпередъ де-чого дома, и ажъ въ 15. роцѣ житя за радою сусѣдѣвъ ѡтчимъ ѡддавъ талановитого хлопця въ гимназію Станиславѣску. Але-жь непосидючій Антонъ не загрѣвъ нѣгде мѣся: полишавши Станиславѣвъ опинивъ ся небавомъ въ Бучачи. Вже тогдѣ, писавъ онъ панегиричній стишки и грагуляційнй мовы, и ѡдтакъ якійсь 23-лѣтній ученикъ Бучацкои школы нормальной просивъ его о латиньскій привѣтъ на именины панѣ антикаревой. Та отъ, молодой збыточникъ хотѣвъ собѣ зъ вусача-нормалиста пошутити, и зъ латиньскихъ вправъ, приложенихъ до латиньскои граматики, выписавъ для него одинъ уступъ космографичный, що починавъ ся словами: „Universus mundus plerumque in duas partes distribuitur, caelum et terram“. Такъ отже той школяръ, не розумѣючи латиньского языка, выголосивъ передъ антикаревою свою чудну грагуляцію и за-те одержавъ ѡдъ неи въ дарунокъ сорокѣвця. Однакже небавомъ вкоилась халепа чи-мала, коли стало звѣстнымъ, що тая шутка була дѣломъ Могильницкого. Сю бо мову зачули профессеры Антона, отцѣ-Василіане, котріи такожъ були прийшли на именины антикаревой и весело забавлялись въ сусѣднѣй комнатѣ. Они-то задумали укарати збыточника и засудили его, скушати „березовою кашѣ“. Але буйный молодикъ не хотѣвъ поддатися карѣ тѣлесной, и покинувши гимназію Бучацку почвалувавъ на Буковину до Черновець, зъ-ѡдки небавомъ пѣшовъ пѣшки на Угорщину, де вчивъ ся въ Кошицяхъ и въ Пештѣ.

Скѣнчивши гимназію въ Пештѣ Могильницкій слухавъ наукъ філософіѣ и богословія у Львовѣ, та й тутъ визначувавъ ся своимъ таланомъ и вдачою шутливою. Въ духовній семинаріи належавъ мабутъ до кружка Маркіяна Шашкевича, се бо полюбивъ ѣнъ вельми рѣдну мову и ѣдтакъ передъ ректоратомъ, семинаристами и въ присутності запрошенихъ гостей выголосивъ 19. падолиста 1839. р. „слово о повинностяхъ пѣдданныхъ“ а предо всѣмъ священникѣмъ къ цѣсарю и отечеству¹⁾. Въ сѣмъ словѣ заохочувавъ ѣнъ мѣжъ иншимъ своихъ товаришѣмъ, крѣмъ чужихъ языкѣмъ учитись такожъ мовы рѣднои.

Коли скѣнчивъ богословіѣ (1840), оженивъ ся зъ Анною Соболевскою, дочкою шляхтича въ Богородчанахъ и ѣдъ духовной власти одержавъ (1841) администрацію парохіѣ въ селѣ Хутарѣ повѣту Стрыйского въ Карпатахъ. Зъ-ѣдти перенѣсь ся (1844) на „доли“, по-за-якъ въ горахъ не велось ѣму домашне хозяйство. Ставъ отже администраторомъ парохіѣ въ Зборѣ повѣту Калушского, и ѣдтакъ по двохъ рокахъ поставлено его капеляномъ въ селѣ Комаровѣ повѣту Станиславѣского. Але-жъ доходы зъ капеляніѣ не старчили на удержане численнои родины²⁾; про-те засновавъ ѣнъ у себе приватный пенсіонатъ для ученикѣмъ шкѣлъ гимназіальныхъ. Сусѣдній священники радо ввѣряли Могильницкому своихъ сынѣмъ, бо платили лишъ невеличку плату та й знали, що пѣдъ его разумнымъ проводомъ можно було навчитись всего того, чого вчили въ публичной шкѣлѣ въ чотырохъ низшихъ класахъ гимназіальныхъ.

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ упѣлъ Иванъ Б. Ѡ. Головацкій. Часть II. У Вѣдни 1847; стор. 1—23.

²⁾ У Антона Могильницкого було осмеро дѣтей: пять сынѣмъ и три дочки.

Будучи капеляномъ въ Комаровѣ, розвинувъ Могильницкій досить живу дѣяльнѣсть литературну. Тамъ бо написалъ першу часть поемы „Скитъ Манявскій“, баляду „Русинъ-воякъ“, стихотворъ „Судьба посты“ и дещо иншого. Именемъ Русинѣвъ повѣсту Станиславѣвскаго повитавъ бѣть 29. жовтня 1851. р. цѣсаря Францъ-Йосифа при тріумфальнѣй брамѣ въ Майданѣ и своєю гарною мовою въ нѣмецкѣмъ языцѣ зъєднавъ собѣ славу знаменитого бесѣдника¹⁾.

Въ 1859. р. поставлено Могильницкаго парохомъ въ Бабчинѣ, та въ окрузѣ выборчѣмъ Богородчаньско-Солотвиньскѣмъ выбрано его 1861. р. посломъ до сойму краєвого, а соймъ выбравъ его въ тѣмъ роцѣ делегатомъ зъ меншихъ посѣлостей до рады державной въ Вѣднѣ. Тутъ высказавъ бѣть уже 27. червня 1861. р. бажаня Русинѣвъ сими словами: „Въ справѣ языковѣй домагаємось, щобы нашъ языкъ, доси стѣлько поневѣряный, стѣлько запѣзнаваний, найшовъ разъ повне признане, щобы дѣставъ такожь своє право побѣчь иншихъ братныхъ славянскихъ языкѣвъ въ школахъ и урядахъ“²⁾. Выступаючи противъ польскихъ посѣловъ, котрѣ въ справахъ школьныхъ домагались заведеня польскихъ порядкѣвъ, Могильницкій порѣвнявъ Русинѣвъ зъ Британцями, ко-

¹⁾ Въ мовѣ до цѣсаря Францъ-Йосифа Могильницкій сказавъ мѣжъ иншимъ отъ-се: „Neiget eure stolzen Gipfel ihr schattigen Karpathen! ebnet neue Bahnen, auf dass unsre Heimath dem hehren Throne näher gerückt werde! Frohlocke und jauchze unsere heilige Priam's-Veste, du in Trümmern ergrantes Halicz! Begrüsse und drücke an deinen Busen den dir in Oestreichs hohem Sohne wiedergegebenen Herrscher!“ („Письма Антонія Любичъ Могильницкаго“. Львовъ 1886; стор. 20.)

²⁾ „Слово Ант. Могильницкаго, сказанное нъ думѣ державной на засѣданью д. 27. юніа 1861“. (Часописъ „Слово“, 1861; число 41. 42.)

трыхъ побивали Пикты и Скоты. Коли бо римска держава упадала, то Британцѣ, по́ддані Рямлянамъ, писали цѣсаревѣ римскому ось-такѣ: „*Deprimunt nos barbari ad mare, — repellit mare ad barbaros; inter hoc oriuntur duo genera funerum: aut jugulamur, aut mergimur*“. („Тиснуть насъ варвары идъ морю, — одбивае море къ варварамъ; мѣжь-тымъ зъявляють ся два роды трупѣвъ: або насъ дусять, або потопаємъ“¹⁾).

Сею бесѣдою Могильницкій ставъ славно звѣстнымъ въ цѣлѣй Австрія. Посолъ думы державной Куранда замѣстивъ въ часописи „*Ost-deutsche Post*“ біографію его, а земляки звеличили имя его панегиричными згадками въ часописи „Слово“. Именемъ же студентѣвъ-Русинѣвъ Володимиръ Шашкевичъ, сынъ Маркіяна, написавъ въ честь Могильницкого стишокъ п. з. „Гомонъ молодон Русѣ“. Ось и початокъ сего панегиричного писаня:

Здоровъ батьку Могильницкій!

Въ Тобѣ Руси давна сила,

Давный духъ ей передвѣцкій,

Давна бодрость ей отжила²⁾.

Въ тѣмъ роцѣ написавъ такожъ Осипъ Федьковичъ въ честь батька Могильницкого гарный сонетъ, въ котрѣмъ признавъ ему въ рускѣй литературѣ пальму первенства³⁾.

Могильницкого любили й поважали не тѣлько свои громадяне, але й люде зъ иныхъ сѣль, по-за-якъ онъ зъявивъ ся справдѣшнимъ батькомъ и защитникомъ правнымъ навѣтъ въ такихъ справахъ, котрі самими адвокатами вважались иногдѣ пронащими. Про-те выбрано

¹⁾ *ibid.*, ч. 42.

²⁾ *ibid.*, ч. 47.

³⁾ „До нашего батька Могильницкого“. („Поэзіи Юсифа Федьковича“. Часть первая. Львовъ 1862; стор. 30. 31.)

его посломъ ще й на другу шестилѣтню каденцію сой-мову. А вже-жъ не довго займавъ ся бнъ запопадливо справами политичними. Журбы домашнїй и невгодины національнїй вчинили его трохи-не байдужнымъ для змагання рускихъ послбв супроти польскои бблшости сой-мовои. Вже въ Вѣднѣ не мбгъ бнъ погодитись зъ политикою єпископа-суфрагана Спиридїона Литвиновича, щб бувъ великимъ прихильникомъ централистбвъ нѣмецкихъ и велѣвъ рускимъ посламъ ити поручъ зъ тими противниками автономїѣ народбвъ славянськихъ. Кажуть, що Литвиновичъ заздро дививъ ся на Могильницького, котрому въ честь спѣвано гимны похвальнїй, та що той ієрархъ приневоливъ его мовчати при дебатахъ въ думѣ державнбй и въ соймѣ краєвбмъ¹⁾).

Зломаний духомъ Могильницькїй живъ бдтакъ незаметно въ Бабчи, а по-за-якъ бнъ и рускою литературою переставъ займатись, то зъ-годомъ-перегодомъ забували про него земляки. Давнѣйше-жъ уважано его душею рускихъ кружкбвъ²⁾). Крємезный тѣломъ и величнй духомъ Могильницькїй тѣшивъ ся загальною симпатїєю въ рокахъ пятьдесятїхъ и шѣстьдесятыхъ. Умеръ наглою смертю 13. серпня 1873. р. въ селѣ Яблбнцѣ повѣту Богородчаньского, вдуци до свого шурина Соболевского, управителя тартаку въ Порогахъ.

Антбнъ Могильницькїй ставъ займатись литературою въ 1838. р., коли крбмъ Маркіяна Шашкевича и Осипа

¹⁾ Ом. Партицкїй, „Литературна дѣяльнбсть Антона Любича Могильницького“. („Письма А. Могильницького“. Львбвъ 1885; стор. 213. 214).

²⁾ Про бдносини А. Могильницького до суєтбвъ и приятелѣвъ, та про дѣяльнбсть Могильницького на зборѣ народибмъ въ Станиславбв д. 30. мая 1848. р. гляди статью Ивана Франка н. з. „Знадобы до житєниса А. Могильницького“. („Зоря“, 1885; ч. 20. 21. 22. 24).

Левицкого майже ніхто не писав нічого по-руски. В тій-то році написав він „Пісень радостну“ по причині поставлення Василя Поповича, катедральної церкви Пряшівської кривошанина, на єпископа Мункачівської єпархії. Сю „пісень радостну“ звів Могильницький іменем питомців генеральної семінарії Львівської, коли в катедральній церкві св. Юрія митрополит Михайло Левицький посвятив Поповича в єпископи. Про сю першу поезію Могильницького замітив Омелян Партівський, що вона „цікава для нас своїм змістом, по-за-як в ній проявляє ся знання галицько-руської історії, іменно періода княжого, і почуття спільної родо-вості з Руссю угорською“¹⁾.

В році слідуючому (1839) написав він панегіричний стишок п. з. „Радостное привітання Божої царсько-королевської Высочества Ерцгерцога Францішка Карла во Львові місяця септемврія 1839“. В сьому стихотворі звеличив автор ось-так австрійського орла:

Однимъ крыломъ спертъ ся на альпійскій горы,
Другимъ на Бескидахъ відпочивъ,
Въ Лабі і у Вислі, по Адрійськѣмъ морі,
Въ Збручі і Дунаю тѣнь омивъ²⁾.

В тій (1839) році написав він також гарну думку п. з. „Згадка старини“, що починає ся словами:

Колись Русинъ зъ-підъ Бескида
Такъ тяженько не думавъ,
Бо ся в добрімъ щастію видівъ,
Злои долъ не дізнав³⁾.

¹⁾ „Письма Ант. Любича Могильницького“. Львів 1885; стор. 205.

²⁾ *ibid.*, стор. 125.

³⁾ *ibid.*, стор. 112—115. — Порбви „Вѣнокъ...“ 1847; часть II., стор. 42—44.

Въ сѣй думцѣ пятакає поетъ на тее, що крѣмъ дикон Татарвы ще хтось иншій чинивъ Русинамъ кривды великѣй, та отъ, „красше пробачити, и лучше тѣ обиды замовчѣти, бо правда въ очи коле“. — Гарнымъ єсть такожь стишокъ, що єго написавъ въ семинаріи (1839) про „рѣдну мову“¹⁾. Тутъ высказавъ поетъ мѣжъ иншими сю важну гадку, що коли-бъ мы своєи рѣднои мовы не придержувались, то зъ мовою мѣгъ бы загинути й нарѣдъ.

Одтакъ черезъ десять лѣтъ муза Могильницкого замовкла, та озвалась рускимъ словомъ по роцѣ 1848., коли-то галицкѣй Русины, пробудившись ѿ довговѣчного сну, запопадливо заснѣвували святыню просвѣты народнои. Въ 1849. р. написавъ ѿнѣ баляду „Русинъ-волякъ“ въ трехъ частинахъ²⁾. Перша й друга частина суть неначе вступомъ до частини третьої, де поетъ змалювавъ Русина-воляка въ чудовѣмъ образѣ. Въ першѣй частинѣ сего стихотвору зъявивъ поетъ, що Русинъ, живучи въ чужинѣ, тужить за батьківщиною, „бо не чує рѣднихъ слѣвъ“. Сю тугу за родиною высказує Русинъ именно въ ось-тыхъ словахъ:

Сли мя смерть зъ житємъ ту простити,

Побѣленѣй воронъ кости

Не занесе ажъ домѣвъ;

Предцѣ духъ мѣй зъ хмаровъ сновъ

Стане надъ землею рѣдинновъ,

Щобъ надъ нею на звѣздахъ сѣвъ!³⁾

Въ другѣй частинѣ сказано, що „рускѣ дѣти вмѣють бити врагѣвъ отечества“. Поетъ не хоче згадувати про рускѣ побѣды пѣдъ Корсунемъ, Зборовомъ, на Жов-

¹⁾ Сей стишокъ находитъ ся въ прозаичнѣй статѣ „Слово о повинностяхъ подданныхъ...“

²⁾ „Зори галицкѣ“, 1849; числа 29. 30. 31. 32. 33. 35.

³⁾ *ibid.*, число 29., стор. 176.

тыхъ Водахъ, „бо когось бы роздражнивъ“, и бѣтакъ въ третій частинѣ оповѣдає въ гарнѣй баладѣ, якъ рускѣй вояки въ Италіи пѣдъ проводомъ архикнязя Кароля били ся зъ Французами, коли-то „герой, сынъ Корсики.... пѣдвалины свѣта стрѣся“.

На новий рѣкъ (1849) Могильницкій написавъ стихъ п. а. „Ученымъ членамъ Матици рускоя“ („Новины“, Львѣвъ, 1849; ч. 6. 7. 9. 10); бѣтакъ въ тѣмъ роцѣ (1849) переложивъ бѣтъ балладу Шиллера „Графъ на Габсбургъ“, и надруковавъ єѣ въ „Зорѣ галицкѣй“ (1849; ч. 39. 40). Въ сѣй часописи напечатавъ бѣтъ такожь (ч. 58. 60. 61. 63. 64.) „уломокъ зъ повѣсти народнои Скитѣ Манявскѣй, написанои въ трехъ частяхъ языкомъ народнымъ галицко-рускимъ“. Тутъ замѣщено одну частину „Скита Манявского“ п. з. „Покуса и блудъ инокѣвъ, гостящихъ съ водою печерскою на основаніє монастыра пѣдъ горы Бескида понадъ Быстрицею“. Въ „Пчолѣ“ же (1849; ч. 14. 15) надруковавъ Могильницкій „Введеніє“ изъ першої части своего стихотвору.

Коли письменнѣй Русины галицкѣй дѣзнались про єю частину епичного стихотвору „Скитѣ Манявскѣй“, то зрадѣли они радостію великою, по-за-якѣ той „уломокъ“ вѣщувавъ имъ близьку прояву знаменитои поемы народнои. Але-жь земляки Могильницкого довго не могли дѣждатись виданя того стихотвору, хочъ авторъ часто заповѣдавъ, що єго „Скитѣ“ ось-ось псавомъ зъявить ся свѣту зъ друкарнѣ рускои капитулы Перемыскон. Та отъ, сєся обѣтъница сповнилась ажъ въ 1852. р.

Мѣжь-тымъ Могильницкій напечатавъ въ „Зорѣ галицкѣй“ (1850, ч. 33. 36. 37.) поетичный твѣръ п. з. „Судьба поеты“, выступаючи противъ диктаторского змаганя „азбучного героя“ Осипа Левицкого, автора рускои граматики, котрый дорѣкавъ Шашкевичеви,

Устіяновичеві, Могильницькому, мабуть-то они були поетами-самоуками. Въ сѣмъ стихотворѣ отже поетъ пытаєся гармоні Русалки, се-бѣ-то Музы, „чого ся при нѣй дослужить“. Русалка дає ему довшій одвѣтъ, зъявляючи, що безсмертними суть „самоуки“; „перевчені спѣваки справдѣ нѣ немили, она бо не дає земськихъ заплат“. Одтакъ каже Русалка, що єи дѣтоньки чуже голублять, а своє гудять, що они не люблять пѣснѣ рѣднои, що „пѣвець родимый — погорджень, проклять“. Проте звѣщає она, що для єи спѣваковъ вѣнецъ єсть „въ умнѣмъ раю“. На землі спѣваки єи гѣрко бѣдують, и не дѣждуть ся заплати за творы великого свого духа:

Гомеръ на старбѣсть съ костуромъ ходивъ,
Цервантъ за пѣсни гдесъ въ козѣ сидѣвъ,
Кеплеръ счяслявши умомъ пространъ неба,
Скѣнчивъ гдесъ въ пуждѣ безъ кавалця хлѣба¹⁾.

Русалка не любить гордыхъ „стихолатѣвъ“, котрі красы глядають у формахъ неживыхъ и „пѣсля штучныхъ“ своєи волѣ правъ хтѣли бы братамъ надати уставъ. Она-то не можуть бѣ Русалки нѣякон надѣятись заплати. Коли-жъ она опбєля зъ хмаровъ леґоньковъ пѣднєслась въ гору, задумавъ ся учений „пѣвець“ и сказавъ: „Ахъ! якъ-же вышій бѣдъ насъ самоуки!“

Хоча-жъ Могильницькій дорѣкавъ гордымъ „стихолатамъ“, що не любили живого слова, то въ сѣмъ своѣмъ стихотворѣ не наблюдавъ бѣ такі форми й духа рускои поезіѣ народнои, але переймивъ ся взбрѣцями нѣмецкими, назъ-за чого складъ сего поетичного твору являє ся подекуды неприроднымъ и замотанымъ.

Того-жъ (1850) року уплѣвъ бѣ вѣнецъ славы „Михаилу Куземскому, предсѣдателеви головнои Рады,

¹⁾ „Зоря галицка“ 1850; число 37, стор. 224.

неутомленному заступникови справи народної¹⁾. Въ па-
негірчибѣмъ своїмъ писаню Могильницькій порівнявъ
сего дѣяльного мужа зъ Зоробабелемъ²⁾ и Мардохеємъ³⁾
и звѣстивъ свѣтови, що Куземскій „бдконавъ зъ грузбвъ
зникшу старинъ згадку, воскресивъ народнбсть, яка була
зъ початку, и поклавъ черезъ свѣтло й мову нового хра-
ма основу“. Проте по думцѣ поета „новстануть колись
умнй бандуристы зъ новыхъ розсадникбвъ Народного
Дому, уплести имени Куземского зъ пѣсень народу па-
мятникъ вѣчный“.

А вже-жъ постичнымъ оповѣданемъ про заснованє
Скита Манявского Могильницькій зъєднавъ собѣ мѣжъ Га-
личанами въ пятьдесятихъ рокахъ наиббольшу славу. Ав-
торъ выдавъ першу часть сего стихотвору въ Перемышли
1852. р. пбдъ заголовкомъ: „Скитъ Манявскій“. „Пѣ-
снотвореніє епическое, основане на повѣстехъ простона-
родныхъ русскихъ“⁴⁾, и присвятивъ свбй трудъ „Григорію
Яхимовичу, русскому епископу Перемыскому.... покрови-
телю и заступникови имени русского“ (16°, XXIX
и 72 сторбнѣ).

Змѣсть епичного сего стихотвору єсть ось-такій:
Коли Русью володѣвъ Ярославъ Мудрый, то зъ Кієва
по приказу блаженного Антонія, игумена печерского, вый-
шли два черцѣ, отецъ Пахомій и братъ Іоанникій на про-
повѣдь „въ галицку краину“. Игуменъ высылаючи обохъ

¹⁾ ibid. 1850; ч. 19; стор. 115. 116.

²⁾ Зоробабель, князь юдейскій, що за призволомъ пер-
ского короля Цира привѣвъ жидбвъ до Єрусалима зъ неволѣ Ва-
вилоньской.

³⁾ Мардохей освободивъ жидбвскій нарбдъ бдъ загибели,
и бдтакъ перскій король Артаксерксєсъ пбднѣвъ его на мѣсце
Амана до найвысшихъ почестій въ державѣ.

⁴⁾ Про слово „русскій“ (зъ двома с) гляди „Исторію лите-
ратуры руской“ Ом. Огоновского, часть I., стор. IX., замѣт. 2.

тыхъ черцѣвъ, зачеръ воды въ печерскѣй керници, и наповнивъ нею просторый боклагъ; ѡдтакъ сказавъ имъ:

„Благословлю васъ! Идѣтъ въ божѣмъ миру!

Спѣшѣтъ Христова стадо умножати,

Несѣтъ потѣху, несѣтъ праву вѣру

И до палаты и низькои хаты!

А где прійдете до чистыхъ водъ здрою,

Наповнѣтъ ними таку саму мѣру, —

Бѣтли на вазѣ переважатъ мою,

Тамъ закладайте углы монастырю!¹⁾

Оба путники йшли крѣзь Украину и Подѣле, та нѣгде не нашли такой воды, котра переважила-бъ воду печерску. Ѡдтакъ зупинилсь въ галицкѣй Руси ажъ тамъ, „где дочка Бескидѣвъ, Лѣмница, зъ Днѣстромъ злучає кришталевѣ струѣ, и где простеръ ся Галичь, Подгѣрья столица“. Въ Галичи при „Рождественскѣй“ церквѣ живѣ старый свѣщеносъ Архорій. Онъ порадивъ черцямъ ити туды, „где Манявка чисту воду свою по дробнѣй рѣки въ Быстрицю зливає“. Коли оба путники сюды прійшли й усѣли на вечѣрный спочиннокъ, побачили въ Быстрици рыбака, що нѣбы-то ловивъ рыбу, та отъ, не запрямітили они, що єму новышъ чола сторчали роги, та що у него якъ у цапа розколена пята и зъ курячими пазорами ноги. Того рыбака пытались черцѣ, котрою дорогою имъ ступати, а по-за-якъ наближувалась чорна хмара, то просили его, щобъ завѣвъ ихъ въ яку хату, де-бъ нашли захистъ ѡдъ тучѣ. Той то рыбакъ заявивъ путникамъ, що и онъ служить Богу, та живѣ мѣжъ лѣсомъ въ хатцѣ зъ камени; просивъ ихъ отже, щобъ у него спочили, ѡдтакъ обѣцявъ имъ, що слѣдуючого дня рано-въ-ранцѣ заведе ихъ до тои воды, котрои зачерти они бажали.

¹⁾ „Скитъ Манявскій...“ Въ Перемышлѣ 1852; стор. 11.

Смирніи черцѣ послушали рыбака, не добачаючи чортові покусy. За проводомъ его поступали швидко; та отъ, небавомъ пѣтьма покрыва землю. Перуна громомъ задуднѣли горы, дебри и зворы тяжко застогнали, и люнула туча, щѣ якъ зъ коновки цѣдять. Рыбакъ зъ вѣтромъ напередъ ступає, а черцѣ по скалахъ, камѣню, по пняхъ и корчахъ товчуть босіи ноги. Хоча-жь они швидко бѣгли, то зайшли ажъ пѣзно въ ночи на берегъ пѣдъ Кливу, стрѣмку гору надъ Быстрицею, и за рыбакомъ увѣйшли въ „брусніи двери“, котріи находятъ ся въ спадистѣй скалѣ майже 50 сяжнѣвъ високо надъ рѣкою. Черцѣ вжахнулись великимъ страхомъ, коли въ пѣдземній норѣ побачили вѣдьмы и чарѣвницѣ, щѣ въ кѣтлахъ варили зѣле на чары. Одаткъ посередъ хаты увидѣли сотону, щѣ записувавъ въ книгу душѣ тыхъ, котріи ѡдцурались неба для земскои мамоны. Тогдѣ заявивъ той рыбакъ обомъ черцямъ, щѣ дасть имъ выгоду, якѣи не зазнали зъ роду, щѣ покаже имъ чисту зъ важковъ струєвъ воду, та за двѣ doby збудує монастирь, наколи они впишуть своє имя въ ось-ту книгу. Бѣдній черцѣ, почувши тѣ принадніи слова, стали хреститись, щѣбы спекатись покусy чорта, але рыбакъ зѣ своимъ помѣчникомъ кинувъ ся на Пахоміа, щѣбъ захопити его въ свою власть; а коли Іоанникій бѣгъ на помѣчь братови, то поховзъ ся горѣвницѣ и полетѣвъ комѣть головою въ глубоку яругу, почѣмъ двери цоркнули и плытою пѣдперлись. Тогдѣ Пахомій добувъ зъ пазухи хрестикъ деревяный и ставъ нимъ хрестити чортѣвъ; потѣмъ ѡдоткавъ боклагъ зъ пѣчерскою водою, наповнивъ нею двѣ пригорщѣ, хлюснувъ рыбакови просто въ очи и кропивъ всѣхъ его товаришѣвъ. Одаткъ череда бѣсновата пустилась на вѣткача, а божій слуга выйшовъ изъ брусныхъ дверей та втомившись боротьбою зъ тяж-

кимъ ворогомъ, заснувъ на муравѣ. Мѣжь-тымъ Іоан-
никій летячи стрѣмголовъ изъ брусныхъ дверей въ глу-
бокій яръ зачепивъ ся свитою о пенъ и переславъ підъ
каменемъ до бѣлои днини. Небавомъ опѣсля зустрѣнувъ
ся зъ братомъ Пахоміємъ, котрый розказавъ свѣй чуд-
ный сонъ про рѣку, потѣкъ и сусѣдні двѣ горы. Сей-
часъ пѣйшли черцѣ надъ потѣкъ Скитець, щѣ вливае
въ Манявку, и якъ зачерли воды чистою, то замѣтили,
щѣ вода Скитця тяжша воды печерскои. Такъ отже
дѣзнались путники, щѣ тутъ засновати имъ монастырь.
Алѣ-жь первѣстна ихъ оселя була вельми проста; они
бо найшли захистъ въ блаженѣмъ камени. Се була ска-
ла, щѣ творила въ глубѣнь и побѣчь три стѣны, а на
нихъ плита, нѣбы стеля сперта. Той-то тихій захистъ
зладили они для своего житла; тутки ѡддавали они та-
кожь хвалу Богу. Чутка про набожныхъ черцѣвъ роз-
неслась швидко въ сусѣдствѣ, а слава ихъ ширшала
щѣ-разъ бѣльше, коли уздоровили недужого сына бога-
того скотаря, щѣ живѣ при долинѣ Манявки.

Тутъ кбичить ся оповѣданѣ про першій зачатки
Скита Манявского. Про розвѣй и дальшу долю сего мо-
настыря хотѣвъ постѣ децѣ розказати въ другѣй и тре-
тѣй части своего стихотвору, та не довершивъ початого
дѣла. „Двѣ начальний пѣсни“ зъ другой части „Скита
Манявского“ замѣтивъ Могильницкій у фелетонѣ „Сло-
ва“ зъ 1864. р. (число 100), однакже не вдоволивъ уже
Галичанъ мовою и формою сего своего писаня; мова бо
въ тыхъ двохъ урывкахъ есть досыть тверда, а въ сти-
хотворѣ добавчаемо мало поезіѣ. Ѳдтакъ говоривъ Мо-
гильницкій своимъ приятелямъ, щѣ тогдѣшня цензура
не позволила друковати третью часть „Скита“, по-за-
якъ тутъ розказувалось про знесенѣ монастыря цѣса-
ремъ Іосифомъ II., про забѣръ монастырского майна,

про розбгнане послѣднихъ въ галицкій Русь православныхъ черцвъ.¹⁾

Першу часть „Скита Манявского“, галицкій Русины приняли вельми радо, неначе-бъ бувъ се твѣрь великого поета, котрый достигъ славы Мицкевича, ба й самого Гетого. Не тѣлько молодики, але й старіи письменники вчитувались безъ вину въ се „пѣснотвореніе еняческе“, и ѡдтакъ було чи-мало такихъ, що цѣлый сей стихотвѣръ умѣли деклямувати зъ памяти. Та й не диво, що Могильницкій першою частиною свого енячного твору выкликавъ мези своимъ земляками справдѣшній ентузіазмъ. Тогдѣ бо въ Галичинѣ не знавъ майже нѣхто пвсателѣвъ украиньскихъ, а дробній посзійки деякихъ галицкихъ „стихолатѣвъ“, замѣшуваній въ „Зорѣ галицкій“ були въ бѣльшой части творами слабыми. Могильницкій бувъ по роцѣ 1848. першій, що своимъ поетичнымъ оновѣданемъ про засновокъ Скита зачепивъ зъ-глубока духа своихъ землякѣвъ, змалювавши гарну картину давной бувальщины. Проте. звано его поетомъ справдѣ великимъ. Чудовіи лиричніи стихотворы Маркіяна Шашкевича тогдѣ мало-кому були звѣстніи, тому-що „Русалка Днѣстровая“ все-ще вважалась книжкою такою, що єѣ власть заборонила читати. Особливо-жь подобались въ пятьдесятыхъ рокахъ отъ-сей частины „Скита Манявского“ : а) Образъ стародавного Галича; б) Нынѣшній Галичъ; в) Покуса и блудъ инѣкѣвъ; г) Блаженный камѣнь; д) Перше запѣзнане зъ жителями гѣръ²⁾. Та пѣгде правды дѣти, въ „Скитѣ Манявскѣмъ“ находятъ ся такіи мѣсця, що еще й теперъ читають ся

¹⁾ Ом. Партицкій „Литературна дѣяльнѣсть Антона Любича Могильницкого“ („Письма А. Могильницкого“. Львѣвъ 1885; стор. 209.)

²⁾ Сеся частина „Скита Манявского“ основує ся на людовыхъ переказахъ про вѣдьмы й чарѣвницѣ.

зъ принадною легкостію. Однакже авторъ не познакомивъ ся зъ писанями українськими, та не багато читавъ лиричнихъ и епичнихъ творѣвъ руской поезіѣ простонародной. Хоть отже Могильницкій заявивъ, що его стихотворъ основує ся на повѣстяхъ простонародныхъ, то не схопивъ онъ духа поезіѣ людової, ба, въ его писаню выринають часто реминисценціѣ стихотворѣвъ Мицкевича. Опроче одинацати-силябный вѣршъ, котрымъ переважно користувавъ ся Могильницкій за проводомъ польскихъ постѣвъ, зовсѣмъ не годить ся для стхотвору руского. Руска бо акцентуація єсть вельми свободна, и про-те наголосомъ може визначитись всяка силяба слѣбъ¹⁾, мѣжъ-тымъ коли въ польскѣй мовѣ акцентъ все паде на передъ-послѣдню силябу слова. Тому-то прозодія „Скита“ єсть иногдѣ похибна и нудить читача частымъ уживанємъ женського риму (~~). Одакъ въ мовѣ стихотвору появляются ся иногдѣ польонизмы, котрі легко можно було заступити словами рускими.

А вже-жъ головною похибкою въ укладѣ цѣлого стихотвору єсть се, що авторъ просторе свое оповѣдане вложивъ въ уста старця-селянина, котрого бнѣ ось-такъ описує:

Старѣсть глубока къ земли го схилила,
Костуръ збывалъ кости подпиралъ,
Рѣдонькій волосъ снѣгомъ побѣлила,
Щѣ рече слово — тяжело ѣдыхалъ²⁾.

Постѣ хотѣвъ отже, щобъ той старецъ не тѣлько стародавний Скитъ описувавъ, неначе-бъ онъ изъ книжки читавъ, але щобъ такожъ колишнє довге оповѣданє

¹⁾ Порѣвн.: молоко, сѣно, гордошѣ, заздалегѣдъ, видруковати, викуновувати (и выкупѣувати).

²⁾ „Скитъ Манявскій“. Въ Перемышля 1852; стор. 3.

игумсна про заснованє Скита повторивъ. Ба, въ кѣнци оповѣданя вкладає авторъ въ уста того старця апострофу до „святои простѣты“¹⁾, забувши тє, що ѡнъ не бувъ нѣ постомъ, нѣ философѣмъ.

Попереду свого спичного стихотвору поклавъ Могильницкій чудову елегію, звѣстну пѣдъ заголовкомъ „Где ся нашій пѣсни дѣли?“ Першу єи частину кѣнчить бѣи сими словами, подаючи неначє ѡдповѣдь на тє пытанє:

Съ Боянами, що спѣвали,
Съ торбанами, що гравали
Пѣсни думы милї, —
Мовъ лѣтами похилєнї,
Спочиваютъ привалєнї
Гдєсь въ сумнѣй могилѣ²⁾.

Въ выданю „Скита Манявского“ замѣстивъ авторъ еще передне слово, писанє прозою (стор. XIII—XXIX), въ котрѣмъ зъявляє свѣй поглядъ на мову и письменнѣсть руску. Тутъ высказавъ бѣи мѣжъ иншими отъ-сю гадку: „Пишу для читателей малорусскихъ! а слибымъ, якъ гдєкотри зъ нашихъ, и то непослѣдни писателє твѣрятъ, хтѣль примѣшати слова твердороссійскїи, н. пр. какъ, это, подлинникъ, нѣжный, и т. п., мусѣлымъ до моего поемату прилучити такожъ грамматику и словарь россійскїй; а такъ хтѣвши любимымъ родимцямъ подати кусокъ питомого свойского хлѣбця, мусѣлымъ имъ напередъ штучни зубы вставляти, бо пѣснь, до котрои зрозумѣнїя принужденїи былибы Руссины галлицкїи въ словаряхъ Шмьдта и инныхъ проводника глядѣти, ци была-жь бы то пѣснь наша? Воистину! отъмѣны, яки здѣлали на языцѣ россійскѣмъ въ течєнїи

¹⁾ ibid., стор. 67—71.

²⁾ ibid., стор. X—XII.

времєни окрѹжающія го нарѣчїя: фїнское, чудское, татарское и инші, чинять тогожѣ нарѣчію малорусскому такъ далекимъ, якъ далеко отстоятъ Ураль отъ Бескида...“¹⁾

Изъ сихъ слѣвъ можно довѣдатись, що Могильницькій въ 1852. р. признававъ самотѣйнобсть мовы рѣднои супроти языка россїйского. Тѣлько-жѣ тѣ „непослѣдніи писателїе“ галицко-рускїй (именно Денисъ Зубрицкій) були причиною, що авторъ „Скита Манявского“ про ѣдносини нарѣчїя до языка въ загаль не виробивъ собѣ ще ясного понятїя.

Еничний сей стихотвѣръ бувъ отже въ пятьдесятихъ рокахъ окрасою галицко-рускои словесности, та й теперъ деякимъ его частинамъ признаемо литературну стѣйнобсть. Могильницкого обдарила природа таланомъ

¹⁾ Се передне слово написавъ Могильницькій твердимъ, макароничнымъ языкомъ. Тогдѣ бо (1852 р) галицкїй письменники покидали рѣдну мову и списували свои творы въ ужаснѣмъ „язычію“. Постичну часть „Скита манявского“ зладивъ Могильницькій ще въ 1849. и 1850. роцѣ, коли й книжники нашї не смѣли ще заявити, що суть прихильниками атамана Погодиньской колонїи въ Галичинѣ, се-бѣ-то прихильниками Дениса Зубрицкого. Такои поганон, макароничной мовы не любивъ Могильницькій и волѣвъ писати по-нѣмецки. Мѣжъ нѣмецкими рукописями поэта вызначае ся листъ его до сына Олександра, писанный д. 25. червня 1867. р. про „конїруу отця Жегаловича“. Сей вельми важный листъ переложивъ Иванъ Франко на мову руску и замѣтивъ про него отъ-се: „Листъ о. Антона Могильницкого, автора Скита Манявского, датованный д. 25. червня 1867. р, заслугуе на опубликованє яко цѣкавый причинокъ до характеристики не тѣлько пошестирекого таланту о. Могильницкого, але и до характеристики тыхъ хочъ не дуже то давныхъ, але для насъ майже цѣлковито замерклыхъ часѣвъ“. („Зоря“, 1884, ч. 12.) Про иншїй нѣмецкїй листъ А. Могильницкого до о. Григорїя Боднара зъ р. 1843. гляди статью Ивана Франка и. з. „Знадобы до життєписи А. Могильницкого“ (Зоря, 1885; ч. 21).

постичнимъ, тільки-жъ не хѣснувавъ ся онъ симъ даромъ такъ якъ було треба, щобъ статись однимъ зъ першихъ постѣвъ Руси-Украины.

13. Леонидъ Глѣбѣвъ¹⁾.

Леонидъ Ивановичъ Глѣбѣвъ родивъ ся 19. лютого 1827. р.²⁾ въ селѣ Веселѣмъ Подолѣ Хорольскаго повѣту въ Полтавщинѣ, де жили его родителѣ, Кременчужскій крамарѣ, Иванъ Назаровичъ и Орина Гаврилѣвна. Иванъ Назаровичъ Глѣбѣвъ бувъ опѣсля головнымъ управителемъ маѣстностей богатого пана Родзянки, и по своѣй службѣ доводилось ему переѣзжати зъ одного села въ друге. Про-те въ пятѣмъ роцѣ житя Леонидъ Ивановичъ переѣхавъ зъ родителями въ село Заѣчницѣ, а черезъ три роки въ Кременчужскій повѣтъ въ село Горбы на рѣчцѣ Кагамлику. Ще до ѳддана въ Полтавску гимназію Леонидъ почавъ писати стишки росіійскій въ десятомъ роцѣ житя, и першимъ его творомъ була сатира на одного панка. Вступивши въ 1840. р. въ гимназію Глѣбѣвъ не кинувъ поезіѣ и по-росіійски написавъ стишокъ „Малиновка“, въ котрѣмъ пѣдъ гнѣздомъ птички розумѣвъ свѣй край. Стишокъ понавъ ся въ руки учителя Мирецъ-Имшенецкаго, котрый похваливъ молодого автора и пѣддавъ ему охоту, писати й дальше литературній творы. Добра рада не пѣшла марно. Будучи въ пятѣмъ класѣ (1845—1846) Глѣбѣвъ зѣбравъ бѣльше сотнѣ своихъ стихѣвъ, написаныхъ мовою росіійскою, и передавъ ихъ господарови своєї кватиры Василеву Прокопову, а

¹⁾ Кость Одовецъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія Н. И. Петрова“. Критичный оглядъ („Дѣло“, 1884; число 55).

²⁾ Н. И. Петровъ каже, що Глѣбѣвъ родивъ ся въ 1832. р. („Очерки исторіи укр. литер.“, стор. 439).

сей выбравши щб красшого, напечатавъ въ 1847. р. въ Полтавѣ 50 стишкбвъ особною книжечкою. А вже-жъ недуга приневолила Глѣбова залишити гимназію и зъ сѣмѣи класы (1848) повернувъ бнѣ до дому въ Горбы. Тутъ въ-перше попались ему въ руки поезіѣ Шевченковѣ, приказки Гребѣвичній, и спонукали его писати по-украиньски. Тогдѣ написавъ бнѣ першій свои байки „Вовкѣ и кѣтъ“, „Вовкѣ и бѣчарѣ“. Другого року (1849) Леонидъ вступивъ въ Нѣжиньскій лицей, и кѣнчивъ тамъ свои науки ажъ въ 1855. р., по-за-якъ всѣлякѣй невзгоды бдрывали его бдѣ школы. Перше всего умеръ его отецъ, изъ за чого бнѣ на цѣлый рѣкъ залишивъ лицей и осѣвъ на селѣ, а потѣмъ (1852) бнѣ оженивъ ся. Однакже не покидавъ нѣ науки, нѣ писаня байокъ, и починаючи зъ 1853. р. въ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостяхъ“ друковавъ ся цѣлый рядъ его байокъ, лиричныхъ поезій и працѣ етнографичныхъ. Саме-тогдѣ загорѣлась у Глѣбова любовь до театру и бнѣ написавъ по-украиньски драматичный твѣрѣ „Остапова правда“. бдтакъ зъ лица подавъ ся на службу въ Чернибѣвъ, и тутъ театральна трупа Домбровеского грала его „Останову правду“. По-за-якъ сей драматичный твѣрѣ публицѣ вельми внодобавъ ся, то Домбровескѣй ставъ бддмавляти Глѣбова, щббъ ишовъ акторомъ до его труппы, але бнѣ рѣшивъ ся учителювати спершу въ Чорибѣмъ Островѣ на Подѣлю, а потѣмъ въ 1858. роцѣ перейшовъ утиелемъ въ Чернибѣвску гимназію, де служивъ до р. 1863.

Ще въ 1861. р. Глѣббѣвъ ставъ выдавати въ Черниговѣ невеличку тыждневу часописъ п. з. „Черниговскѣй Лястокъ“. Она друковалась двома мовами, украиньскою и росѣйскою. Головными дѣячами при сѣй нельми хосенидѣй часописѣ крѣмъ Глѣбова були П. Кулѣшь, М. Нозисъ (Симоновъ), О. Конисьскѣй и н. Въ 1863. р. зака-

зано видавати сю часопись; Глѣбова зсадили изъ службы, тому-що бнѣ изъ-за украинофильства ставъ „неблагонадежнымъ“. До того постигло Глѣбова семейне нещасте: вмерла его жена и самъ бнѣ вельми занедужавъ такъ, що трохи-не ослѣпнувъ. Глѣббѣвъ попавъ ся въ велику бѣдибѣсть и тѣлько дякуючи запомозѣ приятелѣвъ бнѣ не дѣйшовъ до загибелі. Въ такій тяжкій доли Глѣббѣвъ безневинно пробувавъ до 1867. р., коли дозволено ему, взяти службу управителя земекон друкарнѣ въ Черниговѣ. По-правдѣ пише отже Кость Одовецъ отъ-се про безталанне житє Глѣбова: „Отакъ то заѣдено молодѣсть, все красше въ житію Глѣбова. Отакъ его скалѣчено и вбито той поетичный подарунокъ, котрымъ щедро надѣлила его природа“.

Головнымъ лятатурнымъ творомъ Глѣбова суть байки. У-перше друковано ихъ въ 1853. р. въ журналѣ „Черниговскія губернскія Вѣдомости“, ѡдтакъ въ „Основѣ“ 1861. и 1862. р.¹⁾, ѡпѣсля-жъ wydано ихъ окремо тричи, въ Черниговѣ 1863. и 1872. р., та въ Кіевѣ 1882. р. (п. з. „Байки Леонида Глѣбова“). Всѣхъ байокъ єсть 50. Они мають бѣльшу лятатурну стѣйнобѣсть, нѣжъ байки й прибаютки Боровиковского, по-за-якъ кожда байка Глѣбова являє ся неначе гарнымъ, выкѣнченымъ малюнкомъ, мѣжъ-тымъ коли байки й прибаютки Боровиковского вважають ся образками такими, що лишъ въ головныхъ зарисахъ суть начертані. Коли Боровковскій нѣчого не згадує про Украину, то Глѣббѣвъ въ трохъ байкахъ²⁾ зъявляє горячу любовь до сєи своєи батькѣвщины,

¹⁾ „Основа, южно-русскій лятатурно-ученый вѣстникъ“; С.-Петербургъ, 1861; I. II. III. IV. VII. XI. и XII. томы; — 1862. V. VII. и X. т.

²⁾ „Вовкъ та зузуля“ (XLI), „Бджола и мухи“ (XLVI), „Былина“ (XLIX).

ба въ XLIV. байцѣ („Громада“) натякає ѓнѣ на те, що громада на Украинѣ супроти володаря не має нѣякихъ правъ и попадає ся на поталу сильнымъ хижакамъ. О́д-такъ Глѣбѣвъ смѣло дорѣкає панамъ изъ-за обидѣ, якѣ они заподѣяли мужикамъ; именно въ XXXII. байцѣ („Мѣрошникъ“) звѣщає ѓнѣ, що паны за дурницю инѣгдѣ людей и „лають и мордуютъ“¹⁾. Сю байку написавъ ѓнѣ по взѣрци коротенькои байки Боровиковского. Коли-жъ сей письменникъ у своѣй байцѣ не поклавъ нѣякои моральной науки²⁾, то Глѣбѣвъ звернувъ сю байку до паниѣвъ и давъ имъ здороваго прочухана морального. Гѣрку правду выказавъ ѓнѣ такожъ судьямъ, що хабарѣ лупили³⁾ и людей несправедливо судили⁴⁾.

Мѣжъ байками Глѣбова вызначують ся именно отъ-сѣй изъ-за красы постичного твору: Деревце (I), Щука (IX), Два кума (XVI), Левъ та мыша (XXII), Хазяинѣ та шкана (XXVI), Синиця (XXX), Лисиця и ховрахѣ (XXXVI), Муха и бджолы (XL), Квѣты (XLII), Собака и кѣнь (XLV), Бджола и мухи (XLVI), и десякѣ иншѣ. Сѣ байки суть въ бѣльшой части оригинальнѣ, та й тамъ, де Глѣбѣвъ писавъ по чужимъ взѣрцямъ, бачимо художника-Украинця, що зъявлявъ своѣй гуморѣ и вмѣвъ чужу байку приспособити до свѣтогляду украиньского. Сюды належать байки: Панѣ на всю губу (V), Вовкѣ та ягня (VIII), Жаба й вѣлѣ (XIII), Охримова свита (XVII), Вовкѣ и кѣтъ (XVIII), Лисиця и оселѣ (XXVIII), Лебѣдѣ, щука и ракѣ (XXXIV), и и.

¹⁾ Байку „Мѣрошникъ“ написавъ Глѣбѣвъ еще передѣ знесенѣмъ кѣрнацтва въ Россѣи.

²⁾ „Байки й прибаутки Левка Боровиковского“, стор. 68.

³⁾ Нордвин. байку „Лисиця и ховрахѣ“ (XXXVI).

⁴⁾ „Щука“ (IX).

Хоча-жь байки Глѣбова красшіи одъ байокъ и прибаютокъ Боровиковского, то все-таки годѣ имъ рѣвнаться зъ приказками Гребѣнки, въ котрыхъ суспѣльный побуть Украины зъображае ся зъ вѣрностію фотографичною, мѣжь-тымъ коли въ байкахъ Глѣбова изъ-за живого кольорита занашуе ся иногдѣ природна правда. А вже-жь годѣ притакнути Кулѣшеви, котрый дорѣкае Глѣбову изъ-за того, що „мало трудился надъ изученіемъ языка“, — языкъ бо байокъ Глѣбова е красшій, нѣжь мова въ новѣйшихъ поезіяхъ Кулѣшевыхъ. Опроче й самъ Кулѣшь замѣчае, що деякіи зъ байокъ Глѣбова зъявляють „талантъ неоспоримый“. Коли-жь Кулѣшь хочъ въ деякихъ байкахъ признае Глѣбову таланъ не-абы-якій, то Петровъ уважае его лишь перекладачемъ байокъ Крылова¹⁾. Та отъ, добру одправу давъ Петрову Кость Одовецъ²⁾, пишучи отъ-се про такіи судъ російского писменника: „Або Петровъ байокъ Глѣбова не читавъ и крѣмъ байокъ Крылова нѣякихъ инчихъ не знае, або ему мулило, хочъ чимъ-будь „свѣгнути“ Глѣбова. Глѣбовъ о стѣлько перекладавъ байки Крылова, о скѣлько Крыловъ перекладавъ байки Езопа,

¹⁾ По взѣрци Крыловыхъ басень Глѣбѣвъ написавъ лишь деякіи байки; и. пр. „Охримова свита“ (у Крылова: „Тришкинъ каштанъ“), „Лебѣдь, щука и ракъ“.

²⁾ „Дѣло“, 1884; ч. 15. — Байки Глѣбова похвалено такожь въ „Кіевскій Старинѣ“ сими словами: „Языкъ безукоризненно хорошъ; фабула басень очень интересна и проста, аллегорія раскрывается легко, а правоученіе высказано сжато, но сильно, что и составляетъ главное достоинство басни. Если прибавите къ этому, что сатирический элементъ басень выполненъ прекрасно, какъ вслѣдствіе талантливости автора, такъ и благодаря украинскому языку, дающему всѣ средства для прониц, то исполнѣе станетъ понятнымъ, что басни Глѣбова могутъ служить весьма интереснымъ и педагогическимъ чтеніемъ для крестьянскихъ дѣтей и даже взрослыхъ“. („Кіев. Стар.“, іюнь 1883; стор. 358. 359.)

Федра, Лафонтена. Въ обохъ ихъ есть и переклады и оригіналы. Самымъ вѣрнымъ судією байокъ Глѣбова — народный голосъ, котрый давно каже про него: „отъ пише, наче въ ротъ кладе“.

Въ Петербургскѣй Основѣ находятъ ся деякі лиричнѣй поезіѣ Глѣбова. Мѣжь ними вызначуе ся „Пѣсня“¹⁾, котру Гербель переложивъ на мову російську²⁾. Въ лиричныхъ своихъ поезіяхъ Глѣбѣвъ высказавъ бажане лучшой долѣ, а по-за-якъ онъ въ житю побывавъ ся злиднями й безталанемъ, то й его пѣснѣ въ бѣльшой частѣ зъявляють прѣкмету елегійну.

14. Константинъ Думитрашко³⁾.

Константинъ Даниловичъ Думитрашко родивъ ся въ 1814. роцѣ на лѣвѣмъ берегу Днѣпра въ Золотоношскѣмъ повѣтѣ Полтавской губерніѣ. Батько его бувъ священникомъ, але походивъ изъ старого козацкого роду, спорѣдненого мабуть зъ родомъ Думитрашкѣвъ-Райчѣвъ⁴⁾. Спершу вчивъ ся въ Переяславскѣмъ духовнѣмъ училищи, а онѣсля въ Кіѣвскѣй духовнѣй академіѣ, въ котрѣй скѣнчивъ курсъ въ 1839. р. зѣ степенемъ магистра. Першій двацять пять лѣтъ службы провѣвъ Думитрашко яко професоръ словесности російской въ Кіѣвскѣй духовнѣй семинаріѣ, а послѣдній двацять два роки бувъ зъ-разу секретаромъ, а онѣсля библіотекаромъ академіѣ Кіѣвской. Умеръ 25. цвѣтня 1886. р. въ Кіѣвѣ въ 72. роцѣ житя.

¹⁾ „Основа“, 1861, февраль, стор. 48.

²⁾ „Поэзія Славянъ...“ С.-Петербургъ 1871; стор. 196.

³⁾ Н. Н. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер.“, стор 72—77. — „Константинъ Даниловичъ Думитрашко“. Посмертна згадка. („Зоря“ 1886; ч. 11)

⁴⁾ Тимошей Думитрашко-Райчъ написавъ деякі лиричнѣй стихотворы и выдавъ ихъ 1853. р. въ збѣрнику „Бандура“.

Ще на школьній лавці Думитрашко записував думи й пісні протонародні, котрих частина увійшла в збірник Михайла Максимовича. Вже тогді почав він писати стихи мовою українською і деякі з них під псевдонимом „Копытько“ в сорокових роках поміщував в Харківських альманахах і в Петербургському журналі „Маяк“ (1843)¹). В 1859. р. видав він особною книжечкою поему п. з. „Жабомышо-дракѣвка“ (ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ). „На нашу руську мову перештопав К. Д.“ С.-Петербургъ. (16^о, сторінъ 29). В шутливом оповіданні поетичном про війну жаб з мишами користувався Думитрашко грецькою комічною поемою „Βατραχομυομαχία“. Сю-ж поему приписував дехто Гомерови яко авторови, однакже учені мужі дізнались тепер, що єв уложив якійсь Піресъ изъ Каріѣ, котрий живъ в часі війни перських, та що она єсть пародією Іліады Гомерової. Думитрашко наблюдавъ тусаму вѣршову мѣру, в якій зложено текстъ грецькій, се-бѣ-то хѣснував ся гексаметромъ и зладивъ зовсімъ вольный перекладъ оригіналу; грецька бо „Βατραχομυομαχία“ обіймає 468 вѣршів²), мѣж-тимъ коли в руській „Жабомышодракѣвці“ лиш 290 вѣршівъ находить ся.

Предметомъ комічної сєй поеми єсть боротьба жаб з мишами. Ось и змієть „Жабомышодракѣвки“: Мышь втѣкла колись одъ кѣтки и хотѣла наптитись водицѣ в калюжи. И вздрѣла єв жаба, та запыталась мыш: „Хто ты, козаче? одкѣль ты прибѣгъ? и якого

¹) Одинъ стихъ Копытька п. з. „Добранѣчь“ (зъ Байрона) поміщено у Львівській „Правдѣ“, 1870; ч. 3; стор. 122—124.

²) Порѣвн. „Nymphi Homerici cum reliquis carminibus minoribus Homero tribui solitis et Batrachomyomachia“. Textum recensuit et animadversionibus criticis illustravit Carolus David Ilgen. Halis Saxonum 1796; pag. 123—160.

ты роду?... Мы єсть нань Физигнатъ, старшина у калюжи; дуже давно величаюєь отаманомъ въ жабячѣй Сѣчи. Батько у мене Пелей, а матусенька Гидромедуза". — И ѡдновѣла мышь, що она zove ся Пейхарпакєь, та єсть найменшимъ сыномъ Троксарта, коронного пана гетьмана. Опѣсля розказувавъ Пейхарпакєь про свое панєке житє, мѣжь-тымъ коли Физигнатъ по єго думцѣ бурлакувавъ. Ѳдтакъ Физигнатъ запросивъ Пейхарпакєа до себе въ господу: мышь скочила на жабячу спину и зрадѣла, що плаває по водѣ, але небавомъ налякалась, коли замочилась въ калюжи. Та отъ выринула зъ воды страшна й велика гадюка. Физигнатъ пѣрпнувъ ажъ на дно калюжѣ, не здумавши, що єго гѣсть плавати не вмѣє, изъ-за чого Пейхарпакєь, „шляхецькая душа“, въ водѣ втопивъ ся, зъявивши въ-передъ свое бажанє, щобъ жабячу Сѣчь Татарва зруйновала. — Коли жъ мыши дѣзвались про сумну загибель Пейхарпакєа, то зворушились вельми и якъ-стѣй натягли кунтушѣ та жупаны зъ котячої шкуры и зѣоружились до боротьбы зъ жабячою Сѣчю. Але-жъ и въ Сѣчи не дармували, а приладившись до вѣйны позасѣдали въ ровахъ и пѣджидали мышей до драки. Якъ же сєє побачивъ Зевєєь, мышиний и жабячий богъ, то сєйчасъ скликавъ богѣвъ на раду. Онъ дозволивъ богамъ мандрувати на вѣйну и помагати чи-то мышамъ, чи жабамъ, однакже Паллида Атєна сказала, що їй надѣля и мыши и жабы, и про-те годѣ їй мѣшатись въ жабячу зъ мышами драку. Богове притакнули Атєнѣ и порѣшили, тѣлько дивитись зъ неба на тую боротьбу; Ѳдтакъ понытрѣщали на землю баньки и рядкомъ полягали. Такъ отже розгорѣлась страшна вѣйна мышей зъ жабами. Коли-жъ мыши дуже розхрабрились и жабѣ чи-мало повбивали, то Марєь порадивъ Зевєєєи, щобъ вышкваривъ блискавкою мышей, якъ шкваривъ ги-

тантовъ. И справдѣ швырнувъ на мышей блискавку зъ
неба:

Страшно загуркало въ хмарѣ, якъ Лыса гора затря-
[сла ся,

Зевсъ же, якъ вовкъ посередѣ ночи, блискавъ страш-
[ными очима,

И заслѣпивъ якъ богѣвъ, такъ и жабѣ и мышей. Зъ не-
[реляку

Жабы въ болото, а мыши у норы хотѣли ховаться;

Тѣльки-жь не довго одѣ блискавки мыши завзятѣ жа-
[хались,

Дружно взяли ся унять, щобъ жабѣ у кѣпець доконати.

Те-бѣ и було, та Сатурновичъ жабамъ велику по́дмогу,

Мовъ бы изъ неба, изъ озера выславъ на погибель:

Выйшовъ шкадронъ карасѣровъ страшныхъ, якъ ма-
[рюка пекельный,

Въ чорныхъ мундирахъ и штанахъ, а хто горячѣйшій
[въ червоныхъ,

Спина — ковадло, а ноги якъ клѣщѣ, а въ ротѣ два
[списы,

Мяса чортъ мае зъ-верху, одна шкаляруща изъ
[кѣстки.

Тихо по́шли клешоноги, хоть ногѣ до сто-гаспида
[мали, —

То були раки; мышей вони клѣщами дуже щипали,

И поламали ихъ ратища и покололи муницю;

Басъ увѣрвавъ ся мышамъ, и одѣ раковѣ дали вони
[драла.¹⁾

Авторъ „Жабомышодракѣвка“ стоявъ на исторично-
политичномъ становищи, по-за-якъ зѣобразивъ колишній

¹⁾ „Жабомышодракѣвка“, стор. 28. 29.

односины мѣжь Украинцями, Поляками й Москалями, та описавъ индивидуальнѣ ихъ прикметы.

Про-те поетъ давъ Полякамъ прикметы мышей, а козакѣвъ змалювавъ въ видѣ жабъ; ѡдтакъ Москву вызначивъ ѡнъ образомъ страшнои и великои гадюки, а московскому вѣйску велѣвъ бути ракамъ. Такъ отже „Жабомышодракѣвка“ уважавъ ся справдѣ вѣрною картиною тои тяжкои ворожнечѣ Полякѣвъ зъ Украинцями, котра закѣнчилась руиною политичнои самостѣйности обохъ народѣвъ.

У Думитрашка бувъ чин-малый талантъ до еничного стихотвору, тѣлько не розвинувъ ѡнъ широко своєї поетичнои вдачѣ. У него бачимо великій даръ обсерваційный и велике знанє народногo побуту. Про-те въ гарнѣй казцѣ „Чуприна и борода“ енисавъ ѡнъ вѣрну характеристику Украинця-хлѣбороба и Москаля-шинкаря. Ось и малый зразокъ изъ сего етнографичногo образа:

Прийшовъ сюды босый, голый, да ще й верховодить;
 Прийшовъ бѣдный и голодный, шматку душа рада,
 А теперъ мовъ благородный, всего треба-нада.
 Треба, каже, менѣ чаю, нада и закуски
 По дворянскому звичаю... А не хтѣвъ бы дзуски?
 Якъ ще бувъ бы ѡнъ розумный, або хочъ письменный,—
 А то-жь... ажъ слухати сумно, якъ бреше нѣкчемный!
 „Прислалі насъ изъ Рассѣ“, каже бородатый,
 „Разказывать намъ рацѣ, хохловъ просвѣщать“.
 Хохлами насъ нарѣкає борода цанна,
 А зовѣмъ того не знає, яка въ хохлѣ сила.¹⁾

Думитрашко написавъ ще деякѣ легенды й баллады, мѣжь котрыми вызначують ся легенда „Заклятый“ и ба-

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 11; стор. 193. — Въ „посмертнѣй згадцѣ“ про Константина Думитрашка сказано, що сю поему передавъ редакціи „Зоря“ П. Житецкій.

ляда „Змій“. Ôдтакъ зладивъ ще кôлька поетичныхъ дробниць и переложивъ „молитву Маргариты“ изъ Гетового Фавста.

15. Богданъ Дѣдицкій.

Теодосій (Богданъ)¹⁾ Дѣдицкій родивъ ся 1. лютого 1827. р. въ Угновѣ повѣту Равскаго. Отець его Андрѣй бувъ напередъ парохомъ въ Угновѣ, а потôмъ перенѣсь ся до Мостôвъ Великихъ повѣту Жовкôвскаго, де й умеръ въ 1863. р. Дѣтвакъ Теодосій ставъ отже вчитись въ Угновѣ, ôдтакъ навѣщавъ шволу въ Мостахъ Великихъ, та довершивъ науку нормальной школы у Львовѣ. Опôсля вчивъ ся ôнъ въ сѣмъ городѣ въ гимназiи Доминиканьскôй, а коли скôнчивъ рсторику (VI. класу), то въ университетѣ Львовскôмъ ставъ студентомъ факультета философичнаго (1846). Однакже Дѣдицкій займавъ ся бôльше политикою, нѣжь наукою и про-те польскій комитетъ революцiйный поставивъ его проводыромъ студентôвъ першого року философiѣ, коли Теофилъ Вишневскій пôдготовлявъ польску революцiю. Та отъ, молодой молодикъ спокutowавъ свою фантастичну мрiю въ вязници, де посидѣвъ шѣсть недѣль. Ôдтакъ задумавъ бути артистомъ драматичнымъ, и въ театрѣ Скарôка у Львовѣ выступавъ кôлька разôвъ въ роляхъ амантôвъ, однакже небавомъ вернувъ ся на университетъ, кôнчити курсъ философичный. Будучи прихильникомъ Полякôвъ пришовъ ôнъ 4. мая 1848. р. на тее засѣданє головной рады руской, на котрôмъ епископъ Григорiй Яхимовичъ обôймавъ дѣяльный провôдъ у справахъ народныхъ. Дѣдицкій пришовъ сюды яко тайный делегатъ Полякôвъ. Коли-жь учувъ мову Яхимовича про женця руского, и

¹⁾ Богданомъ назвавъ себе Дѣдицкій въ 1849. р., коли ставъ писати рускiй стихи.

коли придививъ ся зъ близька поважнимъ и патріотич-
нымъ змаганямъ Русинѣвъ, то навернувъ ся до рѣднихъ
братѣвъ и полюбивъ щиро свою матѣрь-Русь. Тогдѣ
ставъ онъ навѣщати Якова Головацкого, котрый дававъ
ему читати украинскі книжки и будивъ въ ньмъ думки
патріотичні. Въ тѣмъ часѣ (1849) спонукавъ Дѣдицкого
Микола Устѣяновичъ, прийняти мѣсце помѣчника при ре-
дакціи „Галич-руского Вѣстника“¹⁾ у Львовѣ, а въ
1850. р. Юлій Вислобоцкій взявъ его й Ивана Головац-
кого до Вѣднѣ, щобъ користувався ся ихъ помѣчию при
редакціи „Вѣстника для Русинѣвъ австрійскои державы“²⁾.
Пробуваючи въ Вѣднѣ Дѣдицкій слухавъ на универси-
тетѣ выкладѣвъ профессора славянскихъ языковъ, Франца
Миклошича и звѣстнаго славянофила Яна Колляра, що
вчивъ славянскон археологій. Однакже онъ не бувъ
скѣпчивъ давнѣйшои философіи, а пѣсля новои системи
науковои треба було ему поддатися екзаменови зрѣлости,
щобъ бути звичайнимъ слухачемъ видѣлу философич-
ного и стати ся колись учителемъ гимназіальнимъ. Хочъ
отже Дѣдицкій бувъ ученикомъ славнаго Миклошича, то
не мѣгъ одержати мѣсця учителя провизоричного при
школахъ середнихъ, и про-те въ 1851. р., вернувъ ся
въ Галичину, та сидѣвъ въ Мостахъ Великихъ до року
1853., поки не ставъ помѣчникомъ при редакціи литера-
турнои часописи „Зоря галицкая“, котру видававъ Иванъ
Гушалевиць. Небагомъ онбѣля обнявъ онъ самъ редак-
цію „Зорѣ“ и помѣщавъ въ ньѣй крѣмъ поезій сензаційну
повѣсть „Отець Игнатій“, котра являє ся польнымъ пе-

¹⁾ „Галич-рускій Вѣстникъ“ бувъ часописею урядовою и
выходивъ у Львовѣ тричи въ тижднѣ одъ 2 (14) липня 1849. до
7 (19) лютого 1850. р. (ч. 16).

²⁾ „Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійскои державы“ печатано
у Вѣднѣ одъ 7 (19) лютого 1850. до 10 (22) грудня 1866. р.

рекладомъ англійскої повѣсти „The Vicar of Wakefield“. Въ другій половинѣ 1854. р. передавъ ѓнъ тую редакцію Севериновѣ Шеховичевѣ, и въ 1855 р. заходячи катихита Михайла Малиновского та при протекціи гимназіяльного инспектора Евсебія Черкавского одержавъ ѓнъ мѣсце провизоричного (побѣчного) учителя въ гимназіи Перемыскій. Такъ отже въ рокахъ 1855—1857 учивъ Дѣдицкій языка руского ѣ польского въ низшій гимназіи, а языка руского въ высшій гимназіи, почѣмъ перѣхавъ до Вѣднѣ, хочачи приготовити ся до екзамена въ языковъ грецкого, латиньского ѣ руского. На Вѣднѣскѣмъ университетѣ слухавъ отже выкладѣвъ Болицѣ Гофмана и Миклошича въ 1858 и 1859. р., а въ вѣднѣныхъ годинахъ писавъ стишки для „Сборника“ и „Сіонѣ“¹⁾, се-бѣ-то для додатковъ до „Вѣстника“. Въ Вѣднѣ бувъ ѓнъ тогдѣ вельми дѣяльнимъ: Осипѣ Тречка, секретаря министерского, вчивъ ѓнъ языка руского, не догадуючись, що сей умный Чехъ выступить небавомъ въ проектѣ введеня алфавета латиньского въ писанность руску²⁾. Въ оборонѣ рускої азбуки написавъ Дѣдицкій въ Вѣднѣ двѣ брошуры: а) „О нецудобности латиньскої азбуки“. Вѣднѣ 1859; б) „Споръ о руску азбуку“. Львовъ 1859.

Коли Дѣдицкій вернувъ ся въ рѣдний край, галицко-рускіи письменники стали горнути ся около него, добачаючи въ нѣмъ своего проводника въ змаганю просвѣтѣнѣмъ. Тогдѣ выдавъ ѓнъ въ честь номината-мирополита Григорія Яхимовича „Зорю галицкую, яко али-

¹⁾ Въ „Сіонѣ, Церквѣ и Школѣ“ помѣщавъ Дѣдицкій дѣдичскіи поетичніи паравразы Евангелія; н. пр. „Явленіе Христа утѣхѣ камъ по воскресеніи“, „Лѣпта вдовы“, „Будьте, яко дѣла“ и т. д. (Первый рочникъ, 1858).

²⁾ Гляди II., стор. 38. 39; 142—144.

буль на годъ 1860⁴. Имя Дѣдицкого було въ Галичинѣ такъ популярнымъ, що всякій, хто лишъ зъ музами хотѣвъ подружитися, глядавъ его протекторату, щобъ одержати патентъ на писателя галицко-руского. Звышъ пѣвъ сотнѣ поствѣ и писемакѣвъ помѣстило въ тѣй „Зорѣ“ свои литературнѣ творы и письменнѣ пробы, ба, мѣжъ сами словесными дѣячами найшлося пять жѣнокъ, щѣ бажали здобути собѣ славы пѣдъ просвѣтнымъ знаменемъ Богдана. Такъ отже галицкѣ Русины звернулися до него зъ довѣрностію, тому-що бнъ въ честь Яхимо-вляча здвигъ памятникъ не-абы-якій¹⁾.

Хочъ ѣдтакъ народнѣ проводырѣ стояли на сценѣ политичнои святинѣ рускои, то за кулісами скривавъ ся умный творецъ „альбума“, котрый цѣлою машинерією тогдѣшньои политики Русинѣвъ виправно кермувавъ. Ба, а самъ митрополитъ рѣшавъ всякѣ важнѣйшѣ справѣ лишъ за радою Дѣдицкого.

Будучи паномъ національнои ситуаціѣ въ галицкѣй Руси Дѣдицкѣй гадавъ выдавати часопись политичну,

¹⁾ Въ 1860. р. Дѣдицкѣй написавъ гарный польскѣй стишокъ зѣдъ заг. „Niema Rusi“. Odpowiedź na plakaty Polaków w uniwersytecie we Lwowie. 1860. Ось наводимо двѣ заключеннѣ строфы его политичного писаня:

A więc niema Rusi, bo jej niema w głowie
Dziennikarzyw polskich, ni w spolszczonym Lwowie!
Niema ruskiej inowy, — bo nawet jej głoski
Zamienia polskiemі hrabia Gołuchowski.

Niema Rusi, niema! — z książek ją wymażcie,
Choć jest ruskich chłopów milionów piętnaście;
Niema Rusi, niema! choć jest i być musi
Przeciw rządowi Polski wieczny protest Rusi!

Сей польскѣй стишокъ вразъ зъ перекладомъ росіѣйскимъ (прозою) напечатано въ Петербургскѣй Осковѣ, 1861. р. (февраль) въ статьѣ: „Отвѣтъ на выходки газеты Краковской „Czas“ и журнала „Revue contemporaine“, стор. 122—126.

щобъ мѣгъ по своѣй воли верховодити земляками. Тому же, що политична часопись „Зоря“ вже въ 1852. р. перестала виходити, а Вѣдєньскій „Вѣстникъ“ мало кого въ Галичинѣ вдоволявъ, настала крайна пора, видавати хочъ одинъ такий органъ, що бувъ бы виразомъ думки загалу въ галицкѣй Руси. Рѣкъ передше бажавъ Дѣдицкій видавати литературну часопись н. з. „Зоря галицка“ зъ додаткомъ „Пріятель народа“. Однакже декретомъ ц. к. Намѣстництва зъ д. 4. грудня 1859. р. призволено ему обіймати редакцію такои часописи пѣдъ тою вымѣнкою, щоби полишивши гражданку принявъ зъ кирилицею ту правонисъ, котру принесено для шкѣлъ рѣшенемъ уряду политичного¹⁾. А по-за-яктъ Русины тою „какографією“ не могли вдоволитись, то й Дѣдицкій не хѣснувавъ ся тымъ призволомъ власти и не видававъ проєктванон часописи литературнои. А вже-жь 25. сѣчня 1861. р. ставъ видавати политичну часопись „Слово“²⁾. Симпатичный редакторъ зъявивъ себе справдѣшнымъ народовцемъ, высказуючи въ програмѣ сєи часописи отъ-сю правду: „Жіємъ на свѣтѣ божомъ Русинами, и яко Русины маємъ свой особный родъ, обычай, языкъ и вѣру“.

Дѣдицкій писавъ часто въ „Словѣ“ про самостѣй-нѣсть руского народу супроти Россіянъ, и помѣщавъ до-писи й стихотворы братѣвъ-Украинцѣвъ. А коли царь Александръ II. въ память тысячи лѣтнего истнования Руси приславъ деякамъ Русинамъ³⁾ россійскій ордєры,

¹⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861; S. LIX, Anm.

²⁾ Министєрь державный усунувъ (13. марта 1861) ту правонисъ руску, котру принесено для шкѣлъ д. 25. линія 1859. р.

³⁾ Ордєры россійскій прислано тогдѣ отъ-симъ Русинамъ: Антону Добрянскому, Михайлови Куземскому, Якову Головацкому и Богданови Дѣдицкому.

то Дѣдицкій не принявъ царского дару, зъявляючи въ „Словѣ“ (1862, ч. 76) ось-таку свою гадку: „Въ пору, коли славянскій народы Россіи по чувству возбуженного сознанія народного съ отвращеньемъ смотрятъ на патентовану заграничнымъ обычаемъ удекоровану касту людей, — въ пору, коли славянщина ожидала, що въ Новгородѣ сказане буде могучое слово: „прочъ съ привилеями! прочъ съ ордерами! на славянской земли всѣмъ рѣвное право и свобода народамъ!“ — въ пору, коли декораціи офіціальныи уже въ цѣломъ свѣтѣ утратили весь блескъ и значеніе, якими въ средновѣчїи у заумершихъ народѣвъ пользовалися, — въ тую пору розбелалъ изъ Новгорода царь російскій Александеръ уже не ино по Россіи, але и по другихъ славянскихъ земляхъ новое число своихъ ордерѣвъ, абы ними не одного може совсѣмъ безвинного чоловіка удекоровати, рѣвного посередѣ рѣвныхъ отлячити, живущого и дѣйствующого для свободы патентовымъ шляхтичемъ зробити и ѳтакъ и все значеніе народного праздника въ Россіи во вѣкъ скомпромитовати“.

Ще й въ слѣдующихъ рокахъ являвъ ся бнѣ прихильникомъ рускихъ народовцѣвъ; именно въ 1863. р. друковавъ бнѣ у фелетонѣ „Слова“ историчну статью Миколы Костомарова „Двѣ русскіи народности“ (число 20—33), ѳтакъ въ свѣй часописи замѣстивъ бнѣ (ч. 64. 65) политичну статью п. з. „Ворьба Малои-Руси зъ централизмомъ московскимъ“; однакже въ 1866. р. пѣсля злощасной битвы войскъ австрійскихъ зъ Прусаками пѣдѣ Садовою напечатавъ Дѣдицкій въ 59. числѣ „Слова“ статью п. з. „Поглядъ на будущность“, де сказано, що галицкій Русиины суть справдѣ Россіянами. Сю статью помѣстивъ бнѣ у своѣй часописи зъ волѣ галицко-рускихъ перевертливъ, почѣмъ „Слово“ стало органомъ росій-

ських панславистівъ и запропащувало народні наші ідеали. Тому же, що Дѣдицкій московскимъ панславистамъ явивъ ся не зовсѣмъ ще рѣшучимъ въ ширеню идей „объединення“, то въ 1871. р. редакцію „Слова“ обнявъ Венедиктъ Площанскій, котрый одъ р. 1869. бувъ „соредакторомъ“ сєи часописи, и одтакъ ставъ „у-сердствовать“ паче Каткова, редактора „Московскихъ Вѣдомостей“.

Опѣсля живъ Дѣдицкій въ Жовквѣ (1871—1884), де бувъ членомъ городской рады и выдѣлу рады повѣтовой. Освободившись одъ натуги „объединителѣвъ“ Дѣдицкій являвъ ся подекуды прихильникомъ народовцѣвъ и удержувавъ письменну корреспонденцію зъ Володимиромъ Барвѣнськимъ. Коли-жъ въ руссофильскѣй фракціи у Львовѣ настало розладѣ, то спроваджено Дѣдицкого опять до Львова (1884). Небавомъ ставъ онъ тутъ душею политичного товариства „русская Рада“ та обнявъ въ йому провѣдъ въ 1886. р. Опроче єсть онъ одъ р. 1885. редакторомъ „Литературного сборника“, органа галицко-рускои Матицѣ, и займає ся уладженємъ бібліотеки Народного Дому.

На поли литературы рускои выступивъ Дѣдицкій въ 1849. р., написавши лиричный стишокъ „До Буга“, въ котрѣмъ зъявивъ симпатію до Руси-Украины¹⁾. Сей стишокъ надруковано въ „Новинахъ“, литературно-политичнѣй часописи Ивана Гушалевича (число 14). Того-жъ року напечатавъ Дѣдицкій въ литературнѣй часописи „Пчола“ (ч. 1—4) метричный перекладъ „Слова о полку Игоревѣмъ“²⁾, а одъ р. 1853. ставъ онъ друко-

¹⁾ Пѣдъ симъ стишкомъ пѣдписавъ себе авторъ назвою „Богданко“.

²⁾ „Слово о полку Игоревѣмъ, обновлене и стихомъ зложене Богданомъ Дзєдѣцкимъ“. Сей перекладъ не має теперъ стѣйности литературной.

вати свои стихи именно въ литературныхъ додаткахъ до Вѣдѣньскаго „Вѣстника“. Першія поезійки Дѣдицкого были слабы, але зъ-годоми-перегодоми вправивъ ся ѓнъ въ версификаціи и уважавъ вельми на форму стихотвору. А по-за-якъ ѓнъ вчитавъ ся въ російскій поэзіѣ Пушкина и Лермонтова, то вже въ 1853. р. намагавъ ся по-російски написати поетичну повѣсть въ двохъ частяхъ п. з. „Конюшія“. (Львѡвъ). Въ другѡй половинѣ пятидесятихъ и въ началку шѣстьдесятихъ рокѡвъ написавъ Дѣдицкій богато стихѡвъ лиричныхъ и панегиричныхъ, изъ-за чого А. Пыпинъ по-правдѣ зове его „авторомъ стихотвореній на торжественные случаи“¹⁾.

Въ альбумѣ „Зоря“ напечатавъ ѓнъ (1860) частину своихъ поемъ „Буй-Туръ Всеволодъ“, се-бъ-то пѣсеню першу и початокъ пѣсни другой (стор. 1—28). Цѣлу поему надруковавъ ѓнъ того (1860) року п. з. „Буй-Туръ Всеволодъ, князь Курскій“. Поема (въ трехъ пѣняхъ). Въ сѣмъ альбумѣ замѣтивъ ѓнъ еще стишокъ „Наши знамена“ (стор. 119—120), и прозаичну статью п. з. „Вспоминокъ о Маркіянѣ Шашкевичу“ (стор. 488—497)²⁾. Хоча-жъ Дѣдицкій всѣ поетичні статьи альбума перероблявъ на свій ладъ, то все-таки сея его книга має свою стоійнѡсть изъ-за богатого матеріялу литературного.

Выдавши се альбумъ ставъ Дѣдицкій славнымъ и цѣлѡй галицкѡй Руси и бѣтакъ бувъ ѓнъ справдѣшнимъ диктаторомъ на поли литературного нашего змаганя. Выдаючи опбеля стихотворы Миколы Устіяновича, Осипа Федьковича и Миколы Лясенкевича вызначивъ ѓнъ каждому изъ сихъ писателей мѣсце въ рускѡй литера-

¹⁾ „Исторія славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879. Томъ I., стор 428.

²⁾ Матеріялы до сей статьи подала Дѣдицкому сестра Маркіянова, Юлія Сметанова.

турѣ, не добачаючи того, що ёго класификація талану поодинокихъ словесныхъ дѣячѣвъ минав ся зъ правдою. Такъ хотѣвъ бнѣ, щобъ Микола Устѣяновичъ въ нашій литературѣ займавъ таке становище, якимъ хѣснуе ся Винкентій Поль въ польскій а Людвикъ Уляндъ въ нѣмецкій словесности¹⁾. Осипа Федьковича назвавъ бнѣ буковинскимъ „Шевченкомъ“²⁾, а Миколу Лискевича, автора лихого ствхотвору „Спѣвакъ зъ Полѣсья“³⁾ прирѣвнавъ бнѣ Коллярови, авторови ческого епичного твору „Slávy dcera“.

Ясна звѣзда Дѣдицкого почала вгасати, коли народовцѣ-Русины стали выдавати періодичный свои письма „Вечерницѣ“⁴⁾, „Мету“⁵⁾, „Шву“⁶⁾ и „Правду“⁷⁾. Хочъ бнѣ отже зъявлявъ вельми плѣдну литературну дѣяльність, то не тѣшивъ ся вже тою симпатією, яку оказували ему земляки въ началку рокѣвъ шѣстьдесятихъ. Демократамъ-Русинамъ навкучилась словесна диктатура одного письменника, коли именно высокій идеѣ поезій

1) „Поезіи Николая Устьяновича“. Часть I. Львовъ 1860. Слово отъ издателя; стор. XII.

2) „Поезіи Юсефа Федьковича“. Часть I. Львовъ 1862. Слово отъ издателя; стор. VIII. IX.

3) „Спѣвакъ зъ Полѣсья“. Поема Николая Лискевича. Львовъ 1861. Слово отъ издателя; стор. V.

4) „Вечерницѣ“. Литературне письмо для забавы и науки. Одвѣчальный редакторъ и выдаватель Федоръ Заревичъ. Львовъ 1862. 1863.

5) „Мета“. Литературно-политичный Вісникъ. Видавецъ и редакторъ Ксенофонтъ Климовичъ. Львівъ 1863. 1864.

6) „Нива“. Науково-литературна часопись. Редакторъ и издавецъ Константинъ Горбаль. Львівъ 1865.

7) „Правда“. Письмо наукове и литературне. Рочникъ I—IV. Львівъ 1867—1870. — Письмо літературно-політичне. Рочникъ V—XI. 1872—1878. — Місячник для словесности, науки и політики. Рочник XII. 1879. — Літературний збірник. 1884.

Тараса Шевченка стали россою живущею для галицкомъ землищъ. Мѣжь-тымъ выдававъ ѓнъ литературный збѣрникъ п. з. „Галичанинъ“, навпередъ вразъ зъ Яковомъ Головацкимъ (выпускъ I. II., 1862. 1863. р.), а опѣсля самъ-одинъ (выпускъ III. IV., 1863. р.).

Въ 1866. р. выдавъ Дѣдицкій брошуру п. з. „Въ одинъ часъ научить ся Малорусину по великорусски“ (Львовъ). Въ самѣмъ началку сѣи брошуры читаемо отъ-сѣи слова: „На Русѣ одинъ русскій языкъ, а на этомъ языкѣ два выговора: малорусскій и великорусскій. Малорусъ, узнавшій отличительныя примѣты великорусскаго выговора, станетъ сейже часъ и говорить по русски, произношеніемъ великорусскимъ“. Одтакъ въ 1867. р. выдавъ ѓнъ у Львовѣ „Подручный нѣмецко-русскій словарь“, уложивши его пѣсля нѣмецко-россійскаго словаря I. A. E. Шмидта.

Мѣжь его прозаичными творами вызначуе ся „Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пѣсля наилучшихъ историкѣвъ“. (Львовъ, часть I. II. III., 1867—1870)¹⁾. Сю исторію написавъ Дѣдицкій досытъ зрозумѣлою рускою мовою и принаднымъ стилемъ; однакже въ сѣмъ писаню зъявивъ ѓнъ подекуды тенденцію руссофильску.

Въ 1876. р. напечатавъ ѓнъ біографію своего мѣцелата пѣдъ заголовкомъ: „Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература“. Очеркъ біографическій и историко-литературный. Часть I. Львовъ. Въ сѣмъ творѣ зъявивъ Дѣдицкій свою индивидуальну думку про напирямъ галицкихъ Русинѣвъ до „объединення“ вже

¹⁾ „Народную исторію Руси“ Дѣдицкій печатавъ навпередъ въ „Галичанинѣ“, науково-литературнымъ додатку до „Слова“ (1867)

въ 1847. и 1848. р. Ось его слова: „Подвигъ Вѣнковъ¹⁾ такъ подѣ взглядомъ азбуки, якъ и подѣ взглядомъ правописи имѣлъ великое значеніе въ русской литературѣ: былъ убо изъ одной стороны рѣшительнымъ протестомъ противъ сепаратизма, объявившагося на Украинѣ подѣ видомъ фонетики, въ Галичинѣ подѣ видомъ латинно-польского письма, — изъ другой же стороны выразилъ и одобрилъ онъ позитивное стремленіе нашей галицкой Руси къ единству литературному... Сіе позитивное стремленіе къ единству Руси литературному стало всеобщимъ у насъ съ достопамятной весны 1848. г.“ (стор. 123).

Зѣ-помѣжъ иншихъ его писемъ згадуемо ще про біографію Антонія Добрянскаго (1881) и про „русскую лѣтвиню для русскаго народа въ Галичинѣ (1887)²⁾. Одъ р. 1885. присвячуе Дѣдицкій головну свою дѣяльність выдаваню „Литературнаго сборника“, органа галицко-русской Матицѣ.

Богдана Дѣдицкого зачисляемо мѣжъ поетѣвъ эпическихъ именно зѣ-за того, що головнымъ его писанемъ уважаемо поему „Буй-Туръ Всеволодъ“. Въ сѣмъ стихотворѣ звеличивъ авторъ Курскаго князя Всеволода, котрого въ XII. вѣцѣ незвѣстный по имени авторъ прославивъ въ пѣсни безсмертной. Дѣдицкій нишучи свою поему, придержувавъ ся подекуды сего эпическаго стихотвору, се-бѣ-то „Слова о полку Игоревѣ“, однакже прикрасивъ историчну подѣю своею фантазією. Такъ хотѣвъ авторъ, щобы Буй-Туръ, братъ Игоря, князя Новгорода Сѣверскаго, влюбивъ ся въ Ксенію, дочку Полов-

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ уплѣвъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкій. У Вѣдн. Часть I. 1846; часть II. 1847.

²⁾ Тѣ двѣ книжочки выдало „общество имени М. Качковскаго“.

чина Чабрая, що живъ въ Куреску, та щобъ опбеля межі Ксенею и Олегомъ, сыномъ Игоревымъ, завязались любовнїи взаѣмины, котрїи кѣнчилися сумною катастрофою. Се бо Олегъ заподѣявъ собѣ смерть самохѣтъ въ тюрмѣ, мѣжь-тымъ коли Ксенею найдено неживу на гробѣ батька. Та й нѣгде правды дѣти, въ поемѣ Дѣдицкого находятъ ся деякіи гарніи епизоды, примѣромъ про смерть Половчина Чабрая, котрый згордувавши хлѣбомъ-сѣлю Всеволода, думавъ вернути въ степы половецкїи и заподѣяти Руси нову бѣду. Чабрая засуджено на смерть и ѡдтакъ Куряне вели его по давному обычаю въ „храмъ панахидный“, щобъ слухавъ ще послѣднюю службу Божю. Однакже завзятушїи Половчинъ ставъ рубати царскїи врата, изъ-за чого юрма людей выволѣкла его зъ церкви и роздерла въ куснѣ. Мѣжь-тымъ гарна Ксенея благала Буй-Тура, щобъ помилувавъ ея батька; и отъ, до храма панахидного пригнались два гѣнцѣ зъ приказомъ князя, не вбивати Чабрая. Але-жь гѣнцѣ наспѣли запѣзно на те мѣсце, де вже ѡдбулась катастрофа. Роздратована юрма кинулась и на дочку Половчина, котра „сама противъ всѣхъ защищалась, ажъ поки кровью не залїялась“.

Вже изъ сего короткого огляду видно, що поема Дѣдицкого не єсть дрантемъ литературнымъ, якъ деякіи думаютъ, але й не може вважатись творомъ знаменитымъ, що мабуть-то рѣвнає ся „Валленродови“, поемѣ Мицкевича¹⁾. Правда стоить все въ серединѣ; отже й треба признати, що поема Дѣдицкого въ засновку своѣмъ єсть досить гарна; толькo-жь поєтъ перецѣняючи свою творчу силу, очевидячки писавъ зъ-поспѣхомъ, и не довго надумувавъ ся про вибѣръ слѣвъ, изъ-за чого

¹⁾ Порбви. „Слово“, 1864., число 27. въ статьѣ: „Быти намъ общерусскими, чи Мало-Русскими“?

его писанє подекуды являє ся римованою прозою. Опроче зустрічаємо въ сѣй поемѣ деякі анахронизмы: такъ „думцы“ Всеволода, зобравшись на раду въ палатѣ княжѣй, сидѣли на „крѣслахъ“ (стор. 58), а князь „отѣд-ровлялся шеломомъ“, коли „княгиня здоровила его въ путь зъ зимовой башни“ (стор. 78). Одаткъ епичне оповѣданє автора являє ся иногдѣ неимовѣрнымъ; такъ при-мѣромъ читаємо, що одна-однѣєвника Чабравѣна Ксенія боронилась у храма напанахидного противъ двома сотнямъ зворушеного люду (стор. 28). А вже-жъ зовсѣмъ непо-трѣбно вмишавъ авторъ себе самого въ товариство Буй-Тура и гарнои Ксенѣ, замѣчаючи отъ-се въ кѣнци опису весѣля:

Гудьба гремѣла, пѣвцы спѣвали,

Люди плясали, стѣны плясали.

На весѣлю томъ я такожъ былъ,

И до Буй-Тура медъ-вино пилъ;

Цѣловалъ Ксенѣ руку бѣленьку,

И спѣвалъ Руси пѣсеню стареньку (стор. 71).

Мова сего стихотвору зъявляє сумѣшь слѣвъ рус-кихъ зъ словами польскими, церковно-славянскими й російскими. Дѣдицкому бо забаглоє утворити особну мову галицко-руську, котра-бъ рѣзнилась одъ мовы руско-української и російської. Сю нову мову ставъ днѣ тво-рити въ рокахъ пятидесятихъ, а въ 1862. р. въ перед-нѣмъ словѣ до пѣзій Осипа Федьковича звѣстивъ днѣ свѣтови, що „мы вже виробили у себе языкъ книжный“ (стор. V). Такъ отже чистымъ руско-українскимъ язы-комъ Дѣдицкій не хѣснுவавъ ся пѣколи, а намагавъ ся писати мовою макароничною, котрою нѣхто не говорить и щѣ єѣ теперь вже нѣхто въ писемѣ не уживає. Ба й самъ авторъ Буй Тура побачивши, що его языкова су-мѣшь змѣняє ся зъ кождымъ рокомъ и одтакъ не має

нѣякои литературної стѣйности, приближивъ ся до языка російскаго та утворивъ новыи книжныи языкъ, въ котрѣмъ мова російска прикрашуе ся деякими признаками нарѣчія галицко-руського.

Шкода велика, що Дѣдицкій не пішовъ за тою провідною звѣздою, що єму сяяла відъ 1860. до 1865. р. Коли-бъ вінъ въ 1866. р. не бувъ покинувъ народныхъ нашихъ идеалѣвъ, то галицка Русь величала-бъ его однимъ зъ першихъ просвѣтнихъ своихъ дѣятелѣвъ. Та не такъ еклалося, якъ ждалося. Дѣдицкій ставъ нещаче дорожнимъ стовпомъ, що показувавъ землякамъ путь-дорогу, одначе самъ нею не пішовъ.

16. Евгеній Згарскій.

На Украинѣ мабуть теперъ нѣхто не знає нѣчого про Евгенія Згарского, що въ Галичинѣ зачисляє ся міжъ писателѣвъ епічнихъ. Та й въ сѣй Руси Згарскій уважає ся письменникомъ забутимъ; тому-що відъ кільканацяти рокѣвъ переставъ працювати въ хосенъ рѣднои литературы. А вже жъ въ пятьдесятихъ рокахъ имя его було славно звѣстнимъ въ Галичинѣ, по-за-якъ вінъ въ 1855. и 1856. р. бувъ трохи-не єдинимъ письменникомъ, що репрезентувавъ народный напрямъ въ галицко-руськѣй литературѣ.

Евгеній Згарскій родивъ ся 23. студня 1834. р. въ Чертежнѣ повѣту Жидачѣвскаго, де отецъ его Якѣвъ бувъ священникомъ. Зъ-малку вчивъ ся вінъ въ нормальнѣй школѣ у Львовѣ, а потѣмъ перейшовъ до гимназій Станиславскѣй, де й зложивъ екзаменъ зрѣлости. Одтакъ на Львѣвскѣмъ университетѣ вчивъ ся (1854—1857) исторіѣ й географіѣ, потѣмъ поставлено его (1857) провизоричнимъ учителемъ рускаго языка въ гимназій Черемискѣй, а въ 1861. р. сундентомъ въ другѣй гимназій

Львівської. Въ 1863. р. Згарскій поїхавъ до Відня, де на університетъ слухавъ (1863—1865) выкладбъ зъ исторіѣ, географіѣ й философіѣ и одтакъ зложивъ екзаменъ изъ исторіѣ та географіѣ (1865). Опісля бувъ днѣ суплентомъ въ гимназіи Тернопільській (1865—1870), та ажъ въ 1870. р. именовано его дѣйственнымъ учителемъ для сєи гимназіѣ. Вже въ 1871. р. перенесено его до Березжанъ, а въ 1872. р. поставлено его учителемъ реальнои гимназіѣ въ Коломыи. Въ 1873. р. р. ставъ Згарскій учителювати въ другій гимназіи у Львовѣ и тутъ пробувавъ днѣ сѣмъ рокбъ и одинъ курсъ, поки изъ-за недуги не пошовъ на пенсію (1882).

Згарскій розпочавъ литературну свою дѣяльність въ 1854. р., замѣтивши въ „Зорѣ галицкій“ стишокъ п. з. „Бувай здоровъ!“ (ч. 51). Тодѣ-то перейшла „Зоря“ въ руки Миколы Савчиньского, котрого головними помѣчниками були Згарскій и Плятонъ Костецкій. Костецкій писавъ для „Зорѣ“ стихотворы епичній и лиричній¹⁾, а Згарскій заповнювавъ єю часописъ не тѣлько творами поетичными, але й прозаичными²⁾, изъ-за чого бувъ днѣ справдѣ душею нового видавництва сєи часописи. Такъ отже ожививъ днѣ ту мертвоту, якою въ 1852. и 1853. занепащувалась галицко-руська литература,

¹⁾ Деякі изъ тыхъ поезій выдавъ Костецкій у Львовѣ въ 1862. р. черенками латиньскими. Однакже днѣ напечатавъ тогдѣ и новіи стихи, въ котрыхъ проявлялись польскій его симпатіѣ. Такъ на передѣ свого збѣрника рускихъ поезій помѣстивъ Костецкій стихъ „Nasza molytwa“, щѣ починає ся словами:

Wo imia Ojca i Syna —
To nasza molytwa:
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.

²⁾ Въ „Зорѣ галицкій“ зъ р. 1855. напечатавъ Згарскій свою зовѣсть пѣдъ заголовкомъ „Анна Смохѣвска“ (число 18—25).

и сировадивъ просвѣтній нашій змаганя опять на ту дорогу, котрою ступали галицкій патріоты и письменники въ 1848. р. Сѣй народнѣй програмъ оставъ ся Згарскій, вѣрнимъ до кѣнця рокѣвъ сѣмьдесятихъ.

Въ 1862. р. выдавъ Згарскій у Львовѣ двѣ поемы п. з. „Святый вечеръ“ и „Маруся Богуславка“. Одтакъ, въ 1867. р. напечатавъ въ „Правдѣ“ (ч. 7—17) популярную розвѣдку п. з. „Народня философія, списана по народнимъ пословицамъ и приповѣдкамъ“, а въ 1868. р. писавъ ѣмъ въ сѣй часописѣ (ч. 1—13) про „слѣды поганьскои просвѣты на Руси ведля народнихъ пѣсень, повѣрокъ, сказокъ и историчныхъ записокъ“. Саме-тогдѣ замѣстивъ ѣмъ въ „Правдѣ“ гумористичне оповѣданє „Отець Юрій“ (ч. 17—19).

Опѣсля Згарскій ѣдвернувъ ся ѣдъ Русинѣвъ-народовцѣвъ и мало займавъ ся рускою литературою. Въ Коломыи надруковавъ ѣмъ (1873) у-друге „Народнюю рускую философію“, змѣнивши правописъ а подекуды й мову ладомъ „книжпымъ“, а во Львовѣ выдавъ (1877) свои поезіѣ, перенпечатавши въ бѣльшой части давнѣйшіи свои стихотворы, якѣ замѣщувавъ въ галицко-рускихъ часописяхъ¹⁾. Выдаючи сѣй поезіѣ давъ авторъ „молодымъ“ Русинамъ, се-бѣ-то народовцямъ, у „вступнѣмъ словѣ“ ось-таку науку: „Надѣюсь, що (мои поезіи) найдуть теплый пріємъ такъ у старыхъ, якъ и молодыхъ. Осѣбливо послѣднимъ радъ бы я подати поетичну читанку, котра загрѣла бы тай заохотила ихъ до народнои поезіи, въ духу вѣры, любви тай правды“. — Хоть отже Згарскій сподѣвавъ ся, що „старѣй“ и „молодѣй“ радѣ приймають его стихотворы, то мало хто добачавъ въ нихъ

¹⁾ Въ 1881. р. выдавъ Згарскій въ хосенѣ общества имени Катьковскаго „Исторію галицкои Руси ѣтъ 1015. до 1093. года“. (Львѣвъ, 16°, сторѣвъ 57.)

стійності літературної, із-за чого сей авторъ ставъ справдѣ писателемъ „забутимъ“. Їдтакъ и красшій его поезіѣ, примѣромъ „Ворожка“, „Чернець онока“, котримъ въ пятьдесятихъ рокахъ письменній Русини дивувались неначе творамъ знаменитимъ, являють ся теперъ здобуткомъ антикварскимъ, що зберегає ся лише для памяти колишньої давнини.

Треба признати, що у Згарського бувъ таланъ поетичный, тільки-жъ крімъ людowych переказівъ галицко-руськихъ не знавъ вінъ української поезіѣ протонародної, та й не багато читавъ українськихъ творівъ письменнихъ. Про-те свѣтоглядъ Згарського єсть вузкій, що не оживляє ся народними ідеалами Руси-України.

Мѣжъ поетичними творами Згарського визначує ся поема „Святий вечеръ“, по-за-якъ въ нѣй малює ся досить природно вдача люду галицко-руського. Супроти злющого задираки Луця Костика ставить ся праведний дякъ Лука Денишакъ, котрого годованецъ Остапъ Погоройко полюбивъ Зоєю, племінницю того Луця. Авторъ хотѣвъ написати поему идилличну, але зъявивъ по-най-більше балакає прозаичне, із-за чого сей его творъ лише въ тыхъ частинахъ подобає ся, де зображають ся народні звичаї й обычаї.

Вишну літературну стійність має поема „Маруся Богуславка“. Авторъ взявъ собі основою історичну думу народну про Марусю, поповну зъ города Богуслава, що була бранкою нага турецького и въ празникъ Воскресенія Христового сѣмьсотъ козаківъ зъ темниці освободила. Она-жъ сама не втѣкла зъ неволі, бо „потурчилась, побусурменилась для роскоши турецької“¹⁾.

¹⁾ „Історическія піснї малоруського народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Кієвъ 1874. Томъ I, стор. 230—233.

— Згарскій змалював картину бѣльше простору, по-за-якъ въ его поемѣ побѣчь Марусѣ, турецкого пашѣ и не-вольникѣвъ-козакѣвъ являє ся ще єи батько, попѣ Ефремѣ, ѡдтакѣ братчикѣ Тишко ѣ баба-ворожка. Въ гаремѣ у пашѣ выступає проти Марусѣ бранка Сади, що ѡдцу-равшись въры стала жити якѣ туркиня. Она дивилась заздро на Марусю, тому-що паша турецкій руску попа-дянку передѣ всеми гурисками найбѣльше полюбивѣ. Маруся вбиває пашу, и зѣ турецкого полона вызволяє триста козакѣвъ, а мѣжь ними ѣ своего брата Тишка. Однакже она сама наде жертвою мести, по-за-якъ гу-риска Сади єѣ вбиває. Ѳдтакѣ козаки берутѣ зѣ собою тѣло Марусѣ и ховають середѣ стѣну широкого. Поема кѣнчить ся згадкою за старого Ефрема, котрый ставши черцемѣ, молитѣ ся надѣ могилою, що вкрыває порохѣ его донѣ.

Поема „Маруся Богуславка“ єсть въ загалѣ досетѣ гарна: подѣя розвиває ся живо ѣ кѣнчить ся трагично. Одначе додатковѣ эпизоды не всеюды єуть добре ѡбду-манѣ; козаки же зѣображають ся тутѣ простыми здо-бышниками, а не славными воинами, що боролись про, сво-боду ѣ волю. Такѣ отже, сеєя поема вважає ся неначе малюнкомѣ, котрый супроти оригѣналу являє ся обра-зомѣ подекуды замазаннымѣ нестрѣными барвами. Та ѣ нѣгде правды дѣти, первѣстна дѣя затемнює ся, чи-мало нѣ єѣй поемѣ изъ-за фантастичныхѣ выдумокѣ автора.

Такѣ отже єѣ письма Згарского єуть намятинкомѣ данѣйшого его запонадливого змаганя проти переверт-нѣвъ, що зананашували рѣдну мову ѣ литературу.

17. Степанѣ Руданьскій.

Сумно дивитись на зелене поле, що почорнѣло ѡдѣ тучѣ ѣ граду; та отѣ, се почорнѣло не зелене поле, а ли-

хою долею запропастилось жите талановитого поета, що вмеръ въ самомъ цвѣтѣ вѣку, не дѣждавшиє жнива на своємъ поли словесномъ. Се бувъ Степанъ Руданьскій, що ставъ бы однимъ зъ першихъ поетѣвъ епичныхъ, коли-бъ въ лучшій доли живъ довше на свѣтѣ. Про его жите знаємо лиш деякї дробницѣ, якї подавъ въ „Зорѣ“ одинъ Українець, що підписавъ ся псевдонимомъ „Одесейтъ“¹⁾.

Степанъ Василевичъ Руданьскій родивъ ся на Подолію зъ семьѣ священнои. Учивъ ся въ духовній семинаріи въ Каменці Подільськомъ: въ бурсу вступивъ мабуть около р. 1843., а въ 1855. р. вийшовъ изъ семинаріѣ. Вже въ бурсѣ дивились на Руданьского, якъ на поета; бурсаки співали мабуть не одну его пѣсню, а пѣсню „Повій, вѣтре, на Вкраїну“, и теперь співвають не-то бурсаки, але й простї люде. Пѣсня ся була вышывомъ его першою, и то нещасливою любови до якоєсь красной, але ледачою панночки въ Каменці. По-за-якъ поетъ бувъ вельми мучений споминками сеи любови, то й здоровлє его що-разъ бѣльше розстроювалось.

Зъ Каменецької духовної семинаріѣ Руданьскій не хотѣвъ ити въ попу, але перейшовъ въ Петербургъ въ медико-хирургичну академію. Скінчивши тамъ свою науку покывнувъ бѣзъ століцю зовсѣмъ слабый и около 1861. р. ставъ лѣкаремъ въ Ялтѣ въ Крыму. Переїхавши въ Ялту перше всего задумавъ бѣзъ купити собѣ невеличкій кусень землѣ та збудовати хату. Хоча-жъ спромѣгъ ся придбати собѣ кусокъ землѣ пѣдъ хату, то не довелоєь єму выстроить дому, тому-що бувъ лѣкаремъ-„безсеребренникомъ“. Въ Ялтѣ Руданьскій подруживъ ся зъ простою, зовсѣмъ не освѣченою дѣвчиною Явдохою, бѣзъ котрої

¹⁾ „Степанъ Василевичъ Руданьскій“. Деякї знадобы до его біографіи. („Зоря“, 1886; ч. 5. 6.) — Порѣвн. „Очерки исторіи укр. литер.“ Н. И. Петрова; стор. 443—447.

мавъ двое дѣтей. Та годъ було ему бути щасливимъ, коли тая дружина не розумѣла поета. А вже-жъ въ кружку приятелѣвъ бувъ онъ говѣрливый та снѣвучій; се бувъ чоловѣкъ вельми симпатичной вдачѣ, котрого любили особливо бѣдний люде. Онъ бувъ високого росту, широкоплечій, на видъ поважний; карі очі его свѣтилися несказаною добротою, котра була найкрасшою признакою его душѣ. Живъ и одягавъ ся за всегды просто; не долюблювавъ панѣвъ, та прихильвавъ ся серцемъ до людей простыхъ. Занедужавъ бувало бѣдний чоловѣкъ, то Руданскій сейчасъ ему помагавъ, а грошей не бравъ.

По селахъ збиравъ онъ пѣснѣ та заводивъ ихъ самъ въ ноты: снѣвавъ дуже гарно и любивъ украинскі снѣвы, особливо стародавні. Вмѣвъ добре деклямувати, знавъ „Кобзаря“ на память и бесѣдуючи приводивъ часто то одинъ, то другій стихъ, щобъ тымъ справдити свои слова.

Руданскій любувавъ ся въ творахъ клясики старовины, особливо-жъ читавъ Гомера въ оригіналѣ; знавъ добре такожъ мову єврейску и збравъ чи-мало книжокъ по исторіи и географіи царства Фараонѣвъ. Одтакъ писавъ багато, однако не все доводилося ему, скінчити почату роботу.

Нещасливе житє семейне, та ненастанній заходы коло недужихъ похитнули его здоровлє, щѣ бѣ давно вже було слабе; одтакъ лихій люде не давали ему жити сунѣбно. Проте холодна безнадѣйность залягла его душу: онъ и не живъ уже, а доживавъ свого вѣку¹⁾. Не чувъ нѣхто вже нѣ его пѣснѣ, нѣ щирої розмовы; за душею небавомъ почало болѣти й тѣло. Руданскій умеръ въ 1873. р., не доживши й сорокового року. Его поховали на щотъ городскій, та отъ, на его могилѣ не поставили нѣ хреста, нѣ огорожѣ.

¹⁾ „Зоря“, 1886; число 6., стор. 95.

Руданський з'явився поетом у-перше в 1861. р., помістивши в Петербургській „Основі“ оть-сї лиричні п'єси: „Гей, гей, воли!“ „Повій вїтре!“¹⁾ „Не кидай мене!“ „Ластівка“, „Ніч-у-ніч“²⁾, „Сны“³⁾. Але-ж ще в 1860. р. подав Руданський в цензуру цїлий збїрник українських поезій під назвою „Співомовки“⁴⁾, одначе за життя не дождавсь видання сих стикхотворів. Мабуть цензура не дозволила тогдї друкувати того збїрника, изъ-за чого Руданський напечатав тї шість п'єсень в „Основі“.

„Співомовки“ видав по смерті автора Н-й Г-ъ Волинський [Олена Пчолка] (Київ 1880)⁵⁾, котрий у своїм „прислївї“ про сї твори Руданського мѣжъ-вишимъ оть-се написавъ: „Бачимо ми в їх и дотепність, талановитість, тїшити насъ у їх и мова вдатна... „Трудно думи всѣ разомъ сплудити!“ мовив Руданський, чуючи вже смерть надъ собою, — и певне, що не мало їх, готовихъ объявити ся у поетичнихъ утворахъ, занѣс Руданський у могилу. Але не при згасанню життя, а ще при повному цвѣту його можна було з'ясувати тї думи, що роили ся в здатній козацькій головѣ, и забагатити прагнушу свѣжон допомоги українську письменність. Можна було-бъ, — та ба!“ (стор. 7. 8.)

Межи стихотворами сего невеличкого збїрника в значують ся именно оть-сї: „Моя смерть“ (стор. 11—14), „Наука“ (15—19)⁶⁾, „До дуба“ (22—24), „Пяниця“ (27—29),

¹⁾ „Основа“, 1861; январь, стор. 95. 96. — ²⁾ *ibid.*, февраль, стор. 49—53. — ³⁾ *ibid.*, августъ, стор. 32. — В календарѣ „Львовянини“, виданомъ 1862. р. накладомъ М. Коссака, надруковано одну поезійку Руданського п. з. „Ластівка“ (стор. 86.).

⁴⁾ „Співомовки“ — се-бъ-то „спѣвы в мовѣ“, або „поезії“.

⁵⁾ Н. Г. Волинський видав двацять ѡсѣмъ співомовокъ.

⁶⁾ Н. И. Петровъ замѣчає, що співомовка „Наука“ своимъ

„Вѣщій Олегъ“ (37—45), „Нѣ зле, нѣ добре“ (58—59). Хоча-жь въ деякихъ „спѣвомовкахъ“ поетъ жалкувавъ ся на своє безталаннѣ, то таки заявивъ онъ, що его пѣснѣ й по смерти его жити-муть, що кожда „щоблочка“) полетить жива, якъ та пчѣлочка, и въ сотиѣ-тысячѣ переплодитъ ся“. („Моя смерть“, стор. 11.)

Небавомъ пѣсля сего виданя „спѣвомовокъ“ зъявлялись нові стихотворы Руданьского. Такъ въ „Кіевскоій Старинѣ“ 1882. р. напечатано „спѣвомовку“ п. з. „Обмапутый солдатъ“ [„Обдуренный москаль“] (іюнь, стор. 557. 558), а въ 1883. р. замѣщено въ сѣмъ журналѣ два стихи: „Спѣлка“ и „Мазуръ у болотѣ“ (февраль, стор. 471—473)²⁾. Одтакъ въ 1884. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 7) спѣвомовку п. з. „Одважній жиды“, а въ „Новѣмъ Зеркалѣ“ (1884. 1885. р.) замѣщено три нові спѣвомовки („Розпятий жидъ“, „Баранъ“, „Що кому хибує“) и перепечатано чотыри давнѣйшіи стихи Руданьского. Въ 1886. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 2) вельми гарный стихъ сего поета п. з. „Пѣсня крѣпачки надъ дитиною“. Опѣсля Евгеній Олесницкій збравъ всѣ дотѣль печатаніи постичніи творы Ст. Руданьского и выдавъ ихъ въ „Руско-украиньскоій библіотецѣ“ (Львѣвъ 1886). Въ сѣмъ збѣрнику находить ся 37 спѣвомовокъ.

Найкрасшіи суть ті „нові спѣвомовки“, що ихъ надруковавъ Иванъ Франко въ „Зорѣ“ 1886. р. въ числахъ 11—24. Онъ дѣставъ бувъ въ Кіевѣ (на веснѣ 1886. р.)

амѣстомъ подѣбна до „Пѣсни Еремушкѣ“ Некрасова, мѣжь-тымъ коли спѣвомовка „Плиниця“ нагадує стихи Кольцова. („Очерки исторіи украинской литературы“, стор. 444. 445.)

¹⁾ Щѣлка, щѣлочка — стрѣчка, вѣршь.

²⁾ Въ календарѣ товариства „Просвѣта“ на рѣкъ 1884., що его зложивъ Василь Лукичъ, надруковано чотыри спѣвомовки Руданьского: „Спѣлка“, „Обдуренный Москаль“, „Мазуръ въ болотѣ“ и „Могила“ (стор. 38. 39.)

оригінальну рукопись „співомовок“, въ котрій на першій картці замѣщено заголовокъ: „Співомовки Винка Руданського, 1859—1860. Петропиль“. Вършѣвъ зъ року 1859. єсть 26; першій вършъ „Богдай тебе!“ зъ датою „26. сентября“. Зъ року 1860. походять проца найбблша часть збѣрника. Ось єи змѣсть: „Вѣщій Олегъ“ зъ датою „15. генваря“; за симъ иде „Игѣръ Сѣвирскій“ с. є. „Слово о полку Игоревѣмъ“ зъ датою „10. февраля“. Послѣ „Пресливля“ слѣдує старорусскій текстъ „Слова“, розбитый на стихи, на одной, а метричный перекладъ Руданського на другой сторонѣ. Иде за симъ на одной сторонѣ генеалогічна таблица п. з. „Рѣдъ князѣвъ, котрыхъ споминає Слѣва“, а дальше на 5 карткахъ читаємо 20 замѣтокъ, — всею мовою украинською. Одаткъ слѣдують историчні поеми: „Мазепа, гетьманъ украинскій“ зъ датою „17--18. марта“; „Иванъ Скоропада“ зъ датою „6—7. іюня“; „Павло Полубутокъ“ („8. іюня“); „Вельяминъ“ („9. іюня“); „Павло Апостоль“ („10. іюня“); „Минихъ“ („12—13. іюня“). Кѣнчить ся збѣрка зновъ дробными вършами, мѣжъ котрыми визначує ся співомовка „Моя смерть“.

Иванъ Франко хѣснувавъ ся ще другою рукописною збѣркою „співомовокъ“, яку одержавъ бувъ бѣдъ Павла И. Житецкого зъ Кієва. Сю збѣрку зладивъ Руданскій въ 1859. р., замѣстивши въ нѣй 60 „співомовокъ“, щѣвъ бблшій части нѣгде не були печатані. Одаткъ всякій тямущій Українець зъявить Франкови „спасибѣгъ“ изъ-за того, що бѣвъ придбавши первѣстный текстъ „співомовокъ“ надруковавъ въ „Зорѣ“ 55 сихъ вършѣвъ.

„Співомовки“ мають по-найбблше прикмету поезіѣ эпичной, малюючи живыми барвами картины зъ побуту люду украинського¹⁾. Авторъ любувавъ ся именно въ а-

¹⁾ Про „співомовки“ пише „Одеситъ“, що се суть неве-

анекдотахъ и казкахъ поетичныхъ; про-те корыстувавъ ся мовою ядренистою и розкрывъ въ сихъ писаняхъ всю глубѣнь гумору украиньского. Деякі поетичні казки Руданьского суть такъ гарні, що мають вышу литературну стійність одъ приказокъ Гребѣнки. Мѣжь тими казками й анекдотами вызначують ся именно отъ-сй: „Чи високо до неба?“ („Зоря“ 1886, ч. 12); „Пирѣгъ“, „Лощакъ“ (ч. 13); „Чи голосна церква?“ (ч. 18); „Убитый жидъ“ (ч. 20); „Вареники“, „Три жиды“ (ч. 21); „Гуменний“, „Мошко ассесоръ“ (ч. 22); „Аршинъ“ (ч. 23); „Спасибѣ“ (ч. 24). — Деякі изъ тыхъ анекдотъ списавъ авторъ на основѣ давнѣйшихъ казокъ; такъ спѣвомовка „Три жиды“ уважає ся переспѣвомъ казки Степана Писаревого „Крути, Панько, головою“; — одначе въ бѣльшій части сй стихотворы Руданьского суть скрутянымъ переспѣвомъ казокъ людовыхъ, зъ-помѣжь котрыхъ деякі й въ Галичинѣ суть звѣстні¹⁾. А вже-жь мѣжь „спѣвомовками“ находятъ ся такожъ творы оригінальнѣ; н. пр. „Глухій и губатый“, „Окуляры“. („Зоря“, ч. 15. 16., стор. 253) и и. Про вдачність „спѣвомовокъ“ доволѣ буде сказати, що деякі зъ нихъ, якъ нѣсенѣ, перейшли въ уста народу.

Крѣмъ епичного твору „Вѣщій Олегъ“ звѣстні намъ ще двѣ историчнѣ поемы н. з. „Мазепа, Четьманъ украиньскій“ и „Павло Полуботокъ“. Напечатавъ ихъ Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкій) у своѣмъ литературнѣмъ збѣрнику „Ватра“ (стор. 13—20; 37—39). Въ поемѣ „Мазепа“ зъявиль авторъ подекуды

личкй нѣршовой оповѣданн, котрыхъ основа майже завжди взята зъ устъ народа, а въ котрыхъ такъ и блищить здоровый, ясный украиньскій гуморъ. (Зоря 1886, ч. 5., стор. 79.)

¹⁾ Порѣвн. спѣвомовку „Спасибѣ“. („Зоря“, 1886; число 21., стор. 401)

великій талант поетичний, тільки-жъ наблюдавъ бить вельми бережливо историчну правду, изъ-за чого се его писане являє ся бѣльше историчнымъ оповѣданємъ, нѣжъ творомъ епичнымъ. Одатъ и поема „Павло Полуботокъ“ есть справдѣ хроникою, одягненою въ поетичну форму.

А вже-жъ найбѣльшу славу зъєднавъ собѣ Руданський перекладомъ Гомеровон Иліады. Онъ переложивъ дванацять пѣсень сего безмертного грецкого стихотвору¹⁾, однакже въ „Правдѣ“ надруковано тільки сѣмъ пѣсень (I. III. V. VI. VII. VIII. IX). Про перекладъ Иліады писавъ Руданський (15. цвѣтня 1869) до Виктора Ковалева отъ-се що слѣдує: „Пытасте ся мене за мою Ильяду, такъ що-жъ? Я тільки виправивъ и по-славъ первую пѣсню, — и що тамъ Кієвляне зробили зъ нею, до сего часу нѣчого не знаю. Дальше первон пѣснѣ я своего сырого переводу не виправлявъ, и не можу виправлять, поки скѣльки небудь не розберу стародавнихъ преданій арійськихъ и не-арійськихъ племенъ, изъ которыхъ выкувавъ ся грецькій народъ и грецькая мифологія временъ Омира. Дѣло не легке при плохенькихъ книжкахъ, а все таки надѣюсь що-небудь розбрати. А поки-що пѣжду, що скажуть Кієвляне, и що скажуть земляки про первую пѣсню, коли фѣ удасть ся имъ напечатать“²⁾. Въ другѣмъ листѣ до Ковалева (безъ даты) замѣчає Руданський, що „Омирова Ильяда повзе черенахою“, що онъ „урывками дотягнувъ тільки другую пѣсню и то тільки до половины“³⁾. — Видно отже, що украинський перекладчикъ вельми бережливо заходивъ ся коло свого дѣла, поки не пустивъ у свѣтъ першу пѣсню Иліады.

¹⁾ „Зоря“ 1886, ч. 8; стор. 136.

²⁾ *ibid.*, ч. 6., стор. 96.

³⁾ *ibid.*, стор. 97.

Въ листѣ до одного своего пріятеля Руданьскій написавъ отъ-сею замѣтку про ритмику своего перекладу: „Що-до розміру, то я бѣльшу половину 1862. року бивъ ся зъ сею первою пѣснею, перекладаючи тѣ и на ексаметры и на рѣжнїй розміры нашихъ думъ та пѣсень, и кожнїй разъ пѣдъ кѣнець сеи пѣснї доходить до того, що узятїй розміръ мѣй не годить ся. На-послѣдокъ взявши собѣ въ думу, що Омира при довгѣмъ розмірѣ грѣхъ и доповняти лишнїми словами, а при короткѣмъ розмірѣ де-котрїй придатїй Омировї слова пѣдъ нашу мову не пѣдходячїй не грѣхъ и пропустити або замѣнити ихъ нашими короткими пѣдходящими словами, я въ кѣнци 1862. року попробувавъ отъ-сей короткїй розміръ, и бївъ такимъ придавъ ся легкимъ, що я до кѣнця 1863. року пройшовъ увесь дословнїй переводъ Іліяды. Розміръ сей, якъ бївъ не простїй, а его наслухать ся можна и въ приказкахъ игровыхъ и въ приспѣвкахъ колысковыхъ и въ пѣсняхъ звичайныхъ веселыхъ и сумнихъ, и такїй розміръ якъ-разъ и годить ся для переводу Омирової мовы...“¹⁾

Руданьскій выбравъ собѣ вѣршъ дванацяти-силябнїй, котрїй цезурою дѣлать ся на двѣ половини. Одаткъ въ поодинокихъ вѣршахъ добачаемо сумѣшь трохеѣвъ зѣ спондеями, ямбами и амфібрахїями.

Поодаючи землякамъ першу пѣсню Іліяды въ „Правдѣ“ (1872) перекладчикъ заявивъ, що коли имъ сеся пѣсню подобав ся, то бївъ на ходу двохъ лѣтъ зможе имъ выпранити и поставити цѣлую Іліяду²⁾. Вже два роки

¹⁾ „Правда“, 1872; число II., стор. 60.

²⁾ *ibid.* — Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкїй) заявивъ, що бївъ у покійного Володимира Барвїньского бачити дванацять пѣсень Іліяды въ перекладѣ Руданьского. („Зоря“, 1886, ч. 8., стор. 136.) Мѣжь-тїмъ Иванъ Франко довѣдав ся одъ Ива-

передше (1870) Микола Костомаровъ похваливъ перекладъ Руданьского и казавъ дѣла не покидати. Тогдѣ бо приѣхавъ Костомаровъ въ Ялту и навістивъ своего приятеля, Руданьского, котрый ему читавъ частину Иліады¹⁾. Одначе перекладчикъ не дождавъ ся печатанія дальшихъ частинъ своего твору; третю бо пѣсню Иліады помѣщено въ „Правдѣ“ 1875. р. по смерти Руданьского. Въ еѣмъ VIII. рѣчнику „Правды“ надруковано ще шесту пѣсню, а въ IX. рѣчнику (1876) — пѣту пѣсню; ѳдакъ въ X. рѣчнику (1877) напечатано сему, осемьму и девѣту пѣсню.

Перекладъ Иліады, що его зладивъ Руданьскій, вызначує ся гарною мовою и вѣрнымъ схопленемъ мысли оригіналу. Тѣлько-жь епична ширѣнь текету грецкого втратила чѣ-мало залишенемъ гексаметра и скороченемъ вѣршу, пѣ-за чого именно зложеніи слова першѣстного тексту годѣ було иногдѣ переложити на мову украиньску. Такожъ непотрѣбно зручивъ авторъ деякіи имена власні; н. пр. Музу назвавъ ѳнѣ Сиѣвою, Гадесѣ — Невидомѣ и т. и. Одначе въ загаль сѣй перекладъ єсть цѣпнымъ здобуткомъ для нашої литературы, въ котрѣй до недавного часу мало було переспѣвѣвъ памятникѣвъ клясичныхъ.

Руданьскій намагавъ ся перевести на мову украиньску такожъ Енеиду римского поета Вергілія. Въ семѣмъ рѣчнику „Правды“ (1874) помѣщено въ перекладѣ частину першої пѣснѣ „Енеянка“²⁾. — ѳдакъ Рудань-

на Мандычевского, що ѳнѣ на жаданє Кієвлянѣ одобравъ (1880) рукописъ Иліады ѳдѣ професора Юліяна Романчука, (у котрого тогдѣ хоронились рукописи редакціѣ „Правды“) и переславъ єѣ до Кієва. („Зоря“ 1886, ч. 7., стор. 120).

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 94

²⁾ „Правда“, 1874; ч. 5., стор. 192—196. Тутъ помѣщено сто вѣршѣвъ, послѣднихъ першої пѣснѣ.

скій перекладавъ „Демона“, поему російського поета Михайла Лермонтова. Тільки-жъ вінъ єи не викінчивъ, изъ-за чого Гетьманець (Михайло Старицькій) виправивъ сей перекладъ и доповнивъ тее, що подекуды не було ще переложено. Опісля надруковано український перекладъ въ „Правдѣ“ 1875. р. підъ заголовкомъ: „Демонъ, поема Лермонтова. Зъ великорускои мовы переложили Руданський и Гетьманець“ (ч. 19—22).

Зъ непечатанихъ доси творівъ Руданського находить ся въ рукописи у одного Українця въ Кієвѣ шутлива поема „Война жабъ зъ мышами“, переложена зъ текету грецького. Про єю поему спомнувъ Руданський въ листѣ до В. Ковалева, кажучи, що хіснувавъ ся „Жабомышодраківкою“ Константина Думитрашка¹⁾. Въ 1884. р. оповідавъ Нѣщинський Іванови Франкови про два шитки поезій Руданського, котрі по єго смерті лишились въ рукописи, и котрі самъ Нѣщинський мавъ въ рукахъ. Особливо визначувалась мѣжъ ними — по словамъ Нѣщинського — поема „Царь Соловей“²⁾.

Изъ сего огляду видно, що Руданський чи-мало написавъ стихотворівъ, одначе изъ-за свого лихолітя не спромогъ ся на те, щоби свої поезіи напечатавъ въ одной збірці. Піврвалось цінне намисто и порозсыпувались дорогі жемчуги: деякі найшлись сейчасъ и збереглись відъ загибелі, инші-жъ покотились геть далеко, такъ що годі ихъ доси зібрати.

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 97. — Руданський просивъ свого приятеля В. Ковалева, щобъ вінъ перекладъ поеми „Война жабъ зъ мышами“ передавъ Петрови Нѣщинському изъ Одесѣ, щбъ „на гречеськомъ слові, якъ кажуть, самого Грека зйти“. („Зоря“ 1886, ч. 6., стор. 97.)

²⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 96. — Окрімъ письменника Руданський бувъ ще й талановитимъ рисовникомъ. („Зоря“ 1886, ч. 8., стор. 135.)

18. Исидоръ Воробкевичъ (Данило Млака)¹⁾.

Хоча въ галицкѣй Руси вже въ 1848. р. поблаго- словилось на свѣтъ, то все-таки изъ-за густыхъ мракъ не могло зъявитись ясне сонце. Мѣжь-тымъ нѣчь-дрѣмота обгортала пѣтьмою зелену Буковину, та ажъ въ на- чатку рокѣвъ шѣстьдесятыхъ крѣзь темряву выринули двѣ зѣрки, щѣ заблимали яснымъ сяєвомъ надъ Прутомъ и Черемошомъ. То не двѣ зѣрки засѣяли на темному небѣ: то два посты Осипъ Федьковичъ та Исидоръ Воробкевичъ зъявились на Буковинѣ, щѣбы спящу землицю пробудити пѣснію воскресною.

Исидоръ Воробкевичъ родивъ ся 5. мая 1836. року въ Чернѣвцяхъ, де отецъ его Иванъ въ лицю бувъ профессоромъ философiи и катихитомъ. Родина Воробкевичѣвъ походить зъ Литвы. Прадѣдови Исидора не хотѣлось терпѣти насильства на Литвѣ за-для православной вѣры, и бѣгъ зайшовъ на Буковину, де бувъ парохомъ въ Лукахъ. Онъ звавъ ся Скульскiй Млака де Оробко, и ажъ дѣдъ Исидора, Михайло, спонуканный епископомъ Даниломъ Власовичемъ, змѣнивъ назву Оробко на „Воробкевичъ“. А вже-жъ Исидоръ Воробкевичъ не покинувъ того прѣзвища и ставъ нимъ хѣснуватись въ литературныхъ своихъ творахъ, пѣдписуючи себе назвою „Данило Млака“.

Крѣмъ Исидора було у родителейъ ще двое молодшихъ дѣтей: сынъ Григорiй (род. 1838. р.), звѣстный

¹⁾ Важнѣйша литература. — „Исидоръ Воробкевичъ“ [Данило Млака] („Родимый Листокъ“, письмо литературно-научное“. Издатель и отвѣтательный редакторъ Николай М. Огоновскiй. Черновцы 1881; годъ III; число 17., стор. 263. и 264. — „Исидоръ Воробкевичъ“. Юбилейна споминка. Статя д-ра Стефана Смаля-Стоцкого въ „Зорѣ“, 1887; ч. II., стор. 193. и 194. — „Izydor (Danieł Młaka) Worobkiewicz“ — статья Володимира Масляка въ Краковскѣй польскѣй часописи „Nowa Reforma“ 1887 (29. мая).

въ руско́й литературѣ по́дъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, и дочка Аполонія. Змалку втратили они матѣрь (1839) и батька (1845), и жили у свого дѣда Михайла Воробкевича, протопопа въ Кѣцмани, по-за-якъ дѣдъ и бабка заступили имъ у всѣмъ родителѣвъ. Бабка Параскева, зъ роду Яновичѣвъ, була мудра старосвѣтска женщина: она-то розказувала своимъ внукамъ всѣлякѣ казки й спѣвала имъ пѣснѣ народнѣ, — повѣдала имъ про Туркѣвъ, якъ они Русь руйновали, про Кіѣвъ, про козакѣвъ, и бд-такъ учила внукѣвъ любити руску бесѣду, руску пѣсеню, рускѣй нарѣдъ, она вчила ихъ того, чого имъ школа подати не могла. Опроче въ Кѣцманѣ бувъ завѣдатедемъ горѣшнѣи церкви ихъ вуйко, Василь Юзарковскѣй, щѣ оженивъ ся зъ дочкою бабки Параскевы — зъ Домкою. Батько его бувъ родомъ зъ Украины, и передъ салдатами скривъ ся на Буковину. Василь бувъ тѣломъ велитъ, а якъ стане бувало оповѣдати про козацтво, про Залѣзняка та Гонту, то отъ видишь передъ собою справдѣшнѣого Запорожця¹⁾. Такъ отже Исидоръ и Григорѣй учились исторѣй рѣднои зъ живыхъ образѣвъ.

Бабка Параскева подарувала малому Исидорови червѣничакъ изъ свого намѣста на першу скрипку, а дѣдъ спонукувавъ его вчитись музики й спѣву. А вже-жъ бабчинѣй оповѣданя й пѣснѣ були неначе искрою, щѣ тлѣла въ молодечѣй души Исидора, поки не запалахкотѣла яснымъ поломямъ. Проте за-вѣ-дяки спѣмнувъ пѣзнѣйше Данило Млака про свою бабку въ однѣй думцѣ, присвячуючи єи памяти отъ-сю згадку:

Неразъ бабуса — най царствує —
Минѣ, якъ бувъ нще малымъ,
Прядучи кужѣль вечерами

¹⁾ Порѣви. статью д-ра Смаля-Стоцкогo въ „Зорѣ“, 1887, ч. 11.

У пієть передь Рѣздомъ святымъ
 При ватрѣ голосомъ миленькимъ,
 Мовъ та зазулька у гаѣ,
 Розказувала про лицарѣвъ
 И триголовніи зміѣ,
 Щѣ тамъ за моремъ десь далеко
 Живущу воду стережуть, —
 И про дѣвчата злотокоєѣ,
 Щѣ ночами Днѣпромъ плынуть...
 Бабуся вмерла, а мѣѣ волосѣ
 Вже наче снѣгъ припорошивъ...¹⁾

Скѣнчивши нормальну школу въ Черпѣвцяхъ Исидоръ учивъ ся въ тамошнѣѣ гимназіи. Коли бувъ въ высшѣѣ гимназіи, то навчивъ ся грати на скрипцѣ и ставъ списувати собѣ гарніи стишки въ своѣмъ дневнику (1855. и 1856. р.), спершу нѣмецкѣѣ, якѣ попались въ руки²⁾, а ѣдтакъ и рускѣѣ.

Зѣ школѣ Исидоръ не вынѣсъ знаня рускои мовы, хочѣ уже ѣдъ 1851. р. Якѣвъ Воробкевичъ далекиѣ его крѣвнякѣ, чоловѣкѣ вельми освѣченѣѣ, учивъ въ Черновецкѣѣ гимназіи руского (се-бѣ-то церковно-славянського) языка. Въ школѣ вчили розпѣзнавати кирилськѣѣ буквы великѣѣ та малѣѣ и лѣшь дечого про части мовы та ихъ ѣдмѣну. Исидоръ не вчивъ ся ѣ того въ гимназіи, а знавъ тѣлько теѣ, щѣ переймивъ у дѣда Михайла зъ псалтыри та часослова. Та отѣ, мертвота такои науки не припаладо хлопцевѣ до вподобы; живе народне слово, западало на саме дно молодечого серця. Въ Черновецкѣѣ духовнѣѣ семинаріи, куды прийняли Исидора вже по

¹⁾ „Правда“, 1867; ч. 23.

²⁾ Исидоръ Воробкевичъ списувавъ собѣ тогдѣ мѣжъ иншими такожѣ пѣснѣ изъ збѣрника „Kosakenlieder von F. Prinzhausen“ (Leipzig 1846).

виченою нятою класою гимназіальною, бувъ префектомъ-учителемъ церковно-славянського языка Стефанъ Носевичъ. Се бувъ знаменитый спѣвакъ, що знавъ богато рускихъ пѣсень народныхъ. Молодой Исидоръ списувавъ собѣ тоті пѣснѣ, и переспѣвывавъ вразѣ зъ братомъ и зъ другими товаришами-питомцями. А бувъ у него-именно одинъ товаришъ Исидоръ Мартиновичъ, що рѣвно-якъ бнѣ бѣдчувавъ красу народныхъ пѣсень и вельми ними любовавъ ся. Мартиновичеви попавъ ся въ руки збѣорникъ пѣсень Жеґоты Павлого¹⁾, и бѣдтакъ Исидоръ Воробкевичъ переписувавъ собѣ рускїй пѣснѣ. Небавомъ опѣселя дѣставъ бнѣ збѣорникъ Вацлава зъ Олеська²⁾ и дѣзнавшисѣ про чудову красу поезїѣ людової почавъ бнѣ въ часѣ вакацїѣ школьныхъ (1857. и 1858. р.) збирати рускїй й румунскїй пѣснѣ народїй на Буковинѣ. Тогдѣ читавъ бнѣ „Лѣрвака зъ надѣ Сяна“ (Перемышль 1852), творы Тимка Падурѣ³⁾, Миколы Устїяновича и Скитѣ Манявскїй Могильницкого. Тї пѣснѣ займили зъ-глубока душу Исидора и бѣдтакъ почавъ бнѣ 1858. р. писати свои стишки й укладати ихъ пѣдъ ноты. На вакацїѣ и свята бувавъ бнѣ въ домахъ священникѣвъ, де спѣвавъ свои пѣсеньки; они подобалисѣ чи-мало, ба, ихъ переписувано, и се спонукувало его, дальше займатисѣ поезїєю.

Въ 1862. р. бувъ Исидоръ въ Старыхъ Мамаѣвцяхъ на пѣсѣлю у священника Прокопонища. Тамъ зустрінувшись бнѣ зъ д-ромъ Юліаномъ Никоровичемъ, котрый почувши его пѣснѣ розговоривъ ся зъ нимъ про Шевченка,

¹⁾ Żegota Pauli, „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“. Tom I. II. Lwów 1839—1810

²⁾ Waclaw z Oleska, „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“. Lwów 1833

³⁾ „Pienia Tomasza Padury“. Lwów 1842.

Шашкевича, Устіяновича, Федьковича и въ загалѣ про тогдѣшніе литературніе змаганя Русинѣвъ. Ђдтакъ Никоровичъ просивъ Воробкевича, щобы передавъ ему творы своєї музи, и въ 1863. р. помѣстивъ Дѣдицкій въ литературнѣмъ збѣрнику „Галичанинъ“ (1863, книга I., выпускъ II., стор. 18—19) першій стихотворы „Исидора Воробкевича“ п. з. „Думки изъ Буковины“ (I—V)¹⁾. Ђдтакъ письменніи творы Исидора Воробкевича появлялись часто майже во всѣхъ часописяхъ и журналахъ галицко-рускихъ, въ котрыхъ авторъ пѣдписувавъ себе псевдонимами „Данило Млака“, „Морозенко“, „Демко Маковѣйчикъ“ и „Семень Хрѣнъ“.

Якъ Исидоръ Воробкевичъ скѣнчивъ науки богословія (1860), то въ 1861. р. высвящено его въ іерей, и ѡдтакъ ставъ ѡнъ приходскимъ священникомъ въ Давидѣвцяхъ, а ѡпѣся въ Рускій Молдовецъ. Мѣжь-тымъ займавъ ся ѡнъ не тѣлько поезією, але й музикою та й малярствомъ; скомпонувавъ именно деякіи музикальніи творы, котріи прихильно оцѣнила критика. Здобувши собѣ ѡдтакъ въ Вѣденскѣй консерваторіи свѣдоцтво профессора науки гармоніѣ, генерального баса и контрапункту, Воробкевичъ одержавъ (1868) мѣсце учителя спѣву хорального въ грецко-орієнтальнѣй духовнѣй семинаріи зъ титуломъ и характеромъ профессора теологіѣ.

Исидоръ Воробкевичъ почавъ литературну свою дѣяльнѣсть въ 1863. р. Въ сѣмъ роцѣ замѣщено (якъ выше сказано) пять его думокъ въ „Галичанинъ“, котріи изъ-за

¹⁾ Тѣи пять думокъ написавъ И. Воробкевичъ въ 1863. р. — Въ третѣмъ и четвѣртѣмъ выпуску першої книги „Галичанина“ зъ р. 1863. замѣщено отъ-сѣи бѣмъ думокъ „Данила Млаки зъ Буковины“: 1. То нашій любій высокій Карпаты; 2. Розлука козака; 3. Козакъ и зазуля; 4. Чому Русинъ плаче? 5. Где сердце мое? 6. Мельнички дочка; 7. Фата-Моргана и 8. Мое сердце безъ веселѣнки. (стор. 5—8.)

гарного складу и тужливой прикметы вподобались въ загалѣ. Одаткъ не минувъ нѣ одинъ рѣкъ, въ котрѣмъ Воробкевичъ де-чого-бъ не написавъ. Особливо въ другѣмъ рѣчнику „Правды“ (1868) напечатано богато лиричныхъ и епичныхъ его стихотворѣвъ, изъ-за чого имя „Данила Млаки“ стало звѣстнымъ не-то въ Галичинѣ и на Буковинѣ, але й на Украинѣ. Прото-те Осипъ Федьковичъ, бажаючи звеличити имя своего земляка, написавъ стихъ „до Данила Млаки“, де мѣжь-иншимъ отъ-се сказавъ:

Я на Тебе, якъ на Бога
Пою-уповаю;
Свѣти, батьку, свѣти свѣтло —
Бо я вже не вепѣю; —
Свѣти правду, свѣти вѣру,
Любовь и надѣю
По тѣй нашѣй Буковинѣ —
Най люде побачуть!¹⁾

До краснихъ лиричныхъ его творѣвъ належать „думки“ и „пѣснѣ“, якъ: „Гуцуль-сиротина“²⁾, „На чужинѣ“³⁾, „Згадка старини“⁴⁾, „Сумний весняник“⁵⁾, „Бужане“⁶⁾, и и. Въ сихъ стихахъ авторъ высказуе бажане лучшой долѣ, або й споминае про теперѣшній злиднѣ народнй. Опъ бажавъ добути воды живоущои, ѡдъ котрои мертвй рускй серця могли-бъ ѡживати⁷⁾.

Подекуды повертають въ его думкахъ тѣ гадки, якѣ давшише высказавъ Шевченко; одначе Млака вмѣ

¹⁾ „Правда“, 1868; ч. 14; стор. 166. 167.

²⁾ „Пива“, 1865; ч. 4, стор. 60. 61.

³⁾ „Правда“, 1868; ч. 2, стор. 15. 16.

⁴⁾ *ibid.*, ч. 20; стор. 233. 234.

⁵⁾ *ibid.*, 1875; ч. 6, стор. 209. 210.

⁶⁾ *ibid.*, ч. 8; стор. 292. 293.

⁷⁾ *ibid.*, 1868; ч. 18, стор. 210.

погодити свій подивъ для бѣльшого поета зѣ самостѣйною проявою своєї поетичної вѣдчѣ, изъ-за чого й тужливѣ его поезіѣ мимо деякихъ слѣдѣвъ вѣправного переспѣву думокъ Шевченковихъ уважають ся творомъ оригинальнымъ.

Выше стоить Млака въ нашѣй литературѣ яко поетъ епичный. Найцѣннѣйшимъ здобуткомъ для нашої письменности суть дробнѣйшій его творы епичный, се-бѣ-то баллады. Сюды належать именно стихотворы: „Кифоръ и Гануся“¹⁾ — и „Мертвецъка нѣчна гульня“²⁾. Але-жь и бѣльшій поемы приносять честь имени Данила Млаки. Мѣжь ними вызначуе ся „Гостинець зъ Босніѣ“³⁾. Подѣя сего поемы е проста, але вельми природна й тужлива. Ось и змѣстъ сего гарного стихотвору: Надъ Черемошомъ стоить хатчина похила, мовъ той дѣдъ старый, а въ нѣй живе стара вдова: звали еѣ „Зѣльничкою“ изъ-за того, що збирала зѣлѣ, котрымъ подавала пѣльгу людямъ недужымъ. Зъ нею живѣ еп меншій сынъ, Иваномъ звавъ ся; онъ бувъ высокій, „якъ та нлѣ“, а якъ кинувъ окомъ, то думавъ бы хто, що глянувъ той сокѣль. А добрый бувъ то сынъ; выслуживши три роки въ вѣйску, доглядавъ староненьки, якъ ока въ головѣ; про-те вдова на свои старѣ дѣѣ була щаслива. Та отъ, заворушилась въ Босніѣ крѣвава вѣйна, и ѣдтакъ резервистѣвъ зъ Буковины покликали до вѣйска. Розпрощавъ ся зъ бѣдною матѣрю вдовиченко-Иванъ; розпрощавъ ся зъ родяною такожь Андрѣй, сынъ богатого мельника, що зъ дружиною и зъ трѣлѣтнимъ сыномъ живѣ щасливо. Пѣдъ Глачиначемъ въ Босніѣ австрѣйске вѣйско побороло Туркѣвъ, але Иванъ и Ан-

¹⁾ *ibid.*, ч. 10. 11; стор. 120—123.

²⁾ *ibid.*, 1869; ч. 32., стор. 269.

³⁾ „Родимый Листокъ“. Годъ I. Черновцы 1879; число 1—3.

дрѣй у крѣпавѣмъ бою въ чужинѣхъ на муравѣ по-
лягли головами. Мѣжь-тымъ бѣднѣй вдовѣ въ Карпа-
тахъ снівъ ся чудный сонъ, мабуть-то еи сынъ, Иванъ,
принѣсь їй, та дѣвчинѣ й побратимамъ богатый турец-
кій гостинець. Але-жь и богатѣй мельничѣ снілось, що
Андрѣй, вертаючи домѣвъ, несе їй богаті дарунки. Та
отъ, небавомъ опѣся рыдають-плачуть стара мати, хо-
роша дѣвчина, и супруга вѣрна, щира, и мала дитина,
бо рознавъ ся ихъ рай милый. Ось яка доля навѣстила
обохъ Гуцулѣвъ въ далекѣй чужинѣ:

У Босніи, у далекѣй,
Тамъ надъ Глачиначемъ,
Тамъ лѣтає чорный воронъ,
Жалѣбненько краче,
Деѣ высокі тамъ могилы
Горѣ ся здѣймають,
Тамъ соколы зъ Буковини
Вѣчный сонъ дрѣмають...¹⁾

Въ сѣй поемѣ авторъ зѣобразивъ вѣрно вѣдачу люду
буковиньского и блиснувъ поетичнымъ таланомъ въ
описѣ идиличныхъ та воружливыхъ подѣй въ житію люд-
скѣмъ. Хоча-жь въ сѣмъ снѣжѣмъ творѣ нема одного
дѣйства, то все-таки краса поодинокихъ образѣвъ пое-
тичныхъ єсть сирѣдѣ велика.

Вельми патріотичною єсть исторична поема „Не-
чай“²⁾, котру Данило Млака приєвятивъ братямъ Бар-
(вѣн)ськимъ. Хочъ она основує ся на думѣ прѣстонарод-
нѣй и про-то не вважавъ ся творомъ самѣстѣйнымъ, то
все-таки пересѣлѣвъ сєи думы єсть подекуды досѣтъ вѣдѣ-
тый. Красною бѣдѣ сєи поємы єсть коротка дума „Му-

¹⁾ III, стор. 38.

²⁾ „Руська Хата“. Буковиньскій альманах на рік 1877. Ви-
дав Данило Млака. Львів и Чернівці; стор. 47—72.

рашка¹⁾, въ котрѣй зъображае ся сумня подѣя козац-кого змаганя въ 1674. р., коли пѣдъ Ладижиномъ²⁾ въ боротьбѣ зъ Турками полковникъ Мурашка полягъ збъ всѣми козаками³⁾. А вже-жъ исторична поема „Тимошь Хмельницкій“⁴⁾ есть творомъ слабымъ, по-за-якъ подѣя исторична розвивае ся неясно и деякі монологи не-въ-мѣру суть довгі. Опроче не добачаемо тутъ того вѣщого вѣтхенія, котрымъ вызначують ся короткіи эпичніи творы Данила Млаки. Та й нѣгде правды дѣти, довшіи его поемы зановпняють ся часто реторичными фразами, або прозаичнымъ оповѣданемъ, въ котрѣмъ лишъ денекуды зустрѣчае ся поетичный описъ природы або й вдатисе порѣвнане. Именно въ тыхъ посмахъ, котріи надруковано лишъ въ деякихъ урывкахъ, не видно того талану поетичного, котрый зъявляе ся въ давнѣйшихъ думахъ и балладахъ Млаки. Осъ и заголовки сихъ уступѣвъ изъ бѣльшихъ поемъ Иендора Воробкевича: а) „Клеонатра“, спическая поема, частина первой пѣсни⁵⁾; б) „Пожога Ромы“, уступъ зъ поемы „Неронъ“⁶⁾; в) „Царь Иванъ Грозный“, историческо-эпическая поема въ XII. пѣняхъ. Пѣнь IV. „Александровская слобода“⁷⁾. Найслабшою есть сеся

¹⁾ „Нива“, науково-литерацька часопись. (Редакторъ Константинъ Горбаль). Львѣвъ 1865; ч. 10. 11.

²⁾ Ладижинъ — мѣсто въ губерніи Подѣльскѣй.

³⁾ Про долю козацкого полковника Мурашки гляди „Исторію Малороссіи Н. Маркевича“. Москва 1842. Томъ II., стор. 226—227.

⁴⁾ „Буковинскій Альманахъ“, выданный въ память десятилѣтнего существованія (1875—1885) общества рускиихъ академикѣвъ „Союзъ“ въ Черновѣцяхъ. 1885; стор. 2—35.

⁵⁾ „Родимый Листокъ“, годъ I, 1879; числа 13. 14. 21. 22.

⁶⁾ „Правда“, рочникъ XII; выпускъ I. за мѣсяць сѣчень 1879; стор. 22—26.

⁷⁾ „Бесѣда“, журналъ литературы, политики и современной жизни. (Приложеніе къ „Страхопуду“). Львовъ 1887; ч. 3—6.

частина зъ поемы „Царь Иванъ Грозный“. Неприродий патетичнїй ситуаціѣ обмѣнюють ся тутъ зъ млавими про-
зачными рефлексіями; опроче мова въ сѣмъ уступѣ есть
тверда, яка досѣль въ письмахъ Млаки нѣколи не поя-
влялась.

Сила поетичнои вдачі сего писателя визначує ся
особливо въ образахъ, знятыхъ зъ природы и зъ тепе-
рѣшнього народного побуту а не въ змалюваню давной
давнины; тому-то казка „Старый Павло“¹⁾ має вышу
стѣйність литературну, нѣжъ проєктованї поемы „Клео-
патра“, „Неронъ“, „Иванъ Грозный“. Хоча-жъ поетич-
ный таланъ Млаки зъявляє ся найкрасниимъ въ баладахъ
и короткихъ думахъ, то все-таки заслуга сего автора
изъ-за написаня историчныхъ поемъ есть не-мала, по-за-
якъ онъ въ сихъ творахъ зъобразивъ все важнѣйшїй по-
дѣѣ зъ исторіѣ украиньскои. И такъ крѣмъ историчнои
думы „Мурашка“, та крѣмъ поемъ „Нечай“ и „Тимошъ
Хмельницкій“ написавъ Млака мѣжъ иншими отъ-сей исто-
ричнїй думы: „Стефанъ Дашкевичъ“²⁾, „Богданъ Ружинь-
скій“³⁾, „Иванъ Пѣдкова“⁴⁾, „Конашевичъ Сагайдачный“⁵⁾,
„Гетманъ Наливайко“⁶⁾, „Гетманъ Павлюкъ“⁷⁾, „Казнь
Ивана Пѣдковы“⁸⁾, „Богданъ Хмельницкій“⁹⁾.

Исидоръ Воробкевичъ написавъ ще деякїй повѣст-
ки, мѣжъ котрыми визначають ся чотыри оновѣданя: „Ам-
бросій Остапкевичъ“¹⁰⁾, „Турецкій бранецъ“¹¹⁾, „Местъ Чор-
ногорця“¹²⁾, „Хто винить“ (Кто виновать)¹³⁾ и двѣ гу-

¹⁾ „Родимый Листокъ“, 1879; ч. 9.

²⁾ „Слово“, 1865; ч. 46. — ³⁾ *ibid.* — ⁴⁾ *ibid.* — ⁵⁾ *ibid.*, ч. 46. 47.

⁶⁾ „Галичанинъ“. Науково-белетристичная прилога до „Сло-
ва“. Рочникъ I. 1867; ч. 17. — ⁷⁾ *ibid.*, ч. 19. — ⁸⁾ *ibid.*, ч. 21.

⁹⁾ „Повѣсти и пѣсни“ (Додатокъ до „Слова“), 1866; ч. 2. 3.

¹⁰⁾ „Правда“, рочникъ II., 1863; ч. 5—7. — ¹¹⁾ *ibid.*, ч. 27. 28. —

¹²⁾ *ibid.*, рочникъ IX., 1876; ч. 17—20.

¹³⁾ „Родимый Листокъ“, 1879; ч. 9—11.

морески „Муштрованый кôнь“¹⁾ и „Старый Мартинъ“²⁾. Найлучшою єсть повѣстка („новеля“) „Хто виненъ“, въ котрôй авторъ вдатно нарисувавъ картинку зъ житя людугуцульського, зобразивши подôбну подôбу, щô зъявляє ся въ оповѣданю Федьковича п. з. „Безталанне коханє“³⁾. — Въ оповѣданю „Амброзій Остапкевичъ“ спôмнувъ Млака про свôй молодой вѣкъ, коли ôнъ малымъ хлопцемъ ходивъ до церкви и слухавъ спѣву дяка Амброзія⁴⁾. — Гарнымъ єсть такожь оповѣданє „Турецкій бранецъ“, котре має прикмету поємы, хочъ оно написано прозою. Въ мовѣ поєстичнôй и ядрепистôй зобразивъ авторъ долю Ивги й Петра, дѣтей старої Горнины, щô єи чоловікъ, покійный Опанасъ, сотникувавъ пôдъ гетьманомъ Павлюкомъ. Хорошою вдалась Ивга, мовъ гетьманша, а красною, якъ калина въ лузѣ. Та отъ, дика Татарва захопила въ полонъ Ивгу й Петра, и вбила ихъ матѣрь на згарищи хаты. Хороша Ивга припалась старому ханови въ Крымѣ, котрый пôславъ єѣ въ дарунку султанови въ Царгородъ, мѣжь-тымъ коли Петруся кримекій Татаринъ продавъ Царгородскому Туркови, купцеви Мехметови. Ивга стала женою султана, одначе побивалась смуткомъ за Украиною. Ôдтакъ зачула она разъ въ ночѣ спѣвъ украиньскій, та велѣла привести до себе того, щô недалеко палаты высказувавъ въ пѣсни тугу за тымъ краємъ, де родила єго рôдна мати. Ивга пôзнала свого брата и впросила султана, щôбъ єи братянка припаявъ до свого сераю. Та не довго трѣвало щастє Ивги й Петра. Въ Царгородѣ пôднйавъ ся бунтъ проти султана.

¹⁾ „Нива“, ч. 14. 15.

²⁾ „Буковинскій Мѣсяцесловъ“, 1882; стор. 9—19.

³⁾ „Повісті Осипа Федьковича“. З переднім словомъ про-
галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кієвъ 1876; стор.
90—95.

⁴⁾ „Правда“, 1868; ч. 5., стор. 49.

Ибрагима. Наставъ новый султанъ, що велѣвъ Ивгу й Петра всадити въ темницю, зъ котрой освободивъ ихъ вартѣвникъ, сивобородый Татаринъ Исмаиль. Онъ бувъ давнѣйше козакомъ и попавъ ся такожъ въ неволю бисурменьску. Исмаиль-Степанъ, Ивга й Петро стали втѣкати, бажаючи вернути на Украину зъ деякими иншими товаришами. Але-жь за ними погналось сто яничарѣвъ; при берегу моря стае пятнадцать бранцѣвъ до бою перѣвного, завязующего. Такожъ Ивга добула меча й боролась мужно зъ Турками. Яничары стяли голову старому Степанови, а Петрови завдали глубокую рану. Коли-жь зъ товаришѣвъ Степана тѣлько трохъ осталось, то Ивга кинулась зъ конемъ въ море, щобъ лучше потонути, нѣжь пережити люту годину. „Полягла козацька голова Петра въ далекой чужинѣ, а Ивга купаєсь во вѣки у филяхъ Чорного моря“¹⁾.

Проза е слабшою стороною литературной дѣяльности Данила Млаки: онъ не зѣумѣвъ злѣсти зъ вершинъ эпичной поезіи и въ спокойной рефлексіи зобразити дѣйствительность жита земского. Проте лучший его оновѣданя являютъ ся эпичными творами въ прозѣ: идеальный напрямъ его души не мѣгъ погодитись зъ реализмомъ жита.

Исидоръ Воробкевичъ писавъ такожъ деякі популярныя статьи науковы, н. пр. „Где-що-сь о музицѣ древнихъ Евреевъ“²⁾, „Фанаріоты въ Болгаріи“³⁾, „О хмарахъ“⁴⁾, „Стеклянка чаю“⁵⁾, „Бориславъ и его земный скарбы“⁶⁾, „Де-що про письмо, папѣръ, перо и чорнило“⁷⁾,

¹⁾ „Правда“, 1868; стор. 329.

²⁾ „Буковинско-рускій Мѣсяцесловъ“, 1875; стор. 95—99.

³⁾ Ibid., 1878; стор. 71—76 — ⁴⁾ ibid., 1880; стор. 27—29. —

⁵⁾ Ibid., 1883; стор. 86—91. — ⁶⁾ ibid., 1835; стор. 61—63. — ⁷⁾ ibid., 1887; стор. 95—97.

„Де-що изъ житя бузкѣвъ“¹⁾ и и. — Одъ чотырохъ рокѣвъ займае ся Воробкевичъ редакцією рускои части церковной часописи „Candela“²⁾, и помѣщае въ нѣй именно своя популярнѣи „науки для народа“.

Сей вельми плодovitый писатель выдавъ въ 1877. р. Буковинскій альманахъ п. з. „Руська Хата“ (Львѣвъ и Чернівцѣ). Тутъ напечатавъ онъ згадану поему „Нечай“ и кѣлька дробѣйшихъ своихъ поезій; ѣдтакъ надруковавъ поезіѣ Федьковича, Наума Шрама, Корнила Устѣяновича й одинъ стишокъ Омеляна Поповича. Именно помѣстивъ онъ въ сѣмъ збѣрнику трагедію Игоря Федьковича въ 5 дѣяхъ п. з. „Довбушъ“ (стор. 101—179) и „античную народную дивовижу“ Пантелеймона Кулѣша п. з. „Хуторянка“ (стор. 25—46). До прозаичныхъ статей сего альманаха належать: 1) два оповѣданя (зъ народныхъ устѣ) Ганны Барвѣнокъ: а) „Трудящій шукае долѣ, а доля шукае трудящего“ (стор. 8—17); — б) „Чортъ у крепацтвѣ“ (стор. 72—79). — 2) гумореска А(мвросія) Ш(анковскаго) п. з. „Споминка про недавну бувальщину“ (стор. 79—87); — 3) исторична розвѣдка П. Кулѣша п. з. „Галицька Русь въ починахъ козацько-шляхоцькои усобицѣ“ (стор. 179—203); — 4) етнографична статья І(сидора) М(артиновича) п. з. „Храмъ на Буковинской Руси“ (стор. 206—218).

Литературныхъ творѣвъ Данила Млаки не надруковано доси въ однѣмъ выданю: они порозкидуванѣ май-

¹⁾ „Библиотека для молодежи“. Редакторъ Емиліянъ А. Поповичъ. Чернівцѣ 1886; книжочка 12; стор. 194—196.

²⁾ „Candela“. Jurnalul bisericesc-liternr. — Сесея часопись выходитъ въ Чернівцяхъ мѣсячными выпусками. До сего часу напечатано тутъ трицать „наукъ для народа“, написанныхъ И. Воробкевичемъ.

же по всѣхъ русскихъ часописяхъ та збѣрникахъ галицкихъ и буковиньскихъ¹⁾).

А що-жъ намъ сказати про драматичнѣ творы Млаки? Та-жъ ѓнъ написавъ три мельодрамы: а) „Гнатъ Приблуда“, б) „Бѣдна Марта“, в) „Новый Двѣрникъ“, — чотыри оперетки: а) „Три граціѣ“, б) „Золотый монетъ“, в) „Молода зъ Босніѣ“, г) „Япошъ Иштенгази“. Въ руско-народнѣмъ театрѣ представлявано чаето сѣ творы, и они вподобались публицѣ именно изъ-за хорошой музыки. Та отъ, годѣ намъ оцѣняти литературну дѣяльнѣсть Данила Млаки на полн драматургіѣ, по-заякъ тыхъ его мельодрамъ и оперетокъ доси не надруковано. Хоча-жъ тѣ творы ще не належать до нашої литературы, то можна вже теперъ заявити, що Млака въ сѣхъ своихъ писаняхъ не всюды наблюдае правила драматургіѣ, та вдоволяе ся по-найбѣльше тымъ, що поодинокѣ тины людѣмъ здоймае зъ природы вельми вѣрно. Въ загаль всякѣ поетичнѣ творы Данила Млаки були-бъ ще краснѣ, коли-бъ ѓнъ уважавъ бѣльше на форму писаня и на пѣгизѣ своихъ не фхавъ за-швидко.

Исидоръ Воробкевичъ писавъ такожъ де-що по-нѣмецки. Прекрасна естъ его баллада „Agnes Bernauer“, котру надруковано 1875. р. у збѣрнику „Buchenblätter“²⁾. Декотрѣ рускѣ поесіѣ Воробкевича переложивъ профессоръ Юрѣй Обрѣтъ на мову нѣмецку та помѣтивъ ихъ

¹⁾ Дѣякѣ думки Данила Млаки напечатано такожъ у Вѣдникѣ „Славянскѣмъ Альманаху“ 1879; стор. 67—74. — Теперъ друкуютъ ся его стишки и дробнѣ письма прозанчнѣ именно въ „Библиотекѣ для молодежи“. (Редакторъ Емилианъ А. Поповичъ). Чернівцѣ 1885—1887

²⁾ „Buchenblätter“. Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina. I. Jahrgang. Czernowitz 1870; pag. 57.

въ нѣмецкихъ выданняхъ „Buchenblätter“, „Georginien“¹⁾, „Der Erzähler“²⁾).

Въ концѣ годить ся спомнути ще про музыкальнѣ композиціѣ Исидора Воробкевича. Краснѣ мелодіѣ его мелюдрамѣ и оперетокѣ спѣвають ся всюды на Руси, а деякі пѣснѣ его стались уже майномѣ народу. Онѣ выдавъ збѣрники пѣсень рускихъ и румынскихъ для шкѣлъ народныхъ и середнихъ, ѡтакѣ напечатавъ двѣ церковно-славянскѣ и двѣ румынскѣ литургіѣ и т. и. Румыны спѣвають лишѣ его литургіѣ и пѣснѣ, та любуютъ ся вельми въ его музыкальныхъ композиціяхъ.

А вже-жѣ Данило Млака займає въ нашѣй литературѣ почестне мѣсце, будучи поетомѣ народнымѣ. Въ его лиричныхъ творахъ проявляє ся бажанє красной долѣ для батькѣвщины, а въ думахъ и поемахъ высказує ся горяча любовь до Буковины и до Руси-Украины. Его сердце широко обѣймає любовію всю славянщину и бажаетъ, щобы братья жили въ згодѣ³⁾. Онѣ переймивъ ся живо красою поезіѣ простонародноѣ и про-те струны его ліры звенять мелюдією рѣдною, щѣ зливає ся зб звуками пѣснѣ людовѣ.

Минуло двацять пять лѣтъ ѡдѣ того часу, якѣ Исидорѣ Воробкевичѣ ставъ писати першѣ свои поезіѣ. Его муза служила вѣрно просвѣтнымъ интересамѣ матери-Руси и ѡтакѣ имя „Данила Млаки“ звеличилось не тѣлько на Буковинѣ и въ Галичинѣ, але й на Украинѣ. Тому-то въ двадцать-пяти-лѣтнѣй роковинѣ его литературноѣ дѣяльности буковинскѣ и галицкѣ Русины святкували въ Чернѣвцяхъ 17. мая 1887. р. велике свято на-

1) „Georginien“. Poetische Proben ersonnen und gesungen am Inn und Prut von J. G. Obrist. Czernowitz 1870.

2) „Der Erzähler“. Beilage zum „Innsbrucker Tagblatt“.

3) „Правда“, 1868; ч. 1., стор. 6. („Братямъ-Славянамъ“).

родне, и сказали новому апостолови правды велике „спаси-бѣгъ“ за его просвѣтнѣ змаганя въ хосенъ Руси-Украины¹⁾.

19. Григорій Воробкевичъ (Наумъ Шрамъ)²⁾.

Рѣднѣй братъ Исвдора Воробкевича, Григорій, родивъ ся 1838. р. въ Чернѣвцяхъ на Буковинѣ. Зъ малку вчивъ ся бѣ въ народнѣй школѣ въ Кѣцмани, а бѣ такъ перейшовъ въ гимназію Черновецку. Въ 1860. р. кѣнчивъ Григорій въ сѣмъ городѣ науки богословскѣ и ожевивъ ся зъ Мартою Козубѣвною. Одержавши ієрейске посвященіе живъ зъ нею щасливо въ Горошѣвцяхъ, де бувъ администраторомъ парохіѣ. Та отъ, въ третѣмъ роцѣ дружина Григоріа вмерла, а бѣ самъ попавъ ся въ тяжку тугу, котра не оставляла его до смерти. Въ 1867. р. поставлено его душпаствремъ у Львовѣ. Тутъ пѣзнавъ бѣ трохъ братѣвъ Барвѣньскихъ, Олександра, Володимира и Осипа, и найшовши въ нихъ щирыхъ приятелѣвъ, думавъ, що бѣжнѣ его душа въ товариствѣ молодой громады рускон. Але-жъ чутливе єго сердце не могло вже бѣжжити надѣєю на лучшу долю, изъ-за чого бѣ спѣвавъ въ однѣй думѣ:

А миѣ вже давно закрыла

Найкращі цвѣты надѣѣ,

¹⁾ „Буковина“. Чернѣвцѣ 1887; ч. 11. въ статьѣ: „Ювілей 25-лѣтної літературної дѣятельности Исвдора Воробкевича (Данила Млаки)“. — „Дѣло“, Львѣвѣ 1887; ч. 56. 57.

²⁾ „Буковинскій Календарь“ на звичайный рѣкъ 1886. Рочникъ XIII. Выданіємъ и накладомъ литер. общества „Руска Бесѣда“. Уложивъ секретарь общества Емиліинъ А. Поповичъ. Чернѣвцѣ. „Григорій Воробкевичъ“ (Наумъ Шрамъ); стор. 41—44.

Цвѣты душевнѣй, цвѣты сердешнѣй,
Ворожа студена могила¹⁾.

Такъ отже звернувъ бнѣ свою любовь до Русь-Украинны и зъявивъ у своѣй „думцѣ“, що бнѣ „для Русь щастя и долѣ у Бога молитъ-благаетъ“²⁾, и ѡдтакъ живъ бнѣ въ тѣй надѣѣ, що „хиба на старѡсть дѡжде и правды и волѣ“³⁾.

Григорій Воробкевичъ розпочавъ свою литературну дѣяльність въ 1868. р. пѡдъ псевдонимомъ „Наумъ Шрамъ“ и першу свою думу („Сонъ“) почавъ бнѣ отъ-сими тужливими словами:

Задрѣмалось ми на бснкетѣ
Въ вельможныхъ палатахъ,
И приснивъ ся сонъ пречудный
О народныхъ латахъ,
Що ними ся покрывае
Нарѡдъ нашъ бѣдненькій
Одъ Карнатѡвъ до Порогѡвъ —
Нарѡдъ нашъ рѡдненькій⁴⁾.

Въ 1870. р. Григорій Воробкевичъ ставъ духовникомъ въ семинаріи Черновецкѡй, и ѡдтакъ поставлено его (1872) катихитомъ въ грецько-орієнтальнѡй школѣ реальнѡй въ Чернѡвцяхъ, де крѡмъ релігій вчивъ такожъ всесвѣтної исторіи и землеписи. Милою своєю вдачею и глубокою ученостію зъєднавъ бнѣ собѣ любовь и поважанє въ широкихъ кругахъ Буковинцѣвъ. Особливо-жъ бувъ бнѣ душею руської громадкы въ Чернѡвцяхъ, загрѣваючи єѣ безъ вини до щирого патріотизму. Въ 1881. р. одержавъ мѣсце пароха въ Топорѡвцяхъ. Тутъ засно-

¹⁾ „Руська Хата“, стор. 5.

²⁾ *ibid.*, стор. 6.

³⁾ „Правда“, II., 1868; ч. 26., стор. 307.

⁴⁾ *ibid.*, ч. 23., стор. 269.

вавъ онъ читальню и задумавъ завести въ селѣ ще иншій порядки, але невмолима смерть скосила зъ-нечева найкрасшу цвѣтку на буковиньскій левадѣ. Се бо вмеръ Григорій Воробкевичъ въ Чернівцяхъ (24. листопада 1884. р.) на рукахъ свого брата Исидора, зъ котрымъ весь свѣй вѣкъ проживъ въ братній любви.

Григорій Воробкевичъ писавъ небогато¹⁾, але вже зъ того невеличкого числа его стихотворѣвъ можна пѣзнати, що въ него бувъ дѣйствию талантъ постичный. А по-за-якъ щастє родинного его житя швидко минулось, и небо его душѣ поккрылось темною хмарою, то й въ его поезіяхъ проявляє ся свѣтоглядъ сумовитый. Онъ побивавъ ся смуткомъ изъ-за недолѣ Русь-Украины, и ѡд-такъ его слово понеслось громомъ по-падѣ головами тыхъ супостатъ, котрі нашѣй батьківщинѣ заподѣляли тяжке лихо.

Мѣжъ спичными его творами вызначує ся найбільше дума исторична „Берестечко“. Поетъ заглянувъ глибоко въ пекло Дантого, коли змалювавъ ось-такій образъ отчаю козацѣвъ:

Лежать сыны украинскій,
Зъ жажды умлѣвають, —
„Воды, воды, милый Боже!“
Душѣ догорають.

Зойкъ и верескъ, крикъ нескельный
Въ таборѣ козацкѣмъ,
А тамъ радѣсть, месть, остеклѣсть
У войску шляхецкѣмъ.

„Воды, воды, милый Боже!“
Въ горячѣхъ рыдають,

¹⁾ Свои стихотворы печатавъ „Науумъ Шрамъ“ въ „Правдѣ“, въ „Руськѣй Хатѣ“ и въ „Родимѣмъ Листку“.

„Будь проклятый, ты гетьмане!“

Другі проклинують, —

„Що єь покинувь дѣтій своихъ?“ —

„Не покинувь, дѣти!“

„Ой покинувь, мовчѣть старій,
Мовь горобцѣ въ сѣти“.

„Не покинувь, соколята!“

Старші потѣшають, —

„Воды, воды, милый Боже!“

Молодцѣ рыдають....¹⁾

Гаршими суть такожь обѣ думы про „Переяславскій трактатъ“²⁾. Тѣлько-жь въ сихъ творахъ постичныхъ не добачаємо тон красы въ образахъ и тон драматичной силы, яка проявляє ся въ думѣ „Берестечко“. Поетъ зломаний невзгодами життя вдаривъ бандурою обѣ землю. И порвались милозвучніи струны, але гомѣнь думъ Наума Шрама лунає доси на зеленѣй Буковинѣ.

Въ рускѣй письменности сугь еще нишій епичній творы, котрі мають вышшу стѣйниѣсть литературну, нѣжь всѣ тѣ писаня згаданыхъ девятнадцати поетѣвъ. Красші бо поемы писавъ Шевченко, одначе его епичній творы не оцѣняють ся тутъ изъ-за того, що бѣть стоить выше въ поезіи лиричнѣй. Опроче епичною поезією займались такожь Осипъ Федьковичъ, Микола й Корнило Устѣяновичѣ, Иванъ Гушалевиць, Пантелеймонъ Кулѣшь, Олександръ Кониській, Иванъ Франко, Олена Пчѣлка, Павло Свѣй (Павлинъ Свенцицкій), Иванъ Верхратскій и и.

¹⁾ „Руська Хата“, стор. 22.

²⁾ „Правда“, II., 1868; ч. 39., стор. 465. 466; — III., 1869; ч. 23., стор. 197. 198.

Годить ся бѣтакъ еще снѣмнути про двохъ нисеменикѣвъ, котрѣ залюбки списували епичнѣй творы, особливо-жь приказки. Ось и они:

1. Павло Бѣлецкій-Носенко. Онъ бувъ изъ дворянъ-помѣщикѣвъ Полтавской губерніѣ и живѣ въ другѣй половинѣ минушого та въ першѣй половинѣ сего вѣку. Се бувъ панъ-феодалъ, котрый въ 1812. р. писавъ: „Яка убога та держава, де пѣдданѣй своевѣднѣй“¹⁾ — А вже-жь хотѣвъ онъ собѣ придбати славу литературну и про-те писавъ богато по-россійски и по-украиньски, та ачей не догадувавъ ся, що его записанѣй зъшитки пѣдуть „мышамъ на снѣданѣ“. Про-те писаня Бѣлецкого-Носенка суть лишъ здобуткомъ библіографіѣ, по-за-якъ не мають стѣйности литературной. По смерти автора надруковано отъ-сѣй украиньскѣй его стихотворы: 1. „Горпинида чи вхопленная Прозерпина“. Жартливая поема въ трехъ кнѣсяхъ. Киѣвъ, 1871 (16°, сторѣнь 82). — 2. „Приказки“ въ чотырохъ частяхъ. Киѣвъ, 1871 (8°, сторѣнь V+123+142+132+133). — 3. „Гостинищъ землякамъ“. Казки слѣпного бандурниста, чи слѣвы обѣ рѣзныхъ рѣчахъ“. Киѣвъ, 1872 (8°, сторѣнь 157). — „Горпиниду“ написавъ Бѣлецкій придерживуючися смѣхотворной манеры Котляревского. „Приказки“-жь зладивъ онъ по чужимъ взѣрцамъ, идучи слѣдомъ именни за Ляфонтеномъ. — Литературну его дѣяльнибѣсть оцѣнивъ широко Н. И. Петровъ, авторъ твору „Очерки исторіи украиньской литературы XIX. столѣтія“. (Киѣвъ, 1884; стор. 36—56).

2. Лука Даякевичъ родивъ ся въ 1791., а умеръ въ 1867. р. бувши парохомъ въ Коломиѣ. Онъ бувъ однимъ изъ першихъ галицко-рускихъ патріѣтовъ,

¹⁾ Кость Одовецъ, Критичный оглядъ книжки Н. И. Петрова „Очерки исторіи украиньской литературы...“ („Дѣло“, 1884, ч. 46).

що словомъ и письмомъ намагали пробудити земляківъ бдѣ вѣкового сну до нового просвѣтлого й національного житя. Вже въ 1847. р. помістивъ бить въ „Вѣнику“¹⁾ три свои стихотворы: 1. „Бесѣда о горѣлцѣ“ (стор. 45—51); 2. „Должникъ жидѣвскій“ (стор. 52—54); 3. „Шатана жада“ (стор. 55—61). Онѣсля писавъ часто байки и помещувавъ ихъ пѣдъ псевдонимомъ „Лука зъ Ракова“ по-найбѣльше въ литературныхъ додаткахъ до Вѣденського „Вѣстника“. Хоча-жь у Данкевича не було великого талану постичного, хочъ и мова его байокъ не може вважатись зовсѣмъ вдоволяющею, то все-таки деякѣ байки „Луки зъ Ракова“ суть важнымъ памятникомъ того часу, коли просвѣтнимъ недолѣткамъ въ галицкѣй Руси перша наука подавалась въ казкахъ и байкахъ.²⁾ Недрукованѣ рукописи Данкевича зберігають ся у профессора Омеляна Партицкого.

Въ кѣнци пятидесятихъ и въ началку шѣстьдесятихъ рокѣвъ въ галицко-рускѣй письменности появилъ ся напрямъ дивовижный, коли-то деякѣ грамотѣѣ бажали утворити книжный языкъ галицко-рускій³⁾. Тогдѣ написавъ Никола Лвиевичъ двѣ лихѣ поемы: „Сиввакъ зъ Полѣсья“ (Львѣвъ 1861)⁴⁾ и „Гостина на Украинѣ“ (Львѣвъ 1862)⁵⁾. Такѣй макароничный языкъ ставъ небавомъ онѣсля наблизатись до мовы росѣйской, и ѣдтакъ Титъ К. Блонскѣй написавъ (1863) въ мертвѣмъ языкѣ поему „Аккерманская плѣнница“, котра вже въ тѣмъ

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“, уплѣлъ Иванъ Б. О. Головацкѣй. Часть II. У Вѣдн. 1847.

²⁾ Такожъ Василь Ковальскѣй зложивъ деякѣ байки, що ихъ напечатавъ у своѣй „Рускѣй читанцѣ для нижшой гимназіи“. Въ Вѣдн. 1852.

³⁾ Гляди Истор. литер. рус. II., стор. 314. — ⁴⁾ *ibid.*, стор. 310.

⁵⁾ Чистѣйшу мову добавачемо въ сѣмъ стихотворѣ: „Сонное Видѣніе або Розговоръ духовъ о польской и о русской

часъ стала незамѣтною въ розвою руской письменности.¹⁾ Неподвижну мертвоту такой писанины оживили Украинцѣ и галицко-рускій народовцѣ, именно Пантелеймонъ Кульшъ, Олександръ Конискій, Корвило Устіяновичъ и и.

Въ найновѣйшомъ часѣ появились на Украинѣ деякіи епичніи стихотворы, мѣжь котрыми вызначуе ся „Нова громада“, поема въ двоохъ частинахъ В. В. Кострицького. Киѣвъ, 1885 (8°, сторѣнь 127). Добру оцѣнку сеп поемы подавъ Михайло Комаръ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 13—14.

Мѣжь перекладами чужахъ епичныхъ творѣвъ вызначують ся пересѣбвы деякихъ частинъ Гомеровои Іліады. Крѣмъ Руданьского займали ся сямъ перекладомъ еще Ксенофонтъ Климовичъ²⁾ и Володимиръ Самойленко³⁾, котріи гексаметрами вельми складно перевели першу пѣсню Іліады зъ текету грецкого на мову украиньску. Мѣжь-тымъ Петро Пѣциньскій переложивъ пяту и шесту пѣсню Гомеровои Одиссеѣ⁴⁾. Такожъ бѣть хѣснувавъ ся гексаметромъ и въ перекладѣ своѣмъ зъумѣвъ зобразити всю красу грецкои епоеѣ. — Въ 1848. и 1849. роцѣ Осипъ Шухевичъ переклавъ гарно на мову руску „пѣсень про хлѣборѣбство“ (Georgica) римекого поета Вергілія, бѣтакъ двѣ его „скотарекіи пѣсень“ (идилѣ) п. з. „Титіръ“ и „Палемонъ“ и такожъ

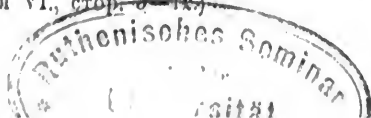
сиравъ“. Оповѣдь въ стихахъ написавъ М. В. Р(озлуцкій), Львовъ 1862. — Ще передше (1854 и 1855 р.) надруковано въ „Зорѣ галицкой“ деякіи епичніи и лиричніи стихотворы Плятона Костоцкого.

¹⁾ „Галичанинъ“. Львовъ 1863, выпускъ III. и IV., стор. 9—35

²⁾ „Осинова“. Львовъ 1871; числа 1, 2, 12, 13.

³⁾ „Складка“. Альманахъ року Божого 1887. Пр. I-й. Спорудивъ Вл. Александронъ. Харьковъ; стор. 133—163.

⁴⁾ „Зорѣ“. 1886, ч. 21: „Одиссеѣвъ плавники“ (Гомеровои Одиссеѣ зшитокъ пятый). — „Пыла“, украиньскій литературный збирникъ. Одесса 1885. (Пѣсень VI., стор. 8—12)

„Грамотику“ або „мужицьку приправу“ (Moretum), творъ сего-жъ римского поета. Сїй переводъ и такожь инші наслѣдованія Осипа Шухевича по смерти батька выдавъ сынъ его Володимиръ у Львовѣ 1883. р.

Деякі писателѣ познакомлювали своихъ землякѣвъ зъ епичными творами иншихъ литературъ славянскихъ въ перекладѣ рускомъ. Именно Иванъ Верхратскій переложивъ зовсѣмъ добре староческій памятникъ п. з. „Рукопись Короледворска“ (Збѣрникъ староческихъ епичныхъ и лиричныхъ пѣсень. У Львовѣ 1879), и зладивъ такожь переспѣвъ двоихъ польскихъ поемъ Юлія Словацкаго („Заджумленихъ батько“¹⁾ и „Въ Швейцаріи“²⁾). А по-за-якъ думы сербской простонародной поезіи уважають ся найкрасшимъ жемчугомъ въ скарбниці поезіи Славянъ въ загаль, то переспѣвомъ ихъ на мову руско-украинську занялись два письменники, Украинецъ Михайло Старицкій и галицкій Русинъ М. Нетяга (Осипъ Барвѣньскій). Старицкій выдавъ „Сербскій народній думы и пѣснь“ въ Кіевѣ 1876. р. (Часть первая: „Думы юнацкїй“, себѣ-то богатырскій або историчвїй). Нетяга же зладивъ перекладъ двоихъ сербскихъ народныхъ думъ, „Косове поле“³⁾ и „Сонъ царицы Милицы“⁴⁾. — Такъ отже дѣзнавъ ся ученый свѣтъ, що руска мова в способна выразити всѣ тї мысли, котрі явились найвысшими идеалами свѣта старого й нового.

¹⁾ „Заджумленихъ батько“. Поема Юлія Словацкаго. На рускій языкъ переложивъ Иванъ Верхратскій. У Львовѣ 1876.

²⁾ „Въ Швейцаріи“. Поема Юлія Словацкаго. („Дениница“. Письмо литературно-наукове. Въ Станиславѣ 1880; число 19—23.)

³⁾ „Правда“. VI, 1873; число 4—13.

⁴⁾ *ibid.*, VIII., 1875; ч. 11. 12. — Про литературну дѣяльність Осипа Барвѣньского скаже ся де-що въ части третїй сеп. Исторїи литературы руской.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PG
3905
04
1887a
ch.2
vid.1

Ohonovskii, Omelian
Istoriia literatury
rus'koi,
Ystoriia lyteratury
ruskoy

52

